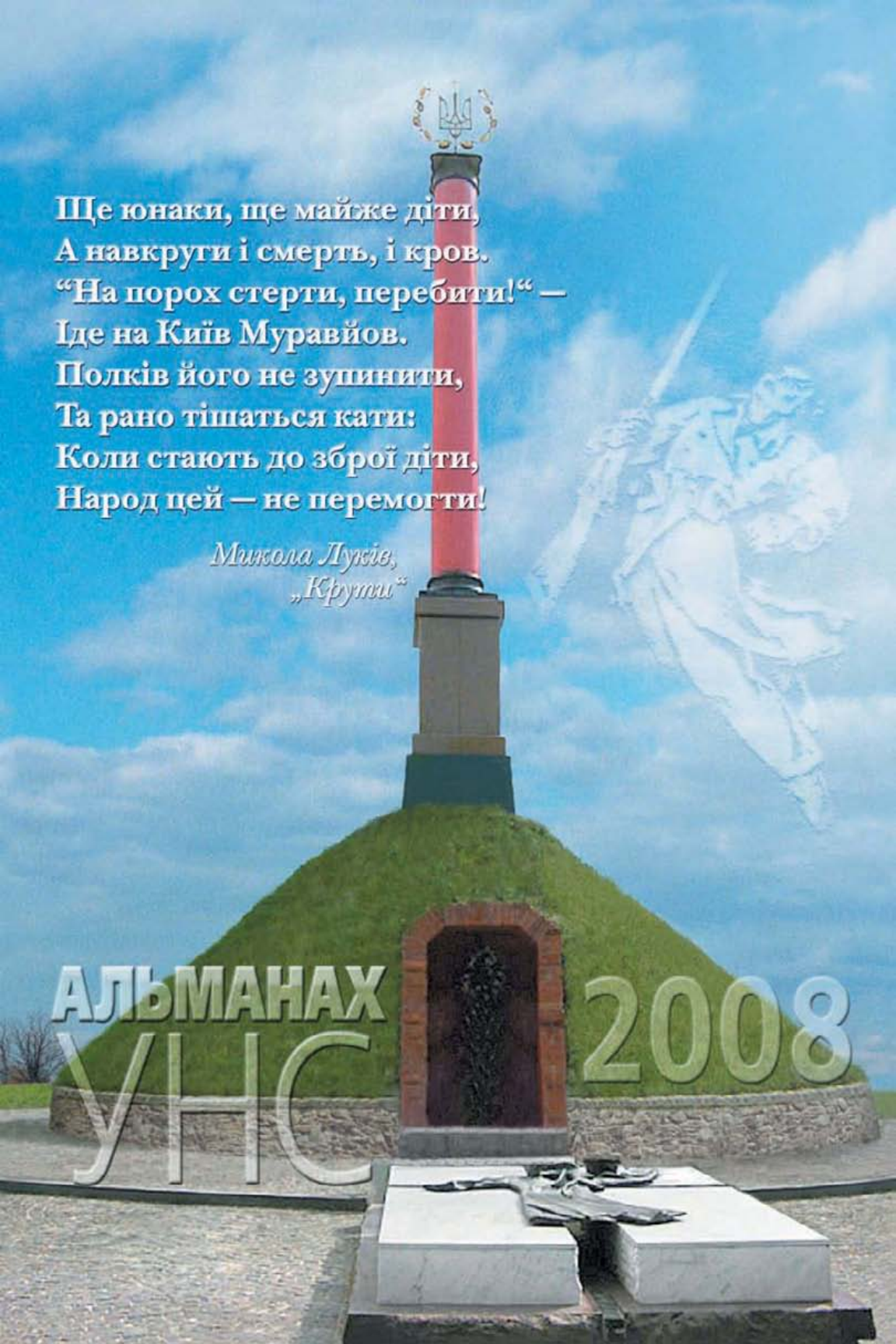

Ще юнаки, ще майже діти,
А навкруги і смерть, і кров.
“На порох стерти, перебити!” —
Іде на Київ Муравйов.
Полків його не зупинити,
Та рано тішаться кати:
Коли стають до зброї діти,
Народ цей — не перемогти!

*Микола Луків,
„Крути“*

АЛЬМАНАХ
УНС

2008

АЛЬМАНАХ

АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

2008

РІЧНИК 98-ИЙ

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА“
Парсиппані, Нью-Джерсі

ALMANAC OF THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

2008

SVOBODA PRESS
Parsippany, New Jersey

Стефан Качарай – президент Українського Народного Союзу

Редактор Альманаху-2008 – Петро Часто

Обкладинка Степана Слущького

Printed in USA

Svoboda–P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ, 07054

СІЧЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліянський

григоріанський

Ю. Г. Дні

1	19	В	Боніфатія, мч.		Наймен. Хр., Вас. Вел.	
2	20	С	Ігнатія Богоносця, свт.		Сильвестра Папи, свт.	
3	21	Ч	Юліяни, мч.		Малахії, прор.	
4	22	П	Анастасії, вмч.		Собор 70 Апостолів	
5	23	С	10 мучеників у Криті		Навечір'я Богоявлення	
6	24	Н	ПЕРЕД РІЗДВОМ	Гл. 7	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОДНЄ	
			Навечір'я Різдва, Євгенії, мч.	Єв. 10		
7	25	П	РІЗДВО ХРИСТОВЕ		Собор Івана Христителя	
8	26	В	Собор Пресв. Богор.		Юрія, Омеляна, пр.	
9	27	С	Стефана, первомученика		Полієвкта, мч.	
10	28	Ч	Мучеників у Нікомидії		Григорія Нис., Дометіяна, пр.	
11	29	П	Дітей убитих у Вифлеємі		+ Теодосія Вел., пр.	
12	30	С	Анастії, мч. Зотика, пр.		Татіяни, мч.	
13	31	Н	ПЕРЕД ПРОСВІЩЕННЯ	Гл. 8	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ	Гл. 8
			Меланії Римлянки, пр.	Єв. 11	Єрмила і Стратоніка, мч.	Єв. 11
14	1	П	Наймен. Хр., Вас. Вел.		Отців із Синаю, прмч.	
15	2	В	Сильвестра Папи, свт.		Павла і Івана, пр.	
16	3	С	Малахії прор.,		Поклін кайданам Ап. Петра	
17	4	Ч	Собор 70 Апостолів		+ Антонія Вел., пр.	
18	5	П	Навечір'я Бог., Теопемта		Атанасія і Кирила, свт.	
19	6	С	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОДНЄ		Макарія, пр.	
20	7	Н	ПО ПРОСВ.	Гл. 1	БЛУДНОГО СИНА	Гл. 1
			Собор Івана Христителя	Єв. 1	+ Євтимія Великого, пр.	Єв. 1
21	8	П	Юрія, Омеляна, Домініки, пр.		Максима, ісп.	
22	9	В	Полієвкта, мч.		Тимотея, ап.	
23	10	С	Григорія з Нисси, Дометіяна, пр.		Климента, свмч.	
24	11	Ч	+ Теодосія Вел., пр.		Ксені Римлянки, пр.	
25	12	П	Татіяни, мч.		+ Григорія Богослова, свт.	
26	13	С	Єрмила і Стратоніка, мч.		Ксенофонта і Марії, пр.	
27	14	Н	30 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	М'ЯСОПУСНА	Гл. 2
			Отців із Синаю, прмч.	Єв. 2	+ Перен. мощей Івана Зол.	Єв. 2
28	15	П	Павла і Івана, пр.		Єфрема Сирійця, пр.	
29	16	В	Поклін кайд. Ап. Петра		Пер. мощей Ігнатія Бого.	
30	17	С	+ Антонія Великого, пр.		+ Трьох Святителів	
31	18	Ч	Атанасія і Кирила, свт.		Кири й Івана, чуд.	

ЛЮТИЙ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліянський

григоріанський

Ю. Г. ДНІ

1	19	П	Макарія Пр.		Навечір'я Стрітіння	
2	20	С	+ Євтимія Великого, пр.		Стрітіння Господнє	
3	21	Н	31 п. ЗІСЛАННЯ Максима, ісп., Неофіта, мч.	Гл. 3 Єв. 3	СИРОПУСНА Симеона й Анни, прор.	Гл. 3 Єв. 3
4	22	П	Тимотея, ап.		Ісидора, пр.	
5	23	В	Климентія, свмч.		Агафії, мч.	
6	24	С	Ксені Римлянки, пр.		Вукола, пр.	
7	25	Ч	+ Григорія, Богосл., свт.		Партенія, свт.	
8	26	П	Ксенофонта і Марії, пр.		Теодора Стратилата, вмч.	
9	27	С	+ Перен. мощів Івана Зол.		Никифора, мч.	
10	28	Н	32 п. ЗІСЛАННЯ Єфрема Сирійця, пр.	Гл. 4 Єв. 4	1 ПОСТУ Харалампія, мч.	Гл. 4 Єв. 4
11	29	П	Пер. мощів Ігнатія Богоносця		Власія, свмч.	
12	30	В	+ Трьох Святителів		Мелетія з Антіохії, свт.	
13	31	С	Кира й Івана, чуд.		Мартиніяна, пр.	
14	1	Ч	Трифона, мч.		Кирила, ап., Авксентія, пр.	
15	2	П	Стрітіння Господнє		Онисима, ап.	
16	3	С	Симеона й Анни, прор.		Памфіла і Порфірія, мч.	
17	4	Н	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ Ісидора, пр.	Гл. 5 Єв. 5	2 ПОСТУ Теодора Тирона, вмч.	Гл. 5 Єв. 5
18	5	П	Агафії, мч.		Льва, папи Рим., свт.	
19	6	В	Вукола, свт.		Архипа, ап.	
20	7	С	Партенія, свт.		Льва Катанського, пр.	
21	8	Ч	Теодора, страт., вмч.		Тимотея, пр.	
22	9	П	Никифора, мч.		Відн. мощ. у Євгенії	
23	10	С	Харалампія, мч.		Полікарпа, свмч.	
24	11	Н	БЛУДНОГО СИНА Власія, свмч.	Гл. 6 Єв. 6	ХРЕСТОПОКЛІННА + 1 і 2 Найд. гол. Ів. Христ.	Гл. 6 Єв. 6
25	12	П	Мелетія з Антіохії, свт.		Тарасія, свт.	
26	13	В	Мартиніяна, пр.		Порфірія з Гази, свт.	
27	14	С	+ Кирила, ап.		Прокопія, ісп.	
28	15	Ч	Онисима, ап.		Василія, ісп.	
29	16	П	Памфіна й Порфірія, мч.		Касіяна, пр.	

БЕРЕЗЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліанський

григоріанський

Ю. Г. ДНІ

1	16	С	Теодора Тирона, вмч.		Євдокії, прмч.	
2	17	Н	М"ЯСОПУСНА	Гл. 7	4 ПОСТУ	Гл. 7
			Льва, папи Римського, свт.	Єв. 7	Теодота, свмч.	Єв. 7
3	18	П	Архипа, ап.		Євтропія, Клеоніка, мч.	
4	19	В	Льва Катанського, пр.		Герасима, пр.	
5	20	С	Тимотея, пр.		Конона, мч. (Поклони)	
6	21	Ч	Відн. мощей у Євгенії		42 мучеників в Аморії	
7	22	П	Полікарпа, свмч.		Василія, Єфрема, свмч.	
8	23	С	+ 1 і 2 Найд. гол. Ів. Христ.		Теофілакта, свт.	
9	24	Н	СИРОПУСНА	Гл. 8	5 ПОСТУ	Гл. 8
			Тарасія, свт.	Єв. 8	+ 40 мучеників із Севасти	Єв. 8
10	25	П	Порфірія з Гази, свт. (1 день в.п.)		Кондрата, Кипріяна, мч.	
11	26	В	Прокопія, ісп.		Софронія, свт.	
12	27	С	Василія, ісп.		Теофана, ісп.	
13	28	Ч	Касіяна, пр.		Перен. мощ. Никифора, свт.	
14	1	П	Євдокії, прмч.		Венедикта, пр.	
15	2	С	Теодота, свмч.		Агапія й інших мч. (Лаз. Суб.)	
16	3	Н	1 ПОСТУ	Гл. 1	КВІТНА (Вербна)	
			Євтропія, Клеоніка, мч.	Єв. 9	Савина і Папи, мч.	
17	4	П	Герасима, пр.		Олексія, пр.	
18	5	В	Конона, мч.		Кирила з Єрусалиму, свт.	
19	6	С	42 мучеників в Аморії		Хризанта й Дарії, мч.	
20	7	Ч	Василія, Єфрема, свмч.		ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсті)	
21	8	П	Теофілакта, ісп.		ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	
22	9	С	+ 40 мучеників із Севасти		ВЕЛИКА СУБОТА	
23	10	Н	2 ПОСТУ	Гл. 2	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	
			Кондрата, Кипріяна, мч.	Єв. 10		
24	11	П	Софронія, свт.		СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	
25	12	В	Теофана, ісп.		СВІТ. ВІВ. - БЛАГ. ПР. БОГОРОДИЦІ	
26	13	С	Перен. мощ. Никифора, свт.		Собор Арх. Гавриїла	
27	14	Ч	Венедикта, пр.		Матрони, мч.	
28	15	П	Агапія й інших мч.		Іларіона, пр.	
29	16	С	Савина і Папи, мч.		Марка і Кирила, свмч.	
30	17	Н	ХРЕСТОПОКЛІННА	Гл. 3	ТОМИНА	
			Олексія, пр.	Єв. 11	Івана Ліст., пр.	
31	18	П	Кирила з Єрусалиму, свт.		Іпатія, свт.	

КВІТЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліянський

григоріанський

Ю. Г. ДНІ

1	19	В	Хризанта і Дарії, мч.		Марії Єгипетської, пр.	
2	20	С	Оо. вбитих у м. св. Сави		Тита, пр.	
3	21	Ч	Якова, ісп.		Микити, пр.	
4	22	П	Василія, свмч.		Йосифа і Юрія, пр.	
5	23	С	Нікона та його уч., прмч.		Теодула, мч.	
6	24	Н	4 ПОСТУ	Гл. 4	МИРОНОСИЦЬ	Гл. 2
			Захарії, пр.	Єв. 1	+ Методія, свт.	Єв. 3
7	25	П	БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОРОДИЦІ		Юрія, свт.	
8	26	В	Собор Арх. Гавриїла		Іродіона й інших ап.	
9	27	С	Матрони, мч. (Поклони)		Євсихія, мч.	
10	28	Ч	Іларіона, пр.		Терентія, Помплія, мч.	
11	29	П	Марка і Кирила, свмч.		Антипа, свмч.	
12	30	С	Івана Ліствичника, пр.		Василія, ісп.	
13	31	Н	5 ПОСТУ	Гл. 5	РОЗСЛАБЛЕНОГО	Гл. 3
			Іпатія, пр.	Єв. 2	Артемона, свмч.	Єв. 4
14	1	П	Марії Єгипетської, пр.		Мартина, папи, ісп.	
15	2	В	Тита, пр.		Аристраха, Пуда, ап.	
16	3	С	Микити, пр.		Агапії, Ірини і Хіонії, мч.	
17	4	Ч	Йосифа і Юрія, пр.		Симеона, пр.	
18	5	П	Теодула, мч.		Івана, учня Григорія, пр.	
19	6	С	+ Методія, свт. (Лаз. Суб.)		Івана Печерника, пр.	
20	7	Н	КВІТНА (Вербна)		САМАРЯНКИ	Гл. 4
			Юрія, пр.		Теодора Трихіни, пр.	Єв. 7
21	8	П	Іродіона й інших апос.		Януарія й інших свмч.	
22	9	В	Євсихія, мч.		Теодора, Віталія, пр.	
23	10	С	Терентія, Помплія, мч.		+ Юрія Переможця, мч.	
24	11	Ч	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсті)		Сави Стратилата, мч.	
25	12	П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ		+ Марка, ап. і єван.	
26	13	С	ВЕЛИКА СУБОТА		Василія, свмч.	
27	14	Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ		СЛІПОНАРОДЖЕНОГО	Гл. 5
					Симеона, свмч., Стефана, свт.	Єв. 8
28	15	П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК		Ясона і Сосіпатра, ап.	
29	16	В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК		9 мучеників у Кизиці	
30	17	С	Симеона, пр.		+ Якова, ап., брата Ів. Бог.	

ТРАВЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліанський

григоріянський

Ю. Г. Дні

1	18	Ч	Івана, учня Григорія, пр.		ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	
2	19	П	Теодора трихіни, пр.		Атанасія Великого, пр.	
3	20	С	Януарія й інших свмч.		+ Теодосія Печер., пр.	
4	21	Н	ТОМИНА		ОТЦІВ	Гл. 6
			Януарія, свмч.		Пелагії, мч.	Єв. 10
5	22	П	Теодора, Віталія, пр.		Ірини, мч., Никифора, пр.	
6	23	В	+ Юрія Переможця, вмч.		Йова многотраждального	
7	24	С	Сави Стратилата, мч.		Акакія, мч.	
8	25	Ч	+ Марка, ап. і євангелиста		+ Івана Богослова, ап. і єван.	
9	26	П	Василія, свщ.		+ Перен. мощей св. Миколая	
10	27	С	Симеона, свщ., Стефана, свт.		+ Симеона Зилоти, ап.	
11	28	Н	МИРОНОСИЦЬ	Гл. 2	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА	
			Ясона і Сосінатра, ап., Максима	Єв. 3		
12	29	П	9 мучеників в Кизиці		Пресвятої Тройці	
13	30	В	+ Якова, ап., брата Ів. Бого.		Глікерії, мч.	
14	1	С	Єремії, прор.		Ісидора, мч.	
15	2	Ч	Атанасія Великого, свт.		Пахомія Вел., пр.	
16	3	П	+ Теодосія Печер., пр.		Теодора, пр., Віта, Модеста, мч.	
17	4	С	Пелагії, мч.		Андроніка й ін. ап.	
18	5	Н	РОЗСЛАБЛЕНОГО	Гл. 3	ВСІХ СВЯТИХ	Гл. 8
			Ірини, мч., Никифора, пр.	Єв. 4	Теодота, Петра, Діонісія, мч.	Єв. 1
19	6	П	Йова многотраждального		Патрікія, свмч.	
20	7	В	Поява Чес. Хреста, Акакія, мч.		Талалея, мч.	
21	8	С	+ Івана Богосл., ап. і єван.		+ Константина й Олени, ап.	
22	9	Ч	Пер. мощ. св. Миколая		ПРЕСВЯТОЇ ЄВХАРИСТІЇ	
23	10	П	+ Симеона Зилоти, ап.		Михайла, свт.	
24	11	С	+ Кирила і Методія, ап. Слов.		Симеона, Микити, пр.	
25	12	Н	САМАРЯНКИ	Гл. 4	2 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1
			Єпіфанія і Германа, свт.	Єв. 7	+ 3 віднай. голови Ів. Хр.	Єв. 2
26	13	П	Глікерії, мч.		Карпа, ап.	
27	14	В	Ісидора, мч.		Терапонта, свщ.	
28	15	С	Пахомія Вел., пр.		Микити, свт.	
29	16	Ч	Теодора, пр., Віта, Модеста, мч.		Теодосії, прмч.	
30	17	П	Андроніка й ін. ап.		ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ	
31	18	С	Теодота, Петра, Діонісія, мч.		Співстражд. Пр. Богородиці	

ЧЕРВЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліянський

григоріанський

Ю. Г. ДНІ

1	19	Н	СЛІПОНАРОДЖЕНОГО Патрікія, свмч.	Гл. 5 Єв. 8	3 п. ЗІСЛАННЯ Юстина Філософа, мч.	Гл. 2 Єв. 3
2	20	П	Талалея, мч.		Никифора, свт.	
3	21	В	+ Константина й Олени, ап.		Лукиліяна й ін. мч.	
4	22	С	Василіска, мч.		Митрофана, свт.	
5	23	Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ		Доротей, свмч.	
6	24	П	Симеона, Микити, пр.		Висаріона, Іларіона, пр.	
7	25	С	+ З віднай. голови Ів. Хр.		Теодота, свмч.	
8	26	Н	ОТЦІВ Карпа, ап.	Гл. 6 Єв. 10	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ Пер. мощей Теодора Тир., мч.	Гл. 3 Єв. 4
9	27	П	Терапонта, свмч.		Кирила Олек., свт.	
10	28	В	Микити, свт.		Тимотея, свмч.	
11	29	С	Теодосії, прмч.		+ Вартоломея і Варнави	
12	30	Ч	Ісаакія Далматського, пр.		Онуфрія Великого, пр.	
13	31	П	Єрмія, ап., Єрмея, мч.		Акилини, мч.	
14	1	С	Юстина Філософа, мч.		Єлисея, прор., Методія, свт.	
15	2	Н	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА		5 п. ЗІСЛАННЯ Амоса, прор., Єроніма, пр.	Гл. 4 Єв. 5
16	3	П	Пресвятої Тройці		Тихона з Аматуни, свт.	
17	4	В	Митрофана, свт.		Мануїла, Савела, Ізмаїла, мч.	
18	5	С	Доротей, свмч.		Леонтія, мч.	
19	6	Ч	Висаріона, Іларіона, пр.		+ Юди Тадея, ап.	
20	7	П	Теодота, свмч.		Методія, свмч.	
21	8	С	Перен. мощей Теодора Тир.		Юліяна, мч.	
22	9	Н	ВСІХ СВЯТИХ Кирила Олек., свт.	Гл. 8 Єв. 1	6 п. ЗІСЛАННЯ Євсевія, свмч.	Гл. 5 Єв. 6
23	10	П	Тимотея, свмч.		Агрипини, мч.	
24	11	В	+ Вартоломея і Варнави, ап.		Різдво Івана Хрестителя	
25	12	С	Онуфрія Великого, пр.		Февронії, прмч.	
26	13	Ч	ПРЕСВЯТОЇ ЄВХАРИСТІЇ		Давида, пр.	
27	14	П	Єлисея, прор., Методія, свт.		Самсона, пр.	
28	15	С	Амоса, прор., Єроніма, пр.		Пер. мощ. Кира й Івана	
29	16	Н	2 п. ЗІСЛАННЯ Тихона з Аматуни, свт.	Гл. 1 Єв. 2	7 п. ЗІСЛАННЯ Петра і Павла, Апп.	Гл. 6 Єв. 7
30	17	П	Мануїла, Савела, Ізмаїла, мч.		+ Собор 12 Апостолів	

ЛИПЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліянський

григоріанський

ю. г. дні

1	18	В	Леонтія, мч.		Косми і Дам'яна, чуд.	
2	19	С	+ Юди Тадея, ап.		Пол. Ризи Бого.	
3	20	Ч	Методія, свмч.		Якinta, мч., Анатолія, свт.	
4	21	П	ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ		Андрія Критського, свт.	
5	22	С	Співстражд. Пр. Богородиці		+ Атанасія Атонського, пр.	
6	23	Н	3 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	8 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7
			Агрипини, мч.	Єв. 3	Сісоя Вел., пр.	Єв. 8
7	24	П	Різдво Івана Хрестителя		Томи й Акакія, пр.	
8	25	В	Февронії, прмч.		Прокопія, вмч.	
9	26	С	Давида, пр.		Панкратія, свмч.	
10	27	Ч	Самсона, пр.		+ Антонія Печерського, пр.	
11	28	П	Перен. мощей Кира й Івана		Ольги, кн. Київської	
12	29	С	Петра і Павла, Апп.		Прокла й Іларія, мч.	
13	30	Н	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ	Гл. 3	9 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8
			+ Собор 12 Апостолів	Єв. 4	Собор Арх. Гавриїла	Єв. 9
14	1	П	Косми і Дам'яна, чуд.		Акили, ап.	
15	2	В	+ Полож. Ризи Пр. Богород.		+ Володимира, Великого	
16	3	С	Якinta, мч., Анатолія, свт.		Атеногена, свмч.	
17	4	Ч	Андрія Критського, свт.		Маріни, вмч.	
18	5	П	+ Атанасія Атонського, пр.		Якinta, Еміліяна, мч.	
19	6	С	Сісоя Вел., пр.		Макрини, пр.	
20	7	Н	5 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4	10 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1
			Томи й Акакія, пр.	Єв. 5	+ Іллі пророка	Єв. 10
21	8	П	Прокопія, вмч.		Симеона і Єзекиїла, прор.	
22	9	В	Панкратія, свмч.		Марії Магдалини, рівноап.	
23	10	С	+ Антонія Печерського, пр.		Трохима, Теофіла, мч.	
24	11	Ч	Ольги, кн. Київської		+ Бориса і Гліба, мч.	
25	12	П	Прокла й Іларія, мч.		+ Успіння св. Анни	
26	13	С	Собор Арх. Гавриїла		Єрмолая, Параскевії, мч.	
27	14	Н	6 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5	11 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2
			Акили, ап.	Єв. 6	+ Пантелеймона, вмч.	Єв. 11
28	15	П	+ Володимира, Великого		Прохора, Ніканора, ап.	
29	16	В	Атеногена, свмч.		Калиніка, мч.	
30	17	С	Маріни, вмч.		Сили, Силуана, ап.	
31	18	Ч	Якinta, Еміліяна, мч.		Євдокима, пр.	

СЕРПЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліянський

григоріанський

Ю. Г. ДНІ

1	19	П	Макрини, пр.		7	Макавейських мучеників	
2	20	С	+ Іллі пророка			Перен. мощей Стефана, пермч.	
3	21	Н	7 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6	12 п. ЗІСЛАННЯ		Гл. 3
			Симеона, Єзихіїла, прор.	Єв. 7	Ісаакія, Далмата й Фавста, пр.		Єв. 1
4	22	П	Марії Магдалини, рівноап.		7 молодців з Ефезу, мч.		
5	23	В	Трохима, Теофіла, мч.		Євсигнія, мч.		
6	24	С	+ Бориса і Гліба, мч.		Преображення Господнє		
7	25	Ч	+ Успіння св. Анни		Дометія, прмч.		
8	26	П	Єрмолая, Параскевії, мч.		Еміліяна, ісп.		
9	27	С	+ Пантелеймона, вмч.		+ Матія, ап.		
10	28	Н	8 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7	13 п. ЗІСЛАННЯ		Гл. 4
			Прохора, Ніканора, ап.	Єв. 8	Лаврентія, архидиякона, мч.		Єв. 2
11	29	П	Калиніка, мч.		Євпла, мч.		
12	30	В	Сили, Силуана, Андроніка, ап.		Фотія й Аникити, мч.		
13	31	С	Євдокима, пр.		Максима, ісп.		
14	1	Ч	7 Макавейських мучеників		Пер. мощ. Теодосія Печ.		
15	2	П	Пер. мощ. Стефана Первомуч.		УСПІННЯ ПР. БОГОРОДИЦІ		
16	3	С	Ісаакія, Далмата, пр.		Діюмида, мч.		
17	4	Н	9 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8	14 п. ЗІСЛАННЯ		Гл. 5
			7 молодців з Ефезу, мч.	Єв. 9	Мирона, мч.		Єв. 3
18	5	П	Євсигнія, мч.		Флора й Лавра, мч.		
19	6	В	Преображення Господнє		Андрія Страт., мч.		
20	7	С	Дометія, прмч.		Самуїла, прор.		
21	8	Ч	Еміліяна, ісп.		Тадея, ап., Васси, мч.		
22	9	П	+ Матія, ап.		Агатоніка, мч.		
23	10	С	Лаврентія, архидиякона, мч.		Луппа, мч., Іриней, свмч.		
24	11	Н	10 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1	15 п. ЗІСЛАННЯ		Гл. 6
			Євпла, мч.	Єв. 10	Євтиха, свмч.		Єв. 4
25	12	П	Фотія й Аникити, мч.		Тита й Вартоломея, ап.		
26	13	В	Максима, ісп.		Адріана й Наталії, мч.		
27	14	С	Пер. мощ. Теодосія, Печ.		Пімена, пр.		
28	15	Ч	УСПІННЯ ПР. БОГОРОДИЦІ		Мойсея, пр., Августина, свт.		
29	16	П	Діюмида, мч.		+ Усік. Гол. Івана Христителя		
30	17	С	Мирона, мч.		Олександра, Івана, свт.		
31	18	Н	11 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	16 п. ЗІСЛАННЯ		Гл. 7
			Флора й Лавра, мч.	Єв. 11	+ Покл. Пояса Пр. Богородиці		Єв. 5

ВЕРЕСЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліянський

григоріянський

ю. г. дні

1	19	П	Андрія, Страт., мч.		+ Початок Церковного Року	
2	20	В	Самуїла, прор.		Маманта, мч., Івана Посн.	
3	21	С	Тадея, ап., Васси, мч.		Антима, свмч.	
4	22	Ч	Агатоніка, мч.		Вавили, свмч., Мойсея, прор.	
5	23	П	Луппа, мч., Іриней, свмч.		Захарії, прор.	
6	24	С	Євтиха, свмч.		Чудо арх. Михаїла	
7	25	Н	12 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3	17 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8
			Тита й Вартоломея, ап.	Єв. 1	Созонта, мч.	Єв. 6
8	26	П	Адріана й Наталії, мч.		Різдво Пресв. Богородиці	
9	27	В	Пімена, пр.		Йоакима й Анни, прав.	
10	28	С	Мойсея, пр., Августина,		Минодори, мч.	
11	29	Ч	+ Усі. Гол. Ів. Христителя		Теодори, пр.	
12	30	П	Олександра, Івана, свт.		Автонома, свмч.	
13	31	С	+ Пол. пояса Пр. Богородиці		Корнилія Сотника, свмч.	
14	1	Н	13 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4	18 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1
			+ Початок Церковного Року	Єв. 2	Воздвиження Чесного Хреста	Єв. 7
15	2	П	Маманта, мч., Івана Посника		Микити, вмч.	
16	3	В	Антима, свмч.		Євфимії, вмч.	
17	4	С	Вавили, свмч.		Софії, Віри, Надії, мч.	
18	5	Ч	Захарії, прор.		Євменія, пр.	
19	6	П	Чудо арх. Михаїла		Трохима, Саватія, мч.	
20	7	С	Созонта, мч.		Євстатія, мч.	
21	8	Н	14 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5	19 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2
			Різдво Пресв. Богородиці	Єв. 3	Кондрата, ап.	Єв. 8
22	9	П	Йоакима й Анни, прав.		Фоки, свщ., Йона, прор.	
23	10	В	Минодори, мч.		Зачаття Івана Христителя	
24	11	С	Теодори, пр.		Теклі, Первомучениці	
25	12	Ч	Автонома, свмч.		Євфросимії, пр.	
26	13	П	Корнилія Сотника, свмч.		+ Івана Богослова, ап.	
27	14	С	Воздвиження Чесного Хреста		Каллістрата, мч.	
28	15	Н	15 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6	20 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3
			Микити, вмч.	Єв. 4	+ Харитона, ісп.	Єв. 9
29	16	П	Євфимії, вмч.		Киріяка, пр.	
30	17	В	Софії, Віри, Надії, мч.		Григорія, Вірменського, свмч.	

ЖОВТЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліанський

григоріанський

ю. г. дні

1	18	С	Євменія, пр.		Покров Пр. Богор.	
2	19	Ч	Трохима, Саватія, мч.		Кипріяна, свмч., Юстина, мч.	
3	20	П	Євстатія (Остапа), мч.		Діонісія, свмч.	
4	21	С	Кондрата, ап.		Єротея, свмч., Франціска Асж.	
5	22	Н	16 п. ЗІСЛАННЯ Фоки, свмч., Йони, прор.	Гл. 7 Єв. 5	21 п. ЗІСЛАННЯ Харитини, мч.	Гл. 4 Єв. 10
6	23	П	Зачаття Івана Христителя		+ Томи, ап.	
7	24	В	Теклі, Первомучениці		Сергія і Вакха, мч.	
8	25	С	Євфросимії, пр.		Пелагії, пр.	
9	26	Ч	+ Івана Богослова, ап.		+ Якова Алфеєва, ап.	
10	27	П	Каллістрата, мч.		Євлампія й Євлампії, мч.	
11	28	С	+ Харитона, ісп.		Филипа, ап. диякона	
12	29	Н	17 п. ЗІСЛАННЯ Киріяка, пр.	Гл. 8 Єв. 6	22 п. ЗІСЛАННЯ Прова й інших мч., Косми, пр.	Гл. 5 Єв. 11
13	30	П	Григорія, Вірменсь., свмч.		Карпа, Папіли, мч.	
14	1	В	Покров Пресв. Богородиці		Параскеви, пр., Назарія, мч.	
15	2	С	Кипріяна, свмч.		Євтимія, пр.	
16	3	Ч	Діонісія, свмч.		Лонгіна Сотника, мч.	
17	4	П	Єротея, свмч., Франціска		Осії, прор., Андрія Кріт., прмч.	
18	5	С	Харитини, мч.		+ Луки, ап. й еван.	
19	6	Н	18 п. ЗІСЛАННЯ + Томи, ап.	Гл. 1 Єв. 7	23 п. ЗІСЛАННЯ Йоїла, прор., Уара, мч.	Гл. 6 Єв. 1
20	7	П	Сергія і Вакха, мч.		Артемія, вмч.	
21	8	В	Пелагії, пр.		Іларіона Вел., пр.	
22	9	С	+ Якова Алфеєва, ап.		Аверкія, свт.	
23	10	Ч	Євлампія й Євлампії, мч.		Якова, ап.	
24	11	П	Филипа, ап. диякона		Арети й ін., мч.	
25	12	С	Прова й ін. мч., Косми, пр.		Маркіяна й Мартирія, мч.	
26	13	Н	ЦАРЯ ХРИСТА Карпа, Папіли, мч.		ЦАРЯ ХРИСТА + Дмитрія Великомученика	
27	14	П	Параскеви, пр., Назарія, мч.		Нестора, Капітолїни, мч.	
28	15	В	Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.		Терентія й Неонїли, мч.	
29	16	С	Лонгіна Сотника, мч.		Анастасії, прмч.	
30	17	Ч	Осії, прор., Андрія Кріт., прмч.		Зиновія й Зиновії, мч.	
31	18	П	+ Луки, ап. й еван.		Стахія, Амплія, ап.	

ЛИСТОПАД

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліанський

григоріанський

ю. г. дні

1	19	С	Йоїла, прор., Уара, мч.		Косми і Дам'яна, чуд.	
2	20	Н	20 п. ЗІСЛАННЯ Артемія, вмч.	Гл. 3 Єв. 9	25 п. ЗІСЛАННЯ Акиндіна, Пигасія, й інших мч.	Гл. 8 Єв. 3
3	21	П	Іларіона Великого, пр.		Акипсима, Йосифа, мч.	
4	22	В	Аверкія, свт.		Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	
5	23	С	Якова, ап.		Галактіона й Епістими	
6	24	Ч	Арети й ін. мч.		Павла, ісп.	
7	25	П	Маркіяна й Мартирія, мч.		33 мучеників, Лазаря, пр.	
8	26	С	+ Димитрія Великомученика		Собор Арх. Михаїла	
9	27	Н	21 п. ЗІСЛАННЯ Нестора, Капітолїни, мч.	Гл. 4 Єв. 10	26 п. ЗІСЛАННЯ Матрони, Теоктисти, пр.	Гл. 1 Єв. 4
10	28	П	Терентія, Неоніли, мч.		Ераста, Олімпія й інших ап.	
11	29	В	Анастасії, Аврамія, пр.		Теодора Студ. Віктора, мч.	
12	30	С	Зиновія й Зиновії, мч.		+ Йосафата, свмч.	
13	31	Ч	Стахія, Амплія, ап.		+ Івана Золотоустого, свт.	
14	1	П	Косми і Дам'яна, чуд.		+ Филипа, ап.	
15	2	С	Акиндіна, Пигасія й інших мч.		Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)	
16	3	Н	22 п. ЗІСЛАННЯ Акипсима, Йосифа, мч.	Гл. 5 Єв. 11	27 п. ЗІСЛАННЯ + Матея, ап. й еван.	Гл. 2 Єв. 5
17	4	П	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.		Григорія Неокесарії, свт.	
18	5	В	Галактіона й Епістими, мч.		Платона й Романа, мч.	
19	6	С	Павла, ісп.		Авдія, прор.	
20	7	Ч	33 мучеників, Лазаря, пр.		Григорія, пр., Прокла, свт.	
21	8	П	Собор Арх. Михаїла		Вхід у храм Пресв. Богород.	
22	9	С	Матрони, Теоктисти, пр.		Филимона й інших ап.	
23	10	Н	23 п. ЗІСЛАННЯ Ераста, Олімпія й інших ап.	Гл. 6 Єв. 1	28 п. ЗІСЛАННЯ Амфілохія і Григорія, свт.	Гл. 3 Єв. 6
24	11	П	Теодора Студ. Віктора, мч.		Катерини, Меркурія, вмч.	
25	12	В	+ Йосафата, свмч.		Климентя, папи, свмч.	
26	13	С	+ Івана Золотоустого, свт.		Аліпія, пр.	
27	14	Ч	+ Филипа, ап.		Якова Перс., вмч.	
28	15	П	Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)		Стефана Нового, прмч.	
29	16	С	+ Матея, ап. й еван.		Парамона, Філумена, мч.	
30	17	Н	24 п. ЗІСЛАННЯ Григорія Неокесарії, свт.	Гл. 7 Єв. 2	29 п. ЗІСЛАННЯ + Андрія Первозваного, ап.	Гл. 4 Єв. 7

ГРУДЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

юліянський

григоріанський

ю. г. дні

1	18	П	Платона і Романа, мч.		Наума, прор.	
2	19	В	Авдія, прор.		Авакума, прор.	
3	20	С	Григорія, пр.		Софонії, прор.	
4	21	Ч	Вхід у храм Пресв. Богород.		Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.	
5	22	П	Филимона й інших ап.		+ Сави Освященного, пр.	
6	23	С	Амфілохія і Григорія, свт.		Миколая Чудотворця, свт.	
7	24	Н	25 п. ЗІСЛАННЯ Катерини, Меркурія, вмч.	Гл. 8 Єв. 3	30 п. ЗІСЛАННЯ Амвросія, свт.	Гл. 5 Єв. 8
8	25	П	Климентя, папи, свмч.		Патапія, пр.	
9	26	В	Аліпія, пр.		Непорочне Зачаття	
10	27	С	Якова Перс., вмч.		Мини, Єрмогена, мч.	
11	28	Ч	Стефана Нового, примч.		Даниїла стовпника, пр.	
12	29	П	Парамона, Філумена, мч.		Спиридона, свт.	
13	30	С	+ Андрія Первозваного, ап.		+ Євстратія, Ореста, мч.	
14	1	Н	26 п. ЗІСЛАННЯ Наума, прор.	Гл. 1 Єв. 4	ПРАОТЦІВ Тирса, Левкія й інших мч.	Гл. 6 Єв. 9
15	2	П	Авакума, прор.		Елевтерія, свмч., Павла, пр.	
16	3	В	Софонії, прор.		Агея, прор.	
17	4	С	Варвари, вмч., Ів. Дамаск.		Даниїла й Ананії, прор.	
18	5	Ч	+ Сави Освященного, пр.		Севастіяна і вояків, мч.	
19	6	П	Миколая Чудотворця, свт.		Боніфатія, мч.	
20	7	С	Амвросія, свт.		Ігнатія Богоносця, свмч.	
21	8	Н	27 п. ЗІСЛАННЯ Патапія, пр.	Гл. 2 Єв. 5	ПЕРЕД РІЗДВОМ ОТЦІВ	Гл. 7 Єв. 10
22	9	П	Непорочне Зачаття		Анастасії, вмч.	
23	10	В	Мини, Єрмогена, мч.		10 мучеників у Криті	
24	11	С	Даниїла й Ананії, прор.		Навечір'я Різдва Христ.	
25	12	Ч	Спиридона, свт.		РІЗДВО ХРИСТОВЕ	
26	13	П	+ Євстратія, Ореста, мч.		Собор Пресв. Богородиці	
27	14	С	Тирса, Левкія й інших мч.		Стефана, первомуч.	
28	15	Н	ПРАОТЦІВ Елевтерія, свмч., Павла, пр.	Гл. 3 Єв. 6	ПО РІЗДВІ Мучеників у Нікомидії	Гл. 8 Єв. 11
29	16	П	Агея, прор.		Дітей убитих у Вифлеємі	
30	17	В	Даниїла й Ананії, прор.		Анісії, мч., Зотика, пр.	
31	18	С	Севастіяна і вояків, мч.		Меланії Римлянки, пр.	

„НА АСКОЛЬДОВІЙ МОГИЛІ – УКРАЇНСЬКИЙ ЦВІТ...“ (До 90-річчя бою під Крутами)

I

Довго треба було чекати, щоб незалежна Україна увічнила пам'ять Героїв Крут. Аж у серпні 2006 року у Чернігівській області, на місці незабутньої історичної події, було відкрито Меморіал пам'яті - червону 10-метрову колону з тризубом та хрестом - копією герба Української Народної Республіки. На пагорбі збудували капличку, поряд з нею – камінь з викарбуваними на ньому словами: „Душу й тіло ми положим за нашу свободу“. Та в Україні ще й донині так: хтось готовий віддати за неї життя, а для когось українська свобода – кістка в горлі. У травні 2007 року україноненависники піднесли свою брудну руку на Меморіал пам'яті Героїв Крут, заллявши його жовтою фарбою і залишивши російськомовні написи: „Слава России!“ і „Бандеровці – прочь!“. Президент Віктор Ющенко гостро відреагував на це святотатство, однак, винних так і не було знайдено, про цей brutальний епізод воліють не згадувати. Зате в українській пресі все частіше знаходимо спроби зревівувати усталений в українській патріотичній свідомості безсмертний образ бою під Крутами 29 січня 1918 року, оголосити ту подію „легендою“. При цьому архикритичі автори посилаються на авторитет історика Івана Лисяка-Рудницького і на його вислів про Крути як про „легенду, яку треба здати до архіву, бо це казка про „надчисленні полчища“, що під їхніми ударами буцімто завалилася українська державність... Совецька експансія була здатна поширювалася на ті країни, що їхнє власне безголів'я робило з них легку здобич“. Певна річ, у цих словах є гірка правда: у провідництві УНР було немало безголів'я, зокрема занадто лівого, соціалістичного, федералістичного, та все ж не воно є тлом для об'єктивного оцінювання героїзму декількох сотень українських юнаків-патріотів. І чин їхній – не „легенда“, а вічний карб на нашій національній душі, який зобов'язує всі наступні покоління жити і за самих себе, і за той передчасно зірваний і кинутий під московські чоботи український цвіт, похований на Аскольдовій Могилі. Не залишаймося байдужими до спроб лібералів-космополітів розхитати зсередини українську національну ідею, знекровити її, оголосити „легендою“, „мітом“ жертвне служіння своїй нації.

Ігор ЛОСЬКИЙ

КРУТИ

...Сумно зустрічав український Київ новий 1918 рік. З півночі і сходу насувалися на Україну банди червоних завойовників, цілий край опинився в обіймах анархії, нарешті в самому Києві щодня можна було сподіватися повстання. Але що було найгірше, то це повна відсутність власного війська, відсутність хоч найменшої можливості поставити опір анархії. Тодішній український уряд безнадійно проґавив момент національного піднесення, який охопив був маси українського вояцтва, коли можна було створити дійсну українську армію. Більше того, деякі організації свідомо старалися розвалити частини, що зорганізувалися поза ними, як, наприклад, 1-й Український Корпус (на чолі котрого стояв майбутній гетьман П. П. Скоропадський). Щоправда, було багато полків з більш чи менш голосними назвами, але ж на той час від них залишилися лише жменьки старшин. Ті ж з них, які залишилися в більш повному складі, були вже цілковито збольшевичені. І лише в останній мент, коли катастрофа була вже неминуча, дехто з державних українських мужів схаменувся і почав наспіх творити нові частини, але було вже запізно. Все, що було ліпшого й здисциплінованого з-посеред козацького контингенту, розбрелось домів, лишилися старшини та юнаки, з котрих на скору руку зорганізовано нечисленні відділи й вислано проти ворога.

В перших днях січня відбулося віче українського студентства, з Університету Св. Володимира й новозаснованого Українського Народного університету, на якому вирішено організувати студентський курінь Січових Стрільців, до якого, під загрозою бойкоту й виключення з української студентської сім'ї, мали б вступити всі українські студенти. За прикладом студентства пішло й молодше покоління — учні 2-ої Української гімназії ім. Кирило-Методіївського Братства. Якщо не помиляюся, шостого (19) січня 1918 р. відбулися загальні збори учнів двох

старших клас. Пошесть зборів охопила на ті часи київських гімназистів, і то були не перші збори, що їх бачив в своїх мурах старенький будинок Художньої школи на Сінній площі, де знайшла собі тимчасовий притулок гімназія. Але, мабуть, ні одні з тих зборів не проходили так однодушно. Головою обрано бл. пам. Павла Кольченка, учня 8-ої класи, що встиг уже побувати на фронті під час світової війни і вважався найбільш досвідченим у військовому ділі. З'ясувавши в коротких словах справу, Кольченко запропонував прийняти постанову, ідентичну з тією, яку прийняли на своєму вічу студенти університету. Постанову одноголосно прийнято. Директор гімназії, якого прошено на збори, після невдалої спроби одговорити своїх питомців від такого, на його погляд, нерозважного кроку, мусив, зрештою, погодитись з постановою та оголосити з рамени дирекції офіційну перерву навчання в двох старших класах гімназії на час перебування учнів у війську. Просив лише, аби не спокушати до вступу до куреня учнів молодших клас. Правда, це допомогло мало, бо кілька учнів шостої класи таки до куреня вступило. Тут варто зазначити, що в гімназії постанови додержано. Всі ті, що були на той час у Києві, взяли участь в Студ. Курені, навіть ті, що на час Різдвяних ферій від'їхали з Києва і з огляду на анархію в краю не могли вчасно повернутися, прилучилися до місцевих військових відділів. Лише один постанови не виконав, і його змушено залишити гімназію.

На другий день після зборів усі мали зібратися в Педагогічному музеї для реєстрації. Хто з українців не знав цього будинку, де засідала Центральна Рада, де, думалось тоді, кувалася українська державність. Учні 2-ої гімназії знали особливо добре будинок музею. Майже цілий 1917 рік товклися вони у вестибюлі і на хорах, прислухаючись промовам українських міністрів та парламентарів. До того ж, недовго перед тим більшість їх у складі так зв. „Бойового куреня партії соц. революціонерів“ охороняли помешкання Центральної Ради під час боротьби з командуючим Київською Військовою Округою російським есером Обручевим.

Тривожний настрій, який панував у Києві, відчувався у зовнішній обстановці музею, яка, так би мовити, змілітаризувалася. У вестибюлі товклися люди у більш чи менш фантастичних уніформах. Місце різних партійних кіосків, де ще донедавна можна було довідатись, як в найкоротший час можна ошчасливити Україну, зайняли кіоски різних новопоствалих військових формацій. Більш чи менш добре виконані плякати зайняли всі стіни, на яких доморощені мистці старались в якнайбільше зворушуючий спосіб представити нещасливу долю України і тим вплинути на громадянство, аби воно вступило до війська. Найбільш вражав один з плякатів з якоюсь дуже футуристично виконаною дівчиною, що мала являти собою Україну. Загалом вражала дешева бутафорія, яка цілком не відповідала поважності й важливості хвилі.

За одним зі столиків відбувався запис до Студентського Куреня. Там же майбутні січовики побачили вперше головного команданта куреня Короля, який, щоправда, уважав за ліпше, коли перша сотня куреня вирушила під Крути, залишитись у Києві. З музею всі, що записалися, вирушили відразу до помешкання куреня, яке було відведене в будинку

Константинівської школи на Печерську. Погода, немов відповідно до загального настрою, була страшно погана. Хоч був уже початок січня, але зима ще не починалася і надворі стояла сльота, як у листопаді. Вулиці, з огляду на революційну „свободу”, вже давно не замітано, і грязюка доходила майже до щиколотків. Але колона свіжеспечених січовиків тим не зражувалася і, співаючи пісень, хоробро маршувала через вулиці Києва.

Константинівську школу знайшли майже порожньою, бо 1-ша Українська Військова Школа, яка там містилася, була вся на фронті під Бахмачем. Всі розташувалися в юнацьких спальнях і вже другого дня під керуванням кількох старшин Богданівського полку почалася муштра. Войовничий настрій молоді відразу розхолоджено попередженням, що студентський курінь буде лише служити для охорони, в разі потреби, порядку в самім Києві. З тим розрахунком і муштру розтягнуто на довгий час, тобто почали з ґрунтового засвоювання рівного кроку і поворотів. Комендантом першої сотні призначено старшину Омельченка, в той час студента Українського університету. Військового одягу тимчасом не видавали й дуже комічно виглядали деякі з старших січовиків, переважно галичан, у сурдутах і камізельках, якими вони витирали, під час вправ, брудну залю школи. Та загалом комізму не бракувало.

Один раз, коли сотня була уставлена в залі, у дверях раптом з'явилася досить своєрідна постать: маленька, горбатенька, з рисами, що недвозначно вказували на її належність до „національної меншости”, в уніформі якоїсь провінційної школи. Виявилося, як новоприбулий на „малоросійсько-одеській” мові розповів, що називається він Фарфал і приїхав до Києва вчитися в Українському університеті, але коли довідався, що всі студенти „пішли воеваться”, то і він собі вирішив „понюхати пороху”. Щоправда, коли почалася дійсна стрілянина, то п. Фарфал відразу „зорієнтувався” і зник. Підібрали його аж десь далеко по дорозі. Але разом з тим учасники походу під Крути завдячують Фарфалові багато веселих хвилин. Коли він бував у складі застави, то завжди просив дозволу „вістрелить”; тоді відходив на кілька кроків, затуляв очі й обома руками тягнув курок. При цьому на обличчі його малювався жах, змішаний з насолодою, що він „теж вояк”. Сердився лише на присутність Фарфала улюбленець своїх товаришів, завжди веселий і дотепний учень 8-ої класи галичанин Гіба (загинув у 1919 р. в складі кінного полку Бориса). Гіба сам був пдібний на жидка і, дивлячись на Фарфала, казав: „Поки того жиденяти в нас не було, то я ще міг запевнювати людей, що я не жид, а тепер, як уже маємо одного дійсного жида, то хто мені повірить, що я теж не „з наших”.

Окрім згаданого сотника Омельченка, тоді ж призначено для першої сотні (друга сотня зформувалася після від'їзду першої під Крути й брала участь у боротьбі з большевиками в Києві) чотирьох чотових, одного молоденького старшину, згаданого вже Кольченка і двох лікарських помічників, у той час студентів медичного факультету Українського університету. Бунчужним призначено учня 8-ої класи Он. Сушицького, брата відомого професора Ф. Сушицького.

Пару днів перейшло досить спокійно, вивчали премудрість здвоювання рядів і поворотів право- й ліворуч. Але щось на п'ятий день дуже рано, коли сотня ще спала, спальні наповнились якимись обідраними, з виснаженими обличчями, страшенно брудними постатями. Виявилось, що це приїхали до Києва господарі хати юнаки 1-ої Військової Школи. Вже більше місяця займали вони позицію на північ від Києва, коло Бахмача. Беззмінна варта, відсутність можливості перебратися й помитися, брак харчів й амуніції, а найголовніше, постійна непевність, чи ворог не обійде та не захопить їхню горстку, до того вимучило їх, що вони вирішили, залишивши невеликий відділ на фронті, їхати до Києва добувати помочі. Що найбільше їх дратувало, то це постійні заспокоюючі обіцянки від „головнокомандуючого” Капкана по телеграфу з Києва, що ось-ось прибуде поповнення. Щоправда, деколи потяги з поповненням приходили, але ... майже порожні. Ті ж козаки, які доїздили до місця призначення, гордо заявляли, що вони воювати не збираються, а „оголошують неутралітет”. За пару днів вони, звичайно, розсіювались. Юнакам все це так набридло, що вони вирішили самі здобути собі поповнення й, прибувши до Києва, заявили, що самі вони на фронт не повернуться. Але ж єдине „військо”, яким розпоряжав Український уряд, була Перша сотня студентського куреня. Щоправда, це військо в своїй більшості ще не вміло й рушниці тримати в руках, але ж іншого виходу не було. До того ж, самі Січовики (і то найбільше наймолодші з них) з великим захопленням поставились до можливості від'їзду на фронт. Найбільше прикро вражений був тим старенький полковник, який жив у школі і встиг щиро прив'язатися за тих кілька днів до молоді. З сльозами на очах просив він відмовитись від легковажного рішення, але що ж могли зробити його намови проти войовничого запалу сімнадцятилітніх патріотів та проти стратегічних талантів панів Капканів та Поршів.

В той же вечір приступлено до виряджування. Розгардіяш, який панував тоді у Києві, позначився навіть на такій дрібниці, як одягнено й озброєно студентську сотню. Кожний одержав з одягу — штани, подерту шинелю й якусь арештантську шапку. Можна собі уявити, як гротесково виглядала сотня. Пересічний вигляд був такий: власні черевики, салдатські штани, зав'язані в долині мотузком (обвивачів не було), гімназійна або студентська куртка, або цивільна камізелька і згори шинеля, в якій найменше бракувало одної поли.

Не ліпше виглядала зброя: старі, поржавілі рушниці... І це все в той час, як місяць після того большевики, захопивши помешкання школи, знайшли там повні склади новеньких чобіт, одягу, не кажучи вже про амуніцію й зброю.

Одягнені й озброєні таким чином, чекали тієї же ночі на потяг, аби разом з юнаками вирушити на фронт. Але чекати прийшлося досить довго — лише по обіді наступного дня на залізничий тор, що проходив недалеко від школи, подано ешелон. Всідання відбулося цілком спокійно, якщо не рахувати того, що в останню хвилину прибігла до потягу пані Лукасевич (дружина небіжчика Є. Лукасевича) шукати свого сина Левка, тоді учня 6-ої класи, який „нелегально” вступив до куреня. Бідна мати

гірко плакала, вмовляючи сина лишитися, але, звичайно, безуспішно. Спокійніше вела себе сестра іншого шестиклясника, Соколовського. Ледви стримуючи сльози, хрестила брата і всіх від'їжджаючих... Молоденький Соколовський весело заспокоював сестру, не передчуваючи, що за пару днів лежатиме на стаційній платформі з пробитою московським багнетом головою. Під спів „Ще не вмерла Україна” ешелон рушив на північ...

Переїзд відбувався весело. Центром загальної уваги був куток в одному з вагонів, де сиділи два студенти, Ш. й К., що своїми безконечними анекдотами, грою на сопілці й співами розважали всіх. Потяг старався якомога менше затримуватись на станціях, аби оминати зайвих конфліктів з демобілізованими „товаришами”, які тисячами сиділи на станціях, чигаючи на проїжджаючі потяги. Через день після від'їзду з Києва було вирішено, що юнаки проїдуть далі на Бахмач, де лишився невеликий відділ на чолі зі старшиною Богданівського полку, тепер полковником С. Лощенком, а студентська сотня лишиться в Крутах і буде продовжувати військові вправи. Але виявилось, що Бахмач уже зайнятий червоними, і що скоро можна їх сподіватися в Крутах. Отже, довелося всім розташуватись у Крутах. В станційному будинку помістився штаб „північно-західного фронту”. Якщо пам'ять не зраджує, то було коло двох сот юнаків, кілька десятків „вільних козаків” (переважно старшин) і студентська сотня, здається, 116 осіб. Крім того, пара кулеметів й одна гармата згаданого Лощенка. Студентській сотні роздано по одній чи дві обойми з попередженням, аби поводитись обережно, бо ж багато було таких, що стріляти не вміли. Невтомний сотник Омельченко спромігся десь з місцевих військових складів роздобути трохи одягу — шинелі, „гімнастюрки”. На жаль, не вдалося дістати чобіт, а натомість видано було всім валянки, які на другий день під час відступу послужили безпосередньо причиною того, що кілька січовиків потрапило до полону. Всю сотню розбито на три частини — одна відійшла в розвідку, частина зайняла варти, а більшість послано рити окопи за кілометр від стації. За суматохою непомітно пролетів день. Пізно увечері повернули ті, що рили окопи, і як скошені попадали на лавки спати. Залишився на ногах невеликий відділ, що мав нести охорону. Запізнена зима вступила нарешті в свої права. Стояла чудова морозна ніч, тишину лише інколи переривали далекі постріли. Але в станційному будинку було досить весело. Січовики, які стояли на варті, чули, як штаб, незважаючи на тяжке положення відтинку, веселився. Десь під ранок з бічної лінії залізниці надійшов потяг, наповнений „товарищами”. У багатьох була зброя. Перше, до чого хотіли січовики кинутись — це обеззброїти. Але „товарищі” знайшли несподівано захист в українському штабі, який, мабуть, під впливом алькогольних парів, розпорядився пропустити потяг на північ. Іншими словами, ворожі сили свідомо збільшено на кілька сот люда.

Наступив роковий день бою. З самого ранку більша частина українського війська зайняла лінію окопів, якихось двадцять осіб залишено на станції, як прикриття. Українська лава розташувалась в той спосіб, що праворуч від залізничного тору лягли юнаки, ліворуч – сту-

дентська сотня. На самому ж торі стояла на платформі з паротягом єдина українська гармата і коло неї невтомний Лощенко, який взяв собі до допомоги одного із студентів. Десь коло 10-ої ранку з'явилися на обрії ворожі лави і в той же час большевицька артилерія почала обстріл. Обстріл був досить інтенсивний, але в рівній мірі невдалий — стрільна лягали десь в полі. Натомість Лощенко стріляв досить вдало. Добре відстрілювались юнаки. Гірше було з студентською сотнею. Не кажучи вже про те, що багато не вміло стріляти, невелику кількість набоїв швидко вистріляно і післано на станцію за набоями. Але виявилось, що на станції вже штабу не було, він сів на потяг і втік, але, що найгірше, з переляку причепив до свого паротягу вагони з амуніцією. Аж десь за Ніжином на другий день нагнали відступаючі недобитки студентів та юнаків штабний потяг.

Стан був розпачливий. Швидко мусили замовкнути українські кулемети, не маючи більше амуніції. А большевики наступали все ближче, вже можна було розпізнати постаті матросів, тієї „краси й гордості революції”, які йшли в першій лаві. Командування юнаків передало по лаві наказ відступати, але десь по дорозі той наказ переплутано, й студентська сотня почула, що треба наступати. Так що в той час, поки праве крило розпочало відступ, ліве рушило наперед. Можна собі уявити, як ворог скористувався з оголення правого крила й зайшов у тил студентській сотні. В той час смертельно поранено сотника Омельченка, що ще збільшило загальне безладдя. Студенти почали відступ. Ті, що були на крайньому лівому крилі, відступили, минаючи станцію, вже зайняту ворогом, й щасливо дібралися до свого ешелону, який стояв в пару кілометрів від стації. Та ж частина, що була ближче до залізничного тору, відступаючи, не знала, що станція вже зайнята, і була оточена. Побачивши це, студенти спробували пробитися, але то вже було неможливе. Кілька людей з них заколено багнетами під час тої невдалої атаки, більшість потрапила у полон. Щоправда, кілька з них могли б врятуватися, але на заваді стали згадані валянки — вони від снігу намокли, зробилися страшенно тяжкі, так що тікати в них не було змоги...

Так протягом одного дня рішилася доля студентської сотні. Залишаючи третину своїх товаришів вбитими і в полоні, відступала решта в напрямі на Київ. Відступ той тягнувся досить довго, по дорозі нищено залізничний тор, зривано мости і т.д. Найдовше затримались у Дарниці під Києвом. Лише коли стало ясно, що двісті з чимось юнаків і студентів все одно не в силах зупинити наступу кількатисячного ворога, що з півночі й сходу наближався до Києва, командант юнаків, що перебрав команду також над студентською сотнею, наказав усім розійтися...

Як уже згадувано вище, 35 січовиків опинилося в полоні. Лише сім із них врятувалося, і зі слів їх, уже кілька місяців пізніше, почули січовики про жахливу долю своїх товаришів. Цілу добу знущалися над ними червоні побідники. Маленькі жиденята, яких було багато серед червоних, підскакували, бо інакше не могли дістати, аби вдарити в обличчя... Зрештою, на другий день всіх, окрім згаданих семи, розстріляно. Перед розстрілом учень сьомої класи 2-ої Української гімназії — галичанин Пипський затягнув повним голосом український гімн, усі підтримали.

Чому якраз сімох не розстріляли? Вони самі добре не знали. По якійсь дивній фантазії залишено при житті кількох ранених, одного учня, сина машиніста, пізнав машиніст, що возив большевицького ватажка Богданова, з яким разом пиячив і, знаючи батька того учня, випросив у Богданова для нього помилування. Зрештою, один врятувався просто завдяки тому, що, коли всіх виводили на розстріл, він спокійно пересів до ранених і з таким спокоєм та переконанням заявив матросам, що „сам” Богданов обіцяв йому дарувати життя, що матроси просто остовпіли. Справді допоміг один з матросів, мабуть українець з походження, який підтвердив фантазію про Богданова. Звичайно, ті семеро, мабуть, все одно були б розстріляні, бо їх відправлено до Харкова в розпорядження „товарища” Антонова (якщо не помиляюсь, майбутнього совіського полпреда у Празі), але, на їхнє щастя, „товарищ” Антонов у час їх прибуття до Харкова був непритомний від пияцтва. Наших січовиків тим часом помістили в шпиталі, а звідтам уже сестри жалібниці й лікарі-українці допомогли їм втекти...

Трупи розстріляних під Крутами кинули большевики просто до ями, але, після відходу останніх, дооколишні селяни поховали їх за християнським звичаєм і на могилі поставили хрест. Це дало змогу пізніше, коли вже українці з німцями вернули до Києва, викопати тіла замучених й привезти до Києва. В квітні (тут помилка: 18 березня.— І. Ілленко), в самий розквіт запавної весни, прибула з Крут сумна валка. Тяжко було між тими, подібними між собою жахливою подібністю смерті мерцями, віднайти рідних, друзів, знайомих... А наступного дня потягнувся з двірця сумний похід. Лише за кількома трунами не було нікого, крім товаришів по шкільній лавці й зброї — це були гімназисти з Галичани, що своєю кров'ю принесли жертву на вівтарі української соборності.

В супроводі тисячного натовпу тягнувся цей похід вулицями Києва. Зупинилися коло Педагогічного музею, аби почути останнє слово прощання від представників уряду.

“*Dulce et decorum est pro patria mori*”, — промовив до поляглих голова Центральної Ради проф. М. Грушевський.

На Аскольдовій Могилі, на березі Дніпра, знайшли свій вічний спочинок жертви Крут. Не було тут лише згаданого голови гімназійних зборів Павла Кольченка. Аж пізніше довідались, що Кольченкові вдалося втікти з большевицьких рук, але вже десь під Ніжином захопили його матроси з большевицького панцирника і після нелюдських знущань мертвого кинули на Ніжинській станції.

На закінчення ще кілька слів. Буде перебільшенням називати Крути, як це часто роблять, українськими Термопілами. Не кажучи вже про те, що бій під Крутами не мав жодного стратегічного значіння, але й трагічна його розв'язка блідне після тих гекатомб жертв, які з того часу й по нинішній день несе Україна. Одного лише не дасться цьому, може й незначному епізоду, відібрати, це того чистого, нічим не скаламученого національного ідеалізму, який був у ті часи в українській молоді, і висловом якого був бій студентського куреня під Крутами. Бо справді тут ніяких інших моментів, чи то авантюризму, чи СОЦІАЛЬНОЇ ПОМ-

СТИ - чинників, що відігравали часто велику роль в нашій боротьбі з більшовизмом, не знайдемо. І не вина тієї молоді, що порив її реальної користи не приніс. Якраз спомин про крутську трагедію мусить лишитись як грізне memento нашого українського невміння організувати ті моральні сили, які в українстві є.

Михайло МИХАЙЛИК

ДЕНЬ 16 СІЧНЯ 1918 Р. (ст. ст.)

Уже четвертий рік, як кращі сини – свідомо молодь – нашої Батьківщини в першій відвертій боротьбі з москалями положили свої голови в нерівнім бою на станції Крути. Пригадую той день...

Напередодні наша 4-та сотня 1-ї Укр. Військової Школи була в окопах, які зробив Студентський Курінь за день по залізниці Чернігів – Ічня – Прилуки, що перетинала головну магістраль Київ–Бахмач. На станції Пліски уже були московські війська під загальним проводом Муравйова, а на ст. Крутах стояли наші потяги, в яких містились штаби, резерв і амуніція. Тут же стояли наші два примітивних бронепотяги, а власне некриті вагони з уставленими на них гарматами, обложені навколо мішками з піском, що служили прикриттям для 4-6 скорострілів.

По обіді сотник Б. наказав мені з трьома юнаками піти в розвідку на село, що лежало в трьох верстах від наших окопів в напрямку ст. Пліски. За допомогою селян і завдячуючи відвазі юнаків, з якими удалося підійти близько до ворожого розташування, виявлено, що ворог має два бронепотяги доброї конструкції, гавбичну батарею, до тисячі піхоти та до тисячі п'ятсот матросів-балтійців. Таким чином на нашій відтинку було до трьох тисяч багнетів ворога, добре заосмотреного з технічного боку. А в нас... частина (250 душ) юнацької школи, сорок чоловіків якогось вільного козацтва, яке в більшості складалося з темних елементів: російських старшин і т. п., що невідомо з якого приводу опинилися тут поруч з ідейною молоддю – юнаками і студентами. Ці останні склали окремий Студентський Курінь в кількості до 300 душ, наскоро організований в Києві. В курені переважно була молодь, що перед тим не була при війську, а частина навіть не уміла стріляти... Отсі сили мали обороняти найважливіший відтинок фронту – шлях на Київ.

Смеркало, коли я, не дочекавшись післаного до штабу юнака-кур'єра, почав відходити з своєю стежею до окопів, згідно з даним наказом.

Надворі була відлига, туман, повітря вогке. Відходили тихо. Під ногами чвакало болото, ноги грузли в розталій ріллі. Навколо було тихо... Кожний з нас думав своє... У мене в пам'яті стояли слова командуючого тоді фронтом Шинкаря, до якого я ходив делегатом від школи перед виїздом її на фронт: „Я вірю в правоту нашого змагання, тому сиджу в своїм кабінеті і працюю. Упущення Бахмача відкриває москалям дорогу на Київ і загрожує існуванню цілої Республіки. Може, вже під цю хвилю Бахмач зайнятий ворогом і ...“. Ці слова я так і передав зборам школи, і щира завзята молодь пішла до Бахмача. Пішла захищати цей вузол, що відкривав дорогу на Україну. А тут... Бахмач уже був зайнятий ворогом. Ми мусили, може, вже завтра, дати опір на Крутах, від якого залежало: здобути поновно Бахмач, або москалі підуть на Київ. Про це розмовляли ми – четверо розвідників, повертаючи до своїх, про це думали і цим були переповнені серця юнаків і студентів, що сиділи в окопах.

Вибухи над самими нашими головами кількох гарматних стрілен з наближеного ворожого бронепотягу припинили нашу розмову. Чому саме ворог обстрілював не окопи, а поле, що лежало перед нами, я й досі розгадати не вмію, але стрільна одно за другим падали між нами, а ми бігли. Тяжко було по грязюці бігти, падали... Один не встав. Ми підбігли і понесли його до окопів. На щастя, юнак С. був лише контужений. Такий близький підхід ворога не віщував нічого доброго.

Перетомлені розвідники пішли спати до вагонів, а наша сотня вартувала в окопах.

Якісь крики на станції під самим вагоном розбудили мене. Надворі було вже видно. Ранок 16 січня – пригадав я. Навколо спала вся наша сотня, а рядом з нашим потягом став якийсь „ешалон“, звідки долітали крики... Вслухався. Говорили по-московськи. Вийшов з вагону, і саме тоді „ешалон“ з москалями рушив в напрямку Бахмача, де був ворог.

Я знав, що залізниця в трьох верстах в бік ворога підірвана, знав також, що москалі з „ешалона“ приєднаються до своїх, а тому скорше пішов до вартового старшини „по залозі“, щоб розпитати, в чім справа.

Якийсь москаль – вартовий старшина з вільного козацтва, пояснив мені, що то демобілізовані, перепущені через Київ, доїдуть до підіраного місця, а далі підуть пішки, потяг же повернеться назад.

Але не так сталося... Розіbrane місце залізниці було у нас під обстрілом гармат, щоб ворог не міг його направити, підійшовши своїми бронепотягами, а тут до 2 тисяч „демобілізованих“ москалів, під'їхавши, вийшли з вагонів і стали направляти за допомогою з ворожого технічного потягу правий тор залізниці. Заскочила несподіванка: чи стріляти було відразу, коли там купилося до 2000 беззбройного люду?..

Наспих розбудили нашу сотню (резерву). Сіли до вагонів бронепотягу і поїхали. Був наказ: „Попередити, щоб не направляли залізниці, інакше стріляти з гармат і скорострілів“. Не доїжджаючи пів версти, спинився наш бронепотяг. Сотник Б. викликав охотників, які б пішли і передали наказ. Пішло нас шестеро юнаків.

Не дійшли на 300 кроків до юрби, як вона заметушилася, пішла сідати до вагонів і ... потяг рушив, а перед нами стояв на лівім торі залізниці той самий ворожий бронепотяг, якого ми бачили вчора на розвідці. Він кінчав направляти тор, щоб також рушити... в наш бік... на Київ...

Повернулися. Через наші голови летіли стрільна з нашого і ворожого бронепотягів, свистіли кулі, а ми бігли. Наш бронепотяг почав маневрувати, бо ворог шохвилини міг збити його. Ворожі стрільна рвалися біля самого потягу, в яким були вже ранені. Ворожий бронепотяг підступав все ближче і ближче. Лише троє з нас вернулися, бо решта не могли добігти, а бронепотяг почав відходити.

Мені видно було три чорні густі лави матросів, що пішли в наступ. Спішилася сотня... Затріскотіли скоростріли, рушниці... Видно було, як падали на снігу чорні постаті матросів, але присувалися вони все ближче і ближче. У нас уже було багато ранених, і сотня відходила до окопів. Тут уже були розміщені до бою всі наші сили і чекали з напруженням рішучого моменту... А він наближався. Густі лави сірих і чорних постатей ішли у весь зріст. Змучена наша сотня пішла в резерву за рампу.

З окопів затріскотіли до сорока наших скорострілів, рушниці трьох сотень юнаків та частини Студентського куреня.

Падали чорні постаті, за ними йшли нові, знову падали і знову йшли, одні за другими, і чорні, і сірі лави... Наші окопи, станція і потяги засипалися ворожими стрільнами і кулями, але кріпко трималися наші... Посиляли по набої до зупинених за півтори верстви потягів, вистрілювали їх, знову посиляли... Але грізні вістки: „нема набоїв”, „псуються скоростріли” пролетіли по окопах, а тут чорні постаті зникли, крики „ура”, „слава”, і все перемішалось... Стріляли один в одного... Облилися кров'ю багнети... Але вдсятеро більше ворогів перемогли. Почався скорий, вже неорганізований відступ до потягів, а москалі з криком „ура” кинулися до станції, яку охороняли 50 студентів, переважно з тих, що не уміли стріляти.

Вечоріло, коли зібралися майже всі вояки до потягів, що чекали і що кожної хвилині готові були рушити в напрямку Києва. Два вагони, відведені для ранених, були переповнені, відвели третій. Сестри і санітари наспіх перев'язували ранених. Потяги рушили під вогнем ворога...

Уже в вагонах сотні рахували свої ряди. Кожна не долічувала 5— 10 юнаків, Студентський курінь – до 50 студентів.

Перетомлені всі спали в вагонах, а на ранок встали на станції Бобрік, де разом з відійшлим зі ст. Гребінки Кошем отамана С. Петлюри, мали дати новий бій москалям.

Сюди прибігли з Ніжина, занятого вже москалями, два гімназисти і передали, що на Крутах у вчорашнім бою залишилося до 300 забитих москалів. Вони ж принесли страшну вістку про розстріл 46 студентів і милосердної сестри, захоплених до полону на Крутах.

Цей день, 16 січня 1918 р. ст. ст., був рішачим днем успіху москалів в їх поході на щойно звільнену Україну, день, якого не забуде історія.

Борис МОНКЕВИЧ

БІЙ ПІД КРУТАМИ

Крути — це перший етап великої і страшної боротьби Українського народу за визволення, це Голгота українського студентства, української молоді.

Масова загибель української молоді в бою під Крутами показала, що раз витягнутий меч — піхва повинна бути відкинена. Ці перші жертви потягнули за собою нові й нові лави борців. Велике горе викликало незламне бажання боротьби до перемоги. Тіні крутянських героїв кликали до продовження цієї боротьби.

З боку сучасної військової науки події під Крутами своїм масштабом і в стратегічному розумінні не можуть мати жадного значення, але з боку морального вони втілили в собі й Маренго, й Ватерлоо, й Седан.

Разом з революцією 1917 року прийшло й національне відродження українського народу.

Найсвітліші уми нашого відродження спочатку непохитно вірили в російську демократію, вірили в те, що російська революція приносить визволення всім народам, і думка про могутню і непорушну монолітність Великої Росії була міцно прищеплена в українських угрупованнях. Цілком зрозуміло, що ці угруповання не мали своїх певних державних українських ідеологій і більшість з них годувалася запозиченими радикальними течіями російської суспільності.

І ці найсвітліші наші уми прийшли з великим революційним багажем, але малим державним досвідом. Скоро корабель української держави опинився в їхніх руках і поплав, озброєний, без певного курсу.

Треба було творити військо-підвалини цілої державної будови. Але українська влада більше цікавилася військом не як збройною силою, а лише як сконцентрованою масою людей, яка була добрим ґрунтом до агітаційної праці й насаджування соціалізму.

Борячись за „українізацію“ армії, вона переажно стреміла до одержання, так би сказати, монополії на агітацію серед цієї зібраної маси людей.

З кінцем 1917 року скінчилося і свято революції, настав грізний час для України. Озброєні сили большевиків, заволодівши вже східнім шматком України, йшли до нашої столиці Києва двома сильними арміями. Одна армія під командою Єгорова йшла по залізниці Харків–Полтава–Київ. Друга, під командою Ремигова, посувалася в напрямку Курськ–Бахмач–Київ.

Загальне керівництво більшовицькими операціями було в руках Муравйова, а сили ворога склалися з великої кількості піхоти й артилерії.

Крім того, з боку Жмеринки – Козятина посувалися здеморалізовані частини російського гвардійського корпусу, стримувані до того часу 1-м українським корпусом генерала Скоропадського.

Помалу це залізне кільце звужувалося й наближалось до Києва.

Трудно в історії знайти трагічніше становище.

Український Уряд опинився майже безборонним, з відкритими кордонами держави.

Наказом нашого Військового міністра ще в половині грудня оголошено загальну демобілізацію української залоги столиці.

Цим Український Уряд позбавляв себе останньої оборони. Наслідком цього наказу трагізм становища подвоївся, бо полки, які були опорою Центральної Ради, як, наприклад, Сердюцька дивізія, демобілізувались протягом кількох днів, натомість полки збольшевичені й здеморалізовані, як Солойдачники, понтонний батальйон та інші, залишилися в повному складі й своїм ворожим настроєм та поважним числом становили велику небезпеку в центрі самої столиці.

При такому стані речей розпочалася гарячкова праця з організації спротиву наступаючому ворогові. І тут відіграло велику роль українське студентство, українська шкільна молодь м. Києва.

Доцільним буде тут подати кілька фактів з життя цієї молоді в час революції.

Ще в червні 1917 року з ініціативи кількох українських гуртків, тоді ще російських середніх шкіл, відбулися збори представників українців середньошкільників м. Києва в українському клубі „Родина“.

На тих зборах ухвалено організувати всіх середньошкільників в один союз під назвою „Осередок Українських Середньошкільних Організацій м. Києва“.

На зборах прийнято резолюцію, в якій середньошкільна молодь висловлює готівність віддати себе на послуги Українському народові.

„Осередок“ об'єднував біля себе 2000 учнів одного лише Києва.

Виконавчий орган „Осередку“ розпочав активну працю і вже за який місяць всі міста України були покриті густою сіткою „Осередків“. Почав виходити орган комітету „Каменярь“.

Сама молодь розпочала культурну працю серед війська, а також виступила в ролі агітаторів за українське національне відродження. І коли

в серпні оголошено в Києві маніфестацію вірності української молоді, то перед будинком Центральної Ради пройшов могутній похід цвіту української нації. Перед Центральною Радою вітав молодь зі слізьми на очах батько нашої кооперації Кость Левицький і, наче передчуваючи свою близьку смерть, сказав:

„Діти, квіти наші. Вітаю вас, що прийшли нас змінити в тяжкому бою за вільну Україну. Вже небагато лишилося нам жити, але погляд на ваші стрункі лави, готові на всі жертви задля щастя рідного краю, дають нам можливість спокійно вмерти, бо ж ми певні, що боронитимете те, що ми досі зробили. Благословляю ж вас до дальшої світлої праці, хай Бог вам допомагає“.

У відповідь йому залунало: „Хай живе вільна Україна!“.

І цей заповіт Левицького невдовзі ця молодь виконала.

Минуло ще два місяці, й Україну проголошено самостійною державою. Найвищий ідеал був досягнутий, але разом з тим настав новий іспит для цілої нації — втримання цієї самостійності. Чорною гадюкою пронеслася вістка про похід Муравйова, що „ніс на вістрях багнетів свободу північного брата“. Почуття тривоги з кожним днем росло в серці всякого свідомого українця. Очевидний брак організованої оборони краю був dokonаним фактом, і всі стали перед питанням: „Що ж далі?“

І вже в останній час перед лицем небезпеки наш уряд кинув розпачливий клич до всіх, у кого ще жевріла в серцях надія, в кого ще не опали безсило руки. Видано відозви до слухачів Народного університету, до 2-ої гімназії і взагалі до українського елементу київських шкіл стати зі зброєю на захист українських інтересів. Крім того, по всіх українських організаціях пішла палка агітація, скрізь чулися жваві завзяті промови.

І молодь одразу на цей поклик зголосилася боронити батьківщину. Це були все люди непартійні, готові присвятитися кожній національній праці, бо жодні партійні інтереси не наказували їм zostавитися позаду.

Без вагання вони покинули свої родини, залишили стіни своєї рідної almae matris. Ряди вільного козацтва зародилися від молоді. Народний університет закладає в себе „Курінь Студентів Січових Стрільців“ під проводом сотника Тимченка. В цей курінь багато записується учнів 2-ої ім. Кирила і Методія гімназії, записуються студенти Володимирського університету, учні гідротехнічної школи, учні київської військової, тоді вже українізованої лікарської школи.

Цей курінь розташувався в будинку Константинівської юнацької школи на Печерську, де почалося провадити його формування. Але не було ладу й порядку в праці по організації цього куреня. Одразу частину козаків поставили на варті, не давши їм військового одягу. Вправи офіційно не провадились, а як провадились, то з ініціативи якогонебудь роєвого. І тільки на кілька днів перед від'їздом куріня на фронт приділено для муштрових вправ старшини Богданівського полку, але за такий короткий час не багато їх навчили. На обіді й на вечері козаки були всі, а вечером більша половина брала відпустки в місто і з сотні в 140 осіб залишалося не більше 20. (Усіх записалося 300). На варту назна-

чили людей не в порядку, а так – до вподоби. Були випадки, що одні й ті ж люди вартували по дві доби. Ніхто не знав, коли будуть від'їжджати й куди.

Наслідком такої бойового вишколу було то, що багато козаків не вміли навіть добре стріляти, не знали, як розібрати засув рушниць.

З більш здатних і обізнаних з військовими вправами зорганізовано кулеметну команду, але без кулеметів. „Взагалі, в Курені Студентів Січових Стрільців,— пише в своїх споминах один з учасників,— куди не кинь оком, скрізь було якесь безглуздя та 'взірцеве' безладдя.“

Серед такого безпуття в неділю, 27 січня 1918 року, Курінь Січових Стрільців одержав від командного складу 1-ої військової школи, з котрою він йшов у контакт, наказ виступати в похід.

Почалася страшенна метушня.

Бунчужні кинулись видавати старі шинелі, штани, черевики без обмоток. Так одягнуті та озброєні старими, нечищеними, „трюхлінейками“ вирушили в похід тільки на другий день – 28 січня.

З войовничим видом виступили з касарень і повсідалися в поїзд. Мов передчуваючи свою загибель, козаки були бадьорі, веселі й підняли веселий гамір. Українська пісня лунала серед вагонів. Нарешті вночі о 1-ій год. ешелони виїхали з Києва і поїхали воювати в напрямку на Бахмач – Конотоп.

Цілу ніч їхали ешелони й тільки о 4-ій годині ранку приїхали на ст. Крути.

Тут їх зустріли гайдамаки, які до цього часу стримували ворога й після Макошинського бою під Бахмачем мусили відступити в напрямку на Крути, зриваючи за собою мости через річку біля Макошина.

Тільки самопосвята й легендарна енергія людей може робити такі дива, як ця жменька людей, що з чотирма кіньми, одною гарматою та двома кулеметами стримували до цього часу набагато сильніші авангарди ворога.

Змучені й виснажені, вони тішилися з тих обов'язків і з тої відповідальної праці, яку вони до цього часу несли, стримуючи нахабного ворога.

Се були старі досвідчені вояки ще російської армії. Між ними був один інвалід без ноги.

В Крутах відділ, який прибув з Києва, входив уже в безпосередню лучність з ворогом. Ешелони затрималися й рішено відсіля розпочати бойову акцію проти ворога.

Порахували свої сили. Січовиків разом з юнаками військової школи було 250. Вільних козаків та гайдамак – 100. Кінноти – 12 шабель, і три гармати. Оце і вся сила „отряда, действующаго на Слободской Украинѣ“, – як голосно писали тоді газети.

О 5-ій годині ранку вислано розвідку в напрямі на Пліски. Розвідка складалася з 30 юнаків зі старшинами при двох кулеметах від січовиків, і вона виїхала окремим поїздом з майданчиком, на котрому були усталені кулемети.

Розвідка доїхала з початку до роз'їзду між Крутами й Плісками. На цьому роз'їзді трохи погрілися і з великою обережністю рушили назад. Але потім старшини порозумілися між собою і рішили їхати ще далі на Пліски.

Вартові на платформі завважили, що хтось йде по залізничному шляху.

Під'їжджають ближче: видно три постаті, дали сигнал паротягові – і поїзд спинився.

Невідомі розпочинають розмову, видно, що це червоногвардійці. В кожного рушниця, сила набоїв, бомби, сигнальні ракети.

— Откуда едете? Всьо у наших?

— Да, да. А ви кто?

— Да ми нешто с атряда Ремньова!

— Ну садись к нам, под'едеш.

Нічого не підозріваючи, більшовики підходять до потягу, коли враз... „Руки вверх! Віддавай зброю!“ Не встигли горобахи оглянутися, як були обеззброєні і загнані до вагона.

Попсувавши біля роз'їзду місток, розвідка вернулася в Крути. Зробили доклад, що Крути можна зайняти без бою. Але ця заява так і зосталась заявою. Команда відділу рішила звести бій під Крутами.

В день 29 січня почали робити малі окопи в дві лінії, по обі сторони високого залізничного шляху, між ст. Крутами і Плісками.

Під вечір кінна розвідка принесла відомості, що ворог зайняв без бою Пліски й лагодить залізничний шлях та телефони.

В годині 5-ій по полудні, коли почало темніти, засурмили тривогу, вартів викликали всіх на двір. „Висипайся в лінію!“ – чути було зо всіх боків. Помалу зацарила тиша й порядок. Вишикували козаків по роях і повели на лінію передових окопів, котра розкинулася вправо й уліво, версти на півтори від самої станції.

В юнаків набої були видані ще в Києві, січовикам же, багато з котрих не вміли добре поводитись зі зброєю, набоїв не дали, щоб не було якогось випадку, а в останній час, мабуть, забули. Факт той, що січовики мали не більш, як по дві обойми, які вони випросили в юнаків.

Були більш енергійні хлопці, котрі заздалегідь подоставали собі набоїв і в скрутний мент поділилися зі своїми товаришами.

Козаки зайняли окопи й почали очікувати ворога.

Ніч. Тихо, хмарно, вогко, кругом багно та вогкий сніг. Козаки, що мають короткі штани і черевики без овивачів, їжаться від холоду. То там то сям дерчать кулемети, які перемінюють свої становища, шукаючи ліпших позицій. Робиться все темніше й темніше. Тихо, вітру немає, протягує тільки вогкість. Зрідка чути то сухий тріск „кольта“, то глухувате стукання „максіма“. Потроху все заспокоюється.

Коли це зненацька щось блиснуло, а далі гуркнуло, й ворожий гарматний набій, закреслюючи в повітрі високу траєкторію, розірвався в двох верстах позаду лінії окопів. Потім почали стріляти залпами, поцілюючи по крилі правого відтинку. Рівно ж розпочалася рушнична стрілянина з боку ворожих стеж.

Трохи згодом біля Плісок більшовики розклали багаття й почали лагодити залізничний шлях. Наші гарматники виїхали з паротягом і плятформою, на котрій стояла 3-цалева гармата, до роз'їзду, розстріляли шрапнелею робітників, котрі лагодили шлях, забрали приладдя і почали гатити в самі Пліски, відки стріляли більшовики.

Командант цього імпровізованого бронепотягу, сотник Лощенко, або, як його називали козаки, „старшина в жовто-блакитному кашкеті“, з одним козаком, маленькою гарматкою й кулеметом під градом куль відважно і вдало нищив ворога, часто під'їзжаючи до самої ворожої лінії.

Коло 5-ої години ранку все трохи заспокоїлося, хоча поодинокі стріли не замовкали.

Настав день 30 січня (за н. ст.), котрий коштував героїчних оборонців батьківщини надто дорого. Це була середа. День був вогкий і похмурий і вже з самого ранку неспокійний. Відчувалося по рухах ворога, що мусить відбутися вирішальний бій. (Бій відбувся 29 січня, тут і вище зміщення в часі.— І. Ільєнко).

Не дивлячись на це, команда відділу зняла з бойової лінії надзвичайну варту, залишаючи на кожному відтинкові по 30 козаків.

Зранку післала кінноту в кількості 12 осіб в розвідку.

Довго ця розвідка не верталася, нарешті в годині 2-ій дня вернулося двох людей і повідомили штаб, що більшовики наступають.

Знову засурмили тривогу. „Висипай в лінію!“— закричали вартові. Знову зчинилося замішання, знову більш як половина козаків пішла на лінію, маючи по одній обоймі набоїв.

Ніхто не звернув уваги, що штабний поїзд утік зі станції, а разом з поїздом – і сотник Тимченко.

Зайняли окопи й почали чекати на ворога. За годину вернулася післана розвідка з січовиків та юнаків, котра доносила, що більшовики нагромаджуються біля роз'їзду, а крила їх уже наступають.

Невдовзі почалася ворожа гарматна стрілянина, ведена досвідченою рукою. Всі напружено чекали... Знали, що за кілька хвилин почнеться бій.

Командант сотні „січовиків“ увесь час був на лівому крилі і додавав енергії своїм хлопцям. На правому крилі стояли юнаки з трьома кулеметами.

О 3-ій годині виїхала наша плятформа з гарматою й почала стріляти в більшовицьке розташування. Ця наша одинока гармата, що відповідала ворогові, стояла високо на залізничному торі, добре видна як нашим, так і ворогові, і працювала під сильним обстрілом ворожих кулеметів та гармат.

Героїчно вів себе гарматник сотник Лощенко. Стріляв він надзвичайно влучно й швидко. Як потім оповідали, наш гарматний вогонь багато наробив клопоту більшовикам, котрі стояли в Плісках.

Незабаром почала зі станції працювати друга наша гармата, але слабо й недовго. Натомість гармата Лощенка працювала інтенсивно й підносила духа завзятости в рядах козаків.

Хвилинами сум огортав козаків, коли раптом вона затихла, здавалося, що замовкла назавжди. Але це було приготування до того, щоб з новою силою розпочати ще більший вогонь.

03-й год. 30 хв. більшовики поправили сильний наступ на правий відтинок нашого фронту. Закокали з обох боків рушниці, заторохтіли кулемети. Гармати не переставали підтримувати їх. Козаки міцно держалися в окопах цілий час, тримаючи під вогнем ворожі лави, що наближалися до окопів.

В середині бою наша гармата перестала стріляти, і наш „бронетяг“ відступив на станцію – здається, хтось з цих героїв був ранений.

Але незважаючи на це, бій розгорівся з новою силою. З обох боків скажено заговорили кулемети, і ворог розпочав наступ на багнети.

Ворожа артилерія перестала стріляти.

Густими колонами посувалися більшовики вперед, не дивлячись на великі втрати від рідко розсіяної нашої лави. Наступали матроси Балтійської фльоти, і майже всі були п'яні. 6 тисяч червоної гвардії і матросів густими лавами посувалися на відважних оборонців батьківщини. Широким луком обходили вони їх справа і зліва.

Тепер почав відчуватися брак нашої гармати, а до того почали виходити набої в козаків. Більшовики обходили наш правий відтинок на флангах, роблячи часті перебіжки. Але весь трагізм становища був у тому, що з відходом нашої гармати зв'язок між обома відтинками по обох боках залізниці був перерваний, а високий насип перешкоджав бачити звичайним оком, що робиться на другому боці.

Більшовики робили сильний натиск на наш правий відтинок, на лівому нашому відтинкові вели тільки рушничну стрілянину. І коли правий відтинок, глибоко охоплений на крилах ворогом, розпочав відворот, лівий відтинок нічого про це не знав. Головний удар ворога був спрямований у центр нашого фронту вздовж залізниці, де спротив був найслабший. Станція Крути, яка лежала в одній версті від лінії окопів, була обхідним рухом зайнята ворогом, і таким чином коло, охоплює наше правий відтинок, майже замикалося.

Тим часом ситуація на лівому нашому відтинкові була ще критичніша.

Не знаючи про відступ правого відтинку, лівий міцно тримався на своїх позиціях, а тим часом більшовики накинулися тепер на нього, далеко обходячи його ліве крило.

Скоро він був з трьох боків оточений більшовиками й розпочав відступ.

Таким чином ціла лінія нашого фронту була у відступі.

Відступ правого відтинку був дуже утруднений, бо доводилося пробивати майже через замкнене коло, не даючи його щільніше стиснути. Але відступ відбувався в порядку. Бліді, безстрашні йшли в цілий зріст козаки під градом ворожих куль, тягнучи за собою кулемети. Менш досвідчені козаки віддавали свої набої старшим козакам, а самі понуро з похиленими головами йшли вперед. Багатьом борцям рушниці попсувалися й перестали стріляти. Набоїв ставало щораз то менше. Наші ку-

лемети перестали стріляти. Ранені, опираючися на здорових товаришів, йшли, стікаючи кров'ю. Забиті залишалися на полі бою.

Майже без набоїв дійшли останки людей до поїзду, який після захоплення ворогом ст. Крути відступив на дві версти назад. Але небагато було таких щасливих, що дійшли до нього.

В той час, коли правий відтинок з бою відходив до поїзда й був уже за станцією, лівий відтинок тільки що розпочав відступ. Не знаючи про захоплення ворогом ст. Крути, більшість відступаючих пішла на станцію, де гадали знайти свій поїзд. І тільки наблизившись до станції, вони помітили свою помилку, але вже було запізно її поправити, бо ворог оточив їх з усіх боків. В останньому розпачливому відрухові кинулись вони в атаку на переважаючого ворога, в котрій частина загинула, а решта потрапила в полон.

Був уже вечір, коли невелика жменька відступаючих козаків, переслідувана ворогом, підійшла з раненими до поїзда. Дали наказ сідати до вагонів. В останніх вагонах поставили кулемети, які своїм вогнем стримували лави наступаючого ворога. Поїзд помалу від'їхав, нищучи по дорозі залізничний шлях, бо про дальший активний спротив не можна було і думати.

Над полоненими більшовики довго знущалися, і на другий день 27 студентів розстріляли, а трупи їх заборонили селянам ховати. Семеро поранених відправили в Харків на лікування.

Довго валялися по полю тіла молоденьких героїв. І не одна мати заломила руки в божевільній нестямі і не один батько заплакав кривавими сльозами.

Дорогоцінну і найчистішу жертву принесено на вівтар самотійности України.

Після звільнення України від московського наїзду в 1918 році виникла думка відшукати й достойно поховати ці перші жертви українсько-московської війни в золотоверхому Києві.

Кілька вагонів заставлено густо трупами і протягом кількох днів батьки й родини розпізнавали своїх близьких. Відшукано не всіх, бо одні невідомо де були розстріляні большевиками і потайки поховані селянами.

Всіх полонених замордовано звірячим способом: вони були з розбитими головами, повибиваними зубами, повиколюваними очима. Кілька трупів не вдалося розпізнати, так вони були понівечені.

Урочисті похорони відбулися на державний кошт, при великій участі київського громадянства, делегацій, уряду й війська.

Заходами комітету з вшануванню пам'яті поляглих мав будуватися величезний пам'ятник, але ворожа окупація це унеможливила.

Але вічний пам'ятник вони собі збудували в нашій історії. Ці українські Тернопіли будуть завжди жити в нашій пам'яті і наших нащадків. І коли Україна стане вільною в сім'ї вільних народів, наші кобзарі в народних думах рознесуть славу про цих юних борців по цілій Україні, бо, як каже Піллер: „Що невмирущо має жити в пісні, мусить загинути в житті...“.

Всіх їх разом поховано на Аскольдовій могилі над Дніпром, відкіля відкривається широкий краєвид на Чернігівщину, де вони поклали своє життя за рідний край.

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ПРОМОВА ПІД ЦЕНТРАЛЬНОЮ РАДОЮ НА ПОХОРОНІ СІЧОВИКІВ СТУДЕНТСЬКОГО КУРЕННЯ 19 БЕРЕЗНЯ 1918 РОКУ

Dulce et decorum pro patria mori! Солодко і гарно вмерти за Отчизну – каже латинський поет, поезії котрого були шкільною книжкою тих, котрих тепер ховаємо. Солодко і гарно! Се за-
тямили вони – і не опустили тієї рідкої нагоди, яку давала їм
нинішня велична хвиля відбудовання нашої держави і охо-
рони вольностей і прав нашого трудящого люду. Вони стали
грудьми за свою батьківщину і мали щастя полягти головами
в сій святій боротьбі.

Велике щастя – згинутися так, в боротьбі, а не дезертирами,
не неутральними, не замішаними в юрбі страхополохами, що
безплатними пасажирами силкуються прослизнути в нове
царство української свободи. Велике щастя – окупити своєю
кров'ю забезпечення сеї свободи!

От у сій хвилі, коли провозяться їх домовини перед Цен-
тральною Радою, де протягом року кувалась українська
державність, з фронту її будинку здирають російського
орла, ганебний знак російської влади над Україною, символ
неволі, в котрій вона прожила двісті шістдесят з лишком літ.
Видно, можливість його здерти не давалась даремно, видно,
вона не могла пройти без жертв, її треба було купити кров'ю. І
кров пролили сі молоді герої, котрих ми нині провозаємо!

Вони щасливі, що могли купити своєю кров'ю такі вартості
своєму народові! Батьки, брати, сестри тих, котрих ми сьогодні
ховаємо! Стримайте сльози, що котяться з ваших очей, як стри-
мую я. Бо ж ті, котрих ви ховаєте, доступили найвищого щастя
– вмерти за Отчизну! Їх слава і вдячна пам'ять про них житиме з
нашою свободою разом, серед народу нашого однині довіку!

ВІРШІ

Павло ТИЧИНА

ПАМ'ЯТІ ТРИДЦЯТИ

*На Аскольдовій Могилі
Поховали їх —
Тридцять мучнів українців,
Славних, молодих...
На Аскольдовій Могилі
Український цвіт! —
По кривавій по дорозі
Нам іти у світ.
На кого посміла знятись
Зрадника рука? —
Квітне сонце, грає вітер
І Дніпро-ріка...
На кого завзявся Каїн?
Боже, покарай! —
Понад все вони любили
Свій коханий край.
Вмерли в Новім Заповіті
З славою святих, —
На Аскольдовій Могилі
Поховали їх.*

Іван ГНАТЮК

„ЇХНІЙ ПОДВИГ – ТО КЛИЧ ГОСПОДНІЙ“

*За набої в стінах Софії,
За криваву скруту Крут, —
Хай московське серце Росії
Половецькі пси роздеруть.*

Євген Маланюк

*Боже, скільки святого гніву,
Самозреченого, як аскет,
У карбованім ритмі співу
Тим прокляттям прорік поет!
Те прокляття — то крик страшиного
Болю й розпачу — гнів стріли, —
Хто безгрішний — хай кине в нього
Камінь осуду чи хули.
Допекло до живого, видно,
І, готовий на сто розп'ять,
Він зненавидів, мов єхидну,
Азіятсько-московську рать.
То не рать, а лихе наслання,
Де не ступить — лише хрести, —
Бій під Крутами — це остання
Крапля в чаші святої мсти.
Проти горстки крутянців — юрми
Звироднілих і злих злодюг, —
Що тій горстиці у п'янім штурмі
Рукопашино спустити дух!
І рішилися на смерть — три сотні
Неопалених в битві жертв, —
їхній подвиг — то клич Господній,
А не просто жертковний жест.
Кануть сльози з ікон Софії
І кривавляться рани Крут, —
Чом же й досі за них Росії
Не карає Господній суд?
Чом не спалить вогнем спокути,
Не воздасть за тяжкі гріхи,*

*За Полтаву, Батурин, Крути
Жертви злої її пихи?!
Їхня кривця ще й досі летіть —
Не боїться Москва яси,
І чомусь її злого серця
Не деруть половецькі пси.*

8.02.1993

Євген МАЛАНЮК

* * *

*Вчини мене бичем Твоїм,
Ударом, вистрілом, набоєм,
Щоб залишивсь хоч чорний дим
Над неповторною добою.
Хай безсоромні очі їсть,
Тих, що живуть без сліз і честі,
Хто скинув і любов, і злість,
Бо не під силу було нести.
Хто все зітхав — заснуть, втекти,
Сховатись за Мазепу й Крути,
Коли грозою йшли — віки! —
Над полем рути і отрути.*

Дмитро ПАЛАМАРЧУК

ОСІЇ. ГЛАВА XIV (Закінчення)

*Ні, не загинеш ти безслідно
В німів безслав'ї своїм.
Во гніві правім і святім
Воспрянеш ти, мій краю рідний,
Дніпровських круч гранітом мідним
Зведешся з попелу руїн
В красі і силі над землею.
Цей день прийде. І буде він
Останнім днем ганьби твоєї,
Твого безпросвітку.
О мій Далекий краю, знявши руки,
За кров, безчестіє і муки, —
За все воздай. Нехай Ваал,
Доки злочинства слід не стерся,
На новім страшнім Нюрнберзі
Дасть відповідь за Кос-Арал —
Шлях на Голгофу, шлях кривавий —
За Кодню, Крути, за Полтаву,
За твій тисячолітній плач. ...
І страждущі вернуться діти
З чужих засніжених країв,
І ти приймеш до лона їх,
І дощ пройде, і будуть зріти
Зелені пажиті твої
На полі вольному.*

1950

Олекса СТЕФАНОВИЧ

О. ОЛЬЖИЧЕВІ

*Крута дорога із Крут,
Та вірмо, рушивши нею:
Нелюдськи міцний цей люд,
І вийде він ще на суд
Не судженим, а суддею.*

Прага, 1942.

Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

1918 РІК, ЗАГИБЕЛЬ ЕСКАДРИ – ЯК ЦЕ БУЛО НАСПРАВДІ?

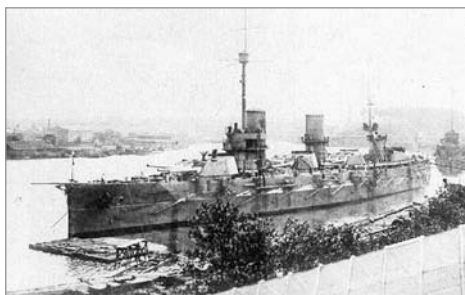
Потрапила на очі п'єса Олександра Корнійчука „Загибель ескадри“ і постала нагода поміркувати про долю військової фльоти України у далекому 1918 році. Коли настали останні дні Російської імперії, військо і флот складали ті провідні сили, які могли оборонити нові незалежні держави. І це досконало розуміли військові моряки, які на Балтиці створили „Український військово-морський штаб Балтійської фльоти“, до командування яким було залучено лейтенанта Святослава Шрамченка та старшого лейтенанта Михайла Білинського. 12 жовтня 1917 року на Балтиці підняли українські прапори крейсер „Світлана“, ескадрені міноносці „Україна“ та „Гайдамак“. Вони мали перейти на Чорне море, але цьому зашкодили агітатори-більшовики. Чимало моряків-українців таки виїхали на Чорне море.

У Севастополі було утворено раду Української чорноморської громади. Командувач Чорноморською флотою, віце-адмірал Олександр Колчак, із прихильністю поставився до діяльності цієї громадської установи, вбачаючи в ній той орган управління, зусиллями якого закладалися передумови збереження боєздатності фльоти, недопущення анархії та революційної руйни. Більшовицькі ідеї не знаходили послідовників серед матросів, 75 відсотків яких були покликані на флоту з українських земель. 9 листопада 1917 року до Києва для підтримки Центральної Ради виїхав бойовий загін моряків у складі 700 осіб. 29 квітня 1918 року, о третій годині дня, на флагманському лінкорі „Юрій Побєдоносець“, який

був штабним кораблем фльоти, підняли сигнал контр-адмірала Михайла Сабліна: „Вступив в командування Українською Чорноморською фльотою”. О четвертій годині за наказом М. Сабліна було подано сигнал „Фльоті підняти український прапор!” На більшості кораблів вишикувалися залоги і під звуки сурм і дудок злетіли українські прапори! Під вечір з штабу флоту до Києва була послана радіограма: „Браття Київської Центральної Ради! Сього числа Севастопольська фортеця і фльота в Севастополі, підняли український прапор. Контр-адмірал Саблін”. Таку ж телеграму з флагмана відіслали і в штаб німецьких військ. Здавалося, що фльота вирішила своє майбутнє остаточно і в Севастополі запанує мир і спокій. Під вечір М.Саблін отримав розпорядження від німецького командувача підняти українські прапори і в Керченській фортеці.

Однак, команди дев'яти есмінців Мінної бригади червоних прапорів не спустили, а ескадрений міноносець „Керч” кораблям, що стояли під українськими прапорами, передав сигнал „Ганьба і зрада!”. Увечорі до контр-адмірала М. Сабліна прибула делегація більшовицького Воєнно-революційного комітету, яка умовила командувача вивести кораблі до Новоросійська. Наслідком стала радіограма М. Сабліна: „Бажаючи вийти повинні покинути бухту до 12 години ночі, після чого вихід буде закрито і заміновано”. Дальші бесіди з більшовиками призвели до того, що М.Саблін погодився особисто очолити перехід до Новоросійська і віддав наказ приготуватися до походу. Наказ командувача, який користувався довірою на фльоті, збентежив команди кораблів, які не знали, що трапилося у взаєминах з німецькими військами і почали готувати кораблі до виходу в море.

Вихід з севастопольської бухти розпочали кораблі Мінної бригади, кілька підводних човнів і транспортів. Останніми Севастополь покинули лінкори „Воля” і „Свободная Россия”. Всього до Новоросійська

Лінкор „Воля” (кол. „Імператор Олександр III”), який повернувся з Новоросійська

Флагманський лінкор „Юрій Победоносець”.

вийшло з Криму 30 кораблів і катерів. Німецькі війська виявили серед ночі вихід кораблів з бухти, освітили рейд ракетами і відкрили вогонь з польових гармат. Ряд кораблів отримали ушкодження і мали поранених, есмінець „Гнівний” був підбитий німецьким снарядом. В головній базі під українськими прапорами залишилися 4 крейсери, 7

лінкорів, 12 ескадрених міноносців, 14 підводних човнів, 5 плавбаз, 3 допоміжні крейсери, транспортна флотилія і 2 авіобригади.

Командування українською фльотою прийняв начальник Севастопольської фортеці капітан першої ранги Михайло Остроградський, який опівночі направив для переговорів з командувачем німецьких військ генералом фон Кошем контр-адмірала Вячеслава Клочковського. Німецьке командування розцінило вихід частини кораблів до російського порту як грубе порушення фльотою умов Брестського договору. „Севастополь буде окупований, – заявив фон Кош. – Чорноморська флотя оголошується тимчасово полоненою і роззброюється, особовий склад буде переданий у розпорядження штабу української флоті. Флотя до кінця війни перебуватиме у бездіяльності під наглядом німецького командування, а відтак буде повністю передана Українській державі“. Того ж дня, 29 квітня 1918 року, в Києві при сприянні німецького командування Центральну Раду було повалено. Влада в Україні перейшла до гетьмана Павла Скоропадського. 1 травня під музику оркестрів німецькі війська увійшли до Севастополя. У севастопольську бухту зайшли німецький лінкор і турецький крейсер. 4 травня німці підняли на кораблях німецькі прапори, виставили біля них варту. Декілька кораблів і транспортів німці використовували для потреб німецького командування.

Трагічно склалася доля кораблів, що вийшли з Севастополя 29 квітня 1918 року під командою контр-адмірала М. Сабліна. На початку травня командувач німецьких військ в Україні фельдмаршал Айхгорн надіслав до Москви ультиматум з вимогою негайно повернути Україні усю флотю. Більшовики відповіли згодою. Але водночас до Новоросійська прибув спеціальний посланець Леніна матрос Іван Вахрамєєв (18 листопада 1918 року більшовики за особливі заслуги надали йому звання лейтенанта флоті) з категоричним наказом Леніна знищити кораблі.

12 червня між Україною і РРФСР було підписане перемир'я. Одним із його пунктів було повернення кораблів з Новоросійська до Севастополя. В. Ленін 13 червня таємно посилає до Новоросійська чергову категоричну вимогу негайно потопити флотю. Однак, моряки топити свої кораблі не бажали. 11 червня в Новоросійську вирішували це питання делегатські збори ескадри, які винесли питання на референдум. Резолюцію Леніна підтримала лише чверть особового складу. Командир лінкора „Воля“ капітан першої ранги Олександр Тіхменьов, який замінив М. Сабліна на посаді командувача фльотою, прийняв рішення повернути 17 червня кораблі до Севастополя. Більшовики попередили О. Тіхменьова, що підірвуть його лінкор мінною атакою міноносців і не дозволять повернутися до Севастополя. „Воля“, розвернувши гармати головного калібру і взявши на приціл міноносці, пригрозила потопити кожного, хто спробує наблизитись на дистанцію мінної атаки. Так протягом доби, протримавши їх на прицілі на дистанції поза межами мінної атаки, лінкор „Воля“ дав можливість решті кораблів безпечно вийти на зовнішній рейд.

17 червня, після 11-ої години вечора, під захистом гармат головного калібру лінкора „Воля” гідрокрейсер „Імператор Траян”, п’ять есмінців і посильна яхта „Креста” взяли курс на Севастопіль.

19 червня закінчувався термін німецького ультиматуму, тому В. Ленін прислав до Новоросійська ще одного свого комісара – Федора Раскольнікова (справжнє прізвище – Ільїн), який мав особисто керувати затопленням флоту. У п’єсі О. Корнійчука він виступає як матрос з „Аврори”, хоча насправді Ф. Ільїн був студентом Петроградського університету, який покинув навчання заради більшовиків. 18 червня на Новоросійському рейді розпочався розстріл кораблів. На дно пішли десять ескадрених міноносців, два міноносці і посильне судно. Більшовики пустили на дно і лінкор „Свободная Россия”, в якого, щоб він затонув, есмінцю „Керч” довелося випустити аж шість торпед. Останнім 19 червня під Туапсе пішов на дно і есминець „Керч”, затоплений командою. Ввечері 18 червня під українськими прапорами до Севастополя повернулася ескадра О. Тіхменьова, з кораблів якої М. Остроградський, незважаючи на оголошення їх інтернованими, утворив українсько-кримську флотилію під командуванням контр-адмірала С. Бурлея. 21 травня наказом гетьмана Павла Скоропадського М. Остроградському було присвоєно військове звання „контр-адмірал” і, окрім командувача флотом, призначено представником гетьманського уряду в Криму.

Минув час, і в 1933 році у радянських театрах розпочалася тріумфальна хода п’єси О. Корнійчука „Загибель ескадри” – про знищення більшовиками частини Чорноморської флоту у 1918 році. П’єса була відвертою більшовицькою агіткою. За традицією соцреалізму, характеристика персонажів починалася з їхніх прізвищ. Більшовики – Артем (натяк на відомого більшовика Сергєєва – псевдо „Артем”), Стрижень. Українці – Кобза, Кобаха. Офіцери імперської флоту – Корн, Кноріс... Звичайні моряки – Бухта, Фрегат, Палада... Схильний до вагань – Гайдай... Є й жінка-більшовичка Оксана, котра невідомо як і чому потрапила на бойові кораблі, щоб стати жертвою „самостійника Кобзи”... Бо так мало бути у п’єсі на теми більшовицької революції.

Пригляньмося до лексики більшовицьких героїв. Вони говорять: „Ми вам покажемо Господа Бога вверх гвинтом!”, „усіх поставити в ряд отут і шпарить, шпарить з кулемета, аж поки чистим стане борт”, „зуби показав, сволоч”, „за борт драконів!”, „обніму тебе так, що душа вискочить з тебе вон!”

До моряків прибув з Києва посланець Центральної ради – полковник Кобаха. Його мова – інша: „Центральна рада просить вас згадати, хто ви... Ви ж українці – сини степів золотих, нащадки славних лицарів Великого Лугу, що колись Чорне море не байдаках проходили і славу здобували на цілий світ. А тепер ви... Хто з вас піде проти своєї історії?” У театрах ці слова сприймалися як націоналістична балаканина, але тепер ми визнаємо рацію представникові Центральної ради. В п’єсі О. Корнійчука її теж визнали представники ряду кораблів. Представник лінкора „Воля”: „Ми українці, нам нічого йти проти братів своїх”. Інший моряк: „Лінкор „Свободная Россия” підніме прапор Центральної Ради”.

У більшовиків – інакше: „Катись!“, „Одчаливай!“, „Хто хоче жити – повний хід!“ І як писав більшовицький поет Володимир Маяковський: „Ваше слово, товаришу маузер!“ Підліток-юнга у п'єсі: „Я буду моряком, отут є маузер і контру буду я стрілять...“. Ось уже Гайдай розстріляв у трюмі трьох „самостійників“, на палубі він вбиває адмірала, котрий вимагає повернути кораблі до Севастополя... М. Саблін (у О. Корнійчука – контр-адмірал Гранатов) народився в Україні, добре володів українською мовою і по-своєму любив свою землю. Але він, вочевидь, не міг допустити, щоб кораблі потрапили до рук німців. Якби М. Саблін не поступився більшовикам, то зняв би зовсім флотську проблему, а німців поставив би перед фактом єдності флоти в Криму і в Україні. І тоді командувач німецькими військами в Криму генерал фон Кош не зміг би ставити умови флоті в Севастополі. Але так не сталося. 49-річний адмірал М. Саблін на вимогу більшовиків виїхав до Москви, де був ув'язнений. На нього чекала доля інших адміралів, страчених новим режимом, але моряки допомогли йому втекти до Фінляндії, звідки він потрапив до Лондону і повернувся у Севастопіль, де у квітні 1919 року став командувачем флоти Чорного і Озівського морів. У вересні 1920 року М. Саблін захворів, помер і був похований у Володимирському соборі Севастополя, звідки його останки більшовики викинули у 1927 році, щоб „не ображати революційні почуття трудящих мас“.

Постріли Гайдая у п'єсі О. Корнійчука стали провіщенням масового терору, який невдовзі більшовики розгорнули в Криму. Історик Сергій Білокінь пише про організований характер убивств військових, що залишились на батьківщині після виходу врангелівського війська на еміграцію у 1920-1921 роках. Було розстріляно 96 тис. осіб. За спогадами Івана Шевченка з 9-ої стрілецької дивізії, у Феодосії більшовики захопили 12 тис. полонених. Військово-революційний комітет Феодосійського повіту розташувався в готелі „Асторія“. За наказом голови Кримревкому Бели Куна людей сортували на дві категорії: біло-червоних, себто таких, хто бодай трохи служив у Червоній армії, і чисто білих. Групи останніх (від 100 до 300 душ) щоночі розстрілювали із кулеметів. Часом людей зв'язували дротом і топили в Чорному морі. Вирок був відомий уже наперед. Мешканець Севастополя археолог Є. Веймарн згадував, що колишнім офіцерам для реєстрації і трудовлаштування запропонували прийти на міський стадіон, де їх оточили, вивезли за межі міста й розстріляли.

Кримський погром викликав навіть спеціальну ревізію уряду, під час якої було допитано комендантів окремих міст. На своє виправдання вони пред'являли телеграму Бели Куна і секретарки кримської організації Комуністичної партії Розалії Землячки (Залкінд), з наказом негайно розстріляти усіх зареєстрованих офіцерів та військових чиновників. Через вузьке „ситечко“ пропустили чекісти усе кримське населення.

У п'єсі О. Корнійчука український полковник Кобаха передбачав таке свавілля. Він наполягав, що у Севастополі має бути „гайдамацький гарнізон на випадок виступу лівих елементів, щоб окремою партією не

були введені узурпаторські порядки“. Деяку надію на порятунок несли війська Антанти.

У середині листопада 1918 року, після капітуляції Туреччини, в Чорне море увійшла її флот – 10 лінкорів, 9 крейсерів, 10 міноносців, контр-міноносець і винищувач підводних човнів.

Наприкінці листопада союзники захопили Новоросійськ і Севастопіль. Українська військово-морська флотія, розвалена російською агітацією (як білих, так і червоних) не могла опиратися Антанті, війська якої захопили всі українські військові кораблі і поділили їх між собою як військову здобич. Лише лінкор „Воля“, крейсер „Кагул“, кілька есмінців, канонерок та сторожовиків було передано генералові Антонові Денікіну з тим, щоб він міг частково відродити морську потугу Російської імперії на Чорному морі.

Залишаючи Чорне море, союзні війська підірвали гармати севастопольської фортеці, машини на бойових кораблях, утопили 11 підводних човнів. Загинули броненосці „Євстафій“, „Іван Золотоустий“ та „Борець за свободу“. З собою забрали лінкор, два крейсери, шість есмінців, три підводних човни. Це був другий етап трагедії Чорноморської флотії України.

Навесні 1919 року більшовики підняли з дна Севастопольської бухти лінкор „Імператриця Марія“, підірваний німецькою агентурою 1916 року, в Миколаєві почали добудовувати крейсер „Гетьман Богдан Хмельницький“, лінкор „Соборна Україна“, низку міноносців, проте скористатися ними більшовики не встигли, бо влітку 1919 року весь південь і схід України захопили білогвардійці.

Лінкор „Воля“ тепер називався „Генерал Алексєєв“, крейсер „Кагул“ був переназваний на „Генерала Корнілова“. Коли крейсер „Гетьман Богдан Хмельницький“ вирушив з Одеси до Севастополя, команда навмисне посадила його на міліну. Після закінчення війни його було звідти знято і відремонтовано. Крейсер отримав ім'я „Червона Україна“ і загинув при обороні Севастополя 12 листопада 1941 року. Рештки старої флотії, спершу царської, а потім української, в листопаді 1920 року було виведено у Середземне море. Це були 2 лінкори, 2 крейсери, 10 есмінців, 8 канонерок, 4 підводні човни, 12 тральників, 16 допоміжних та 103 торговельні кораблі. Чорноморська флотія України перестала існувати.

Читання п'єси О. Корнійчука породжує запитання: чому це безумовно більшовицький письменник з явним співчуттям зобразив представників незалежної України і чому цього співчуття не зауважила більшовицька цензура? В сучасній літературі можна зустріти чимало критичних статей і зневажливих епітетів на адресу О. Корнійчука. Вочевидь, його творчість заслуговує на таку оцінку. Усе ж не можна оминути ту обставину, що молодий 29-річний драматург, безпартійний (членом Комуністичної партії він став у 1940 році) наважився винести на широку сцену одну з найтрагічніших сторінок історії України (політологи стверджують, що збереження флотії могло б радикально вплинути на збереження незалежності) і уникнути в п'єсі гротескно-карикатурного зображення українських персонажів, як це було прийнято у ті часи.

Я вже зазначив розсудливість і патріотизм українського полковника Кобахи. Президент історичного клубу „Холодний Яр“ Роман Коваль дослідив долю Панаса Келеберди, виведеного у п'єсі під іменем Кобзи (П. Келеберда і справді мав на фльоті таке прізвисько). П. Келеберда народився в лютому 1888 року в с. Вереміївці Полтавської губернії (це було, до речі, рідне село редакторки „Свободи“ св. п. Людмили Волянської, з дому – Шарої). „О. Корнійчук, пише Р. Коваль, змалював Кобзу переконаним самостійником - жорстоким, безоглядним і амбіційним. Попри негативне до нього ставлення, О. Корнійчук все ж був змушений визнати за своїм антигероем розум, кмітливість, сміливість... Недаремно адмірал Чорноморської фльоти сказав: „У нього вчитись треба, як діяти рішуче і точно“. Коли ж мічман дорікнув Кобзі, що він „хитрий, як справжній хахол“, боцман із гонором відповів: „Я українець, пане мічмане, позаяк хахлів уже немає. Є наш уряд - Центральна Рада, що завтра матиме фльоту“. Кобза не піддався на войовничу демагогію більшовиків. Це він знищив Оксану, з наказу якої у трюмі були розстріляні три моряки-українці, які виступали за передання Чорноморської ескадри Центральній Раді. З п'єси О. Корнійчука можна довідатися, що Кобза навчався у семінарії, брав участь у аматорському гуртку, який ставив п'єси українських клясиків. Співав і любив слухати спів („Така вже наша нація співуча“).

Після загибелі ескадри П. Келеберда повернувся у рідне село і став на шлях визвольних змагань українського народу. На сільському вічу селянин Іван Шарий (батько Л. Волянської) прочитав напам'ять „Холодний Яр“ Тараса Шевченка. Один із слухачів, Антін Колода, пригадував велике враження від слів „І повіє огонь новий з Холодного Яру"... Спочатку бойові дії загін П. Келеберди розгорнув від Золотоноші до Хоролу, потім перейшов на Правобережжя. Але до загону був засланий Динька – товариш П. Келеберди з військово-морської служби. Отаман наставив його своїм заступником. В останні дні серпня 1920 року загін потрапив у засідку між селами Вереміївка і Жовнине. Коли отаман кинув клич: „Полундра! На прорив!“, – Динька вистрелив йому у спину. Так загинув один з персонажів п'єси О. Корнійчука і свідок затоплення військових кораблів України.

Кость ЛЕВЧУК

1918 РІК: ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ПОШТОВІ ЗНАЧКИ І ГРОШІ

18 липня 1918 року в Україні з'явилися перші поштові марки. Авторами поштових мініатюр були видатні графіки Георгій Нарбут і Антін Середа. Малюнки марок були підготовлені і їх друкування почалось в час існування Центральної Ради Української Народної Республіки, а випуск в обіг відбувся в добу Української держави.

Г. Нарбут намалював марки з алегорією „Молода Україна“ (30 шагів), „Тризуб“ (40 шагів) і марку за 50 шагів з зображенням рослинного орнаменту. А. Середа був автором марок за 10 і 20 шагів, на яких зображені тризуб і сонце, селянин з косою.

У 1919 році, 4 або 20 січня, вийшла марка номіналом 20 грн. Малюнок Л. Обозненка, літографія В.Кульженка. На марці – орнамент у вигляді барокової рамки з зображенням тризуба у верхній її частині.

У 1920 році уряд УНР, що на той час перебував у польському місті Тарнові, замовив в Австрійському військовому географічному інституті у Відні серію з 14 марок з зображенням тризуба, портретів Тараса Шевченка, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Симона Петлюри, фотографій історичних об'єктів. Серія була виготовлена, але жодна з її марок в поштовому обігу не перебувала. Через деякий час на окремих марках було зроблено надруки.

У квітні 1918 року були виготовлені і випущені в обіг „Марки-гроші“, малюнки яких були такі ж самі, як і перших марок. „Марки-гроші“ на звороті мали напис, що засвідчував їх функції як грошей. Для поштового обігу вони не призначалися.

Одним з найцікавіших випусків початку ХХ століття є „віденська серія“. Її поява була пов'язана з введенням нової системи поштово-телеграфних тарифів 15 листопада 1918 року. За даними історичного дослідження В. Фурмана, нові тарифи зменшили можливості попередніх випусків марок і сприяли появі нової серії, яка, на жаль, залишилась лише проектом. Серія з 14 мініатюр побудована на активному використанні сюжетів національного характеру з засобами графіки народних мотивів та використанням орнаментальних елементів. Над макетами марок віденської серії працював відомий художник-реаліст Микола Івасюк.

В теоретичному розкритті естетичних особливостей поштових мініатюр вагомий доробок становить ґрунтовне дослідження Н. Лапшина в розвідці „Марка як витвір мистецтва“, який стверджує, що перші марки, за малим виключенням, являють собою лише портрети володарів із вставкою написів і цифр у тло або в легку рамку. А марки віденської серії несуть в собі етнічно-національні та графічно-стильові особливості графічного дизайну того часу.

Роман Бишкевич – автор історичного опису філателістичного руху вважає: „Те, що ми зараз називаємо національною філателістичною спадщиною, було створене всього за якихось три неповних роки незалежного існування в умовах безперервних визвольних змагань, воєн, інтервенцій, господарської розрухи, та й створене воно було не на підставі наукових опрацювань професіоналів чи довголітнього практичного поштового досвіду, а стихійно, як прояв неординарних здібностей народу і його здатності в екстремальних умовах створити за покликом внутрішнього раціоналізму і збірного інтелекту нації найоптимальніші витвори функціонального застосування, ніби ненароком довершуючи їх елементами мистецького хисту зі споконвіку притаманним йому естетичним смаком. До того ж, це було ще й не буденним явищем у ділянці поштової мініатюри і її функціонального обігу“.

Після вторгнення в Україну червоного війська було випущено серію з чотирьох поштових марок УРСР, після чого українські марки з'явилися тільки після проголошення Незалежності. Але це не означає, що українська філіателія бідна на історичні матеріали. Варто зайнятися вивченням і класифікацією поштових марок Російського товариства пароплавства і торгівлі (РОПіТ), які діяли з 1909 року з дозволу російського уряду і у 1918-1919 роках з дозволу уряду Української держави як місцеві видання, що були випущені Одеською пароплавною компанією виключно для її поштових цілей. У 1898-1908 роках випускалися австрійські поштові марки Львівського вищого крайового суду виключно для Львова. Були марки під час німецької окупації 1940-1944 років для Галичини і 1941-1944 років для райхскомісаріату „Україна“ з центром у Рівному; румунські марки для Трансністрії з центром у Одесі; марки різних чужинних військових і цивільних окупаційних урядів, що були в обігу на території України у громадянську війну 1918-1922 років, коли були вже проголошені незалежні українські держави в підросійській Україні і підавстрійській Галичині. Варто пригадати про поштові випуски еміграційних урядів Директорії Української Народної

Республіки і Західньо-Української Народної Республіки, поштові випуски еміграційної Української Національної Ради 1948-1950 років, а також її пізніші пам'ятні випуски 1953-1956 років (еміграційний уряд УНР офіційно здав свої повноваження Президентові України Леонідові Кравчуку у 1992 році, який ці повноваження прийняв, чим визнав легітимність еміграційного уряду УНР і його поштових випусків).

Відомі також поштові марки УПА (одна марка з 1944 року і декілька штемпелів), марки Дивізії „Галичина” і її таборових пошт в Італії і Німеччині, величезний фонд недержавних поштових марок, виданих Закордонним поштовим підрозділом Підпільної пошти України протягом 1950-1983 років.

Перша українська банкнота у 100 карбованців вийшла в 1917 році за уряду Української Народної Республіки. Намалював її Георгій Нарбут. А в березні 1918 року надійшли в обіг грошові знаки Державної скарбниці і Державні кредитові білети УНР. Першу купюру намалював Василь Кричевський, три наступні – Георгій Нарбут. Центральна Рада продовжила випуск грошових знаків. З великої серії, надрукованої в Берліні, одну банкноту намалював Г. Нарбут, інші – І. Золотов, І. Мозалевський, А. Богомазов, Б. Романовський, А. Приходько.

Поштова листівка українською мовою (видання Київської поштової округи), відіслана рекомендованою поштою 20 травня 1919 року з Києва до Петрограда.

ЦІКАВИМОСЯ МИНУЛИМ

3

Сергій ФЕДАКА

ЧОТИРИ ГЕТЬМАНИ

ІВАН ПІДКОВА

Іван Підкова – єдиний гетьман, якому ще за радянської доби встановлено два пам’ятники – у Черкасах та на місці його страти у Львові.

Чим же він заслужив таку пам’ять?

Прозвання гетьмана пояснюють його здатністю розламувати підкови.

Ще будучи одним з полковників запорізького війська, командував у кількох походах проти татарів, зокрема штурмував Іслям-Кермен, плавав до кримських берегів, визволяв бранців.

1574 року турки вбили князя Молдови Івоню. Підкова оголосив себе братом вбитого, а можливо, що вони й справді були родичами. Тому Іван висунув претензії на молдавський стіл, проте поспішати не став. 1576 року помер тодішній козацький гетьман Богдан Ружинський. Новим гетьманом обрали Підкову. Влітку 1577 року він планував похід на Крим. Але до нього прийшла депутація з Молдови і запросила на престол, запропонувавши скинути турецького ставленика Петра Кривого. Водночас молдавські дипломати хотіли втягнути у конфлікт з турками і польського короля Стефана Баторія,

Іван Підкова.

Копія 18 ст. з портрета 16 ст.

але той категорично відмовився. Загін же Підкови з 600 запорожців улітку 1577 року пішов до Молдови, але так і не зміг атакувати сильнішу армію Петра Кривого. Проти Підкови відкрився і, так би мовити, другий фронт: його спробував арештувати польський гетьман Сенявський. Але Підкова уникнув обох небезпек, зібрав у Немирові новий, набагато численніший загін і знов пішов до Молдови. Тепер перший бій відбувся під Сороками. Козаки у союзі з молдавськими загонами перемогли, а під Ясами остаточно розбили Кривого. В останньому бою козаки застосували оригінальну тактику. Перед кожним пострілом противників козаки, щойно помітивши димки при гнотах рушниць, десятками падали на землю, вдаючи мертвих. Коли ж турки кинулися їх добивати, козаки порубали ошелешених ворогів шаблями. 29 листопада 1577 року Підкова проголосив себе господарем Молдови. Натомість Кривий заручився підтримкою не тільки турків, а й поляків. Проти Підкови піднялась і частина боярства. Султан Амурат привів на Дунай велике військо. З ним виступив і кримський хан. Султан вимагав від польського короля втрутитися в ситуацію під загрозою турецького нападу на Польщу. Підкова ж запропонував королеві взяти Молдавію під свій протекторат, але той не наважився, оскільки саме був втягнутий у війну з Росією. Якби не ця Лівонська війна, вся історія козаків і молдаван могла піти іншим шляхом.

Король С. Баторій послав до Підкови брацлавського воєводу. Той під слово чести короля умовив господаря повернутися на Україну і дочекатися кращих часів. З невеличким загоном охорони Підкова прибув до Львова на аудієнцію до короля. Той же, всупереч своєму слову, стратив його.

Ця страта виявилася першим трагічним конфліктом між козаками і польською владою, тому вона глибоко вразила українців. Навіть через три століття вона опосередковано відобразилася у двох літературних творах - "Страшний помст" М. Гоголя та "Думі об атамані Подкові, убитому Польшей во Львові" О. Павловича. Яскраве зіставлення цих творів здійснив закарпатський дослідник І. Сенько.

ГЕТЬМАН ПЕТРО ДОРОШЕНКО

Петро Дорошенко народився 1627 року у Чигирині. Його дід Михайло теж був козацьким гетьманом (це про нього пісня з рефреном „Попереду Дорошенко...”). Дорофій і Марія мали п'ять синів і одну доньку, яким дуже хотіли дати добру освіту. Петро вчився у Києво-Могилянській колегії. То ж не дивно, що літописець С. Величко назвав його “умілим у всіляких речах”.

Наприкінці 1647 року Петро разом з Богданом Хмельницьким втікає на Січ, звідки починається війна проти шляхти. С. Величко назвав Дорошенка „старшим слугою” Хмельницького. 1650 року Дорошенко разом з трьома іншими старшинами очолював похід на Молдавію, наприкінці року вів переговори з польським сеймом. 1655 року Дорошенко вже був

Гетьман Петро Дорошенко
Копія 19 ст. з гравюри 17 ст.

наказним полковником (тобто виконуючим обов'язки), а 1657 року отримав чин прилуцького полковника.

У вересні 1658 року він був у складі посольства, що вело переговори з Москвою, тоді ж він був і серед дипломатів, що уклали Гадяцький договір з Польщею. Коли гетьманом став Юрій Хмельницький, П. Дорошенко знов виконує дипломатичні функції, веде дуже тяжкі переговори з боярами у Переяславі 1659 року, далі їде до Москви, але й там не знаходить правди.

1660 року він у чині чигиринського полковника веде переговори з поляками. Оскільки Юрій Хмельницький був слабким політиком, восени 1660 року П. Дорошенко стає наказним гетьманом.

Він веде бої проти російського війська, отримує від польського сейму шляхетство. Хмельницький почав ревнувати і 1661 року позбавив Дорошенка полковницького чину.

Тим часом Україна розколася на Правобережну і Лівобережну. Ю. Хмельницький пішов в монахи. Правобережжя очолив гетьман Павло Тетеря, а Дорошенко став при ньому наказним гетьманом. Тетеря теж не зміг опанувати ситуацію і 1665 року склав булаву. Так гетьманом Правобережжя стає П. Дорошенко (1665 - 1776). Він зразу ж зустрівся з тяжкими проблемами. Москва і Варшава вчергове домовилися між собою за спиною українців. В січні 1667 року вони поділили свої сфери впливу на Україні, межею став Дніпро. Уже в березні польські війська приходять на Правобережжя. Дорошенко, не маючи досить сил, закликав на поміч кримського хана Адель-Гірея. Бої завершилися Пiлгaєцьким миром: татари зобов'язалися полишити козаків, а козакам гарантувалися їхні привілеї, проте польські пани верталися в свої маєтки.

На початку 1668 року запорожці підняли протиросійське повстання, до них приєднався лівобережний гетьман Іван Брюховецький. Навесні і Дорошенко приєднався до них і був проголошений гетьманом об'єднаної України. Вималювалася перспектива стабільності. Але тут запорожці висунули свого кандидата на гетьмана - Петра Суховія. Ще один претендент, Дем'ян Многогрішний, заручився підтримкою Росії.

Тим часом у Польщі змінився король. Дорошенко спробував скористатися з ситуації, розірвати Підгаєцький мир. Лівобережна ж старшина повернулася під владу Росії і обрала гетьманом Многогрішного. Розкольник з'явився і на Правобережжі - Михайло Ханенко. Це все звело нанівець успішні спершу переговори з поляками. Дорошенкові нічого не лишилося, як шукати нового союзника. 1670 року він зібрав у Чигирині раду, що висловилися за присягу козаків на вірність султанові Магометові IV. Водночас Дорошенко почав переговори з курфюрстом бранденбурзьким і Степаном Разіним. 1672 року на Україну вступила со-

юзна Дорошенкові 120-тисячна турецька армія. Союзники швидко взяли, здавалося б, неприступний Кам'янець-Подільський, але з Бучацького миру скористалися переважно турки. Вони приєднали до своєї імперії Поділля. Дорошенко отримав Брацлавщину (Вінничину) і південну Київщину (Черкащину). Речі Посполитій лишилися Північна Київщина, Волинь і Галичина. Проте польський сейм не ратифікував мир. Новий король Ян Собеський поклявся відвоювати всю Україну. Дорошенко почав переговори з Польщею, а через кілька місяців – з Росією, та так ні про що й не домовився. Навпаки, 1674 року російські війська оволоділи всім Правобережжям, крім Чигирин. Але невдовзі їх витіснили звідти татари і турки.

На середину 1675 року гетьмана полишили найвірніші соратники. Тяжким ударом була смерть митрополита Йосипа Тукальського - найближчого друга і мудрого радника. 19 вересня 1676 року Дорошенко присягнув на вірність цареві, а в жовтні вже у Москві здав свої клейноди до Оружейної палати. Дорошенкові було дано у власність містечко Сосяницю на Чернігівщині. Але 1677 року його викликано у Москву і залишено при дворі як експерта з татарсько-турецьких справ. 1679 року його призначено воєводою у Великий Устюг, потім у Вятку.

1682 року повернувся з півночі і отримав у володіння с. Ярополче під Москвою, де і помер 9 листопада 1698 р. Поховали його на березі річки Лами, під правим крилосом сільської церкви. Незабаром її було розібрано, а над могилою споруджено каплицю. 1888 року могилу пограбували.

П. Дорошенко тричі одружувався, востаннє вже у Росії, мав двох дочок і трьох синів. Його правнучкою була дружина Олександра Пушкіна Наталія Гончарова.

ГЕТЬМАН ПИЛИП ОРЛИК

Пилип Орлик походив з чеського баронського роду, відомого ще з XII ст. Після війни гуситів частина Орликів подалася до Польщі, а звідти в Литву. Пилип народився 11 жовтня 1672 року у білоруському селі Косут. Його батько-католик Степан служив у польсько-литовському війську, 1673 року був тяжко поранений турками і помер. Мати Ірина, з православного роду Малаховських, віддала хлопця до Віленської єзуїтської колегії, а у 1680-ті роки перебирається в Україну, де син продовжив навчання у Києво-Могилянській колегії. Там його покровителем став знаменитий Стефан Яворський.

У 1694 - 1700 роках Пилип займає посаду консисторського писаря у митрополичій канцелярії, водночас виступає з віршами на честь І. Ма-

Гетьман Пилип Орлик
Копія з портрета 18 ст.

зепи, В. Кочубея, Д. Апостола, стає дуже популярним серед старшини. 1698 року він одружився з донькою полтавського полковника Ганною Герцик. При підтримці тестя стає 1699 року старшим військовим канцеляристом, а 1707 року – генеральним писарем. Орлик отримав у придане численні маєтки на Чернігівщині і Полтавщині, а за службу – помістя навколо Гадяча. Тільки Орлик дещо знав про секретні переговори Мазепи з поляками і шведами. Проте цілком гетьман довірився писареві лише в жовтні 1707 року.

Після поразки під Полтавою Орлик приймає на себе терновий вінець гетьмана у вигнанні. При обранні 5 квітня 1710 року він підписав першу в світі державну конституцію сучасного типу – “Пакти і конституція прав і вольностей Війська Запорозького”. Вона проголосила повну незалежність України, обмежувала гетьманську владу, встановила козацький парламент.

Для боротьби проти Росії Орлик створив коаліцію зі шведів, донських козаків, кримських, кубанських і казанських татарів, башкирів, поляків, турків. 31 січня 1711 року з Молдавії виступили козаки, з’єднані з поляками і татарами. Вони зайняли Правобережжя, але між трьома союзниками почалися незгоди, і козаки мусли повернути назад. В лютому 1713 року козаки Орлика спробували ще раз захопити Правобережжя, але фактичними вершителями долі України вже стали турки, у квітні 1714 року вони передали Правобережжя Польщі.

Ставши емігрантом, П. Орлик кілька разів відвідував Україну. Після смерті Карла XII гетьман творить нову коаліцію проти Росії. Він рветься геть зі Швеції, але тільки в 1620 році новий король підписав йому рекомендаційні листи до ряду європейських правителів. Це були охоронні грамоти для законного правителя України, за яким полювали російські агенти. З того часу Орлик почав вести „Подорожній діарій” (щоденник). В наступні роки Орлик намагався бути в центрі європейської дипломатії, неодноразово звертався до запорожців, які до 1734 року були під покровительством султана. Через сина Григора Орлик прагнув контактувати з лівобережною старшиною. Помер він у Ясах 26 травня 1742 року. Після нього лишилася чимала рукописна спадщина, яку досі видано тільки частково.

КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ

Останній гетьман козацької України Кирило Розумовський народився 18 (29) березня 1728 року на хуторі Лемеші біля Козельця на Чернігівщині, в родині простого козака Григорія Розума. Гетьманом став завдяки старшому братові Олексієві (1709-1771), який, співаючи у придворному хорі, покохався з царівною Єлизаветою Петрівною і навіть таємно обвінчався з нею.

Кирило отримав освіту спершу у Петербурзі. У 1743 році його послали вчитися до Німеччини, Італії, Франції. 1746 року Єлизавета призначила його президентом Академії наук. У жовтні того ж року року

Кирило одружується з Катериною Нарішкіною, родичкою імператриці, яка і посватала їх. Жінка принесла Кирилові величезний посаг та народила одинадцять дітей. Козацька ж старшина під час весілля просила Єлизавету відновити гетьманство на Україні. 5 травня 1747 року та видала указ про відродження гетьманства. А 22 лютого 1750 року старшинська рада у Глухові обрала гетьманом Розумовського. З 1751 року гетьман поселився у Глухові, заснував тут двір, де постійно влаштовувалися балі, ставилися французькі п'єси, співала капеля, започатковано славнозвісну нотну бібліотеку і музичну школу, з якої вийшли Максим Березовський і Дмитро Бортнянський.

Гетьман Кирило Розумовський
Гравюра 18 ст.

Але в листопаді 1751 року цариця викликала гетьмана до Петербурга. Відтоді він лише час від часу ненадовго навідується в Україну, керуючи переважно з півночі. Під його впливом з'явився царський указ від 13 січня 1752 року про заборону поширення на українців стану холопства, арешту українців без дозволу гетьмана. Тоді ж Розумовський два місяці об'їжджав свої міста, почав відбудовувати зруйновану О. Меньшиковим давню столицю Батурин.

Гетьман домігся від російського уряду зменшення податків з українців, скасував митниці між українськими і російськими землями. Знов стали збиратися старшинські з'їзди і засідати старшинська рада. Все це викликало невдоволення у Петербурзі. Влітку 1753 року цариця викликала гетьмана до себе і тримала його майже рік. 1754 року він просив дозволити йому вести кореспонденцію з європейськими дворами, але отримав відмову. Тоді ж до гетьмана приставлено генерала, котрий слідкував за земельними роздаваннями, гетьману заборонено самостійно призначати полковників. Гетьман мав постійні зіткнення з колегією закордонних справ, якою керував О. Бестужев-Рюмін. Врешті-решт гетьман домігся в цариці, щоб Україною опікувалася не ця колегія, а Сенат, про що й видано указ від 17 січня 1756 року. Паралельно Розумовський продовжив почату ще Д. Апостолом кодифікацію українського права. Він домігся відновлення права гетьмана на зовнішні зносини та неучасті козаків у імперських війнах. 1760 року гетьман своїм універсалом розмежував виконавчу і судову гілки влади, а 1763 році створив розгалужену судову систему. 1761 року універсал про впорядкування винокуріння заборонив тримати шинки росіянам і взагалі чужоземцям. Почато реформування козацького війська, зокрема введено нову форму.

Але 25 грудня 1761 року померла Єлизавета – ця найбільша українофілка на петербурзькому престолі. З іронії долі К. Розумовський відіграв активну роль у дворцовому заколоті на користь Катерини II, яка все одно 1764 року скасувала гетьманство.

Передісторію конфлікту склали дві події. По-перше, генерал Мельгунов став творити на Україні пікінерські полки, що не підпорядковувалися гетьманові. По-друге, гетьман підготував два царські укази про повернення козацьких вольностей та спадковість гетьманської влади і про заснування університетів у Києві (на базі Могилянської академії) і в Батурині.

В якості відступного К. Розумовський одержав чин генерала-фельдмаршала (фактично найвищий у війську), великі маєтності, зокрема містечко Гадяч, і пожиттєве утримання на рівні того, що він мав гетьманом. В його власності було 75 тисяч кріпаків. Склавши клейноди, Розумовський виїхав за кордон, лише 1777 року він вернувся до Петербургу, потім до підмосковського маєтку. 1794 року К. Розумовський перебрався до Батурину, будував церкви і палаци у своїх маєтках Батурині, Баклані, Почепі, Яготині, давав бенкети і приймав гостей. Помер він 3 (9) січня 1803 року і похований у збудованій ним Воскресенській церкві. Сини ж гетьмана достойно продовжили його справу. Чотири сини стали генералами, один бригадиром (звання між полковником і генералом). Андрій був дипломатом і від імені Росії підписав переможний Паризький мир 1814 року. Олексій став міністром освіти. Григорій був видатним геологом. Онука гетьмана Варвара Репніна близько товаришувала з М. Гоголем і Т. Шевченком, які часто бували в її маєтку. В Росії цей рід перервався уже на внуках гетьмана, проте в Австрії його нащадки живуть і досі.

Степан ПУШИК

ГАЛИЧ – ЦЕ ЧЕРВЕН-ГОРОД?

Що стосується давньої історії Галича, то в ній майже все вибудовується на гіпотезах. А щодо самої назви столиці Галицького й Галицько-Волинського князівств, то за кількістю гіпотез вона давно побиває рекорди, хоч Галич уже стояв у Білохорватській державі. Угорський літописець залишив нам свідчення, що угри, рухаючись у бік Дунаю, три тижні були в Галичі і в Галичині.

Досліджуючи „Слово о полку Ігоревім“, я звернув увагу на те, що в українській мові „Галицею“ називають не тільки галок, але й худобу, звірів, плазунів, комах, тобто всіх земноводних істот, включаючи й зміїв. А оскільки культ зміїв особливо живучий у Карпатах та на Прикарпатті, то є всі підстави його генезу виводити від Дочки Дніпра, Півдіві-Півзмії, яку грецький історик Геродот назвав праматір'ю скелотів-скитів. Ще він пише, що ріка Тірос (Дністер) витікає з озера на межі Скитії та землі Неврів (Ніврів). „У неврів — звичаї скитські. За одне покоління до походу Дарія (перського царя на скитів. — С. П.) їм довелося покинути всю свою країну через зміїв. Бо не тільки їх власна земля породила багатезно зміїв, але ще більше напало із пущі всередині країни. Тому-то неври були змушені покинути свою землю й поселитися серед будинів. Ці люди, мабуть, чародії-знахарі. Скити та елліни, що живуть серед них, стверджують, що кожний невр щороку на кілька днів перекидається на вовка, а згодом знову робиться людиною“.

Щодо „перетворення на вовка“, то це нагадує нам обряд Маланки, з якою ходить і Ведмідь, що його багато народів називають Великим Вовком. Крім цього, в Карпатах записано чимало легенд про вовкунів-вовкулаків, як і по всій території України та Слов'янщині, так само, як і про змій. Зокрема в галицьких селах досі розказують легенди про вбивство Змії Витязем-Побережником між селами Боднаровом, Ба-

бином, Бринем, Височанкою. Таких легенд записано багато і в інших місцевостях. Але найцікавіше, що в Успенській церкві на Крилосі вмуровано в стіну камінь з церкви XII століття, в якому вирізьблено змію. Чи випадково, що на Прикарпатті й Поділлі фіксуємо такі географічні назви, як Нівра?

Але, досліджуючи старі джерела, я звернув увагу на те, що давнє Покуття простягалось від річки Стрия, тобто від верхів'я Дністра, до Чорного моря, бо ж Буджацька орда, яка кочувала в пониззі Дністра й Дунаю, — це Покутська орда (буджак по-татарськи — кут), а отже, загадкове плем'я угличів (уличів) чудово вписується у це Велике Покуття, бо ж угол, як і буджак, — кут. Очевидно, що Дунай був кутом і Київської Русі, і Скитії, бо ж територія останньої — „від Дунаю-Істра — до Дону-Танаїса. Нестор-літописець чи переписувачі зробили помилку в тексті „Повісті врем'яних літ“, механічно переплутавши Дніпро з Дністром. Ось це місце: «А уличі (й) тиверці сиділи по Бугу і по Дніпру: сиділи вони також поблизу Дунаю. І було множество їх, бо сиділи вони по Бугові й по Дніпру аж до моря, і єсть городи їх до сьогодні. Через те називали їх греки „Велика Скитія“. Бачимо, що коли уличі сиділи по Південному Бугу й по Дунаю, то мусили заповнити простір по Дністру, а не „по Дніпру“. Тут явно вкралася помилка, яку легко виправити, і тоді Покуття стає землею уличів (угличів).

А що тоді означає Галич?

У Несторівському літописі читаємо, що між Ярославом Мудрим і ляхами-поляками точилися війни за червенські городи. Правда, ніхто з істориків досі не може точно назвати, де був город Червен. Називають село на березі Гучви, притоки Західнього Бугу на Волині, село Чермно Тишовецької гміни Земойського воєводства, що у Польщі.

Але ж Галичину здавна називали Червоною Руссю!

І коли це так, то чому б не згадати, що галичани на АЛИЙ колір кажуть ГАЛИЙ, а це — червоний колір. Тоді Галич — від ГАЛОГО, тобто від Червен-город (Червоноград).

Це аж ніяк не перечить моїй гіпотезі про ГАЛИЦЮ з червоним полум'ям, що б'є з пащі; про галицю — червоні черв'ячки, з яких робили червону фарбу, які дали назву місяцеві червневі. Далі ми побачимо червоні гуцульські сардаки, червоний колір у кераміці, вишивках, жіночій святковій одежі. А хіба черлені осінні ліси (каштани, буки, граби, дуби, клени), що вкривають Галицьку, Крилоську та інші гори (все Підгір'я, Загір'я й Карпати), не могли дати назву Червоній Русі? Зрозуміло, що червоний колір — це колір Півдня, тому й Червона Русь. Але не тільки це. Звернім увагу, що в літописах назви „Галич“ і „Галицька земля“ з'являються тоді, коли губляться Червенські городи. Галий-город (Галич) міг бути столицею об'єднання кількох племен, що називаються білими (західніми) хорватами, а південні (черлені) переселилися на Балкани, заснувавши там Хорватію.

Ймовірно, що назва „Галич“ — від давньої назви води, бо ж галії — галери-кораблі, і Галич — затока, що омиває береги Давньої Греції, а нині Туреччини, де стоїть Царгород-Константинополь-Істамбул, якого

помилково позначають на мапах Стамбулом. Півдіва-Півзмія — водяне божество, ПРАМАТІР НАШИХ ПРЕДКІВ. Над нею сяє Гале (але) Сонце, яке називали Дажбогом. Галич — це Галий, тобто Червоний город.

Про автора:

Степан Пушик – поет, , фолклорист, дослідник української давнини, професор Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

ДЕЩО З НАРОДОЗНАВСТВА

4

Олена ОПАНОВИЧ

ЗА ПЛУГОМ ГОСПОДЬ ІДЕ

360 років тому почалася національно-визвольна війна під проводом Гетьмана Богдана Хмельницького, постала українська військова демократична держава, відома в історії як Запорізька Січ. Хоч вона для пізніших поколінь асоціюється майже виключно зі збройною боротьбою, з дзвоном козацьких шабель, насправді є чимало підстав говорити, що в ті грізні часи війни на три боки – проти поляків, проти татарів і проти Москви – розвивалися й мирні галузі, тривало хліборобське життя, таке властиве українцям і їхній закоріненості в природі. Видатний дослідник і знавець історії українського козацтва, лавреат Державної нагороди ім. Т. Шевченка і лавреат нагороди Фондації Омеляна і Тетяни Антоновичів (США) Олена Опанович впродовж багатьох років досліджувала історико-філософську тему – конструктивну, творчу роль українського козацтва в нашій національній та світовій історії. Її висновок: поряд з державобудівництвом, тобто створенням Запорозької Січі – козацької республіки і Української гетьманської держави, успішно розвивалася й козацька агрокультура. Нижче вміщуємо характерний уривок з праці покійної О. Опанович, присвяченої цій цікавій і надихаючій темі.

Агрокультура українського козацтва мала джерела в ментальності українського козацтва. Земля з прадавніх часів відігравала найвизначнішу роль у життєдіяльності наших предків-праукраїнців.

Українці становлять автохтонний етнос, що тисячоліттями перебував на тих самих землях, і хліборобство було головним його заняттям. Рільництво на цих землях мало свої особливості.

Міцним, багатогранним, глибоко духовним був зв'язок українців з землею. В'ячеслав Липинський, український мислитель, історик і соціолог, стверджував, що любов до землі „є основною динамічною силою як української, так і всіх осілих націй”. Він називав любов до землі однією з характерних рис українського світогляду. Нашому селянинові завжди було притаманне особливо дбайливе, добротне ставлення до землі. Обробіток її супроводжувався численними засторогами і обрядами, пов'язаними великою мірою з природними циклами. Від свого першопочатку українське аграрництво формувалося циклічно: підтримувалася багатовікова сівоzmіна поля, завдяки якій ділянки землі поперемінно „відпочивали”, не засівалися. Сталими і нерозривними були також взаємини українського хлібороба з природою. Вона обдарувала його ґрунтами дивовижної родючості. Найкращий у світі чорнозем сформувався в результаті взаємодії хлібороба з землею. Своєю працею численні покоління вдосконалювали землю, наросщували такі багаті ґрунти, і згодом вони стали унікальним здобутком української агрокультури.

Українці ніколи не завойовували чужих земель, всю свою життєву енергію вкладали в плекання рідної.

Саме з праці на землі та з бажання підтримувати і збільшувати її родючість виростало прагнення пізнавати процеси, які відбуваються в природі. Викристалізувався тисячолітній досвід у пізнанні її законів, циклів. Український хлібороб діяв так, щоб не порушити внутрішньої рівноваги, гармонії в природі. Він спостерігав за зв'язком землі з сонцем, за природними явищами – дощем, вітром, і намагався зберегти рівновагу між лісами, полями, водами і луками.

Українці, працюючи на землі, підсвідомо виробили звичаєві закони охорони природи, володіли дуже значним екологічним досвідом.

Багата, чарівна українська природа діяла також на емоційність, почуття, що переливалося в народну поезію, в пісні, декоративно-ужиткове мистецтво.

Українець у природі відчував Божу присутність. Через природу, культ її краси він приходив до глибокої, щирої, душевної релігійності. Земля, що стала головним складником світобудови у наших предків, праця на землі набували у них символічно-сакрального змісту. В українців навіть Господь оре ниву і сіє хліб. Відома новорічна колядка, яку співали в українських селах:

*Ой, в полі, в полі сам плужок оре,
А за тим плужком сам Господь іде.
Діва Марія ризи носила,
Ризи носила, Бога просила:
Ой, роди, Боже, жито-пшеницю,
жито-пшеницю, всяку пашницю...*

В українського селянина склалося, розвинулося й утвердилося почуття господаря, який сподівався на власні сили, виявляв особисту ініціативу. Довкілля і праця на землі формували його уявлення про добро і зло, внутрішні моральні засади – норми поведінки. Праця на землі була творчою, потребувала кваліфікації і досвіду. Створений селянином разом з природою продукт ішов не тільки на користь господаря, а й на благо інших людей. Добрий результат праці досягався через моральність, практичну користь, вправність та естетичне задоволення. Однак, за єдиної умови: щоб та земля, на якій він плідно працював, викохував і плекав її, належала саме йому. З давніх часів традиційним був нахил українців до індивідуального землеволодіння і приватної власності.

За Божою і людською справедливістю, матеріальні блага, здобуті тяжкими зусиллями, не мали бути змарновані, привласнені іншими людьми. Вони повинні були належати тому, хто їх набував, - господареві, а також тим, заради кого він живе, працює, заощаджує, тобто тим, хто успадковує власність господаря, - його родині, найважливішій клітині людської спільноти, що забезпечує безперервність роду і яка є носієм духовних цінностей.

Саме в родині виявлявся нахил українця до індивідуального землеволодіння і до приватної власності. Це глибинне почуття відповідальності за долю родини вело до ощадності, яка мала запевнити нащадкам умови розвитку. Жінка-мати зі своєю ніжністю, любов'ю і середечністю була найтісніше пов'язана з дитиною. Вона в українській родині займала головне місце, що опосередковано також впливало з прив'язання українців до землі. У нас здавна існував культ Матері-Землі.

Оцей тісний, інстинктивний зв'язок з нащадками спонукав жінку навіть наполегливіше, ніж чоловіка, дбати про їхнє майбутнє. У народних піснях саме жінки висловлюють біль і страждання від підневільної, примусової праці на чужому, не власному полі:

*Ой, він оре чуже поле,
Мені за ним жити горе!
Ой, він робить чужу працю,
Я не живу, тільки плачу,
Ой, він оре чужу ниву...*

Або:

*Сватай, козаченьку, мене молоденьку,
Щоб я по наймах не ходила,
Щоб чужого діля з сили не робила...*

Хтось сказав: „Україна обласкана природою, але скривджена історією”. Довгі періоди була вона роздерта на частини між державами, які воювали за її землі, віками терпіла від колоніального гноблення,

національного і соціального гніту, переслідування і нищення її культури та духовності. І найбільше страждало селянство.

В історії цивілізацій з селянством, пов'язаний сумний парадокс. Селянство, яке своєю працею на землі, властиво, годує людство, і через це вже мусило б займати пріоритетне місце в суспільстві, насправді було найбільш приниженою, безправною, пригнобленою, переслідуваною його частиною. Славетний церковний проповідник Йоан Золотоуст ще в IV ст. зауважив, що кожна людська праця годує тільки себе, і єдиною, яка годує й інших, і багато інших, є праця селянина на землі. Водночас, - сказав Золотоуст, - ніхто так не переслідується, не гнобиться і не грабується, як селянин.

Від українського селянства Польща, Московія, царська Росія, советська імперія забирали землю, нещадно його експлуатували, закріпачували, денационалізували, знищували його духовні основи, культуру. У визвольній боротьбі українського народу 1648-1657 років, як і в революційних подіях перших двох десятиріч XX сторіччя, селянство вступало передусім за волю та повернення у свою власність землі, що була для нього джерелом не лише біологічного існування, але й духовного життя.

Велику роль в розвитку агрокультури українського народу відіграло козацтво. Йому взагалі належить чільне місце в історичному розвитку України. Протягом XVI-XVIII сторіч, які називають козацькою добою, воно взяло на себе найважливіші завдання, що стояли перед українською нацією, виступаючи організуючою силою у їх здійсненні.

Україна через своє геополітичне становище в ті часи перебувала у фатальному трикутнику експансіоністських держав – Московії, Польщі, султанської Турецької імперії з її васалом – Кримським ханством, які постійно вели війни за володіння українськими землями. Саме тому історія козацтва була заповнена героїчними і трагічними подіями, і також включала внутрішні негативні реалії, соціальні протистояння, гострі політичні конфлікти. Жорстоку збройну боротьбу за владу, за колоти, „Руїну” – братовбивчу громадянську війну 60-70-их років XVII сторіччя. І все ж у поступальному розвитку історичного процесу козацтво запевнило існування українського народу і зробило значний внесок у розвиток людської цивілізації.

Козацтво своїми коренями виростало з селянства. З появою козацтва понад п'ять сторіч тому відбувається заселення й відродження до життя спустошених ханськими ордами українських земель Подніпров'я. На запустілих, але вільних подніпровських просторах українські селяни рятувалися від феодально-кріпосницького гноблення і чужоземного панування. Вони могли працювати вільно, без примусу, на власному полі.

Отже, завдяки козацтву відбувається колонізація та розширення життєвого простору українського народу мирним шляхом, без завоювань чужої території.

Щоправда, в умовах тривожного і небезпечного прикордоння з Диким Полем козацтво набуло напівгосподарського-напіввійськового характеру, змушене було поєднувати працю на землі зі збройною бо-

ротьбою проти турецько-татарських нападів. Виробляючи форми самооборони, український народ саме з козацтва створив потужні збройні сили України.

Оскільки збройні сили є однією з важливих ознак державности, в козацтві була закладена ідея державности.

Козацтво врятувало українську націю від геноциду з боку Османської імперії та Кримського ханства. В результаті Визвольної війни 1648-1657 років під проводом Богдана Хмельницького була повалена на більшості земель України колоніальна влада Польщі, що загрожувала національним поневоленням українського народу. Це зовсім не перебільшення: козацтво виконало покладену на нього історичну місію і врятувало український народ від загибелі, що має і всесвітнє значення. Врятування кожного народу нашої планети зберігає етнофонд людства.

Козацтво змушене було воювати. Однак, війна - це протиприродна форма виживання народу, держави, якоїсь соціальної групи і навіть окремої людини. Війна супроводжується деструкцією, руїною, масовими вбивствами людей, знищенням матеріальних і духовних здобутків кількох поколінь воюючих сторін.

А проте козак, будучи хоробрим професійним вояком, водночас залишався хліборобом, займався промислами, творив матеріальні і духовні цінності.

У показаченій Україні в результаті вільної праці на власній землі розвинулася інтенсивна економіка, висока агрокультура, поширеною формою господарства були козацькі хутори і зимівники. Зимівники – давні запорозькі поселення виникли в першій половині XVI сторіччя на околицях Великого Лугу, в безлюдних тоді українських степах, у небезпечному сусідстві з кочівниками – ногайськими татарами. У зимівниках поселялися мужні люди, які були здатні в тих складних умовах і вести господарство, і давати відсіч нападам.

З часом, особливо в Підпільненській (Новій) Запорозькій Січі зимівники розширюються у великі садиби, з кількома житловими і господарськими будівлями – будинками власника, управителя, хатами для наймитів. Зимівник був своєрідним хутором, творив основу економічної структури Запорізької Січі, ціком відповідав вимогам її демократичного устрою та природним і географічним умовам Запоріжжя.

Козаки засновували зимівники на військовій землі з дозволу Коша – уряду Запорізької Січі, але згодом ця земля ставала їхньою власністю. Тільки власна і наймана праця, без феодалного примусу і кріпацтва, застосовувалася у запорозьких зимівниках. Власником хутора-зимівника міг стати кожен, хто забажав. Численні документи свідчать, що той, хто приходив на Січ, міг рік-два працювати наймитом у зимівниках, а потім, за бажанням, закладати свій власний зимівник, займатися вільно хліборобством, пасти свої отари.

У XVIII сторіччі зимівники перетворилися на великі багатогалузеві господарства, де поряд з землеробством розвивалися скотарство, рибальство, бджільництво, мисливство, гончарство та інші промисли, а також ремісництво.

Особливо інтенсивно розвивалося в запорозьких зимівниках скотарство, бо цьому сприяли природні випаси південного українського степу. У зимівниках культивувався унікальна українська сіра порода великої рогатої худоби, яка найкраще відповідала вимогам степового господарства. Вона також визначала характер господарювання на Запоріжжі, де був поширений м'ясний та рибний, а не молочний напрям скотарства. Ця сіра порода рогатої худоби була справжнім скарбом українських південних степів і становила важливу частину багатства Запорізької Січі.

Великого розмаху в зимівниках набуло також конярство. У них розводилися численні табуни коней. Петро Калнишевський, кошовий отаман, мав у 1775 році 15,880 голів худоби і коней. Під час татарського нападу 1768 року на Запоріжжя у полковника Козака було захоплено 1627 коней та різної худоби, а в одного рядового козака - 250 коней та 5000 голів худоби.

Господарство зимівника мало товарний характер, було орієнтоване на ринок. Коні, воли, вівці були предметом експорту на ринки Гетьманщини, Слобожанщини, Правобережної України, Росії, Шльонська, Данцігу. Через українських та чужинських купців зимівчаків вели торгівлю з містами Сходу і Заходу. Особливо цінувалися коні. Коні Калнишевського славилися своєю прородою, й він не мав відбою від купців. Наприклад, в 1769 році він продав російським купцям з Орла 250 коней.

Хліб запорожці також сіяли не тільки для власного вжитку, а й на продаж, головним чином вивозили до Криму. В запорізьких зимівниках були до вжитку плуги різних систем, борони, коси. На токах стояли скирти хліба, в зимівниках у коморах – по три-п'ять тисяч пудів хліба.

Зимівник запорізьких козаків був першим в Європі господарством, тип якого у наш час називається фермерським.

Важливе місце належало зимівникові і в духовному житті запорізького козацтва. У зимівниках творилися вироби прикладного мистецтва. Широко відомий петриківський розпис, що твориться й у наші дні в селі Петриківці Дніпропетровської області, започаткований ще тоді, коли на місці цього села був зимівник останнього кошового отамана Запорізької Січі Петра Калнишевського. Молодий дослідник з міста Запоріжжя Олександр Олійник звернув увагу на те, що зимівники формували фізичний, психологічний і моральний тип запорожців. Хлопці-підлітки та юнаки, проходячи тут першу школу господарської діяльності, виховувалися в умовах суворого хутірського життя. Дітей вчили, як вижити в екстремальних природних умовах колонізації степу і небезпечного сусідства з ногайськими і татарськими ордами. Таким чином виховувалися притаманні запорожцям винахідливість, кмітливість і водночас розважливість та здатність підкорятися найсуворішій дисципліні, якої вимагали військові умови походу або війни. При цьому сучасники незмінно відзначали традиційну українську гостинність запорожців-зимівчаків.

Запорізькі козаки виявили також притаманну всьому українському селянству ментальність – не тільки зв'язок з землею, але й глибинні взаємини з природою. Мешканці зимівників перебували віч-на-віч з природою і вчилися правильному до неї ставленню. Запорожці відчували себе її дітьми. Користуючись багатствами природи, не зменшували їх. Як свідчать доументальні матеріали Архіву Коша Запорізької Січі (XVIII ст.), запорізький уряд розробив систему екологічних, природоохоронних заходів земле- і лісочористування. Жоден козак, який збирався заснувати власний зимівник, не отримував від Коша дозволу, доки попередньо не дав письмового зобов'язання дотримуватися сівозміни на полі, зберігати і примножувати довколишній ліс. На кожне вирубування лісу для зимівника або на продаж деревини теж вимагався спеціальний дозвіл Коша. Не дозволялося вирубувати найцінніші породи дерев – дуб, граб, горіх, а також садові дерева. Заборонялося виловлювати дрібну рибу і полювати на молоду звірину. Ось один з архівних документів, який може послужити яскравою ілюстрацією екологічних порядків на Запорізькій Січі.

Кошовий отаман Запорізької Січі наказував писареві й осавулові Кодацької паланки 8 грудня 1764 року: „Кошу стало відомо, що учинилося при Дніпрі в острові, званому Монастирським, з відомства Вашого, різне дерево вирубували і взагалі спустошили і бувші там плодучі дерева, грушу та яблуко та інше, не боячись мук Божих за викорінення отого дерева, на загальне добро – щороку даюче плід, бездумно вирубали. Тому для Вас підтверджуємо, щоб на тому острові надалі дерева не тільки плодового, а ніякого не рубано і спустошено не було, всім обивателям підтверджуємо, щоб на тому острові дерево могло бути для загального добра”.

Краса різноманітних ландшафтів і пейзажів, близькість до природи, постійне спілкування з нею впливало на психологію мешканців зимівників, поглиблювало їхню духовність, надавало їхній вдачі поетичности, душевної витончености, розвивало уяву, схильність до мрій. Всі ці особливості стосується українського народу загалом.

Історія зимівників не закінчилася зі скасуванням Запорізької Січі Катериною Другою в 1775 році. Вони стають базою запорізьких визвольних змагань у драматичній боротьбі проти політики царського уряду, спрямованої на їх знищення. Цей завершальний період існування зимівників дослідив історик з міста Запоріжжя Анатолій Бойко, професор Запорізького університету.

За наказом Г. Потьомкіна, генерал-губернатора Новооросійської та Озівської губерній, генерал Текелі, командувач тих царських військ, що зруйнували Січ і окупували запорізьку територію, намагався описати зимівники, хоч це було йому дуже нелегко зробити, адже їх було багато тисяч, розкиданих по всіх запорізьких землях. Мешканців хотіли записати до пікінерських полків і переселити в слободи. Водночас царська влада роздавала поміщикам запорізькі землі разом з зимівниками.

Козаки-зимівчаки виступили проти. В зимівниках збиралися ватаги запорожців, розсилалися роз'їзди запорізьких козаків для оборони від

царських військ. Бул зроблена спроба, але невдала, відвоювати Січ. Тоді ж з'явилися і поширилися в зимівниках народні пісні і думи про зруйнування Запорізької Січі, в яких Катерина II називалася „клятою, вражою бабою”, що „степ добрий, край веселий та й занапастила”. Запорожці не хотіли з зимівників переселятися у слободи, відмовлялися записуватися в пікінери.

Однак, занадто нерівні були сили. На Запоріжжі козаків залишалося небагато. Значна частина запорізької старшини була заарештована, члени запорізького уряду Коша – кошовий отаман, військові писар і суддя – заслані в далекі російські північні монастирі-в'язниці, частина запорізького товариства втекла за Дунай і там заснувала Задунайську Січ.

Царські війська застосовували каральні засоби проти колишніх запорожців, які не бажали переселятися. До кінця 70-их років запорізькі землі були віддані під державні слободи або даровані поміщикам, і ті перетворювали зимівники на поміщицькі селища, записавши їхніх мешканців у кріпаки. До середини 80-их років решту запорізьких зимівників було перетворено на слобідські хутори. Однак, ще довго в них жили і господарювали за своїми звичаями колишні запорожці. До кінця XVIII сторіччя жорстоко боролася Російська імперія з запорізькою господарською спадщиною. В 1800 році царський указ звелів зимівчан, колишніх запорожців, зібрати в одне місце, поселити при трактових дорогах і називати „не вільними хуторами, а селищами”. Таким чином запорізькі зимівники були остаточно знищені...

Дмитро ПОЖОДЖУК

НАРОД НАШ ВВІЧЛИВИЙ І ЗИЧЛИВИЙ

На те вистачало історичних причин – щоб ми, українці, були обізнані з життям і культурою інших народів в Європі, Азії, Америки та Австралії, а тим же часом ті інші народи дуже мало або й зовсім не знають про Україну, в образливий для нас спосіб пов'язують її з Росією, вважаючи, як от колишній прем'єр Англії Маргарет Течер, нашу святую землю провінцією „Великої Росії”. Хоч з давніх-давен світом линула слава про Київську Русь, про Запорозьку Січ, про княгиню Анну і Роксолану, хоч уже в новітні часи уряди розвинених держав очолювали діячі українського походження, як от П'єр Берегуа у Франції чи генерал-губернатор Канади Рамон Гнатишин, хоч українські громади в багатьох країнах здобули незаперечний авторитет як трудолюбні, дисципліновані, згуртовані частини тих суспільств, лицем до України світ почав повертатися тільки після розпаду советської імперії і постанови незалежної Української держави. Почали згадувати, хто з видатних чужинців цікавився Україною, хто приїжджав до нас, хто писав про побут і звичаї нашого народу. А писало багато, й десятки, сотні авторів підтвердили слова Гійома Левассера де Боплана: „Козаки сміливі і проникливі, дотепні і надзвичайно щедрі, не побиваються за великим багатством, зате дуже люблять свободу, без якої не уявляють собі життя”.

І з тієї безлічі писань про нашу Україну постає думка, що мало який народ на світі може зрівнятися з українцями у ввічливості, в гречності. Зокрема надзвичайну прецизність, делікатність виявляли українці під час зустрічі гостей, і ці звичаї навіть в часи царського і советського антиукраїнства не втратили свого глибинного національного характеру. Хліб-сіль на вишиваному рушничку, сердечні побажання здоров'я і щастя перейняли від українців інші народи Радянського Союзу, в тому числі й росіяни. А нам вони, „з вдячності”, щедро передали свої матюки і пиятику. Український фолклір досі зберігає чудові взірці етноети-

кету, котрі засвідчують високу культуру наших предків, їхнє проінняте людяністю світовідчування. Від самого народження людина з нашого роду-народу була оточена аврою зичливости, добра і краси. Баба-повитуха в нас, на Гуцульщині, приймаючи на світ новонародженого, обов'язково приказувала: „А тепер – рости, без слабости, без смутку, без нужди, аж заки не прийдуть старости”.

Та подібні побажання властиві й бойкам, лемкам, слобожанцям і поліщукам. Або ось побажання з уст кумів і учасників хрестин. У Стопчатові на Косівщині гості на хрестинах бажають матері немовляти: „На щастя, на здоров'я, на многії літа – аби-сте дочекали своєму синові (донці) вінка!”. А в селі Пекурева: „Дай, Боже, як-исте дочекали хрестити, так аби-сте дочекали дружити, барвінковий вінець на голівку класти, а в хаті не знати ніякого лиха й напасти! Най росте вам дитинка, як у лузі калинка, най щечече вам в хаті, як соловій в кедроваті, най Господь вам допоможе ще онуків дочекаати!”. В тих побажаннях є якась магічна сила, яка оберігає дитину, як і та перша сорочечка, в якій дитину хрестять і яку зберігають спочатку батьки дитини, а згодом і сама вона, - аж до старости, й ту сорочечку кладуть у домовину.

Як хлопець виростав і мав іти в рекрути, також не обходилося без побажань. Ось що я записав в Путилі від Катерини Богдан: „Хай щастить тобі, Павлкусю, на весни зелені, на людей добрих, на любов вірну! Хай мелодія троїстих музик завжди вертає тебе до отчого дому, до криниці материнської любови! Аби тебе кулі обминали, аби тебе жовніри поважали, абу Господь поміг, аби ми всі так разом тебе з війська стрічали!”.

В Таврії і на Слобожанщині був звичай благословляти юнака, коли він виходив на парубка, а на Гуцульщині „бахура” – на легіня. Цей обряд здійснював хресний батько (в гуцулів – нанашко), в присутності численних гостей. Про українську ввічливість написано багато книжок, починаючи від Якова Головацького з його працею „Слова вітання, благословенства, чемности і обичайности у русинів”. Польський письменник Станіслав Вінценз, мандруючи Гуцульщиною, дивувався з місцевого звичаю, коли й незнайомі між собою люди вітаються й знаходять час для взаємних побажань. Навіть до коня, на якому їде незнайомий гуцул, зверталися: „А як ти, сарако?”. Гуцул до гуцула, вітаючись, гукає навіть здаля, аж луна лісом котиться: „Чи-сте здорові, Василю? Слава Ісусу!”. „Слава навіку Богу!”. „Як мається? Як родина?” „Миром!”.

Привітання в гуцульських селах різняться за словами, однак, не за змістом. Якщо в Космачі, наприклад, після „Слава Ісусу Христу” запитують, увійшовши до хати: „Як жиєте?”, то в сусідньому селі Текуча тільки, так би мовити, уточнюють: „Миром жиєте?”, а в Жаб'ї ще інакше: „Дужі-сте?”. Це не протю формальна ввічливість – за нею стоїть щирість, глибока людяність. В Космачі чужинець не вмере ні з голоду, ні з холоду: його приймуть переночувати, нагодують вечерею, розпитають про життя-буття. Старі книжки засвідчують, що так колись було по всій Україні, але згодом, опинившись в російсько-азіатському ярмі, схід України перейняв від москалів байдуже ставлення всіх до всього.

І все ж Україна, особлива сільська, селянська, зберігає ще багато етноморальних скарбів, котрі визначають нашу національну звичаєву культуру. А там, де панує ввічливість і пошана людини до людини, то й живеться легше. Якщо й сьогодні прислухатися до гуцулів чи в цілому до галичан, то двоє слів почуєте найчастіше: „дякую” і „прошу”. „Прощу сказати...”, „прошу сісти”, „прошу до столу”.

...Звісно, зичливість українців найповніше виявляється у таких фундаментальних обрядах, як сватання і весілля. На Гуцульщині досі живе цей дуже давній звичай: старости, заходячи в хату, де живе дівчина на виданні, „шукають куницю, красную дівицю”. Це ціла гра, весела і дотепна. Опісля всі серйозніють, встають до спільної молитви, вклоняються одні одним, й тоді старости звертаються до господарів: “Дай, Боже, здоров’є та ласку Божу, аби-сте діждали і до наймешного старостів приймати, а померлим дай Боже царство небесне, а нам продовжи, Господи, віка, вменчи гріха - амінь!”. На весіллі в Космачі князь, княгиня та дружки тричі обходять довкола столу, і нанашка (хресна матір) вінчує молодому: „Аби Бог поміг тобі, Онофріку, з твоєв чічков-дружинов ґаздувати і діти свої вінчити так, як я тебе згодувала і тепер вінчию барвінковим вінцем, щистім, здоров’єм, віком довгим, аби-с був чесний – як Божий дар, великий – як Божий хліб, світлий – як Божа свічка, веселий – як соловейко в кідрині, гордий – як готур на Лисині. Поможи, Боже!”. Молодята з хлібом-сіллю просять весільних гостей за столи, а гості, віддавши дарунки і взавши чарки в руки, бажають молодим: „Аби-сте були такі гречні, чесні, еличні, як ця повниця (тобто весільна кімната)! Аби-сте мали тільки корів та овець, кілько тут є дзеренець, а в кожній кутині – по дитині, серед хати – ніде стати, не печи – ніде лігчи, веселі – як весна, багаті – як осінь, здорові – як зима, файні – як літо, високі – як лози, скакливі – як кози! Дай вам Боже, зроров’я!”. У тому моменті князь або княгиня тримають в руках тарілку зі збіжжям, а зверху на збіжжі лежить колач. Хліб в українців – одна з найбільших святинь, і його вони дарують усім шердро, як і свої побажання. Молода дивиться крізь дірку в колачі, як „береза” (у молоді – брат, у молодого – дружба) з весільним деревцем виходить з хати, за ним – молода (молодий) і гості. На подвір’ї мати обсипає їх пшеницею. Молода, сівши на коня, дивиться крізь колач, прив’язаний на правій руці, на чотири сторони світу. Коли на схід, то їй бажають: „Аби-с була, як зоря красна!”. Коли на захід, мати бажає: „Аби-с була, як сонце щасна!”, коли на північ, підходить батько і каже: „Не знай ніколи ні зими, ні нужди!”, а коли на південь, озиваються дружки: „Та й пишно, а й мило, та й тепленько в груді!”. Відтак весільний похід вирушав до церкви. Після вінчання брат проводить сестру (княгиню) в дім чоловіка (князя) і повчає, аби вона була ввічливою зі свекром та свекрухою: „Ладо, ладо!

Брат сестроньку за стіл веде:

Ладо, ладо!

Будь, сестронько, розумненька,

*Ладо, ладо!
Май свекорця за батенька...*

Саме зичливість зробила нашу націю однією з найкультурніших в Європі. На жаль, часи змінилися і змінили нас... Під впливом Росії наші весілля, зокрема на Слобідській Україні, в Таврії і на Поліссі звелися переважно до перехиляння чарок і вигуків „гірко!“. Весілля гуляють в казенній атмосфері ресторанів, під звуки магнетофонів, гості не вміють або соромляться заспівати старовиної весільної пісні, сповненої високою поезією найсвітліших людських почуттів.

Найбагатший на побажання жанр – святкові звичаї зимового циклу: Новий рік, Різдво Христове, Йордан. У Космачі діти здавна колядуть:

*Нова радість стала – з неба зірка впала,
це ж до тебе, господарю,
вона нас прислала.
Щоб ти не журився,
щоб Богу молився,
І щоб завжди тобі добре
всякий хліб родився!
Щоб завжди немало
на столі стояло,
І щоб тебе, господарю,
ніщо зле не брало!*

Етикет на Гуцульщині вимагав від колядників вітати, насамперед, газду, відтак – газдиню, а потім – дітей. Колядки так і називалися: „Коляда газді“, „Коляда газдині“, „Коляда легіневі“, „Коляда дівці“, „Коляда дитині – тій, що в колисці“. Разом з цим ще зберігаються елементи прадавньої народної, дохристиянської культури, коли наші предки обожнювали довколишню природу. Наприклад, після молитви на Святий Вечір українці кликали Сонце, місяць і зорі, бо вважали їх святими. Оскільки Україна споконвіку була землею хліборобів, колядники і віншувальники неодмінно бажали господарям щедрого врожаю. В оселі молодого подружжя, де ще не було дітей або була тільки одна дитина, засівальники приказували: „Сію-сію, посіваю, з Новим роком вас вітаю, з Новим роком, з новов днинов, з новов доньков Василюнов!“. Отже, засівальник, а це, за традицією, був хлопчик, бажав молодій сім'ї в Новому році мати дочку Василюну чи синочка Василя, бо Новий рік українці відзначали на Василя за старим стилем. Ввічливість і зичливість – це сутність, осердя кожного нашого народного звичаю, кожного обряду, кожного свята. Це атмосфера вечорів, коли дівчата перед Великоднем пишуть писанки для своїх наречених, світлом і доброботою проїняті давні українські гаївки, та навіть гурт, що збирався спонтанно, випадково, співав пісні, з яких струменіла глибока людяність. Донині гуцули співають цієї:

*Гей, наливайте повнії чари,
щоб через вінця лилося,
щоб наша доля нас не цуралась,
щоб краще в світі жилося...*

Цією піснею закінчується кожне весілля в нас, на Гуцульщині, і майже в усіх інших українських краях.

Космач, Івано-Франківщина

Про автора:

Дмитро Пожоджук – фолклорист, Заслужений майстер народної творчості, відомий в Україні писанкар, громадський діяч.

Оксана ПАХЛЬОВСЬКА

РОСІЯ – НЕ ЕВРОПА

На одному з інтернет-сайтів російськомовний „голос з народу” запитує: „Нащо Україні прив’язувати себе до такого „Титаніка”, як Росія?”

Питання слушне. І дуже актуальне.

Якщо розчинити вікно, вдихнути свіже весняне повітря та на мить відволіктися від того густого чаду, який валить з політичного казана України, геополітична перспектива в цьому вікні розкинеться набагато далі і від київських пагорбів, і від львівських замків, і від донецьких шахт.

За політичними персоналіями, ідеологічними провокаціями, юридичними підтекстами загубилася основна суть конфлікту. А конфлікт цей перманентний і суть його – незмінна: це не протистояння окремих сил в Україні, а грандіозне протистояння Росії та Європи, Росії та Заходу. А отже, у сучасних умовах – протистояння тоталітарного світу і демократичного.

Протистояння світу безправних людей – світові прав людини.

Протистояння світу беззаконня – світові верховенства права. І це протистояння насамперед – ГЕОКУЛЬТУРНЕ і лише як наслідок – геополітичне. А постійно пульсуюча лінія конфлікту проходить по тілу України – сьогодні, як і пів тисячоліття тому.

Саме в Києві, серці гіпотетичного „слов’янського братства”, розділені міліцейським кордоном, на Майдані Незалежності та Європейській

площі стояли один проти одного два некомунікабельні світи. Дві непримиренні цивілізації. Саме в Україні Схід наступає на Захід. Саме в Україні виявляється їхня цілковита нездатність не лише до співіснування і співпраці, а й просто до елементарного прагматичного діалогу. САМЕ В УКРАЇНІ РОСІЯ ОСТАТОЧНО ДОВОДИТЬ, ЩО ВОНА НЕ Є ЄВРОПОЮ. Не збирається нею бути. І не відчуває в цьому жодної потреби.

На двох центральних площах української столиці конфронтувалися не „дві України”. І не Україна і Росія. А європейська Україна і азійська Росія. Реальна Росія – і справді „Титанік”: така яскрава ілюмінація на палубі, що не видно обрисів айсберга, на який летить корабель. І катастрофа починається з демографії.

Не впродовж останніх кількох років, а впродовж століть – від Івана Грозного починаючи, - Росія протиставляє себе Європі, погрожує Європі, бореться з Європою, бачить в Європі свого головного ворога. Й останнім часом Росія періодично показує Європі разом з Америкою чергову „кузькіну матір”, - потужний стратегічний резерв російської зовнішньої політики від Микити Сергійовича досьогодні.

Можна згадати абсурдний політичний конфлікт між Росією та Заходом щодо розміщення в Польщі й Чехії елементів американської системи протиракетної оборони. Маючи сотні носіїв атомної зброї (ракет, бомбардувальників, підводних човнів) і кілька тисяч ядерних боеголовок, Росія протестує проти десятка ракет ПРО.

Не важливо, отже, скільки і які ракети ціляться безпосередньо в Росію з Китаю (а кооперація триває!), не важлива ядерна програма Ірану, не важливі загрози реального міжнародного тероризму. Важлива жменя ракет. Бо американські.

Бореться Росія з Заходом у спосіб хаотичний, часто істеричний і в кожному разі екстенсивний, продукуючи і множаючи безперспективні конфлікти, позаяк справді не має відповідного конкурентного потенціалу для рівноправного партнерства. Відтак аргументом знову стає зброя. Як і в радянські часи, за погрозами Заходові прочитується готування до нового витка гонитви озброєнь, – вибір, катастрофічний для Росії. Це „самовбивчий підхід до зовнішньої політики”, „симптоми параної”, – писала британська „Таймс” у квітні 2007 року. Адже бідна ресурсами Європа за економічними і соціальними показниками залишила багату ресурсами Росію далеко позаду. І вже якщо говорити про оборонний бюджет, то в Росії він становить 5 відс. американського. Ось тому Росія протиставляє себе не якісно, а кількісно, нагромаджуючи свій східний ар’єргард і цементуючи його різними ідеологічними схемами. Самодержавна, комуністична, євразійська, ліберальна імперія – і навіть „сверенна демократія”, – змінюються назви, а не суть: країна, яка чомусь вважає, що мусить завжди десь і над кимось домінувати, замість того, щоб нормально жити і розвиватися для добра власних громад. Одне слово, як у старому радянському анекдоті: що б не виробляла радянська промисловість, а все одно вийде ... автомат Калашникова.

Результат? РОСІЯ СТАЛА ЗАРУЧНИКОМ СВОЄЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

Росія обросла Сходом. Але слабким Сходом, адже східні країни, зойно вони зміцнюються (Казахстан, Азербайджан), відразу починають дивитися в бік Європи і потужних сусідів. Це обростання Сходом стає імперським прокляттям Росії насамперед на демографічному рівні. А тиск демографічних проблем не може не позначитися на культурній та соціопсихологічній структурі країни.

Поки українські комуністи борються, щоб Україна не стала „колонією Америки”, вони, очевидно, не підозрюють, що сама Росія перетворюється на колонію зовсім їй не дружніх мусульманського світу та Китаю. Влітку 2006 року друга німецька телекомпанія ZDF продемонструвала документальний фільм Петера Шолл-Латура, відомого німецького експерта і журналіста, під назвою „Росія в подвійних лещатах”, – фільм, в якому провіщується зникнення Росії внаслідок катастрофічної депопуляції, стрімкого зменшення російського населення і так само стрімкого зростання населення неросійського, насамперед мусульманського. „Росія вмирає – і все одно бреше”, – таку статтю з не надто поштивою назвою надрукувала чеська газета „MF Dnes”.

Ії автор, Роман Йох, говорить про драму країни, яка бореться з європейською „загрозою”, перетворюючись тим часом на мусульмансько-китайську країну. Одні назви статей про цю проблему мають у собі щось моторошне: „Росіяни – вмираюча нація”, „Росія здійснює демографічне самогубство”, „Що вбиває росіян?”, „Демографічна катастрофа в Росії”, „Демографія Судного Дня“, „Смерть Росії”, „Росіян скоро не буде”...

За даними російських і західних учених, демографічна ситуація в Росії дійшла до „точки неповернення”. Якщо 1992 року населення країни сягало 148 млн. осіб, то в 2015 році воно зменшиться до 130 млн. А в 2050-му може становити тільки 85 млн. (ООН вказує цифру 88-100 млн, а Федеральна служба статистики Росії говорить про 77 млн.). Додаймо до цього мізерну, як на сучасний світ, тривалість життя (57 років! Менше, ніж в Бангладеш і приблизно на рівні Північної Кореї, в кожному разі плюс-мінус на 25 років менше, як у західних країнах), алкоголізм (до мільйона смертей на рік), 70 відс. абортів з загальної кількості вагітностей (перше місце в світі), 170 смертей, які припадають на 100 народжень) причому причина половини смертей – насилля або самогубство). А ще – дитяча смертність, одна з найвищих у світі, і драматичний стан здоров'я дітей і підлітків (здоровою народжується одна дитина з десяти, 60 відс. дітей – хворі, зокрема й психічно). За станом здоров'я організм російського підлітка відповідає організмові 40-річного європейця...). А ще – смертність молоді (15-19 років): в 1994-2004 роках вона зросла на 40 відс. А ще – масовий від'їзд жінок за кордон. А ще – наркоманія: в Росії в цьому пляні досягнуто так звану „точку насичення” (причому йдеться про наркоманію в найтяжчій формі – героїновій). А ще – динаміка поширення СНІДу, яку можна вже порівнювати з відповідними процесами в Африці (прогнозується, що в 2020 році СНІДом буде заражений кожен п'ятий мешканець Росії, а на лікування не вистачить всього бюджету держави. І також – цілковито зруйнована система охорони здоров'я...

При збереженні цієї тенденції кожне нове покоління буде меншим від попереднього на 40 відс. В 2015 році школярів зменшиться на третину (вже в 2002 році в Росії було десть шість тисяч шкіл, в яких учився десяток учнів). Через двадцять літ кількість пенсіонерів зрівняється з кількістю тих, хто працює. Невдовзі майже всі сектори російської економіки натраплять на проблему нестачі кваліфікованих працівників. Можна буде забути навіть про мінімально ефективну армію.

Демографія – це нещадне дзеркало політичної та економічної стабільності – чи нестабільності країни, віри в майбутнє – чи зневіри в майбутньому її суспільства.

Водночас з 10-мільйонного населення Москви 2.5 мільйона, тобто чверть – мусульмани. Причому мусульманські чоловіки, як правило, не п'ють, а мусульманські жінки не роблять абортів. За останні п'ятнадцять років чисельність мусульманів у Росії збільшилася на все ті ж самі фатальні 40 відс. Вже в 2015 році більшість населення Росії буде мусульманською, більшість вояків російської армії будуть мусульманами. При такій динаміці в 2050 році Росія стане в основному мусульманською країною – мусульманською країною з ядерною зброєю...

Схід – це не лише іслам, а й Китай. За останні десять років з території Сибіру та Далекого Сходу виїхало приблизно 20-25 відс. населення. А це територія газових і нафтових роодовищ, стратегічна для економіки Росії. На тлі запланованих російським урядом 25 млн. імігрантів слов'янського походження статистика обіцяє приїзд щонайбільше 4 млн., та й ті покищо залишаються на папері, адже їм не пропонують навіть мінімальних стандартів прийнятного життя. Не поспішають до Росії навіть росіяни з Казахстану, а росіяни Балтії взагалі люблять батьківщину принципово на відстані. Відтак у багатому ресурсами Сибіру живе 16 млн. осіб, а в сусідньому Китаї – густонаселеному (переповненому самотніми молодими чоловіками) – півтора мільярда. І якщо мусульманська Росія – це „голосний” конфлікт, то китайська Росія – це конфлікт покищо „мовчазний”, як мовчазні китайці, які тихо колонізують знелюднений Сибір (вважаючи, до того ж, ці землі своїми, вкраденими у них в XIX сторіччі). Китайці вміють працювати.

Китайці знову ж таки не п'ють. Китайці плянують розвиток своєї країни наперед на 30 років. Китайці повільно і впевнено пускають коріння – така особливість їхньої культури.

Промову Путіна перед Думою 2006 року, в якій велику увагу приділено саме демографічній проблемі, західні журналісти назвали „передсмертним заповітом недієздатної держави”. Але такої думки і самі росіяни. Перекладаю: „В країні, котру державні ЗМІ гордовито називають 'енергетичною наддержавою', смерть панує над життям”, - прокоментував письменник Віктор Єрофєєв.

Росія ж не тільки не вирішує цієї проблеми, а ще й стягає її у нерозв'язний вузол. Не випрацювана стратегія іміграції, законодавча сфера хистка і корумпована, діють лише заборони, утиски, приниження. Зрозуміло, це, в свою чергу, спричиняє нелегальну іміграцію, а отже, „чорний ринок” та криміналізацію суспільства.

Водночас, „пиростаючи Сходом“, Росія культивує ксенофобію, насамперед у формах „мігрантофобії“. Будує Евразію, полюючи на осіб неросійської національності. Вулицями російських міст вільно ходять скінгеди. Партія „Рух проти нелегальної іміграції“ бореться за „Росію для росіян“ (і має підримку 52 відс. населення). А численні випадки вбивства неросіян – насамперед юнаків, підлітків і навіть дітей – прирівнюються до звичайного „хуліганства“.

Ось звідки порожня риторична ідеологема „слов'янського братства“, якою Росія підмінила конкретну політику, необхідну для свого буття як європейської держави. Розуміючи катастрофічний стан свого суспільства, Росія намагається встигнути підгребти під себе рештки європейського простору СРСР. Україна – чудовий ресурсний і людський „матеріал“, щоб залатати старе аморфне тіло імперії, яка тріщить по швах. Адже очевидно і для самої Росії, що насправді реального об'єднання з Росією прагнуть лише найвідсталіші країни, які не мають інших перспектив. Їдуть в Росію працювати найменш кваліфіковані працівники. А екстенсивне розширення „російського простору“ за рахунок цієї економічної і політичної архаїки блокує як ці країни чи окремі регіони, так і саму Росію, перетворюючи її на безформний агломерат некоммунікбельних реальностей. Коротке замикання.

Ця демографічна і суспільно-економічна ситуація плюс антизахідня пропаганда позначаються на системі цінностей.

Недавнє дослідження двох авторитетних соціологічних центрів – брюссельського та „Левада-Центр“ (Москва) – дає невеселу статистику: 75 відс. росіян не визнають себе європейцями.

Половина росіян переконані, що ЄС становить загрозу економічній незалежності Росії. Третина певна в неприйнятності демократичної системи для Росії, вважаючи оптимальною для неї систему радянську. Свободу слова не вважають цінністю для себе більш як 80 відс. І лише чверть росіян припускають можливість розвитку Росії в руслі демократії. А 65 відс. взагалі не знають, що означає термін „демократія“.

... І все ж таки чомусь 69 відс. росіян вважають, що в країнах Заходу повніше реалізується право людини на життя і що ціна людського життя там вища, ніж в Росії. І чи слід тоді дивуватися, що 94 відс. опитаних почуваються „гвинтиками“ у системі влади? І не вірять, що хоч якоюсь мірою можуть вплинути на рішення влади, а отже, й не почуваються відповідальними за її рішення.

Досконалий модель негромадянського суспільства. Ігнорування людського виміру – характерна риса азійських деспотій – і є однією з основних причин поразки російської – „фельдфебельської“, як пишуть політологи, - політики в Україні 2004 року, а також драм сьогодення „Титаніка“ Росії.

Той самий людський чинник спричинює нині й цивілізаційну прірву між двома Майданами. Помаранчевий Майдан має проєкт. Цей проєкт – Європа. Дуже складний для реалізації, розрахований, може, не менше, як на кілька десятиліть. Але це проєкт. А голубий Майдан –

червоно-голубий Майдан! – свого проєкту не має. Має хіба проєкт своїх замовників і спонзорів...

Можна формально імітувати Майдан Помаранчевої революції. Але не можна імітувати той стан, за якого на помаранчевому Майдані люди впізнавали одне одного по очах.

Але тут є й інший бік справи. У цілому ряді останніх публікацій українських журналістів і загалом інтелектуалів починає викристалізовуватись драматичне запитання: а чи не варто було б і справді залишити південь і схід України в їх безнадійному посттоталітарному просторі? Чи не краще залишити його в обіймах „братньої Росії“, а самим, обтрусившись від совкового пилу, налаштуватися на життя в Європі? „Спокійно спляча“ Росія, мабуть, і справді переконана, що „проросійская часть України сольется с нами. Это неизбежно. У нас один народ“. Підтверджує цю думку відомий ексцентричний персонаж українського політикуму, яка гордо проголосила під час 18-го (позачергового) з'їзду, чим зробила, звісно, величезну послугу Росії: „Ми такі же полуазіати, как і Росія. Ми із єдиного корня вишли. Ми русічі все“.

Додавши, що „Україна разная, і здесь проживают представітелі западной цивілізації, которіе ненавидят Росію, но їх... меншіство“.

Тобто навіть у таких вуличних сюрреалістичних мітологемах західня орієнтація чомусь має бути однозначно антиподом російської.

Звідси й спокуса: з полегшенням згодитися, що „полуазіати“ таки й справді – „єдиний народ“...

І все ж і все ж тисячу разів АЛЕ: кордон між цими „двома Українами“ – не лише прамолінійно політичний, а й набагато складніший — знову ж таки людський. І лінія цього кордону – ламка, переривиста, рухома, постійно змінна. Тому що насправді дедалі масивнішою і потужнішою стає присутність в Україні російськомовних громадян та етнічних росіян, що поділяють цінності Європи, відчують Україну своєю батьківщиною, вважають, що в Україні єдиною державною мовою має бути українська, а про „інтеграцію“ з Росією навіть не мріють. Навіть більше, щиро радіють з того приводу, що „Україна – не Росія“. Досить прочитати російськомовні ліберальні сайти. І варто також читати тексти форумів у відповідь на різні статті про „дві України“. Насправді люди виявляються набагато осмисленішими, ніж політики. Вони дискутують, сваряться між собою. Але домінанта одна: люди не хочуть розділу. Мова для них – не перешкода. Вони готові до обміну досвідом між регіонами. Вони прагнуть нормального стабільного життя. Чудово розуміють, що за рівнем життя Росія і Європа – це незіставні величини. Розуміють також, що Росія вони потрібні як „матеріал“, а для вступу в ЕС необхідна сильна політична і національна ідентичність країни, яку покликані будувати всі, хто хоче жити нормальним і гідним життям у цій країні. Характеризують на різних вербальних рівнях безсовісність влади. І вважають, що від їхньої волі, активності, позиції ситуація МОЖЕ ЗМІНИТИСЯ. Одне слово, почуваються громадянами України, а не анонімною популяцією імперської провінції.

Почуваються виборцями, а не електоратом одноразового використання.

Так, сьогодні це вже інша Україна. Питання: це Україна після Помаранчевої революції? Напевно так. Якою мірою – покаже час.

Ось одна цитата (з російської): „Все частіше можна читати адекватні коментарі свідомих людей з Одеси, Дніпра, Харкова. Може, все ж менталітет змінюється або ж він і раніше відрізнявся від донецького?”. Сакраментальне запитання. Отже, починає занепадати накинута дихотомія стереотипів – „агресивний бандерівець” і „пасивний совок”? Але тепер саме російськомовна демократична Україна ділить себе на Україну і „донецьких”, на Україну і Крим. Іншими словами, на „притомних” і „непритомних”. Годі, однак тішитися з цього стану речей. Будь-яка форма дискримінації вбивча для демократії. Не вся Донеччина і не весь Крим є простором „непритомних” людей. А згадати намети помаранчевого Майдану 2004-го: намети з написами „Луганськ” і „Донецьк”, „Симферопіль” і „Харків”, „Одеса”, „Маріюпіль” „Ізмаїл”... Забути цих людей не можна – тим більше, що для них протистояти було, по суті, набагато складніше, як громадянам демократичної України.

А спектакль голубого Майдану 2007-го? „Донецькі”, які розповідають, скільки заробили. Радіють, що пішли в цирк і зоопарк, побували в столиці. Хтось каже: не вірте прапорам над нами, ми будемо голосувати за інших. Хтось з них, звичано, цілує руки своїм хазяям. Але ДАЛЕКО НЕ ВСІ. Частина з них зрозуміла, що політична сила, яка ними маніпулює, виставила їх на посміховисько, - в їхній радянській одежі, з їхніми радянськими обличчями, - змучені люди, перетворені на біомасу. І чи й справді всі ці люди заслужили вже міжнародного образу „данецьких” – як емблеми дикої, несвіченої, кримінальної орди, що „мітить” територію своїми, так би мовити, гігієнічними стандартами? Чи справді всі ці люди заслужили, щоб столиця їх сприймала як „бомжовий похід” і щоб їхні затурканість, бідність, нещасність були виставлені на посміховисько на електронних сайтах і телевізійних екранах? Гадаю, далеко не всі люди цього заслужили. Адже в основі своїй європейський цивілізаційний код – це ніколи не переставати шукати людини в людині. І вірити в неї. Попри все. Тому що – елементарно-модерна демократія має набагато сильнішу енергетику, ніж анахронічна імперія. Так, Україна – не Росія. Саме тому, що Росія – не Європа. Проста і драматична у своїй очевидності реальність.

Єдиними – й останніми на сьогодні – представниками європейської Росії є ліберальні сили країни. Але їх трагічно мало. „Ваші прапори цвета апельсіна, не здавайся, 'Наша Україна'!”, – каже Валерія Новодворська. „Україна не має майбутнього поза Європою, і слід зробити все можливе, щоб українці відчували себе в Європі як вдома, щоб Україна систематично рухалася до економічних і моральних цінностей Європи”, – це голос російського письменника Віктора Єрофєєва у статті з промовистою назвою „Чия Україна?”. А ось слова Євгена Кисельова, ведучого радіостанції „Ехо Моксви”: „Я з цікавістю спостерігаю за тим, що відбувається в Києві. Точиться гостра політична боротьба, але вона не виходить за рамки політичного конфлікту. Я не вірю в запевнення деяких гарячих голів

тут, в Москві, нібито та ситуації може перейти в кровопролиття, сутички, катаклізми. Думаю, що криза розв'яжеться, але розв'яжеться мирним демократичним шляхом і чесно. Я з заздністю дивлюся, як живе Україна, я з заздністю дивлюсь, як працюють українські журналісти і ЗМІ. В Україні – справжнє живе політичне життя, боротьба, справжня вільна журналістика. Те, що говорять в Москві всякі антиукраїнські пугала, до реальності ніякого стосунку не має. Я закликаю українців, які дивляться державні російські телеканали або читають урядові московські газети, просто не реагувати на них і не брати того, що в них пишеться чи мовиться, близько до серця, тому що це ніякого стосунку до дійсності не має. І це не має нікого стосунку до того, що нормальні люди в Москві та інших містах Росії думають про події в Україні. Нормальні люди вам заздять, тому що нормальне політичне життя має бути саме таким”.

Важливий, однак, не лише голос задекларованих російських лібералів і опозиціонерів до нинішньої російської влади. Важлива також мова „льояльних” до нея політиків і політологів. Наприклад, крім заяв традиційно істеричних чи провокаційних, спостерігаються все ж цікаві зміни. Вчорашні політтехнологи, які в 2004 році агресивно працювали на поразку Віктора Ющенка, проти „врагов із-за бугра”, нині, принаймні на словах, поводяться досить стримано і визнають незаперечним факт руху України до Європи – пришвидшеного чи сповільненого, але руху – незалежно від її політичного керівництва.

14 квітня 2007 року – в 95-ту річницю загибелі „Титаніка” – у Москві відбулося два віча: „Марш згідних” і „Марш незгідних”. Учасників першого – опозиційного – маршу поліція побила, сотні людей заарештувала. На 2-3 тисячі людей було 9 тисяч кийків. Марш проходив на Пушкінській площі – історичній площі російських дисидентів.

„Марш згідних” – під націоналістичними гаслами – пройшов спокійно. На Болотній площі.

Тим часом, поки маніфестантам у Росії проломлювали голови кийками, в Україні гумових палиць і кийків теж не бракувало. Міністерство внутрішніх справ, як повідомляли ЗМІ напередодні ПОДІЙ, завбачливо перевиконало плян з забезпечення себе цими суттєвими деталями свого професійного статусу на 120-150 відс. І все ж ПОКИЩО міліціонери гдували канапками і напували чаєм молодих „помаранчевих”, які проти них, міліціонерів, й протестували, скандуючи: „Міністра у відставку!”. Вже не кажучи про „голубих” маніфестантів, які, відробивши свій організований протест, цілими і здоровими поверталися додому, відпочивши і розважившись у столиці.

Тому Ен Аппелбавм, американська журналістка (й автор всесвітньо відомої книжки про ГУЛаг) написала: „Україна – при всіх своїх численних недоліках – це вільна країна, де на вулиці можуть вийти антидемократичні сили. Росія ж залишається авторитарною країною, де демократичні сили зазнають побиття та арештів. Так що особисто я бажаю успіху росіянам, але вболіваю все ж за Україну”.

Власне проголошення себе „суверенною демократією” – це шлях до радикального відриву Росії від Європи (а з часом, можливо, і до

політичної самоізоляції). Україна грає в цьому процесі одну з ключових ролей: „Залежна Україна, - пише той же В.Єрофєєв, - істотно послабить шанси на будівництво демократії в Росії”.

Саме тому курс України на ЕС так гостро сприймається в Росії.

Здається, тільки ледачий не цитував слів Збігнєва Бжезінського про те, що Росія – як євразійська імперія – без України неможлива. Але цю думку можна і треба продовжити: САМЕ ТОМУ Україна як європейська держава неможлива за наявності будь-яких асоціативних зв'язків з Росією. Зрештою, ЕС неодноразово попереджав, що Єврозоюз і Єдиний економічний простір – взаємовиключні структури.

Тому цілком закономірно, що саме Україна стала вирішальним полем геополітичного зіткнення Росії з Заходом, з ЕС та США. В умовах авторитарної влади в Росії, - а покищо змін у цій схемі влади не передбачається, - курс Києва на Європу може мати для Росії два наслідки. Він може поглибити в Росії протестні настрої. Але європейський курс України може сприяти й перетворенню Росії на всуціль азійську державу.

Перша реакція з боку Російської Федерації на події в Україні, пов'язані з розпуском парламенту, - роздратована констатація того факту, що „в Україні завжди щось відбувається“. Постійно щось падає і щось розбивається, - сказав високий московський чиновник, - суцільна нестабільність. На відміну від наглухо ґарантованої від змін Росії.

Так, в Україні завжди щось відбувається. Бо це жива країна, в якій є майбутнє. Європейське майбутнє.

Київ-Рим

(Текст — за місячником „Пост-Поступ“, ч. 7, 2007р.)

Про автора:

Оксана Пахльовська – відома українська поетка, перекладачка, літературознавець, публіцистка, науковий співробітник Римського університету „Ла Сап'єнца” та Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Ілько ЛЕМКО

НАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНА ЧИ ПОЛІТИЧНА?

Ідеологи антиукраїнства, переконавшись у слабкості українства, з метою поборювання українства після Помаранчевої революції висунули гасло „Дайош політичну націю в Україні!”.

Та й Віктор Ющенко, відкидаючи звинувачення (не приведи Господь!) в етнічному націоналізмі, пояснив, що вкладає у свій улюблений вислів „моя нація” власне зміст нації політичної. Головний ідеолог розбудови політичної нації Євген Кушнар'юв 2005 року проголосив тезу, яка є квінтесенцією цієї ідеології: нам потрібна політична нація, бо „народ устал от націоналізма, основанного на етніческой и культурной (вочевидь, культура – ворог – І. Л.) составляющей”. Чинний адепт цієї ідеології, котрий перейняв естафету від Кушнар'юва, Володимир Корнілов вважає, що сучасний український націоналізм – застарілий, непродуктивний і застряг десь на етапі минулого чи навіть позаминулого століття з льозунгом Миколи Хвильового „Геть від Москви!”. Нова концепція державного розвитку України, нова об'єднувальна національна ідея повинна базуватися не на ретроградному етнокультурному підґрунті, а лише на засадах мультикультурності, і чинником єднання „народу України” повинен стати територіальний принцип єдиної держави на основі створення гідних умов життя для кожного громадянина.

В.Корнілов проголошує: „Визнавши раз і назавжди наявність в українців абсолютно різного менталітету, різних мов, культур, ідеологій, конфесій, геополітичних устремлінь, ми повинні навчитися будувати єдину державу”.

Висновок такий, що національну державу, засновану на етнокультурному принципі, вже давно пора відкинути й рухатися шляхом сучасного демократичного європейського гуманізму, який трактує національне як щось конфронтаційне, шкідливе, недолуге і таке, що проситься на

смітник історії. Справжній європеець-демократ, мовляв, кривиться при згадуванні про басків, ірландців, корсиканців, флямандців і валлонів.

То що ж таке національно-культурний принцип держави, і чи не застарів він на теперішньому етапі історії? Якщо заглянути до цієї самої історії, то побачимо, що держави не завжди були національними, це передовсім стосується династичних держав середньовічного типу. Навіть спадкові війни, які велися з чисто династичних причин ще у XVIII столітті, були далекі від національних стимулів. Організаційно держави скріплювалися не національними чи етнічними зв'язками, а здебільшого особистою вірністю володареві, якого, зрештою, можна було покинути, перейти на службу до іншого. Не кожній імперії вдавалося зформувати підкорені народи навіть у політичну націю. Це стосується багатонаціональних монархій Східної Європи: давньої польської, оттоманської, австро-угорської та російської. Навіть найліберальніша австрійська монархія не змогла, попри певний пошанівок всіх народів до особи цісаря, витворити в них щось на зразок національного почуття. Улюблені цісареві „тірольці Сходу” (галичани) ніколи не переставали бути українцями, тими українцями, які нині рятують Україну від національного обезличення. Політично українці Королівства Галиції і Льодомерії були деякою мірою патріотами Австро-Угорської імперії, але натомість національно-культурно залишаючись українцями, бо скільки довка не годуй, він усе до лісу дивиться.

За доби шляхетської демократії поняття „польської нації” мало політичний і навіть правовий характер: воно обіймало всіх повноправних громадян, увесь „народ шляхетський”, незалежно від національних відмінностей і льокальних патріотизмів. Про це чудово свідчив вислів „gente Ruthenus – natione Polonus” (походження українське – національність польська). Генте рутенус – це й були ті „чемні русини-українці-польонофіли”, адепти політичної нації Вшехпольці. Багатоетнічна шляхта Речі Посполитої зазнала культурної гомогенізації під егідою так званої „сарматської” культури та, природно, мовної польонізації: українці Дідушицькі та Вишневецькі стали, врешті, поляками, а не „сарматами”, українська шляхта спольонізувалася „на ніц”. Простий народ залишився вірним українству, натомість вірмени, які були здебільшого купцями й мусили виживати національно нівелюючись, стали питомими поляками з польонізованими вірменськими прізвищами. Політична нація, що формувалася, стала нацією виключно польською.

Майже така сама картина була й за часів молодотурків, коли спроба створення в Оттоманській імперії політичної нації із заявами про те, що немає турків, греків і вірменів, а є одна „оттоманська” нація з єдиною турецькою мовою (натуральний СРСР), виявилася нежиттєздатною.

Лев Ребет подає тогочасні твердження про те, що „нація – це життєва та культурна спільність, виявлена і вирощена спільною державою”. Зокрема ідею угорської політичної нації зформував угорський закон 1868 року такими словами: „Відповідно до принципів Конституції, всі громадяни Угорщини творять одну націю, в політичному розумінні неподільну однорідну угорську націю, рівноправним членом якої є кожен громадя-

нин без уваги на національну приналежність". Це була політична нація унії з австрійською імперією. Таке визначення було природним для Угорщини, бо історично дворянство цієї країни було поліетнічним, поряд з угорцями це були й німці, словаки, румуни, хорвати.

Фрідріх Майнеке мав уже досить теоретичного матеріалу, щоб на початку минулого століття поділити нації на культурні та політичні (німецькою „державні нації” – Staatsnationen). Перші ґрунтуються здебільшого на певній, спільно нажитій культурній спадщині, другі мають своїм підґрунтям об'єднану силу спільної політичної історії та спільного духу творення. Спільна мова, спільна література і спільна релігія – ось ті найважливіші та найдієвіші культурні скарби, які творять і згуртовують етнокультурну націю. Про давніх греків казали так: „Аніскільки не треба переживати про їхню державну єдність, слід лише потурбуватися про літературу”. Майнеке згадує й інший приклад – ірландську мову, витворену й утверджену так само цілковито неполітичним шляхом – поетами та оповідачами. Але й політична нація не може виникнути без культурних чинників і навпаки. Наприклад, італійська культурна нація виникла на основі політичних спогадів про могутність Римської імперії, а також політичної історії папства і Римської Церкви.

Яка ж модель більше пасує для сучасної України?

Модель „кушнар'овської” політичної нації, заснованої на запереченні етнокультурних засад і пропагуванні ідеї „територіального державного патріотизму”, виявляється більш „сучасною” та „привабливою”, хоч насправді кульгає та є ще однією недолугою спробою створити „нову історичну спільність”, як це було в 1917-1991 роках. Давня й недавня історія довели кволість і неспроможність цієї теорії, а саме – її здатність протягом тривалого часу утримувати на цій основі вкупі державні утворення різноманітного штибу.

Був період, коли чеських і німецьких аристократів вважали патріотами спільного краю під назвою Богемія, однак вже у XX столітті чехословацька держава, далека від національного екстремізму, офіційно вважалася слов'янською державою двох націй – чехів і словаків, з вилученням численніших від словаків німців, уже не кажучи про закарпатських русинів. Це свідчить про разючу різницю між національними зв'язками та державно-територіальним патріотизмом. Останній, урешті-решт, виявився цілковито неспроможним, і штучне утворення, яке протягом віків довго і нудно намагалося випробувати найрізноманітніші рецепти „позанаціонального” єднання, прийшло туди, куди його природно мала привести логіка історії: до утворення 1 січня 1993 року двох цілком різних нормальних і незалежних національних держав – Чехії та Словаччини. З-під облудної „об'єднавальної” личини „наднаціонального” і „територіального” вилізла природна сутність національного.

Поляки теж протягом доволі довгого періоду вибирали між двома традиціями державного розвитку польського середовища: „п'ястівською” – етнічно монокультурною та „ягеллонською” – політично мультикультурною. Історичне підґрунтя Люблінської унії 1569 року заклало польську імперську політичну свідомість, яка не вщухала навіть у часи австро-

російського поневолення Речі Посполитої. Кароль Шайноха і Францішек Смолька під гнітом двох європейських потуг плекали ідею відродження Великої Польщі „од можа до можа” на основі старої ягеллонської ідеї. На пам’ятному камені на честь спорудження пагорба „Унії Любельської” на Високому замку врочисто викарбували: „Вільні з вільними, рівні з рівними – Польща, Литва і Русь” (теж натуральний Союз Радянських Соціалістичних Республік).

Цікаво, що найактивніше польський характер Львова захищали „русини польської нації”, котрі в самостійному розвитку українського національного руху бачили пряму загрозу для своєї подвійної національної ідентичності. Прихильники Смольки закликали будувати співжиття поляків і українців на унійних засадах, пов’язуючи „ідею свободи” винятково з „польською ідеєю”. Історія винесла вирок ягеллонській ідеї, і Польща відродилася лише як національна унітарна держава.

І взагалі поняття „політичної нації” добряче кульгає. А це поняття в розумінні Кушнар’ова-Корнілова виступає зовсім як підміна понять. Подібні термінологічні вихилися проводили ще в XVII столітті. Наприклад, під „польською нацією” у Львові розуміли всіх католиків: поляків, німців, італійців, шотландців, угорців. А „руська нація” – це були всі православні: українці, греки, волохи. Тоді навіть з’явився термін „католицька нація”. Але щось не видно нині в Європі чи десь у світі „католицьких” держав, хоч одна така – Єзуїтська – проіснувала в XVII-XVIII століттях у Парагваї.

У розумінні Є. Кушнар’ова для майбутнього України найкраща схема об’єднання „обох берегів Дніпра” – „надетнічна” культурна та політична традиція. За теорією політичної нації, українець має означати те саме, що придністровець або громадянин СРСР. Це домінування громадянської складової над етнокультурною означатиме, що „вже вмерла Україна”, хоч ніби „ще не вмерла”.

Новий „кушнар’овський” політичний українець виявиться нібито космополітом, клясичним громадянином світу. Але це омана, його ідентичність насправді буде не космополітичною. Він говоритиме не есперанто, а російською, тобто його ідентичність буде російською.

СРСР і Придністров’я – це клясичні державні утворення, де оболонка „політична”, а сутність – російська. Придністровська Молдавська республіка настільки ж „молдавська”, наскільки „українською” має бути політична кушнар’овська нація для України. У Придністров’ї, цьому атавізмі СРСР, наявні в мініятурі всі ознаки „нової спільності – радянського народу”: росіяни, українці, молдавани ідентифікують себе придністровською державною спільністю цілковито на основі російської етнокультурної ідеї. Як і в СРСР, головним стратегічним ворогом тут є Європа та США. Як і в СРСР, під напускною „ідеологічністю” тут панує низький моральний рівень: це одна з найбільших у світі „чорних дір” торгівлі зброєю, наркотиками та людьми. Ця спільнота виживає лише за кремлівські гроші та за рахунок антитези – наявності безпосереднього ворога Молдови й Румунії (в СРСР це був увесь капіталістичний світ).

Ця совкова політична нація ПМР, зліплена до купи доволі недолуго, є неплодюю і за певних історичних обставин неодмінно розпадеться, як свого часу розпався СРСР.

За советських часів під маркою поборювання націоналізму та домінування інтернаціоналізму втілювали лише російську культурну ідею. Під нинішньою ідеєю кушнарьовсько-корніловської політичної нації здійснюють ту саму російську ідею. Ми вже проходили це, і нічого путнього з цього не вийде. Бо справжня політична нація – це коли росіяни, євреї, білоруси заговорять в Україні українською мовою і будуть сповідувати українську національну ідею, бо *ubi bene, ibi patria*. Таким чином, етнокультурне поняття нації для етнічних українців і політичне поняття для неукраїнців повинно стати оптимальним варіантом майбутнього розвитку України.

Боротьба культур точиться в ідеальному світі, бо зовні ніби не пов'язана ні з економікою, ні з життєвим рівнем. Ідеальне домінує над прагматичним – і в цьому величезна сила ідеального. Помаранчева революція створила підвалини української національної самосвідомості, і відкинути її в подальшому державотворенні України за будь-якого бажання “примирення” чи різноманітних “універсалів” буде просто неможливо.

Немає й не було жодного реального міцного підґрунтя для створення політичної нації в Україні як такої, бо всі політичні нації – від Римської імперії й до СРСР – були націями імперськими. Політична нація характерна для імперій. Але ж Україна – не імперія. Кожна сучасна політична нація на зразок Придністров'я – незріла, заснована на принципі донаціональних державних утворень, як, наприклад, Священна Римська імперія, коли об'єднуювальним чинником була не нація, а якийсь імператор, король чи князьок на зразок Ігоря Смірнова.

Політична нація а la СРСР дуже небезпечна, бо призвела до ламання історичного генетичного коду. Для прикладу можна навести топонімічний геноцид у Криму: замість прадавніх татарських назв – Вєсьолоє, Тиловоє, Резервноє, Пріветноє, Солнєчногорское. Це прообраз політичної національно обезличеної нації під егідою російської культурної ідеї.

За сценарієм „політичної нації”, через декілька десятиліть замість держави „Україна” може поступово утворитися держава „Україна” чи „Росія-2” (що в принципі одне й те саме), або „Россія-2”, або взагалі „Россія”.

Якось на телеканалі „Україна” я бачив, як танцювальний ансамбль Маріупольського металургійного комбінату виконував „слов'янський танець” на музику Чайковського – без жодних ознак національності. Жодні слов'яни ніколи не збиралися разом і не придумували танців, немає жодного слов'янського танцю, як немає танцю європейського, африканського, романського чи германського. Це штучна вигадка. Як і політична нація.

Подальша історія України розвиватиметься лише за одним з варіантів теорії взаємодії культур Гордона Мілтона, бо інших варіантів

людство покищо не вигадало. Варіант ч.1 – підпорядковуюча асиміляція – розчинення міноритарної групи в домінуючій. Варіант ч.2 – амальгамна асиміляція (модель плавильного тигля) – утворення з груп різних культур однієї нової, яка не зводиться до жодної з тих, що її творять. Варіант ч.3 – плюралістична – збереження обох культур без асиміляції.

Варіант перший теоретично може призвести до зникнення як таких росіян, українців та інших народів, які нині мешкають в Україні. Тут діятиме принцип армреслінгу: хто кого? Сильніший виживе, слабший загине. Міноритарною групою можуть виявитися й росіяни, й (як це не видається дивним) українці, і це у власній моноетнічній державі, де вони становлять майже 80 відс. населення. Процес може тривати не лише десятиріччями, а й віками, в підсумку переможе хтось один. Варіант зникнення як таких „міноритарних” росіян та інших російськомовних жителів України буде, звичайно, вигідний для українців, зникнення як таких українців буде чудовим варіантом для росіян. Але навряд чи такий варіант буде оптимальним.

Другий варіант амальгамної асиміляції витворює якісно нову націю, яканароджується шляхом умирання попередніх. Діалектично це означає: кинуте в землю зерно вмирає, щоб народився колосок. В етнічному плавильному котлі готується національна страва для прийдешніх поколінь. Але найцікавішим є те, що зазвичай один з інгредієнтів у котлі не розчиняється, а поглинає всі інші. Тому такий варіант є продовженням першого, де купа міноритарних націй помирає задля однієї головної. Історичний досвід показує, що в багатонаціональних країнах політика *melting pot* зазвичай виявляється малоефективною. Наприклад, у США національні громади дуже розрізнені й мало спілкуються між собою, вони мають власну пресу, радіо й телебачення, що жодною мірою не сприяє „переплавленню” етносів. Однак, усе ж уявімо, що в Україні через століття народиться „нова історична спільність”, яка не зводиться до попередніх. Це буде ні російська, ні українська, але якась інша спільнота, яка говоритиме „руска-украюнскім” суржилом, з добрячими домішками новітнього вульгарного американського „койне”. Навряд чи когось може задовольнити така нація.

Третій плюралістичний варіант хибить тим, що розрізнені у своїх національно-регіональних шкаралупах карпатські бойки вкупі з гуцулами та кримсько-донецькі росіяни, тягнучи в різні боки, розриватимуть полатану клаптикову ковдру української державности, рухаючись від федералізму до сепаратизму й кінцевого розпаду держави. Плюралізм зі збереженням російської й української культурних ідей у цнотливій чистоті – це варіант не для нас. Та навіть і в більш цивілізованих державах такий принцип дуже погано спрацьовує. Цікавий випадок у цьому пляні творять канадці французького походження, які політично почувуються канадцами, культурно – французами та водночас членами Британської співдружності націй. Таке становище спонукає їх до перманентного сепаратизму.

Усе ж щось із цього треба вибирати, і В. Липинський говорив про необхідність консолідації української нації на основі „територіального

патріотизму”, тобто солідарности тих, хто живе на українській землі, без уваги до культурного й етнічного походження, національно-культурної свідомости. Загалом ця концепція відповідає моделі західньої громадянсько-територіальної нації, звичними складовими якої є історична територія, спільна громадянська культура й ідеологія. Це і є власне українська політична нація.

Політичні нації зазвичай створює дуже тривала й тиха державна робота на основі політичного співіснування в єдиному державному об'єднанні. І неможливо вказати момент, коли вони народжуються.

Дієва нація може бути або „етнічною”, або „політичною”. „Етнополітична нація” – нонсенс, бо рано чи пізно чаша терезів схилиться в один або інший бік. Найбільшою трагедією української нації може стати те, що віковична „бездержавна нація”, здобувши нарешті державність, може перетворитися на „безнаціональну державу”.

...Боротьба між двома культурними ідеями – українською і російською – від часу помаранчевої революції 2004 року виявила давно забуті історичні рефлексії. Російсько-слов'янсько-православна ідея завжди була ідеєю загарбників, переможців, а тому безкомпромісною, ворожою до всього того, що не збігається з її принципами. Ця стара ідея, підсилена у XX сторіччі новою, комуністично-тоталітарною, залишилася абсолютно несприйнятливою до класичних демократичних принципів, та й до елементарних загальнолюдських. Рік краху СРСР – 1991-ий – не зміг зламати російську імперську ідею; вона, одержавши сильний удар, причаїлася, плекаючи надію на реванш.

Наскільки ідеї демократії суперечать навіть самій сутності російської ідеї, видно, коли поглянеш на сучасних adeptів справжньої, класичної демократії в Росії. Серед них годі знайти справжніх росіян: Немцов, Явлінський, Кірієнко, Новодворська, Хакамада, й особливо новітній найпотужніший провісник російської демократії Гаррі Каспаров, м'яко кажучи, дуже сумнівні росіяни. Про те, що з-поміж „ворогів Росії”, провідних „очорнювачів” Кремля – журналістів і публіцистів з „Эха Москвы”, телеканалу RTVI та друкованих ЗМІ на кшталт „Новой Газеты” – етнічних росіян нема, вже й зайве повторювати.

Російська культурна ідея в чистому вигляді є антидемократичною, позаяк імперські амбіції, що їх плекали століттями, в жодній точці не збігаються з загальноновизнаними демократичними принципами. Російська ідея культивує образ ворога й активує агресію: всі пам'ятають хрестоматійно перекошені злобою обличчя під трикольорами й аж занадто специфічні хрипкі пропиті голоси (й чоловічі, й жіночі) прибічників Віктора Януковича під час Помаранчевої революції, звірячу агресію проти учасників помаранчевої автомандрівки у східних і південних областях України й учасників антинатовських зборищ у Криму. Тобто всюди, де ідея Великої Росії зазнає краху, на її захист виступають доволі специфічні люди: зі специфічною мімікою, специфічними манерами, специфічною лексикою, специфічними світоглядними принципами.

Звичайно, російська культурна ідея має багато нашарувань. І той її шар, де присутні інтелект і духовність, автоматично переходить на бік

української ідеї. Жоден високоосвічений і високодуховний громадянин України, навіть якби він був хоч сто разів росіянином, не підтримав на виборах В. Януковича чи згодом на парламентських виборах проросійські партії: регіоналів, комуністів, вітренківців etc. Жоден відомий науковець, письменник, поет чи композитор не задекларував своєї відданості ідеям Великої Росії. Найкращі українські росіяни опинилися поруч з В. Ющенком, а найпродажніші українці, на кшталт Тараса Чорновола чи Романа Козака, прислужилися російському шовінізмові.

Претензії адептів російської ідеї в Україні на свою інтелектуальність – провальні безпідставні, й навряд існує в Україні, як намагаються довести її вороги, як от міністер-гуманітарник Дмитро Табачник, на противагу „узкому слою україноязычної інтелігенції” – „рускоязычная інтелігенція, думающая, как защитит свое право говорить на великом и могучем, правдивом и свободном от провозвестников мови жлобья і куркулей”. Не існує такої інтелігенції в принципі. Чомусь інтелект, духовність та інші подібні речі в Україні вперто не хочуть будь-яким чином перетинатися з російською ідеєю. Будучи теоретично справді незаперечно культурною ідеєю світового масштабу, чомусь в Україні ця ідея явно пробуксовує, і зрозуміло, з якої причини – бо обросла імперсько-холодницьким „верноподданічеством”. Окупаційна колоніальна адміністрація досягнула величезних успіхів, докорінно зросійщивши значну частину українців і замість рідної мови та культури нав’язавши російськомовну ЕРЗАЦ-КУЛЬТУРУ. Ось ця підробна, несправжня, недолуга, надзвичайно збіднена й навіть не російська, а пристосована до тубільців імперська ерзац-культура і є сучасним знаменом „рускоязычных” Лефчінкафф і подібних до них НЕДОРОСИЯН.

Нова суспільна сила, яка є передвісником громадянського суспільства, формується в Україні вже не за етнічною чи мовною ознакою, вона формується з тих людей, яких за советської влади зневажливо називали „прошарком”. Це інтелектуальний потенціал нації, який промовисто заявляє, на чиєму він боці. В телеагітках і на „бігбордах” В. Януковича чи Партії Регіонів не було жодної людини, яка могла хоч би з натугою претендувати на звання інтелектуальної еліти. До агітації на користь проросійського кандидата не вдалося рекрутувати жодного відомого українського письменника, поета, науковця, художника чи музиканта. Спортсмени: Яна Клочкова, Андрій Шевченко (потім хлопець отямився), Олег Блохін, Сергій Бубка підтримували чи відкрито агітували за В. Януковича зрозуміло чому: адже спорт завжди був і є великим оплотом тоталітаризму, на спорті завжди виїжджали репресивні політичні режими, котрі в інших галузях життя, зокрема в економіці, не могли зробити собі позитивного образу. Тому ці режими завжди всіляко підтримували спортсменів. А тепер погляньмо, хто зі спортсменів підтримував Ющенка й таким чином прямо чи опосередковано – українську культурну ідею: донецчанин-росіянин Руслан Пономарьов (бо шахіст), Віталій і Володимир Клички (бо кандидати наук), Стелла Захарова (бо надзвичайно розумна й інтелігентна людина). Sapienti sat.

Дуже специфічними виявляються імена „пророків” культурної ідеї а la Велика Росія + Янукович and регіонали. Це академіки Патон і Толочко (записний русофіл та українофоб, котрий мріє про те, щоб українців „водомьоты смилі с тротуаров наших городов”), Таїсія Повалій, Іво Бобул, Віктор Павлік, Ян Табачник і чи не єдиний справжній інтелігент Михайло Резникович. І це весь перелік.

Решта ж 99,99 відс. усього в Україні, що думає, творить, пише, малює й узагалі рухає звивинами третинних зон кори головного мозку, незалежно від національної належності, під час Помаранчевої революції і після неї підтримало не російську, а українську культурну ідею. І в цьому немає абсолютно нічого дивного, адже ця ідея стоїть ближче до понять справедливости, гуманізму та європейськості.

Про автора:

Ілько Лемко – львівський публіцист, політичний оглядач, історіософ.

ПАМ'ЯТАЙМО ПРО ВЕЛИКИЙ ГОЛОД!

6

Олександр КРАМАРЕНКО

ГЕНОЦИД-33 У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

На початку 2007 року українські засоби масової інформації облетіла звістка про те, що польська делегація в ПАРЕ почала серед її депутатів агітування за визнання Голодомору 1932–1933 років геноцидом проти української нації. Дивно, на перший погляд, не лише те, що ініціаторами цього заходу були саме поляки, а й те, що їхні українські колеги в ПАРЕ, як виходило з тих повідомлень, не взяли в цьому заході ніякої участі.

...Серед моїх знайомих є один чоловік, який у дитинстві був забраний від, як тепер кажуть, асоціальних батьків до дитячого будинку. Згодом він вивчився, здобув престижну професію, яка дозволяє йому жити сьогодні безбідно. Але, незважаючи на це, з ним і досі неприємно перебувати за одним столом. Їсть він настільки швидко і так багато, що мимоволі шокує цим присутніх.

Як з'ясувалося, трирічним хлопчиком йому доводилося залишатися без харчів - коли день, коли два, поки його мати пиячила. Але, протверезівши, вона спокутувала свою провину перед сином усілякими доступними їм делікатесами. Хлопчик не пухнув від голоду, але й того голодування вистачило для того, щоб його тваринного інстинкту не змогли заглушити ані суворе виховання в державних закладах, ані його нинішній добробут.

Діти українських селян початку 30-их років разом з батьками не бачили ніякої їжі місяцями, вони пухли від голоду і вмирали від нього на

очах своєї родини. І можна тільки здогадуватись, які страшні метаморфози сталися в душах тих із них, кому судилося вижити в тому голодоморному пеклі.

Ось як пише про це Григорій Бевз — людина, яка пережила Голодомор в українському селі: „Водночас з фізіологічними змінами організму голодної людини змінюється і її психіка. Сильне і тривале голодування приглушує або й зовсім убиває нормальні людські відчуття і почуття. Голодна людина не так ставиться до добра і зла, правди і неправди, справедливості і несправедливості, як людина неголодна. Природні загальнолюдські цінності їй здаються другорядними, не вартими уваги. Над усе хочеться їсти. Вмирають або й не народжуються почуття патріотизму, віри, дружби, кохання“.

Справді, про який патріотизм можна говорити, якщо в Україні під час Голодомору майже в кожному селі були випадки канібалізму? Причому траплялося й таке нелюдське неподобство, коли матері з'їдали власних дітей.

За даними відомого англійського історика Роберта Конквеста, наприкінці 30-их років 325 українців відбували довічне ув'язнення за цей злочин у таборах Біломорсько-Балтійського каналу. Але до довічного ув'язнення в СРСР за людоїдство тоді засуджували в дуже рідкісних випадках (зазвичай винних за цей злочин розстрілювали). Тому можна припустити, що випадків канібалізму в Україні під час Голодомору було в десятки разів більше.

А ось як Г. Бевз характеризує голод як геноцидну зброю: „Люди вигадали багато різних засобів масового знищення людей: механічні, хемічні, біологічні, радіаційні. Голод — один з таких засобів, найдешевший і найдієвіший. До того ж, голодом можна не тільки знищувати людей, а й „перевиховувати“ їх, змінювати їх бажання і цілі, почуття і настрої. А для творців нового суспільства це дуже важливо“.

Це не наукові висновки і не політологічні припущення, це спогади людини, яка особисто пройшла через все те, що каже. І можна тільки позаздрити волі Григорія Бевза, який, побувавши в пеклі Голодомору, зміг перебороти в собі всі його руйнівні наслідки і відверто подивитися на самого себе збоку. Але абсолютній більшості українських селян це, на превеликий жаль, не вдалося.

І сатанинське перевиховання українців сталінським режимом все ж таки відбулося: „Жахливого удару зазнали народна етика та мораль, що є важливим елементом духовного життя. В умовах масового винищення українського народу такі споконвічні риси його етики, як привітність, доброзичливість, ввічливість, чуйність залишилися в минулому. Натомість запанували байдужість та жорстокість“. Цього висновку дійшов усесвітньо відомий дослідник Голодомору та його наслідків американський учений Джеймс Мейс.

Якщо ми придивимося сьогодні до мешканців українських міст та сіл, то не зможемо не погодитися з американським істориком. А патологічне бажання українців усіма правдами та неправдами продертися на вищі щаблі влади є непрямым свідченням того, що ті з них, хто

пережив Голодомор, були виховані таким чином (і, звичайно, так само виховали своїх дітей та онуків) саме злочинною владою, яка в 1933 році аж ніяк не голодувала. Тому можна припустити, що не є випадковим той факт, що всі три пострадянські президенти в Україні є вихідцями саме з постгеноцидного українського села. І це при тому, що сільське населення в Україні вже з другої третини ХХ сторіччя за чисельністю значно поступалося міському. Погодьтеся, що і Леонід Кравчук, і Леонід Кучма, і навіть Віктор Ющенко до виборів та після них — це зовсім різні люди. Всі вони залишаються в історії спритними політиками, і жоден з них не увійде в неї як видатний державний діяч України.

Не мають рації ті, хто вважає, що наслідки Голодомору не можуть так довго позначатися на суспільному житті в Україні. Їм слід нагадати такий вислів видатного українського інтелектуала Івана Дзюби: „І звичайно ж, мільйони жертв Голодомору — це не тільки страшні муки кожної людини з цих мільйонів і не тільки страшний удар по вітальній силі нації, це й удар по її майбутньому (виділення автора — О. К.), це нищення її духовності: зникла Атлантида традиційного українського села“. І справді: де сьогодні українські домоткані вишиванки та рушники, де співають відомих на весь світ народних пісень? Усе це збереглося тільки по селах крайнього заходу України, який, на щастя, не зазнав Голодомору та його жахливих наслідків.

Нищівного удару завдав більшовицький геноцид і національній свідомості українців. Ті самі люди, котрі зі зброєю в руках опиралися російському комуно-шовінізмові під час громадянської війни, котрі вже й голодні поставали проти насильницької русифікації на Кубані наприкінці 1932 року, за свідченням Р. Конквеста, під час перепису 1939 року добровільно записалися росіянами. Є відомості про те, що українськомовні селяни повсюди міняли таким чином національність, на велике задоволення місцевої влади.

Як відомо, найжахливіші наслідки Голодомору спостерігалися у степових та лісостепових регіонах України (де не було істотної підтримки з лісу) — у Донецькій, Луганській, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Полтавській, Черкаській, Кіровоградській, Одеській, Запорізькій, Дніпропетровській областях, у Криму та Молдавській Автономній Республіці (сьогоднішнє Придністров'я). Ось чому не слід дивуватися тому, що саме там сьогодні спостерігається найбільша підтримка населенням проросійських політичних сил в Україні, а українці Придністров'я на останньому референдумі взагалі виявили бажання стати громадянами Росії.

Саме цього й прагнули ідеологи та організатори Голодомору. Український дослідник цього геноциду В. Боковський зауважує: „Тому було вирішено підготувати ґрунтовну акцію винищення українського національного духу в Україні так, щоб не було можливості відродження його в майбутньому. Для цього треба було спрямувати голодний удар на українське селянство як на джерело національної сили народу, і провели його настільки обережно, щоб нічого не було помітно.

Для здійснення цього було обрано сприятливу нагоду започаткування нової сільськогосподарської системи — колективізації. Під цією заслоною економічного експерименту Москва здійснила свої каїнові задуми, пояснюючи жертви „труднощами колективізації“.

Звичайно ж, селяни на інтуїтивному рівні здогадувалися, що більшовики морять їх голодом саме як українців, тому острах зберегти свою національну ідентичність увійшов у їхні гени та підсвідомість. А оскільки ніякого покарання за той геноцид комуністи не зазнали, а тільки зміцнювали свою владу в СРСР і надалі, то цей острах був переданий і наступним поколінням. Сьогодні він відчутний у проявах зросійщеного менталітету багатьох українців. Ось звідки йде ментальний розкол української нації, а зовсім не з її багатовікової історії, як це навіязують нам політичні адвокати більшовицького геноциду. Бо рівень національної свідомості навіть кубанських козаків ще 75 років тому був анітрохи не менший, ніж тоді ж у галичан.

Замість християнських цінностей у душах понівечених Голодомором українців запанували зовсім інші „моральні чесноти“, привнесені саме тими етносами, що мордували українські села на початку 30-их: „не пойманий — не вор“, (тобто не злодій), „не подмажешь — не поедешь“, «протів лома нет пріьома» тощо. Сьогодні до цих моральних орієнтирів додалося ще й життя „по понятіях“ кримінального світу.

Ось чому не слід дивуватися з того, що носії цих новітніх цінностей щоразу голосують на чергових виборах в Україні за собі подібних політиків і роблять це цілком свідомо. І ніякі цивілізаційні норми при цьому прибічниками того ж таки двічі засудженого за кримінальні злочини Віктора Януковича на цьому тлі, зрозуміло, ніяк не сприймаються.

У цьому полягають суттєві відмінності Голодомору від Голокосту, який гітлерівці використали тільки для фізичного винищення єврейської нації. Большевицький геноцид українців був ще й етноцидом, спрямованим на руйнацію системних зв'язків усередині етносу, бо заштовхував його представників, як зазначають дослідники Голодомору, в іншу етнічну якість.

Тому сьогодні держава Ізраїль має зовсім інші проблеми, ніж держава Україна, яку дуже важко навіть назвати українською, бо у більшій частини титульної нації зруйнована етнічна самоідентифікація, історична пам'ять, навіть нема потреби спілкуватися рідною мовою. Таке становище дає представникам інших етносів всі підстави панувати в Україні. Не випадково саме вони стоять сьогодні разом зі зрусіфікованими українцями в перших лавах борців за невизнання Голодомору геноцидом.

Такий стан речей продукує в нашій державі в умовах квазідемократії й неукраїнську владу, влучну характеристику якій дав відомий харківський правозахисник Василь Овсієнко: „І донині при владі в Україні перебуває та сама радянська номенклатура, яка складається здебільшого з людей, далеких від розуміння національних інтересів титульної української нації, а часом і відверто ворожих до України. Це не національна, а

територіальна панівна верства, яка не є носієм національних цінностей і не має чітких державницьких орієнтирів. Хоча більшість із них – українського походження, та вони надійно русифіковані і психологічно орієнтовані на російську культуру, а політично — на зорі Кремля.

Даремно сподіватися, що люди, які мають проблеми з національною ідентичністю, будуть здійснювати національну ідею – будувати Українську державу. У кожного з них – своя національність, а найважливіша ідея – урвати з України якомога більше, затягнути ласий шматок якомога далі, щоб там нажертися. Але така ідея не об'єднує, а роз'єднує. Вона руйнівна для України...

Бо якби в Україні була українська влада — хіба вона так безбожно нищила б свій народ? Прийшов час називати речі своїми іменами, інакше ми психологічно ніколи не вийдемо з російського полону“.

Але „називає речі своїми іменами“ сьогодні, на превеликий жаль для широких верств населення південно-східної України, здебільшого саме зросійщена інтелігенція, що тільки посилює той ментальний розкол всередині держави, покласти край якому могла б лише президентська республіка з патріотом своєї країни на чолі, політична команда якого була б спроможна виробити загальнонаціональну ідеологію та з її допомогою політично об'єднати українську націю.

Модель парламентсько-президентської республіки тільки консервує на майбутнє ментальний розкол усередині української нації. За цієї політичної системи голоси зросійщених українців на виборах і надалі будуть запотребовані саме проросійськими партіями. Недарма ж такі „європейці“, як Олександр Мороз, Петро Симоненко та Віктор Медведчук, доклали надзусиль для того, аби не допустити існування в Україні президентсько-парламентської республіки, впровадивши в життя свою так звану „конституційну реформу європейського зразка“.

Її результати промовляють самі за себе. Так, у складі Верховної Ради п'ятого скликання серед депутатів тільки 37 відс. (трохи більше третини) етнічних українців, при тому що за переписом населення 2001 року українців в Україні 78 відс. Дарма шукати в Європі країну (включно з Росією та Беларуссю), де б у парламенті титульна нація була представлена таким чином.

Це дає проросійським силам змогу будувати сьогодні свою власну Україну, яку точно схарактеризував той же В. Овсієнко: „Таким чином, на території України нині твориться Росія за другим номером — Малоросія, яку в будь-який момент можна буде, за висловом Салтикова-Щедріна, „упразднити за ненадобністю“.

Для тих, хто має сумніви в цьому, наведемо лише один приклад. Навіть у містах Донбасу за радянських часів почути російський матюк у середній школі можна було хіба що під час бійок старшоклясників. Сьогодні ж у Луганську в школах виховується суцільно „матоязичное населеніє“, для якого, починаючи з третього-четвертого класу, ті сумнозвісні засоби російської мови стали необхідністю при спілкуванні на побутовому рівні. Точнісінько так само, як це споконвіку було десь там у Нижегородській губернії Росії.

Марні, якщо не шкідливі, надії тих, хто вважає, що українська молодь через кілька десятиліть таки побудує європейську Україну. Не побудує, бо вихована вона поза будь-якою державною ідеологією, без своїх національних героїв, і якою б мовою вона не розмовляла, має за життєві орієнтири вельми сумнівного ідола — „золоте теля“.

Ось чому досить реальною виглядає політична прогноза відомого українського історика Станіслава Кульчицького: „Головний висновок із зіставлення національно-просторової самоідентифікації з лінгвістичною досить невтішний: українське суспільство перебуває на початковій стадії формування політичної нації. У разі несприятливого розвитку соціально-економічних процесів усе більше громадян України потраплятимуть у сферу тяжіння Росії з трагічними наслідками для національної державності“.

Ось з якої причини повинні були боліти насамперед голови керівництва Ради національної безпеки та оборони України, якби воно справді було проукраїнським.

Чого ж тоді дивуватись, що сьогодні в Україні панують представники тих народів, з національною самоідентифікацією яких усе гаразд. Це в них найбільші в Україні капітали, це їхня культура та освіта панують в країні, це вони утримують найбільш тиражні газети та популярні телеканали, де українська мова перебуває в стані Попелюшки. Нарешті, найбільша Церква в Україні також неукраїнська — Московського патріархату. В ній русифіковані українці моляться за чужий уряд, за чужого президента, за перемоги чужого війська (у тому числі й над українським, у разі необхідности)...

Звичайно, ті панівні неукраїнці роблять усе можливе для того, щоб такий ганебний для титульної нації України стан зберігся якомога довше, якщо не назавжди. Саме тому тема Голодомору в їхніх ЗМІ надійно табуйована або заперечується взагалі, як і за часів советської влади. Бо вони, на відміну від сучасної так званої української національної еліти, добре розуміють, що означає повернути історичну пам'ять народів, який її втратив.

Російський політолог Сергій Кара-Мурза з цього приводу зауважує: „У періоди суспільних криз руйнування історичної пам'яті виконується як цілеспрямована програма політичних сил. Людина, яка нічого не пам'ятає з історії свого народу, країни, сім'ї, випадає з цього соціуму і стає зовсім беззахисною проти маніпуляції. Людина без пам'яті поставлена перед необхідністю заново визначати своє місце у світі, людина, звільнена від історичного досвіду свого й інших народів, опиняється поза історичною перспективою і здатна жити лише сьогоднішнім днем“. Саме таких людей сьогодні багато у всуціль зденаціоналізованих південно-східних областях України, де історичне безпам'ятство населення ретельно підтримують місцева влада та ЗМІ. Непрямим доказом цього може бути найвищий рівень наркоманії та самогубств в Україні саме в цих найбільш зрусіфікованих регіонах.

Ось як характеризує тамтешні ЗМІ академік Іван Дзюба: „Значна частина засобів масової інформації працює на пониження морального рівня

і примітивізацію запитів та смаків людности. І безсоромно паразитує на національній незформованості, на глибокій зрусифікованості суспільства, нагнітаючи шалену кампанію компрометації української культури й українства взагалі, що виливається вже в хуліганське шельмування нашої клясики, в зухвале огидження дорогих українцям імен – під децибели фарисейської риторики про свободу слова та прав людини, що не мають жодного стосунку до цих публічних паскудств. Коли читаєш таку пресу, створюється враження, що живемо в окупованій країні, і окупант звіріє з кожним днем“.

Таке становище, на думку І. Дзюби, вже загрожує самому існуванню української нації як рівноцінної серед націй світу. А зникнення тієї чи іншої нації з лиця Землі і є ніщо інше, як успішне завершення кампанії того чи іншого геноциду. І ті, хто педалює тему меншовартості всього українського в Україні, повинні були б знати про це.

Але тих українофобів це, виглядає, не хвилює. Вони, будучи духовними нащадками авторів та виконавців трьох большевицьких голодоморів в Україні, не тільки не поспішають покаятись та спокутувати гріхи своїх ідейних батьків, а й зухвало не визнають самого факту більшовицького геноциду українців.

Звичайно, і Росія робить все від неї залежне, щоб до ментально травмованих Голодомором українців їхня історична пам'ять не поверталася взагалі. На підконтрольних їй ЗМІ в Україні вона нав'язує їм своє трактування історії, свої свята, своїх героїв, свій спосіб життя. Причому останнім часом на російських та вітчизняних олігархічних телеканалах появилася вже не советська версія української історії, а швидше „єєпівська“, яка нібито й заперечує попередню, але разом з тим ніяким чином не виходить за межі великодержавної ідеології. Серед усіх патріотів-інтелектуалів з найближчого оточення Президента В. Ющенка, на жаль, не знайшлося жодного, хто б дав гідну відсіч цій черговій ідеологічній диверсії.

Очевидно, що неукраїнська влада заплющує очі на всі ці антидержавницькі дії, і в результаті Україна залишається винятковою країною на політичній мапі світу. І єдиним поясненням тієї невтішної винятковості може бути лише те, що, на відміну від усіх інших держав, наша країна й досі відчуває на собі вплив геноциду титульної нації, тобто маємо сьогодні постгеноцидне суспільство, що, за великим рахунком, і пояснює всі незбагненні, на перший погляд, українські негаразди та парадокси.

Серед генетично понівеченої української інтелігенції не знайшлося нікого, хто б дав нам наукове обґрунтування того, що ж таки насправді коїться з українським суспільством сьогодні. Це довелося зробити тому ж таки нині вже покійному американському історикові Джеймсові Мейсові, який і ввів у науковий обіг саме поняття „постгеноцидне суспільство“.

Ось як він, наприклад, характеризує загальний стан речей у сучасній Україні: „Насправді ж, знадобилося чимало млявості, невинності й відвертого шахрайства, щоб країна з найродючішою землею у світі, ве-

личесними мінеральними ресурсами і робочою силою, більш освіченою, ніж у США, перетворилася на посміховисько. Економіка не може утримувати такий великий уряд. У нього набагато більше повноважень, ніж потрібно, тому суб'єкти економічної діяльності або ховаються в тіні, або придушуються. Держава все глибше влізає в борги і з'їдає кредити, які мали б піти на інвестиції. Стан докільця — найгірший в Європі. Населення зменшується; люди перестають сподіватися на краще тощо“.

Що тут можна сказати? Це клясика соціології, зважаючи на ту обставину, що Мейса вже понад чотири роки немає серед нас.

Цей об'єктивний, порядний у дрібницях учений убачав можливість військової загрози для України тільки з боку Росії, беручи до уваги сумнозвісне рішення Держдуми щодо Севастополя, а головне — те, „що претензії до України мають глибоке коріння в російській політичній культурі, і не можна виключати можливості, що рано чи пізно Росія вирішить пред'явити свої претензії не тільки на словах. Москва посилює свій економічний тиск на Україну, політики відбиваються заявами, економісти-практики здають один за одним свої позиції“.

А ось до чого, за Мейсом, приведе постгеноцидну Україну її так звана двомовність: „Коли покійний Рафаель Лемкін придумав слово „геноцид“ у 1944 році, він фактично мав на увазі примусову заміну однієї національної моделі іншою. Саме це і трапилося тут. Пройде чимало часу, поки нація досягне сутності цієї спадщини і знову навчиться пишати собою і тим, що робить її унікальною. Ніхто не має нічого проти російської культури і мови, але доки українська мова залишатиметься другорядною в очах самих українців, ця нація ніколи не буде єдиною“. Що не кажіть, а є над чим замислитись тим українським інтелігентам, котрі обстоюють двомовність в Україні.

Саме з такої двомовності, за Мейсом, виникає та багатовекторність у зовнішній політиці України, яка приведе її в майбутньому тільки в обійми Росії, і нікуди більше: „Вибір, який Україна все ніяк не може зробити — стати європейською чи євразійською, свідомо рухатися до Європи чи все більше заглиблюватися в пострадянське середовище? Цей вибір доведеться зрештою робити попри всілякі просторікування про багатовекторність зовнішньої політики України. І давайте говорити відверто: сила тяжіння повільно, але впевнено, втягує Україну в євразійську орбіту. Вона може переорієнтуватися на Європу тільки силою власної політичної волі. Можливо, Співдружність незалежних держав не є ефективною організацією, але реальна політика в цій частині світу робиться не тільки на офіційному рівні. В Україні виникла економічна система, яка практично тотожна російській і залежить від російських енергоносіїв, а це означає, що енергетичні концерни Росії привласнюватимуть все більші й більші ділянки української економіки в рахунок оплати боргу. Це, у свою чергу, значить, що правлячі кола Росії матимуть все більший і більший вплив на управління Україною. Така інтеграція відбувається в тіні, непомітно для громадськості“.

Ті люди, що зберегли українську ментальність, напевно, не мають сумнівів, що це сказано вченим з вічності саме про уряд Віктора Яну-

ковича. Але таких у постгеноцидній Україні не так багато, щоб цей проросійський уряд негайно припинив свою діяльність, і наша держава й надалі прямує в російську імперську гавань.

Звичайно, не міг Джеймс Мейс оминати своєю увагою й постгеноцидного українського села, яке зазнало найбільш негативних трансформацій внаслідок Голодомору. Земельну реформу в незалежній Україні (завершення якої сьогодні лобіює сам Президент Віктор Ющенко) він вважає адекватною сталінській аграрній політиці: „Селяни, які, по суті, перетворились на рабів, згідно із сталінською версією соціальної справедливості, залишились ні з чим. А тепер, здається, їх готують до виселення із землі, яка годувала їх та їхніх прадідів“.

Сьогоднішня панівна еліта в Україні, незалежно від своїх кольорів, зачала подих у передчутті ласих шматочків українських чорноземів, прикриваючись пустопорожньою балаканиною про соціальний захист селянина, якого вони своєю реформою послідовно роблять жебраком-перекотиполем. Без сумніву, з передбаченням історика відносно земельної проблеми постгеноцидного суспільства в Україні важко не погодитись.

І поки всього цього не зрозуміє сучасна українська інтелігенція, вона в жодному разі не висуне зі своїх лав справжню національну еліту, якій довелося б докласти титанічних зусиль, скласти безліч жертв, аби не дати духовним нащадкам сталінізму остаточно скористатися плодами його сатанинської тиранії щодо українства.

м. Луганськ

ПОМ'ЯНІМО!

За старим українським звичаєм
 Пом'янімо загиблих братів,
 Імена їх і долю згадаєм
 В поминальних грамотках віків.
 Їх багато, їх тьма, легіони, -
 Не списать їх в грамотках усіх.
 Хай в серцях поминальнії дзвони
 Збудять вічну пам'ять про них!
 Пом'янімо ж усіх, що вмирили
 З вогнем в серці, з мечем у руках!
 Тих також, що в ясир крокували
 По кривавих ординських шляхах...
 Пом'янімо козацькїї трупи,
 Що в карельських болотах лягли,
 Що до неба скривавлені руки
 Простягали із багон Неві,
 Пом'янімо і тих, що копали
 У сльозах і кривавім поту
 Біломорський і Волзький канали
 Голі й босі, в мороз і сльоту.
 Пом'янімо всіх тих, що страждали
 На Печорі, в Мордві, в Колимі,
 Що за правду життя там віддали
 У московській жорстокій тюрмі.
 Пом'янімо мільйоннії жертви,
 Які голодом винищив кат
 В тридцять третьому році, що вмерли
 І лишились лежать коло хат.
 Пом'янімо з дірою в потилиці
 І з руками в колючих дротах -
 Десять тисяч убитих у Вінниці,
 В міськім парку по темних ночах.
 Пом'янімо усіх закатованих
 В підземеллях ЧК-КГБ,
 Всіх розстріляних й непохоронених,
 Що могили ніхто не знайде.
 Пом'янімо всіх лицарів наших,
 Що віддали себе на вівтар,
 І вписали в історію нації
 Назви славнії - Крути й Базар.
 Пом'янімо всіх тих в нашім серці,
 Що в останнім запеклім бою
 Полягли у нерівному герці
 За омріяну волю свою...

Ді-Пі – ОСТРІВЦІ ПОВОЄННОГО УКРАЇНСТВА

7

Олексій КОНОВАЛ

ТЕРНИСТА ДОРОГА НА ЗАХІД

В 1933 році дев'ятеро осіб в родині моєї матері вмерло з голоду на хуторі на Полтавщині. В 1934 році на пасіці за селом застрелили мого дідуся, бо не хотів віддати свою пасіку колгоспові й не хотів записуватися в колгосп. В 1935 році в Миргороді на вулиці арештували батька й заслали на Колиму без права листування з родиною. Повернувся він з заслання додому несподівано, перед початком Другої світової війни. Мати з нами малими, трьома дітьми, нічого не знала ні про його перебування на Колімі, ні про звільнення.

Щоб не опинитися вдруге на Колімі чи в Сибіру, вирушили наші батьки возом, запряженим кіньми, подалі від „визволителів“. В Перемишлі німці забрали наш віз і коней, а нас посадили на потяг й повезли спершу до Польщі, а пізніше до Чехії, на працю. Кінець війни застав нас коло Пілзена в Чехії. Ту частину цієї країни зайняли американські війська. Ними керував генерал Джордж Петен, який недолюблював росіян. Згідно з домовленням альянтів, Чехія мала бути окупована радянськими військами. Американці оголосили, що хто не хоче бути під росіянами, має два тижні, щоб залишити Чехію. Чехи були в захопленні, що до них приходять, як вони казали руські. Перед містами почали будувати великі брами й завітчувати їх. На брамах красувалися написи: „Наг жеє руда армада!“ (Хай живе Червона армія). Мій батько роздобув десь візок, сім'я плянувала вирушити на Захід, далі від советсько-американського кордону.

В місті Станкова дістає батько від чехів перепустку до Швейцарії, бо казав, що він був в концентраційному німецькому таборі, хоч він там не був. Подібний документ на п'ять осіб дістали ми також від полковника польської підпільної частини, яка там чомусь опинилася, польською, чеською та англійською мовами. На наше щастя, зустрів батько в місті три родини українців, які ще з України мали свої коні й вози. Їм чехи не хотіли видати таких документів, як нам. То вони згодилися взяти нас з собою на Захід, якщо ми допишемо в перепустці перед цифрою 5 ще одиничку. З тією підробленою перепусткою на 15 осіб вирушили ми, через два тижні після закінчення війни, в напрямі до Німеччини.

Перед закінченням війни з Німеччиною, у лютому 1945 року, з'їхалися до Ялти на Криму керівники США, Англії та СРСР, щоб обговорити поділ Німеччини на зони, зміни кордонів держав Східньої Європи та дальшу долю мільйонів людей, що під час війни опинилися у Німеччині. Сталін домагався від Черчіля і Рузвельта, щоб в угоді, підписаній 11 лютого 1945 року, було зазначено, що всі громадяни СРСР мають бути репатрійовані на „родіну“ (на батьківщину). Альянти задовольнили домагання Сталіна, лише зробили уточнення, що особи, які до 1939 року, тобто до часу початку Другої світової війни, не були громадянами СРСР, не підлягали примусовій репатріації. Як відомо, Гітлер і Сталін спільно напали 1939 року на Польщу, розчленувавши її, й тим започаткували Другу світову війну.

Після війни понад два мільйони українців, з усіх частин України, опинилися у Західній Європі. Більшість – це була молодь, силоміць вивезена на працю до Німеччини. Хоч життя у Німеччині було тяжке, багато з них, знаючи про голод, розкуркулювання, тюрми й заслання, не збиралися повертатися в „комуністичний рай“. На Заході було багато й тих українців, з так званої Великої України, які були стріляні й недовстріляні, голодували 1933 року, були на Колімі та в Сибіру. Це їх більшовики називали „коляборантами“, „буржуазними націоналістами“. Були тисячі українських патріотів з Галичини та Волині, що також не збиралися вертатися в СРСР. Але договір у Ялті наперед вирішив долю тих, хто не бажав повертатися на „родіну“. Багато української молоді, щоб не накликати біди на себе та своїх рідних, відразу добровільно рушило до репатріаційних таборів, щоб повернутися в Україну.

В Німеччині старанням Москви потворилися різні репатріаційні комісії, які підганяли всіх українців якнайскорше повертатися до СРСР. Але українці з Галичини та Волині, як польські громадяни, примусовій репатріації не підлягали. Москва намагалася силою забрати вояків Дивізії „Галичина“. Генерал Павло Шандрук, командир Дивізії, яка на той час перебувала за ґратами в Італії, спільно з Костем Паньківським та Степаном Витвицьким відвідали американську й англійську комендатури, передали їм мемурандуми, в яких доводили, що вояки Дивізії „Галичина“ ніколи не були советськими громадянами (про це описує ген. П. Шандрук в своїх спогадах – „Arms of Valor“). Українців з східніх та центральних земель України альянти переконували повертатися додому, бо, мовляв, ми змушені, згідно з договором, віддати вас Сталінові.

Англійські, американські та французькі війська ловили українців, силою садовили на вантажні авта й відвозили до репатріаційних таборів. Так звані „східняки, буржуазні націоналісти“ не мали іншого вибору, як говорити, що їхні документи загубилися чи лишилися там, де вони працювали, а вони є старі емігранти, що вийшли з України ще з військами Симона Петлюри, або вони з Галичини чи Волині. В новостворених таборах Ді-Пі записувалися вони з міст і сіл Галичини та Волині.

В обороні людей з Великої України відважно виступив своєю брошуркою „Чого я не хочу повертатися до ССРСР“ Іван Багряний, який став речником українців, колишніх громадян Радянської України. Переклад його брошури на англійську мову зробили українці-вояки американської армії, й передали цей текст в головну квартиру генерала Айзенгавера, переслали дружині покійного президента Рузвельта Елеонорі, членам Сенату та Палати Репрезентантів США, урядам Англії і Канади. Пізніше, на початку листопада 1946 року, та брошурка появилася в журналі УККА „Ukrainian Quarterly“ та була окремо видана українською, еспанською та італійською мовами.

Уперте небажання їхати „додому“, вискакування з військових авт, що везли до репатріаційних таборів, голодівки, вивішення чорних прапорів по українських таборах, протести, перерізування жил та апеляції до альянтів – се це врешті припинило примусову репатріацію. Але не всі могли жити в таборах Ді-Пі.

Особи з східних та центральних земель України, що підлягали репатріації, не могли бути на утриманні альянтів в таборах УНРРА (United Nations Relief Rehabilitation Administration). Щоб залишитися в таборі, „східняки“ мусіли подати вигадане місце народження та виробляти фальшиві документи.

Моя родина на три інші, що приїхали з Чехії, щоб не опинитися в якомусь репатріаційному таборі, мусіли оселитися в маленькому містечку недалеко від Гайльбронну, на горі, в лісі, в будинку, що належав великому німецькому підприємству, яке вирощувало виноград. Його працівники – остівці, італійці та французи поїхали додому, й власники радо прийняли нас як працівників. В будинку не було ні світла, ні води. Щоб добратися до будинку, треба було йти сходами або дорогою, що звивалася сюди й туди горою. Наші батьки почали довідуватися, де є недалеко український табір з людьми, що не хочуть повертатися на „родіну“. Хоч альянти ніби й не дозволяли примусово забирати на „родіну“, репатріаційні комісії, радянські офіцери й американські сержанти чи офіцери їздили по містах і селах Німеччини, шукали жертв на вивезення. Хтось підказав, що на винограднику на горі живуть якісь „остарбайтери“. Хоч керівник ферми запевнював, що на горі живуть німці з України, вони не повірили й хотіли таки зустрітися з нами. Поки авто добиралося на гору, ми всі втекли в ліс. Мій старший брат був у іншому місті в лікарні. Вони навідалися й до нього. На щастя, лікар не дав дозволу його, ще хворого, забирати, бо він не міг ходити. Лікар не слухав їхніх нісенітниць про те, що в Союзі – набагато кращі лікарні й він за короткий час там одужає. Довелось, не розголошуючи, вибратися до українського табору в Людвігсбурзі й запи-

сатися, що ми з якогось там села на Стрийщині. А брата мусіли викрасти з лікарні, бо радянці обіцяли повернутися, як йому покращає. Він ще довгий час був у лікарні в Людвігзбурзі.

Хоч ми з молодшим братом розпочали навчання в німецькій школі, мусіли перервати. Оскільки ж у таборі в Людвігзбурзі не було української школи, ми, група молоді, поїхали до Ельвангену. В бурсі було нас багатько. Були там відомі тепер громадські діячі Юліан Куляс, а на математичних курсах – Петро Саварин, який пізніше оселився в Канаді й очолював СКВУ.

При кінці 1946 року по українських таборах Ді-Пі розпочалася перевірка (скрінінг), щоб усунути з таборів осіб, що підлягали репатріації. На домагання СРСР, їх не мала б утримувати Організація Об'єднаних Націй, до якої входили Радянський Союз, Україна та Білорусія. В комісії, окрім американців, були особи, що володіли польською мовою. Ті „східняки“, що записалися вихідцями з Галичини та Волині й не знали польської мови, були кандидатами на виселення з табору. В ту групу підпадали родини, що мали малих дітей, бо, мовляв, німці не брали на працю родин з малими дітьми. По шестимісячному перебуванні в таборі моїх батьків також виселили з табору, бо на запитання польською мовою батько не міг дати відповіді. За мене, що був у школі в іншому українському таборі, батько „забув“. І я лишився діпістом аж до часу виїзду в США – на афідавіт, висланий моїм батькам українцем, що виїхав до США раніше, в штат Аркансо.

Не оминув перевірки й Іван Багрянний, який своєю брошурою боронив земляків й рівночасно відкривав очі західнім союзникам СРСР на те пекло, в яке вони силою намагалися вивезти тисячі людей. Його також позбавили статусу Ді-Пі, бо він написав в своїй брошурці „Чого я не хочу вертатися до СССР“, що він з Полтавщини (тепер Сумщина).

УНРРА та пізніше IPO (International Refugee Organization) після перевірок старалися якнайскоріше порозсилати людей з таборів. Спершу почали набирати молодих людей з таборів Ді-Пі в шахти в Бельгію та Францію, а пізніше - на працю в Англію, Австралію, Південну Америку, Канаду та США.

В США є закон, що особи, які при в'їзді подали неправильні про себе дані, мали б бути депортовані. І ця справа виникла в Чикаго, коли родина Волковця подала папери на громадянство й висловила бажання виправити неправильне місце народження. Їй загрожувала депортація. Для оборони Волковця та тисячі інших, котрі, рятуючись від примусової репатріації, змінили своє місце народження й уже перебували в США, постав 1954 року в Чикаго комітет оборони Волковця. Справу оборони перебрала організація колишніх репресованих комунізмом членів ДОБРУС-у (Демократичне Об'єднання Бувших Репресованих Українців з-під Советів) та братні організації ОУРДП, ОДУМ та ін. Комітет очолив Василь Ростун, а адвокатом був д-р Роман Смук, відомий скитальцям тим, що довгий час був уповноваженим ЗУАДК (Злучений Українсько-Американський Допомоговий Комітет) в Європі та здійснив рятункову акцію українських скитальців під час примусової репатріації, зокрема

подбав про переселення Капелі бандуристів ім. Тараса Шевченка до Америки.

Спершу робилися старання, щоб 84-ий Конгрес США ухвалив змінний еміграційний закон щодо права в'їзду в США осіб з Радянського Союзу, котрих певні обставини змушували подавати неправильне місце проживання. І виглядало, що цей закон буде прийнято. На жаль, цей закон, в четвертій секції якого була розв'язка для українців, конгресмени так „обвішали“ різними поправками та доповненнями, що він не пройшов в Конгресі США.

Тоді д-р Роман Смук вдався до Федерального суду. Суд розглянув справу Воковця, а пізніше й справу Лариси Іваненко, яка мала ті самі труднощі в намірах стати американською громадянкою. Доля Лариси Іваненко, яка в той час мешкала в Чикаго, була типова для багатьох людей, що, як і вона, під час війни вирвалася з комуністичного „раю“. Дочка священика з Полтавщини. Від десяти років зазнала переслідувань і була трактована як „класово чужий елемент“ в Україні. Втратила батька і чоловіка – вони загинули в катівнях НКВД. Була свідком на суді Волковця. В листі до мене, датованому днем 6 вересня 1990 року, коли була вже дружиною письменника Зосима Дончука й мешкала у Філядельфії, вона писала: „Ось пригадалося, як я на суді родини Волковців свідчила і розповідала докладно, чому люди фальшували свої документи, зі страху перед примусовою репатріацією. Як тепер бачу велику залю, ззаду сидить родина Волковця, а ми з д-ром Смуком на другій лавці спереду, прямо перед суддею. Пам'ятаю, як суддя мене спитав, чи я міняла свої дані? Я задерев'яніла. Що робити? Сказати „так“ – пошлють за Волковцем і нас із мамою з США. А брехати перед судом? Але тут почула тихий голос д-ра Смука, прямо мені в вухо: „Можете не відповідати“. Я й тепер думаю, як багато тоді працював д-р Смук. Бо ж і суддю знайшов такого, як було треба. Згадалося, як перед суддею, коли я вже просила громадянства, стояла я, з одного боку – працівник Біржі праці, що нібито мене звинувачував, а з другого боку – мій оборонець д-р Смук. Я стояла, як напівпритомна. Не дуже пам'ятаю, що я говорила. Але пам'ятаю дуже добре, як суддя, вислухавши мене, вирішив не карати, бо він навіть висловився так: „Я більшовиків знаю ще з 1918 року і знаю, що з тих часів вони не змінилися на краще“, – подав мені руку і привітав з американським громадянством“.

30 серпня 1956 року Федеральний суд США виніс рішення, яке дало можливість всім виправити зроблені зміни місця народження без покарання, під час отримання громадянства.

Між іншим, в Східньому Берліні, на радянській зоні, був створений „Комітет за возвращеніє на родіну“, який очолював генерал Михайлов. Комітет робив різні старання, щоб заманити українців з таборів Ді-Пі на „родіну“. Він багато разів пригадував американському урядові, що в США живе багато „нелегалів“, які незаконно приїхали до США, зфальшувавши свої документи. Цей комітет видавав свій бюлетень, який розсилався на різні адреси. В однім з них було вміщено поему Павла Стеценка (це було псевдо редактора бюлетеню, лауреата сталінської премії

Ігоря Муратова) про страждання й пригоди „діпіста“ Антона Біди, якого чекає „родіна“.

Іван Багряний, як відповідь на ту поему, написав повість під назвою „Антон Біда – герой труда“, що нібито я є той Антон Біда. Але поема про мене написана неправдиво, то, щоб не ширилася неправда, хоч її й написав заслужений лавреат, я хочу розповісти про себе правду, про свої поневіряння в СРСР.

Так, що старанням Комітету оборони Воковця та д-ра Романа Смука багато „східняків“ України, що силою обставин стали галичанами, волиняками чи старими емігрантами, мали змогу стати в США „леґалами“ і змінити своє місце народження на правдиве й зажити спокійним американським життям.

Чикаго.

Тарас КУЗЬО

У ПОШУКАХ МИНУЛОГО

Змолоду ми всі намагаємося випорснути з батьківських обіймів на свободу. Принаймні, так було у моєму випадку, коли я залишив батьківську домівку у віці 18 років. Але хіба це можна порівняти з тим, коли тебе вирвано з батьківського дому у віці 15 років, і своїх батьків ти вже ніколи не побачиш? Пройде ще пів століття, аж поки ти зустрінеш своїх братів та сестер. Ось у цьому різниця між мною та моїм батьком, якого вивезли до Німеччини на примусову працю в 1942 році, а повернувся він додому аж у 1992-му. Я залишив домівку, щоб вступити до університету і, на відміну від деяких міністрів юстиції, закінчив студії і отримав кваліфікацію.

Коли мій батько повернувся до України лише 1992 року, це було тільки тому, що він не хотів приїздити, коли Україна була у складі СРСР. Британські українці майже не мали контактів в Україною в радянський період. Відтоді він приїздив багато разів до родичів у Самбір (Львівська область), Київ та їздив з „круїзами“ по Дніпру.

Мій батько був одним з багатьох в українській громаді у Британії, які так і не отримали британського громадянства, хоча мали на нього право після десятиліть проживання тут. В 1997 році закон про громадянство було змінено і дозволено українцям, що проживають за кордоном, подавати прохання про український паспорт. Подавачі заяв мали довести, що народжені в Україні, але принаймні від них не вимагалось мешкати в Україні п'ять років – як підставу для отримання громадянства. Через рік мій батько отримав свій перший український паспорт, і в 1999 році голосував на президентських виборах. В першому колі проблем не було, але в другому йому було тяжко змусити себе голосувати за Леоніда Кучму.

Остання закордонна подорож була зовсім іншою і водночас пов'язаною з іншими. В липні Йозеф Кузьо, мій батько, та його італійська дружи-

на, а також один з моїх братів подорожували північною Німеччиною. Їхньою метою було прослідкувати життя мого батька з 1942 року, коли його привезли до Німеччини, до 1948-го, коли він виїхав до Британії.

Такий сімейний відпочинок – не завжди проста річ. Це зовсім інше, ніж сімейні подорожі 30 років тому, коли ми були дітьми. Це може викликати стільки ж стресу, як приїзд ваших родичів на Різдво або родичів з України.

Мій батько часто говорив про те, щоб повернутися до Німеччини і простежити його стежини часів Другої світової. Це стало можливим лише після 1990-го, коли НДР розпалася. Більшість місць, де працював мій батько, були в НДР, і він пам'ятає перші роки радянської окупації східної Німеччини.

Коли ми крокували вулицями Берліну, мій батько постійно запитував мене, в якій ми частині, західній чи східній. Ми побували на уламках Берлінського муру, і коментатори казали, що продано було у три рази більше рештків муру, аніж було збудовано в 1961-му. Найбільше запам'яталися відвідини Чекпойнт Чарлі, колишнього перепускного пункту між Західнім та Східнім Берліном, який розділяв радянський та американський сектори, музей поруч з ним, Бранденбурзька брама, новий німецький парламент та штаб-квартира Штазі, НДР-івських спецслужб.

Тяжко було уявити, що це місце виглядатиме як будь-який інший престижний торговельний квартал Берліну. НДР першою постала проти комунізму у 1953-му, потім були Угорщина, Чехословаччина, Польща, і нарешті – СРСР.

Музей біля Чекпойнт Чарлі був прекрасним прикладом того, як багато німців провели знак рівності між нацизмом та комунізмом. Чимало західних істориків і досі відмовляються прирівняти їх. Прирівняти ці два зла є справді важливим, оскільки Німеччина залишається єдиною країною з країн-союзників, (серед них – Австрія, Японія та Італія), яка справді переглянула своє минуле. Мій батько отримував німецьку пенсію впродовж 30 років.

Експозиція розповідає про різні шляхи, якими східні німці намагалися втекти на Захід. Багато з них загинуло. Але одна з музейних кімнат була присвячена злочинам тоталітаризму в Україні, включно з Голодомором, репресіями та переслідуваннями інтелігенції. Це прогрес: в 1983 році українська діаспора вшановувала пам'ять жертв Голодомору, коли західня громадська думка лишалася скептичною. Аж у 1990 році Комуністична партія України визнала, що Голодомор був, і ще 17 років знадобилося, щоб український парламент ухвалив закон про Голодомор.

Цей закон у парламенті не підтримала Комуністична партія та Партія Регіонів. Не дивно, що такий закон не підтримали комуністи, але чому олігархи Партії Регіонів почували, що їм загрожує закон про події сімдесятилітньої давности? Україна досі має двозначне ставлення до радянського минулого, як і весь СНД. Пам'ятники Ленінові досі є по всій Україні (пригадую, як мені прислали в 1990 році відеоплівку з пер-

шим демонтажем статуї Леніна в колишньому СРСР, у галицькому місті Стрий).

Чи може країна, яка досі має численні пам'ятники першого радянського вождя, серйозно сподіватися коли-небудь на вступ до ЕС? Україна - це країна, де половина населення хоче викоринити радянське минуле, а інша й далі має про нього ностальгійні згадки.

Україна та СНД відрізняються від Європи тим, що не викоринюють радянське минуле. Але вони подібні в іншому. Досі існує інтелектуальна нерішучість з приводу визнання нацизму і комунізму рівнозначним злом. У таких країнах, як Австрія та Німеччина, заборонено лише нацистські партії, а крайньо-лівим дозволено діяти. В Україні Компартія є віртуальною опозицією, що пригодилося Л. Кучмі на виборах 1999 року, допомогла скинути уряд Віктора Ющенка в 2001 році і підтримала Віктора Януковича та Партію Регіонів у 2004 та 2006 роках.

У перші двадцять років свого життя, в 1926-1945 роках, мій батько, як і багато українців, пережив польську автократію, а після того – подвійне зло нацизму та комунізму, спершу в 1939 році, з прибуттям радянських „визволителів”, а за два роки – з вторгненням нацистів та його депортацією до Німеччини. Для того покоління не було жодного сумніву в тому, що нацизм і комунізм – це лише дві сторони тієї ж самої тоталітарної медалі.

...Перша зупинка на шляху подорожі за межами Берліна в колишній НДР була в невеликому селищі Бланкесе (Blankesee), що між містами Нойстреліц і Нойбранденбург, де мій батько працював на залізниці від жовтня 1943-го до червня 1944-го. Залізнична станція все ще працювала, хоча будівля станції давно закрилася і була забита цвяхами. Коли мій батько сюди потрапив у 1943 році, в Бланкесе містився великий табір з радянськими в'язнями.

Друга зупинка – в селищі Пазін біля Буцова. Тут мій батько працював упродовж року, від вересня 1942-го до жовтня 1943-го, на фермі, після нетривалого перебування в транзитному таборі. Мій батько пригадує, що фермер був запеклим нацистом, тому його ставлення до підневільних робітників з України та інших місць було зневажливе. В селищі не збереглося і сліду від ферми родини Фуст. Як нам розповіли в місцевому готельчику, останній член тієї родини помер кілька десятиліть тому.

У червні 1944 року мій батько втік і опинився на іншій фермі, в невеликому поселенні Піппердорф поблизу Бойценбургу, де він дочекався кінця війни. Тут уже фермер Герман Залман ненавидів нацистів. Батько пригадував, як фермер казав „Грець Гітлеру!”. Фермер був добрий і ставився до батька, як до власного сина.

Як з'ясувалося під час поїздки, німці – як і представники будь-якого іншого народу – траплялися різні. Національні стереотипи, які зневажливо подають всіх представників якоїсь групи на один манер, поширені навіть на заході (британські кінокомедії рясніють такими стереотипами). Мій батько пізнав різних німців. Один фермер був шовіністом, інший – доброю людиною. А третій німець врятував його, коли він ледь не потонув в озері біля Моелну.

Хутір Піппердорф знайти було тяжко, і коли ми розпитували про нього місцевих мешканців, то люди казали, що навіть не чули про такий хутір. Його не було на мапах чи дорожніх вказівниках. У Бойценбурзі куратор місцевого музею пояснив, що село було знищене радянськими окупаційними військами, бо воно лежало на нічийній території між кордонами радянської і британської зон окупації. Втративши свою ферму, явно без жодної компенсації, родина Залманів була змушена виїхати, і тому ми не змогли відшукати їхніх нащадків, щоб подякувати їм за доброту і людяність у ставленні до мого батька.

Місцевий селянин завів нас до того місця, де колись стояв хутір, на якому була ферма, де в 1944-1945 роках працював мій батько. Від нього не залишилося й сліду. Радянські війська, як і нацисти, знали, як вщент знищувати села. Селянин нам показав, де був пункт переходу з радянського Східного до Західного Берліну, відразу за колишнім селом. Це тут мій батько у віці 18 років проповз лісом і полями, намагаючись не активізувати сигналізацію, зачепивши дріт. Колишні радянські сторожові вежі залишилися тут як нагадування про те, що колись у цьому місці пролягав кордон між двома окупаційними зонами.

Мій батько зумів втекти через цю лазівку, але потім повернувся допомогти перевести через кордон молоду жінку з дитиною, про що його благала матір жінки в Гамбурзі. Він зумів допомогти цій жінці, але іншого разу, коли він серед ночі перетинав кордон, то зачепив сигналізацію, і його затримали радянські вояки. Батько пригадує, як його вразив вигляд радянських солдатів – пошарпаний, рвані однострої і розпаровані чоботи.

Мого батька разом з іншими бранцями, яких мали допитати, помістили в гарному будинку мерії Бойценбургу. Він видав себе за поляка, бо українців відокремлювали від інших полонених і більшість депортували до СРСР, а частину розстрілювали. На щастя, завдяки любові росіян до горілки мій батько зумів втекти – разом з капітаном німецької субмарини. Біля одного входу до мерії радянські війська влаштували п'яну вечірку з місцевими дівчатами і великою кількістю горілки. Охоронці з чорного входу не хотіли залишатися осторонь – і долучилися до вечірки. Командувач підводного човна і мій батько кинулися навтьоки – і вирвалися на волю. Будьмо! Це врятувало його від можливої депортації до Сибіру.

Колишній перехід між Сходом і Заходом, який мій батько долав навповзки, був тихий – аж моторошний. Із західного боку кілометрової „нічийної землі“ інше село віцїліло. На відміну від радянської політики знищення прикордонних селищ, британці цього села не зачіпали. Єдиним видимим слідом колишньої окупації був прикордонний стовп, пофарбований у французькі національні кольори (може, тут був розміщений французький підрозділ?) Залишилася також дуже надійна бетонна дорога – явно побудована для швидкого пересування вздовж колишнього кордону між Сходом і Заходом британських вояків на випадок війни між НАТО і Варшавським Договором.

Контраст між селищами по різні боки цього колишнього кордону – вражаючий. Через 17 років після падіння НДР збереглася відчутна різниця між біднішим селищем колишньої НДР і заможним селом на західному боці. В селах колишньої НДР було очевидно, які будинки будувалися перед війною - і до появи негарних будівель часів комунізму. Ті пізніші будинки нагадували типові огидні радянські конструкції, що зводилися в СРСР у добу Хрущова та Брежнєва.

Я запитав у колишніх громадян НДР у музеї та готелі, чи життя стало краще після об'єднання Німеччини. Німецький фільм „Goodbye Lenin“ (<http://www.sonyclassics.com/goodbye/>) засвідчує суміш суму та гумору, який відчують німці з НДР щодо нового життя на Заході.

Їхні відповіді були завжди ситуативні: часом – так, часом – ні. Ностальгія за певними аспектами життя в НДР залишається. Як і в Україні, найбільше сумують за економічною стабільністю. Опитування української академії наук з 1994 року засвідчують, що українці вважають найбільш впливовими у суспільстві групами – мафію та організовану злочинність.

50 років комунізму зробили німців з НДР відмінними від західних німців. Подібно і в Україні. У 1989-91 роках українська діаспора у Британії зустрілася з вихідцями із Західної України, які прожили за часів комунізму 50 років. Галичани з покоління до війни та після війни виявилися суттєво відмінними. Це було помітно, коли мій батько зустрів брата і сестру вперше від 1942 року.

Попри це, захід України зберіг досить національної свідомості і зміг мобілізувати достатньо людей для Помаранчевої революції. Чи була б Помаранчева революція настільки успішною без західних областей України?

Після війни мій батько жив як DP (Displaced Person) або біженець у таборах поблизу Любеку та Гамбургу, а потім емігрував до Британії.

У Любеку ми намагалися знайти „Бараки Черчилля“, де колись жили біженці. У туристичному центрі міста нам не змогли допомогти, а самих будинків вже давно нема.

Десятки тисяч українці залишилися на Заході, як і мій батько. Мало хто хотів повертатися добровільно до сталінського СРСР. Вони створили організації у діаспорі, які проіснували до 90-их років минулого століття, але, на жаль, їхня доля залишається невизначеною з відходом старшого покоління.

Після моєї участі у зборах Асоціації української молоді поблизу Дербі у мене виникли сумніви щодо життєздатності діаспорних організацій. Такі організації та життя у громаді допомагали повоєнним емігрантам вижити у новій країні, маючи обмежені фінансові та інші ресурси. Мій батько казав, що приїхав до Британії з порожніми руками. Нова хвиля емігрантів приїздить до Британії також часто без нічого, але з великим бажанням покращити своє життя. Вони напевне повернуться в Україну.

Інші приїждять з України вже зі своїми статками і возять своїх дітей до суботньої української школи дорогими автами. Останні напевне в

Україну не повернутися. Подібне ми бачили також у Гамбурзі. За останні двадцять років батько відвідував родину в Україні і приймав родичів у Британії. Він також відвідав місця у Німеччині, які змінили його життя драматично у часи Другої Світової війни. Він нарешті повернувся до свого коріння.

Про автора:

Д-р Тарас Кузьо – професор Інституту Європейських, Російських та Євразійських досліджень у вашінгтонському Університеті Джорджа Вашингтона.

Микола КАСІЯН

ТРІУМФ УКРАЇНСЬКОГО ФУТБОЛУ НА ЧУЖИНІ

Після Другої світової війни на теренах Німеччини й Австрії у таборах переселенців опинилося близько 1.2 мільйона людей, серед них – понад 200 тисяч українців. Більшість з них мешкала там від 1945 до 1949 року. Молоді люди, передусім спортсменці, мали в таборах змогу тренуватися, доводити свою майстерність до професійної досконалості. Особливо високого рівня досягли футболісти та волейболісти. В травні 1948 року Українська Рада фізичної культури, яка діяла в переселенчому таборі у західнонімецькому місті Авґсбурзі і яку очолював проф. Іван Красник, в пророзумінні зі спортовими організаціями інших національностей, підготувала і провела Олімпіаду Ді-Пі.

У футбольному турнірі взяли вихідці з України, Польщі, Угорщини, Югославії, Литви й Естонії. Українська Рада фізичної культури зібрала найкращих в ті часи українських футболістів. Тренером став Володимир Кобзар, котрий в минулому вславився своїми виступами за клуби „Русь” (Ужгород) і „Україна” (Львів). Відомий журналіст Осип Новицький писав у тоді ще щоденній „Свободі” (число від 18 серпня 1977 р.): „Володимир Кобзар народився 1909 року у Львові. Пишу про одну з найбільших спортових славі, яких бачили західноукраїнські землі. Хто в кінці 20-их – початку 30-их років жив у Західній Україні й не знав прізвище Кобзар, - той не мав права називатися інтелігентним українським спортсменом. Коли 1931 року власник цього прізвища заміняв позицію правого лучника в львівській „Україні” й репрезентації Львова на місце центровика нападу ужгородської „Руси”, до нього вистачило адресувати листа телеграмним: „Володимир Кобзар, Закарпаття” – всі, від поштового урядовця в кордонному Ужку й до листоноші в Ужгороді, знали Кобзара особисто. А як 1934 року він зламав ногу, то під лічницею стояла, нетерпеливо лікарського звіту очікуючи, половина міста. Польські, чеські, мадярські і словацькі футбольні потуги пропо-

нували йому ідеальні умовини життя і міністріальні платні за перехід до їхніх клубів. Проте Кобзар ні з одної пропозиції не скористав, всю свою спортову кар'єру відбув у чотирьох клубах: в „Україні” (Львів) – з середини 20-их років – до 1931 року, в „Русі” (Ужгород) – 1931-1938 роки, в „Січі” (Регенсбург) – часи передеміграції в таборах Ді-Пі, 1946-1949 роки, УСК (Нью-Йорк) – 1949 рік”.

Загинув Кобзар 15 серпня 1977 року внаслідок автомобільної катастрофи поблизу своєї оселі „Кобзарівка” в Гантері, штат Нью-Йорк.

Отож під фаховою опікою було організовано інтенсивні тренування, а відтак і змагання. Кожен з нас, молодих змагунів, здавав собі справу, що він представляє Україну на чужині та захищає добре ім'я спортсменця під блакитно-жовтим прапором. Не забуду, як в Авгсбурзі перед змаганням з представниками Польщі під час церемоніялу лунали мелодії гімнів України та Польщі. Ми стояли струнко, але в очах блищали сльози, а в думці жевріло: „Чому саме тут, а не в Києві?”.

Усі турнірні змагання закінчилися такими вислідами: Україна – Югославія – 5:1, Україна – Угорщина – 5:1, Україна – Польща – 1:1, Україна Литва – 4:4. Оскільки українська, польська та литовська дружини втратили по два пункти, то турнірний комітет Олімпіади Ді-Пі призначив додаткові ігри, що мали остаточно вирішити долю золотих медалей. Зустрічі в цій додатковій серії відбулися 12-13 листопада на Мюнхенсь-

Члени футбольної дружини "Україна", (перший ряд, зліва): Станіслав Ходань, Микола Касіян, Любомир Стасюк, (другий ряд, зліва) Богдан Кутний, Іван Медведчук, Стефан Лютак, (третій ряд, зліва): Богдан Савка, Володимир Гарасим, Володимир Кобзар, Володимир Закалужний, Ростислав Маркевич.

кому стадіоні „Гогшульцпляц”. У четвер, 11 листопада 1948 року, по полудні приїжджаємо до Мюнхену і розташовуємося в Українському Червоному Хресті на нічліг. Кобзар звелів нам, змагунам, піти до кіна, щоб заспокоїтися перед такими відповідальними змаганнями. Це був чудовий музичний фільм „Дер унбеканте зінгер” („Невідомий співак”). На другий день, 12 листопада, по полудні стали на площі для гри виструнчені під мелодії українського та польського гимнів збірні України та Польщі. В складі української дружини: Микола Касіян, Любомир Стасюк, Станіслав Ходань, Микола Дейчаківський, Іван Медведчук, Стефан Лютак, Ростислав Маркевич, Володимир Закалужний, Володимир Кобзар, Володимир Гарасим, Богдан Савка.

Змагання почалися дуже нервово, однак недовзі гра врівноважилася, і було в ній багато цікавих моментів. Змагання закінчилися з рахунком 5:1 на користь України. Таким чином звичай Ляндсгугу (Україна-Югославія- 5:1) та Регенсбургу (Україна-Мадящина - 5:1) було дотримано. Голі належали: Кобзареві – 2, Закалужному – 2, Маркевичеві – 1.

Наступного дня, 13 листопада, змагалися Україна і Литва. На цих змаганнях наша дружина виступила в такому ж складі, як і в грі з Польщею, тільки за Дейчаківського, який одержав травму, грав Кутний. Змагання були дещо загострі, і саме з вини литовців, які дуже не бажали програвати. На показникові вже значився вислід 5:0 в користь України, до кінця змагання залишалося декілька хвилин, аж тут раптом Медведчук торкнувся м'яча рукою – і суддя призначив 11-метровий карний удар. Литовці забili гол. Але тільки цей один, не більше. Просюркотів свисток судді – вболівальники в момент ока заповнили гральне поле, підхопили на руки наших змагунів-переможців. Ворота литовців у цій грі здобули Маркевич – три голі, Закалужний і Лютак – по одному. Тобто ніхто з наших противників не міг „похвалитися”, що дістав менше, як 5:1. Тільки Естонія віддала пункти воковером 3:0...

Прощаємося і від'їжджаємо до Регенсбургу, де нас чекають треті змагання: „Січ” проти Гогенфельсу. Поляки, довідавшись, що майже всі змагуни „Січі” грають через два дні в Мюнхені і ледве чи зможуть грати треті змагання, не згодилися на інший реченець. Весело нам їхалося до Регенсбургу, і лунала після перемог наша улюблена:

*Мені ворожка ворожила,
Щоб не любила хлопців я,
Бо хлопець любить – та й покине,
А ти, дівчино, будь сама...*

Приїхали до Регенсбургу пізно вночі. Ентузіастично вітали нас мешканці табору на чолі з посадником Я. Сербином. На другий день публіка вщерть заповнила площу, щоб побачити, як же ми буде грати третій день підряд. Вислід змагань був не інший, як 5:1. Після цих наших олімпійських змагань преса писала: „Чи може бути краща похвала ніж ця назва – „Україна”? Нашим змагунам, що перемогли югославів,

Олімпійська віньєтка з 1948 року.

угорців, поляків і литовців і в шістьох змаганнях здобули для нас золоту медаль Олімпіади Ді-Пі, складаємо від усієї української громади щире подяку. Вони виконали своє завдання”.

Так, то був тріумф українського футболу на чужині. Тож нині згадаймо в наших молитвах померлих друзів, з котрими ми ділили успіхи на футбольних площах.

Минає вже 60 років, то, може, хоч квартетом, який ще при житті, Стефку, Влодку і Ростіку, заспіваємо „Мені ворожка ворожила”...

На закінчення цього короткого спомину хочу побажати нашим спортсменам в Україні, тепер уже, слава Богу, незалежній, щоб вони завжди так високо і гордо несли прапор українського спорту, як несли ми його 60 років тому на чужині.

Про автора:

Микола Касіян – колишній воротар збірної футбольної дружини „Україна”, чемпіон Олімпіади Ді-Пі 1948 року. Тепер мешкає в Елкінс-Парку, штат Пенсильванія.

Катерина ВАСИЛІВ-СИДОРЕНКО

З ВІДСТАНІ 60 ЛІТ...

Із відстані шести десятків літ переношуся в думках до таборів Ді-Пі та дивуюся! Чи я справді в них була? Сьогодні мені 81! Таки була! Мусіла бути!

Дорога до Ді-Пі була не надто довга, але складна, непередбачена і небезпечна. Липень 1944 року застав мене і мого батька, о. Йосипа Василива, у селі Жмудь, 20 кілометрів від Холму, у Генеральній Губернії (до 1939 року то була Польща). Друга світова війна переувала у повному розпалі. Фронт наближався, обрій на сході горів вогнем, гриміла гарматна канонада. Гер Флайшман, офіцер німецької армії і лютеранський священник, кожного вечора говорив моему батькові: Herr Pfarrer, Sie müssen weggehen! І так сталося!

Ми з батько залишили село Жмудь і подалися на Лемківщину, до Криниці. Мама, після хірургії у Сяноці, з молодшою донькою Любою була вже в Криниці при родині її сестри, паніматки Галини Варварової. Прибувши до Криниці, батько возом, а я різним транспортом, ми не затрималися там довго. Біля 15 серпня цілою родиною вирушили на захід у товаровому потязі, організованому і під опікою Архиепископа Мстислава. Потяг наповнився незвичайною групою емігрантів-втікачів від комуні. То були єпископи, священники, науковці, письменники, артисти, лікарі, підприємці. Було велике число молоді. Наша родина була в одному вагоні з родиною д-ра Василя Плюща з Києва.

Жили ми в тому потязі протягом трьох місяців. Переїжджали Словаччину, Австрію, Німеччину-Баварію, і ще раз Австрію. Нарешті, під кінець листопада 1944 року, наша родина опинилася у Берліні, у родині маминої сестри Марії Сичинської. Годі згадувати, які перепетії ми пережили у тому потязі, включно з бомбардуванням. Під час бомбардування в Австрії, у Марбурзі над Дравою, загинули дружина і донька о. Бори-

са Яковкевича, та батько і сестра Владики Мстислава. У залі на станції стояло чотири домовини. Відбувся похорон, а потяг поїхав далі...

Залишивши Берлін у лютому 1945 року після жахливого бомбардування, ми знайшли одноденний притулок у Баварії, у курортному містечку Бад-Кіссінген. Ще й сьогодні дивуюся, на яких підставах, за посередництва жіночої організації National Socialist Frauenschaft (NSF), німецьке Міністерство східних справ заопікувалося нами і примістило нас у католицькому монастирі „Клостер Марія Більдгавзен“. З нами були греко-католицькі і православні священики, Архієпископ Платон, мистець Петро Холодний з родиною, піяніст Роман Савицький з родиною, Микола Колянківський, редактор „Краківських Вістей“, і дві родини хористів із Капелі бандуристів Григорія Китастого.

Після бомб у Берліні, бомб у дорозі, та перебування у неймовірно тяжких умовах, з хворою мамою у товаровому потязі, спання на підлозі та миття на перестанках біля помп, не згадуючи харчування і поладження натуральних потреб, ми опинилися у тихому, теплом монастирі! У кімнатах – по десять осіб. Було дуже скромне щоденне харчування. Молодші жінки і дівчата помагали монахиням порядкувати, мити посуд, накривати столи, та чистити картоплю і брукву.

І так було до 8 травня, дня капітуляції 1945 року. Тоді ми, втікачі від комуни і більшовиків підчас Другої Світової Війни, почали чекати на призначення статусу переміщених осіб, або “displaced persons” – Ді-Пі, як також документів, щоб захиститися від репатріації. Чекали на організацію таборів. Чекали на новий, хоч тимчасовий, дах над головою.

Табір Ді-Пі „Цуффенгавзен“, сестричка Катруся в амбулаторії, 1948 рік.

Наша родина, о. Йосип Василів і паніматка Єлисавета, та дві доньки, Катерина і Любов, мусіли залишити опіку сестер монашок, яку мали у монастирі „Клостер Марія Більдгавзен“ у Баварії, і переїхати до відомого вже курортного містечка Бад-Кіссінген. Міська управа містечка приміщувала таких людей, як ми, у залишених пустою кургавзах, з умовою – на короткий час. Харчі почало постачати американське військо – Military Government in Germany. У крамницях були харчові продукти, але в нас не було грошей. Почали ми вимінювати дещо за американські папіроси і чоколяду.

Вимінявши за американські папіроси ровера, батько, о. Йосип, почав їздити до баверів, у яких

вимінював за чоколяду деякі харчі. Мама варила на електричній плитці у кімнаті, у якій містилося вісім жінок. Сестра Люба поїхала була вже до організованого табору Ді-Пі до Швайнфурту. У таборі почали працю початкові класи гімназії.

Я виздоровлювала після плевриту, що його дістала під час гашення відрами монастирського будинку, підпаленого під кінець березня відділом німецького СС. Тоді віяв різкий березневий, баварський вітер, а на мені був тільки светер. У довгому ланцюгу, починаючи від помпи, люди передавали відра з водою, і будинок був врятований. Монашки були дуже вдячні. А я мала тоді нагоду стояти поруч Романа Савицького, відомого піяніста!

Наближалася осінь 1945 року. У кургавзах ogrівання не було, вночі стало холодно.

За старанням Архiepіскопа Платона (Артем'юка) і за дозволом Military Government було організоване Церковне Управління УАПЦ на Віртемберг-Баден, у Еслінгені. Приміщення з меблями було приділене військовою владою, на вулиці Мартин. Це був другий поверх у великому будинку з кухнею і кімнатами для єпископа і двох священників з родинами. Була також велика кімната для домашньої церкви. Кожної неділі Владика служив св. Літургію у сослуженні мого батька, о. Йосипа, а згодом о. Ананія Теодоровича, для розкиданих людей по „приватках“. За дякабув письменник Федір Дудко, а присутні співали.

Завдяки знанню мов, мого батька, о. Йосипа, було покликане на секретаря до Управління УАПЦ. Батько, окрім рідної української, володів польською, російською, чеською, німецькою, французькою і англійською.

Після переїзду з Бад-Кіссінген до Еслінгену, я в короткому часі поїхала до заснованого табору Ді-Пі у Новім Ульмі, де була вже організована повна гімназія на вісім класів. Увесь транспорт оплачувало американське військо. Новий Ульм став для мене першим табором Ді-Пі. У ньому я перебула шкільний 1945-46 рік, до закінчення 8-ої класи і отримання свідоцтва зрілості.

У таборі Сомер Касарне, в Новому Ульмі, я перебувала тільки вісім місяців, тому знайомство з таборовим життям було відносно обмеженим. Поза наукою у гімназії часу було обмаль на співпрацю з таборовою спільнотою і на дружні товариські стосунки. Я була радше спостерігачем всього того, що відбувалося у таборі. Одначе, згадую той час, як початок мого самостійного невідомого життя.

Табір був заселений робітниками ОСТ (нім. Ostarbeiter – „східні робітники“ вивезені нацистами на примусову роботу) і втікачами від репатріації зі східних і західних земель. Поміж ними були підприємці, учителі, та вчені. Були й письменники, Іван Багряний і Леонід Полтава. Прибула група колишніх учасників УПА. З однією учасницею УПА – Катериною – одружився Леонід Полтава.

Була організована церква і таборова управа. У церкві служили на зміну православний і греко-католицький священники. В одній касарні була сцена, де відбувалися концерти таборового хору і приїжджих

ансамблів із сусідніх таборів. Приїжджав з Мюнхену театр Блавацького. Заснована гімназія мала назву „Українська реальна гімназія” і була керована майже усім учительським штатом із Подєбрад. Директором гімназії був д-р Леонід Білецький, а вихователем 8-ої класи – д-р Е. Савчук. Пригадую учителів проф. Залеського (латина) і д-ра Льонгіна Шанковського. Протоієрей о. Яків Кравчук був духовним опікуном. Гімназисти жили в бурсі, якою завідував інженер Захвалинський, також емігрант із Подєбрад.

Великим привілеєм було слухати виклади д-ра Л. Білецького з української літератури. На все життя я почерпнула знання про творчість Тараса Шевченка та Івана Франка. Аналіз д-ра Л. Білецького поеми-містерії Шевченка „Великий Льох” навіки закріпила мій політичний погляд на реальні взаємини між Москвою, Польщею і Україною.

У 8-ій класі було приблизно 15 учнів. До закінчення і отримання свідоцтва зрілості, 7 травня 1946 року, підійшло 11, яких помістили на табло разом з учителями. Разом зі мною були: Мирон Барац, Іван Даниленко, Івашків, Копистянська, Таня Ребрик, Оленка Риган, Реня Чопей. Інших прізвищ не пам'ятаю. Головою іспитової комісії був проф. Іван Паливода. Це був перший випуск 1946 року Української реальної гімназії в Новім Ульмі.

Харчувались гімназисти з загальної таборової кухні. Вранці була кава, на обід – горохова зупа, на вечерю – каша, макарон чи картопля, з додатком дрібки м'яса чи консерв. Тижневий приділ був з таких продуктів, як хліб, горіхове масло, рибні консерви, порошокване молоко, згущене молоко, чоколяда, цигарки. Єдиний, незабутній таборовий лікар, д-р Дмитро Ткаченко, киянин, помагав гімназістам, щоб не голодували і краще вчилися. Приділяв більше кальорійних продуктів, навіть чоколяди.

Молоді таборяни, які вже мали закінчену середню освіту, їздили студіювати до Українського Вільного Університету до Мюнхену. Калина Кандиба, донька д-ра Л. Білецького і вдова по замордованому Олегові Ольжичеві, також студіювала у Мюнхені. У час її відсутності малого її синопка, Олега Кандибу, доглядали бабуня і дідусь Білецькі. На прохання д-ра Л. Білецького мені доводилося не раз доглядати малого Олега, а то й нагодувати. Коли я приходила до них, втомлена бабуня відходила від внука до мольберта, до початого етюд, а малий сидів на ліжку з пальчиком у роті. Незабаром приходив дідуньо з приділом горохівки, і я годувала малого. Оповідала казочки, співала, а він усміхався... Про його сиріцтво була мовчанка...

Іще один спогад залишився у пам'яті з таборового перебування у Новім Ульмі – знайомство з І. Багряним і нагода побачити, як він малював портрет малої донечки священика. У моєму житті це була перша зустріч з мистцем-портретистом.

У червні 1946 року я залишила Новий Ульм і вернулася в Еслінген, до батьків. А вже у вересні відїхала до Франкфурту, до Гете-університету, де після вступного мовного семестру перейшла на відділ медицини.

Склалося так, що Управління УАПЦ було перенесене у Мюнхен. Моя сестра Люба, була вже у гімназії в Новім Ульмі. Наші батьки, щоб не віддалятися від доньок, переїхали до новозаснованого табору у Цуффенгавзені, біля Штутгарт. Для родинної вигоди залізнична лінія єднала Франкфурт-Штутгарт-Новий Ульм.

Коли мої батьки переїхали з Еслінгену до Цуффенгавзену, то я перебувала з ними тільки у вільний час поміж семестрами. Щойно від вересня 1948 року я жила постійно у таборі, аж до виїзду до Канади. Батько зареєстрував мене і сестру Любу у таборовій управі і приділи харчів висилав нам поштою, або ми їх забирали, відвідуючи батьків.

Батько, завдяки знанню мов, влаштувався на працю у близькому Людвігсбургу при International Refugee Organization (IRO), у відділі розшуку загинулих чи переміщених під час війни членів родин. Також рятував тих людей, які ще не мали статусу Ді-Пі, і приписував їх до табору. Так був приписаний до табору проф. Дмитро Нитченко з родиною. У таборі вже був Григорій Костюк (Подоляк), режисер Зінченко, полковник Дяченко. Головами табору були – Писанчин, полковник Довуд, д-р Куник. Ігор Хома був відданим таборовим фотографом.

Окрім мого батька, о. Йосипа, переїхали до Цуффенгаузену з Еслінгену, разом з Архiepіскопом Платоном і келейником Віктором Кулієм, о. Ананій Теодорович і о. Петро Будний. Прибув з Нового Ульму о. Василь Варварів. У таборі вже був греко-католицький священник, о. Микитин. Були влаштовані окремі дві церкви для греко-католиків і православних.

У таборі було сім двоповерхових бльоків з одиночними і подвійними кімнатами. Розміщувались родини і одинокі відповідно до числа осіб. Були також т. зв. „офіцерки” – це дві-три кімнати, кухня, і умивалька, з окремими дверима до коридору. Такі приміщення були для таборової адміністрації або для більших родин – батьки, діти, внуки та інваліди. В одному бльокі була лазня з душами і місцем для прання.

В адміністративному бльокі містився склад харчів для тижневих приділів. Загальної таборової кухні не було. Варили у кімнатах, чи у коридорах на електричних плитках. Перевантаження струму творило незгоди, а то й сварки. Працьовиті господині започаткували маленькі огороди біля блоків. Садити цибулю, часник, буряки, огірки, сіяли кріп. Кожна господиня знала і доглядала свій огоро́д, але бувало, що раннім-ранком хтось вже вибрав огірочки... Дмитро Козак завідував розподілом харчових приділів: хліба, консерв, порошкового молока, згущеного молока, горіхового масла, чоколяди, папірос і свіжого м'яса. Для немовлят був окремий додатковий приділ.

„Були засновані в таборі чисельні фахові курси електромонтерів, бухгалтерів, кравців. Кравецький курс вела п. Будна, мати о. Петра Будного. Коли моя двоюрідна сестра, Софія Варварів-Кравець, прийшла записатися на курс і сказала: „Я – Кравець“, п. Будна, не чекаючи далі, гукнула: „Ви – партач!...“. Після вибуху сміху курсантів все якось вияснилось.

Дмитро Галушка, разом з родиною, вів фахову кравецьку майстерню. Пошив мені, між семестрами, тепле пальто. Пан Мельниченко робив чудові модні „корковці” – черевички на підшві з корку. Таких навіть у Штутгарті не можна було купити. Не було!

Мешканці табору почали їздити до Штутгарту на заробітки, ставали грошовитими. Пан Вітер відчинив крамницю, у якій було все – „шило, мило, мотовило” – від оселедців та ковбаси, до папірос і солодощів. Була й газета „Українська Трибуна”.

Організовано Пласт. Відбулося Джемборі, на якому я зустріла товаришку, Лесю Храпливу, ще з гімназії у Холмі. Діяв і СУМ. Оформилася студентська громада зі студентів, які приїжджали до батьків поміж семестрами, з віддалених університетів, і з університету у Штутгарті. Приїжджі були з Мюнхену, Гайдельбергу, Карлсруге і Франкфурту. Окрім моїх двох двоюрідних братів, Євгена і Костянтина Варварових, пам'ятаю О. Будного, Володимира Григорієва, Рипнінського, Славка Ткача, Орисю Турченко. Були в студентській громаді дівчата з табору, які не студіювали, але бажали займатися культурною працею, співали і танцювали разом із нами. Ми їздили гуртом до Штутгарту до опери. Співали в хорі під диригентурою о. П. Будного. З допомогою проф. Д. Нитченка і режисера Зінченка інсценізували твори Тараса Шевченка і поему Лесі Українки „Одержима”, за скороченим лібреттом проф. Нитченка. Мені припало бути у головній ролі.

Юрій Філіпов був інструктором українських танців. Крім групових номерів, я і В. Григоріїв виконували сольо гопака.

Влаштували були студенти „День Української Культури,” який відбувся на станції “Radio Stuttgart” з великим успіхом. Були виставлені вишивки, писанки, вироблені у таборі шкатулки, альбоми, рами – інкрустовані кольоровою соломкою. Кілька разів я говорила по радіо німецькою мовою про життя у таборі Ді-Пі. Особливою розвагою для таборян був приїзд театру Блавацького з Мюнхену. Постановки п'єс „Мина Мазайло” Миколи Куліша і „На полі крові” Лесі Українки були неперевершеними.

Дружина копаного м'яча захоплювала не тільки дорослих, але й всіх таборових підлітків. Д-р Стефанівський, виходячи з раннього дижуру, закликав до „спорту” Юлька, сьгоднішнього президента „Спадщини” у Чикаго, д-ра Юліяна Куляса!

У вересні 1948 року я припинила студії після 2 з половиною років і приїхала до табору, щоб зміцнитися під доглядом мами перед комісією на виїзд до Канади. Прийняли мене на працю в амбулаторію. Праця була цікавою і вдячною. Таборяни хворіли перестудами, кашлями, бували запалення горла, вух, були й чиряки (фурункули). На все були ліки того часу. Були сиропи, каплі, масті. На чиряки – іхтиолева масть. Йод-гліцерин – на запалення горла. Проти запалення легень ставили баньки. Для мене таке уміння та вишкіл придалися на початках і в Канаді. Ті, хто пам'ятав мене з табору, зверталися до мене. У 60-их роках у Канаді державної опіки над здоров'ям іще не було,

Згадані медичні засоби у таборі були вершком повоєнної медицини. Можливо, тільки для переміщених людей. Правда, при потребі рентгену, хірургії та породіль відсилали таборян до лікарні у Штутгарті. Амбулянтів не було, помагали американці джіпами. Новонароджені отримували німецьке громадянство. Під час одного нічного чергування отримала я перше медсестерське „хрещення“. По півночі принесли до амбулаторії проколотого, залитого кров'ю, таборового поліціанта. Поки надбіг д-р Литвин, поліціант помер. Залишилася вдова з маленьким сином...

Бувало, коли я верталася з чергування до кімнати моїх батьків, діти бігли за мною черідкою і гукали: „Сестричко Катрусю!“ Це були всі ті малюки, яким я часто, навіть пізно вечером, мастила горла йод-гліцерином. Найбільше запам'яталися мені близнята, Стефцьо і Мирося Куляси. Вони мали особливих, працьовитих батьків. Це була велика, чудова родина. Найстаршим був Юліян.

Не оминула табору репатріація. Приїхало кілька джіпів з американцями і москалями. Поліція зачинила браму, і приїжджі пішки перейшли до головного бльоку, до голови табору. По гучномовцеві було проголошено, щоб таборяни прийшли на перевірку документів. Ніхто не прийшов. Подвір'я спорожніло, всі позачинялися у кімнатах. По кількох годинах джіпи від'їхали.

Відвідала табір і перша леді Елеонор Рузвельт. Це було якраз під час мого чергування в амбулаторії, то я спостерігала через вікно радісне вітання особливої гості. Гостя була щедро обдарована таборовими мистецькими виробами.

З кінцем 1948 року і початком 1949 року почався новий „ісход“ таборян. Почали виїжджати на захід Європи, на контракти до копалень у Бельгії і до текстильних фабрик до Англії. Об'явилися контракти на виїзд за океан. Канада брала лісорубів і домашніх робітниць, як також до фабрик текстилю і на фабрику взуття фірми „Бата“. До Австралії від'їхали випасати вівці проф. Д. Нитченко і о. А. Теодорович з родинами. До Аргентини і Бразилії були запотребовані робітників на великі фарми-лятифундії; до США тільки на фарми або на особисті афідавіти. Людвігсбург став центром переходових комісій. У батька, о. Йосипа, збільшилися години праці, не раз до півночі. Табір порожнішав. Були прощання, сльози, неспокій, сумніви...

Пропрацювавши не сповна рік, я залишила амбулаторію. Field Nurse D. Schell дала мені посвідку для пошуку праці у новій країні.

Залишила я табір з батьками на афідавіт присланий сестрою Любою, яка вже закінчувала річний контракт на текстильній фабриці у Гамільтоні, у Канаді. Вирушила наша родина до Канади з Бремен-Гафен під кінець липня 1949 року, на грецькому пароплаві „Самарія.“ Наша родина була не єдиною з табору Ді-Пі у Цуффенгавзені. На пароплаві були з нами о. Олійник з родиною, В. Григорій з батьками і Валя Орловська з батьками (моя перша дружка у майбутньому). У Бремен-Гафен долучився до нас Віктор Денека, товариш з гімназії у Холмі. Було багато

українців з довколишніх таборів Ді-Пі. Батько служив на пароплаві св. Літургії, дякував Котульський, а всі присутні співали.

Пароплав “Самарія” причалив до Канади у Галіфаксі 15 серпня 1949 року. Після перевірки документів дали кожному з нас по п'ять доларів! Це був неначе девіз: приземлилися, будуйте Нове Життя!

З відстані часу бачимо, яку велику роль відіграли табори Ді-Пі для емігрантів-втікачів від московської комуні під час Другої світової війни і для насильно вивезених нацистами робітників до Німеччини під назвою ОСТ. Закінчилася війна, і всі ці люди стали в очах місцевого німецького населення, кажучи делікатно – *Ausländer*, або ще гірше – *verfluchte Ausländer*.

І що далі? Куди подітися? До того всього, у розумінні німців вони всі були під одним ненависним знаменником – *russisch*! А Москва не дрімала, без зупинки розкинула свої репатріаційні сіті. Люди не знали, куди втікати, де ховатися. Дійшли вістки, що були самогубства у містечку Кемптен.

І, як ангел з неба, явилось IRO, U.S. Zone of Germany. Під охороною Military Government in Germany IRO дуже швидко почало організовувати табори для “displaced persons”. Цей наданий статус „переміщених осіб” чи то емігрантам, чи ОСТ робітникам, не тільки врятував усім життя, але дав надію на майбутнє переселення у країни демократичних держав.

Життя у таборах не було легким. Але усвідомлення, що завдяки Ді-Пі ми уникнули репатріації, додавало нам снаги дочекатися виїзду у світ, байдуже на які контракти. Згадаймо проф. Д. Нитченка і о. А. Теодоровича.

Ді-Пі-табори перейшли у світову історію повоєнного часу Другої світової війни як незаперечний факт мирносної дії U.S. Zone in Germany для людей, які були у загрозі і чекали порятунку.

Торонто, Канада.

Роман ВОРОНКА

ДИТИНСТВО НА ПЛАНЕТИ „Ді-Пі“

На Союзівці відбулося вже чимало з'їздів колишніх мешканців мітенвальдців, берхтесгаденців, байройтців та інших громадян планети „Ді-Пі“. Проте про славний табір „Райнгардт Касерне“ у Новому Ульмі, – ні слуху, ні диху. Туму вирішив я поділитись уривком з моїх спогадів, який хоч трошки розкаже про табір. Відразу ж зауважу, що пишу про події з точки зору дитини: мені у 1945-му було п'ять років.

22 червня 1941 року Німеччина напала на Радянський Союз. За кілька місяців перед цією датою, коли війна вважалася неминучою, коли повітря просякло війною, секретна поліція, криваве НКВД, пожвавило свою діяльність. У березні 1941 року батька викликали на допит, з якого він не повернувся. Так я втратив батька, а мені ж тоді було тільки один рік і два місяці...

Коли прийшло німецьке військо, мама подала оголошення до газет у пошуках якоїсь інформації про мого батька. Мало хто з арештованих весною 1941 року залишився у живих. Німці, відчиняючи радянські тюрми, знаходили тисячі мертвих українців, закатованих енкаведистами напередоні відступу Червоної армії. Сталінські кати знищили десятки тисяч „потенційних ворогів держави“ у перші дні військових боїв, у червні 1941 року. І мати моя мала лише 32 роки, коли стала вдовою.

У березні 1944 року (мені виповнилося чотири роки) нам довелося втікати на Захід від повторної, вже другої, радянської навали. Перша радянська окупація була брутальною, тож місцеве населення знало, що і цей прихід принесе за собою винищення, депортації та тяжке, повне випробувань життя для тих, що залишаться.

З листа, котрого моя бабуня Катерина писала до татової родини у Карові, виходить, що на початку 1944 року мій старший брат Нестор і я разом перебували у бабуні у Львові. Наша подорож на Захід почалася

зі Львова. До складу нашої групи утікачів входили бабуня, мама, вуйко Ромко, старший брат Нестор, молодший Данко і я.

Навесні 1944 року сотні тисяч українців ногами „голосували“ проти приходу советів. Сім'ї залишали свої домівки: широка людська ріка рухалася у напрямку на захід. Ті, хто зазнав знущань та поневірянь, хто втратив своїх близьких під час советської окупації, залишали Батьківщину добровільно. Багато хто був змушений покинути рідну хату, інших німці примусово забирали на невідільницьку роботу. Більшість тих, що полишали домівки, вірили, що війна невдовзі скінчиться і що західні союзники швидко дадуть собі раду зі сталінською ордою. Біженці збиралися повернутися до своїх місць, як тільки їх Батьківщина стане вільною після цієї війни.

Мені заледве сповнилося чотири роки. Ми усі - бабуня Катерина Согор, мати, вуйко Роман Согор, Нестор, немовля Данко, який мав декілька тижнів, та я – були потічком тієї величезної людської ріки. Як мені пізніше розповідали, протягом першої частини нашої подорожі ми мали перетнути Карпатські гори на возах з кіньми. Заледве пригадую моменти подорожі: пам'ятаю лише, що частину шляху долали вночі. Де і коли це було, не пригадую. Пізніше мама розповідала, що у карпатських лісах було повно червоних партизанів, які нападали на біженців. Нам вдалося якимось чином подолати переїзд через гори без пограбувань.

Потім була друга частина подорожі, яку я пам'ятаю. Ми їхали товарним потягом з відповідними вагонами. Потяг часто зупинявся, бо навколо нас вирував хаос війни, рейки були пошкоджені, ширилися чутки про грабівницькі напади партизанів та руйнівні повітряні атаки радянських літаків. Готували їжу на вогнищах, під нищівними обстрілами радянських літаків, від яких усі розбігалися, кидаючись з жахом у ями з водою. Декого з біженців забило, але я того не бачив. Не можу пригадати, чим ми харчувалися, окрім сухарів (це висушені шматочки хліба, які зберігалися у полотняних шитих торбинках). Бабуня насушила сухарів перед від'їздом.

Не знаю, якою дорогою ми добиралися до міста Ульм у Німеччині, не можу віднайти цей шлях на мапі. Ми точно перетнули Чехословаччину, бо мені розповідали, як вороже ставилося до нас чеське населення протягом подорожі. Чехи не могли усвідомити, чого це ми втікаємо від радянської армії – визволительки. Назагал, здається, що на той час любов слов'янських націй до Росії була обернено пропорційна до географічної відстані від Росії. Поляки і українці, найближчі до Росії, її боялися і не любили, а серби та чехи ставилися з пошаною. Це ставлення змінилося, як тільки вони зазнали „принад“ радянської повоєнної окупації.

Передостання зупинка у нашій подорожі на Захід залишила по собі багато спогадів. Не знаю, як довго ми їхали, але нарешті добралися до транзитного табору в Ульмі, містечкові на річці Дунай у південній Німеччині. Відразу по прибутті ми потрапили до дерев'яного бараку на дезинфекцію від вошей. Чоловіки та жінки були в окремих кімнатах. Мені, чотирирічному хлопчикові, довелося проходити цю процедуру у тіснязі разом з оголеними жінками. Чомусь я усе це запам'ятав дуже

виразно, особливо величезні животи старих огрядних жінок, які коливалися якраз на рівні моїх очей. Нам сипали на голову та інші частини тіла білий порошок (ДДТ?). Мабуть, і одяг наш пройшов якусь термічну обробу, щоб знищити будь-яких паразитів, що подорожували з нами. Цей транзитний табір був розташований поблизу берега Дунаю і оточений колючим дротом. Коли я відвідав Ульм пізніше, я не зміг знайти того місця, де розташовувався табір.

Санітарний стан транзитного табору був жахливий. Тяжко собі уявити, чим годували його мешканців. Помії для свиней, мабуть, смакували б краще та були б поживніші. Але ж ми були нікчемною другорядною расою. Чого б це расові арійці мали піклуватися про нас? Хвороби чатували усюди. Пам'ятаю сцену, як майже 20 чоловіків та жінок сиділи одне біля одного на довгій колоді у якомусь бараку, що служив їм як туалет. Дизентерія процвітала. Нікому б і на думку не спало потурбуватися про щонайменшу приватність у такому місці.

Війна наближалася до кінця, і Німеччина відчувала велику нестачу робітників на фармах і фабриках. Військово-промисловий комплекс вирішував цю проблему нестачі робочих рук за рахунок військовополонених та примусових робітників (остарбайтерів).

Невдовзі вуйко Роман, який непогано знав німецьку та вільно володів польською мовою, дізнався, що на деяких фабриках до робітників ставилися людяніше - у порівнянні з іншими. Усі наші спроби вигідніше влаштуватися на роботу були марними. Кому потрібні були троє малих дітей, двоє жінок та тридцятидворічний молодик, який колись працював скрипалем у Львівській Опері? Проте мама з вуйком вирішили вдатися до хитрощів, і це завершилося успіхом. До табору приїхала нова група військовополонених з Югославії. Німецькою вони не володіли, тому погодилися на пропозицію мами і вуйка вести за них перемовини з агентами з працевлаштування. Нас, як частину югославської групи, вибрали на роботу до фабрики у Еренштайні.

Селище Еренштайн розташоване за сім кілометрів від Ульму. Саме там родина Гуммелів мала перед війною фабрику сільськогосподарської техніки. У 1938 році вона стала часткою військово-промислового комплексу, де вироблялися або ремонтувалися танки і самохідні гармати. Мені розповідали, що родина Гуммелів ставилася досить людяно до примусових робітників.

На відгородженій місцевості, де утримувалися робітники Гуммеля, було декілька бараків, що стояли по сусідству з фабрикою поблизу річки Бляу. Цей ареал було оточено парканом з колючого дроту, і його охороняли діди, не придатні до військової служби. Озброєні вони були прадавніми карабінами. Робітникам було заборонено самовільно покидати територію, але режим був не надто суворий. Робочий день тривав довго, і дітей доводилося залишати без догляду мало не на цілий день. Мамі дозволялося відлучатися з роботи протягом дня, щоб погодувати мого маленького братчика Данка. Він дуже тяжко переносив перебування в Еренштайні. Мама, через кепське харчування, втратила молоко. Німці годували нас переважно бруквою. Мама розповідала мені, як вона

намагалася дістати трохи молока для своєї посинілої від голоду дитини: попрохала одного з тих старих охоронців, що несли варту за колючим дротом, принести для неї кілька літрів молока в обмін на її золоту весільну обручку. Він погодився і забрав перстень. Через декілька днів мама побачила його і запитала, чому він не виконав своєї обіцянки. Він розреготався і сказав мамі, що нехай її дитина помирає, а як мама схоче іншої, то він до її послуг. Той мерзотник так і не віддав обручки. На краю табору, на складі деревини, я проводив весь час, граючись з іншими дітьми.

Коли один з наших господарів, здається, то був Людвіг-молодший, дізнався, що вуйко Роман був професійним скрипалем, його запросили до музичної родини грати після роботи. Вуйко потайки заходив до гумелевого помешкання через чорні двері і грав у скрипковому квартеті. Я так зрозумів, що і вуйко, і мама користувалися певними перевагами при призначенні фізичної роботи.

Коли зрідка прогулююся пізно восени чи взимку, інколи дуже виразно відчуваю особливий запах диму, який асоціюється у моїй пам'яті зі згорілими будинками у Німеччині часів війни. Нас дуже часто бомбили в Еренштайні повітряні сили союзників. Щойно звучав сигнал повітряної атаки, я хапав свій маленький наплечник і біг за дорослими до печер кам'яного кар'єру, що знаходилися кілометр від табору. Місцеві жителі займали безпечні місця, причому більшість з них ледве витримувала нашу присутність у печерах. Але ті, хто мав авторитет, визнавали важливість нашої рабської праці і не хотіли, щоб ми загинули. Ми годинами залишалися у сховку і навіть інколи там спали. Стосовно специфічного запаху диму горілих міст, то просто дивно, як запах може викликати в пам'яті події, що сталися шість десятиків літ тому.

Еренштайн – Ульм у південній Німеччині визволили у квітні 1945 року. Спочатку з'явилися танки. Я бачив, як вони прогуркотіли до центру міста. І раптом – страхітливе видовище: з одного з тих танків вилізла чорна голова. Незважаючи на те, що голова посміхалася, я вирішив, що то був чорт. Ніколи перед тим я не бачив негра, тож враження було жахливе. Я не належав до тих дітлахів, які радо брали жувачку від тих дружньо налаштованих вояків. Я належав до тих страхополохів, які завжди ховалися за мамину чи бабину спідницю.

Селище Еренштайн, що сім кілометрів від Ульму на Дунаї, знаходилося у тій частині Німеччини, яка наприкінці війни стала американською зоною. На протилежному березі Дунаю проти міста Ульм розташовувався Новий Ульм, так що Ульм знаходиться на землі Вюртенберг, а Новий Ульм – у Баварії. У Новому Ульмі німецька армія мала дві бази: казарму Людendorф та казарму Рейнгардт. Райнгардтські казарми були відоміші через те, що саме там генерал Ервін Роммель, „Пустельний Лис”, покінчив із собою (за наказом Гітлера). Після війни обидві бази перетворили на табори для біженців. Підпорядковувалися ці табори спочатку UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), а з 1947 року – IRO (International Refugee Organization). В американській, британській та французьких зонах було розкидано багато подібних таборів, а в

російській зоні – не було жодного. Керівництво таборами для біженців або ж для переміщених осіб, як їх іще називали, намагалося, щоб до кожного окремого табору потрапляли особи однієї національності. Таким чином, Людендорфські казарми стали єврейським табором, а казарми Рейнгардта – українським.

Усі ми – бабуня Катерина Согор, мій вуйко Роман Согор, моя мати Оксана, старший брат Нестор (Нінко), молодший брат Богдан (Данко) і я, – прибули до табору десь на початку літа 1945 року.

Нам дали кімнату на другому поверсі бльоку D. Разом з нами у кімнаті жила самотня дівчина Оленка, з колишніх примусових робітників, якій було десь років з вісімнадцять. Ці будівлі були триповерховими, мали по два входи знадвору. На кожному поверсі будівлі знаходилося по 15 кімнат з кожного боку довгого коридору. Бльоки В, С, D, Е були житловими помешканнями для переміщених осіб. Кожен такий блок населяло коло 500 біженців, переважно українців. Отже, у таборі проживало близько 2 тис. мешканців. У бльоці А містилися адміністрація, маленький шпиталь, кухня та їдальня.

Начальство із боку союзників, котре часто перебувало у таборі, воєнолюбляли дві жінки - Палінг з Австралії та американка Леві, обидві були офіцерами UNNRA. Вони приїздили до табору на джипі з шофером за кермом.

Керівництво табором здійснювала і власна адміністрація, що містилася у бльоці А. Не знаю, яким чином тих офіцерів з керівництва добирали, призначали чи обирали, - але мені, хлопчині, було зрозуміло, що політичне протистояння знаходило своє відображення і у цьому. Мешканці табору були надзвичайно політизовані. Серед них були бандерівці, мельниківці, уердепівці, гетьманці та інші. Контроля місцевого керівництва мала величезне значення, оскільки певні ресурси були обмежені. Офіцери з табірною управління вирішували, кому де мешкати, кому надати статус інваліда з відповідними пільгами, як розподілити харчі та одяг – усе це було в руках місцевого керівництва.

Домінуючим політичним угрупованням у таборовій адміністрації були послідовники ідеології Степана Бандери. Наша родина була відносно аполітична, все ж таки симпатизувала бандерівській більшості.

Незважаючи на певні тертя поміж політичними угрупованнями, таборовики ставали єдиним фронтом, коли ворог загрожував життю когось з українців. Оскільки жоден з мешканців табору не народився у незалежній Україні, то переважна більшість з них були або громадянами Польщі, або Радянського Союзу. Згідно з умовою Ялтинського договору, усі радянські громадяни після війни мали повернутися до Радянського Союзу. Тих, хто не бажав повертатися, слід було репатріювати примусово. Отож у 1945 році совети нищпорили по усій повоєнній Німеччині у пошуках громадян Радянського Союзу і у багатьох випадках силоміць повертали їх до СРСР. Дехто з тих, кого схопили, покінчували життя самогубством. Не усвідомлюючи вповні, що очікує тих, хто повернеться до СРСР, та дотримуючись Ялтинської угоди, представники союзних сил допомагали советам „лапати” тих, хто не хотів повертатися.

Й ось одного дня до нашого табору завітали на джипі радянські офіцери. Вони прибули у пошуках колишніх громадян Української РСР, але не зустріли порозуміння у керівництва табором. А тим часом поза межами адміністративного будинку, біля припаркованого советськими офіцерами „джіпа“ назрівала біда. Поки ті були усередині будівлі, старші хлопчакки порізали на „джипі“ шини і перевернули його. Не знаю, як закінчився той епізод, бо мене нагнали додому.

Цей випадок наштотхнув багатьох українців, що мали радянське громадянство, змінити свої документи. Вони змінювали собі прізвища та біографії, стверджували, що вони колишні польські громадяни зі Західної України. Галичани навчали їх, допомагали „творити“ нові біографії. Вони розповідали „східнякам“ про міста, в котрих ті нібито проживали, навчали, хто були їх сусіди, до якої церкви вони ходили і таке інше. Американці, що співпрацювали з радянськими людоловами, проводили „фільтрації“ з метою виявлення колишніх громадян СРСР, які маскувалися як громадяни Польщі. Та у більшості випадків зміни не були викриті. На превеликий жаль, ті зміни у біографіях, які поробили собі дехто з тих нещасних людей, далися взнаки пізніше, коли вони імігрували до США. Коли Департамент юстиції США у пошуках колишніх злочинців хапав котрогось з них та звинувачував у співпраці з німцями, загроза депортації з США до СРСР у таких випадках ставала реальною, як ніколи. У разі неможливості довести звинувачення у колабораціонізмі, Департамент юстиції вдавався до іншої тактики – депортації. Справи про депортацію ґрунтувалися на доведенні того факту, що зазначені особи потрапили до США з фальшивими документами.

Мій батько Остап не був єдиною жертвою війни у моїй тогочасній родині. Нестор (Нінко), мій старший брат, через недоїдання протягом воєнних років, захворів на менінгіт і помер у травні 1946 року. Для мами то був нищівний удар. Адже вона спромоглася уберегти трьох своїх дітей під час воєнного лихоліття, а ось відразу по війні втратила одного з них, свого старшого сина. Нінко був саме у тому віці, коли перестав бути тягарем для матері, проте залишався я, чимала проблема, про що мені неодноразово доводилося чути від мами. Нінкові влаштували величавий похорон, на який пройшли сотні людей. Здавалося, ніби цілий табір оплакував цього дванадцятирічного хлопця. Його поховали на німецькому цвинтарі, який досі існує, неподалік табору. З часом дорогий пам'ятник з граніту прикрасив його могилу. Коли я навідався на цвинтар у середині вісімдесятих, то могили вже не було. Я точно пам'ятав те місце, де вона знаходилася. Попри те, що мама регулярно сплачувала за місце, власники цвинтаря зруйнували пам'ятник і знищили могилу Нінка. Коли я звернувся до працівників канцелярії на цвинтарі з проханням дати мені пояснення, вони відповіли, що працюють на нових власників. Я наполягав на роз'ясненні. Тоді вони, на моє наполегливе прохання, знайшли документ, що підтверджував мої аргументи щодо сплати за місце на цвинтарі. Вони запропонували, щоб я подав до суду

на попередніх власників. Я до суду не звернувся. Прокляті „іберменші” поповнили ще один злочин і не були покарані.

Більшість місцевого німецького населення Ульму та його околиць нас зневажала. Адже посеред них жили колишні „раби”, яких годували та утримували недавні вороги, у той час як вони, зганьблені німці, мусіли якось на життя заробляти та відбудовувати свою зруйновану інфраструктуру. В Ульмі проходили збори, масові виступи, на яких німці вимагали, щоб чужоземці виїхали з Німеччини.

Харчування мешканців табору було одноманітним. Хліба було достатньо. Пригадую, що то був житній хліб. Зрідка траплялися випадки, коли на наш стіл потрапляв благословенний буханець найсмачнішого, хрумкого та запашного білого хліба. Хотілося б мені, щоб я діставав таку саму насолоду від шматка хліба, як бувало тоді! Я не пригадую, щоб я ходив голодний, щоб бракувало їжі. Харчів було досить, але плоди, овочі, свіже м'ясо були відсутні у нашій дієті. Що таки було доступним, та ще й у великих кількостях, – це надлишки від запасів армійського раціону. Все ж таки мешканці табору отримували той товар, за яким полювало місцеве німецьке населення – сигарети, каву, шоколад. Серед мешканців табору знаходилися спритні спекулянти, які обмінювали дефіцитний для місцевих жителів товар на той, що потребували мешканці табору. Слабе знання німецької мови не ставало на заваді таким торговельним стосункам. Послугувалися „купецькою” німецькою мовою: „Я – кава, ти – свиня”. Цього було досить для провадження справи.

Табір мав чудову школу, що містилася в одному з танкових гаражів. Вона складалася з початкової школи, від 1-ої до 4-ої класи, а також класів гімназії, від 1-ої до 8-ої. По завершенні восьми класів гімназії випусники проходили надзвичайно серйозний екзамен, так званий „матуральний іспит”, після чого отримували дипломи. Школа була чудовою завдяки своєму педагогічному колективові, більшу частину якого складали відомі колишні професори українських університетів. Батьки учнів, що відвідували школу, не працювали. Отож у більшості сімей вихованню дітей надавали великої уваги. Я ходив до цієї школи з 1-ої по 4-ту класу і розпочав перший рік навчання у гімназії, проте закінчити його не вдалося. Школа перестала діяти перед закриттям табору, бо багато професорів та учнів емігрували, а тих, хто залишився, не було досить.

У початкових класах я був пересічним учнем. Мені були байдужі мої оцінки і я не найкраще поводився в школі. Мене багато разів викидали з класи, на превелику радість та потіху моїх однокласників. Дуже виразно пригадую один такий випадок. Професор Тинянка (він до війни був професором одного з українських університетів) викликав мене до дошки, де висіла географічна мапа, і попросив назвати європейські півострови. З розумним виглядом, пританцьовуючи та клеючи дурня, я пішов до дошки, деклямуючи по дорозі: „Кольський, Скандинавський, Ютландський, Іберійський ...”, пересипаючи усі ці терміни кумедними гримасами, жестами та сміхом. Обличчя професора Тинянка зблідло, губи посиніли і він піднесеним голосом загукав несамовито: „Воронка... Хуліган... Комедіант... Геть!!!”. Ось таким чином я знову опинив-

ся героєм перед клясою і отримав ту увагу, якої так сильно потребував. Після звичного прочухана мені було дозволено повернутися до класу. Коли я прийшов додому, мама покарала мене, однак, без будь-яких наслідків. Я пообіцяв поводитися добре, але вже наступними днями не зміг дотримати обіцянки.

В мене не було улюблених предметів у школі. Та все ж якусь перевагу надавав природничим наукам та арифметиці, бо чомусь пам'ятаю Трусевича, вчителя арифметики, та Балабана, що навчав біологію. Збігло шістдесят років, а я пригадую не стільки біологію Балабана, скільки його темне, але чисто поголене обличчя. На заняттях він запитував, чи хтось з наших батьків не може продати крем для гоління „Барбасол“. Він скаржився, що не може без нього голитися. А Трусевича я пам'ятаю через те, що він тілесно карав хлопчиків. Ми боялися його гніву. Що стосується математики, я був посереднім учнем, і лише пізніше, у 6-ій класі, до якої я пішов вже тоді, коли табір було ліквідовано, у мене виявилася схильність до математики. Фактично у старших класах у США я вивіщувався з математики серед однокласників. Більше нічого суттєвого про школу не пригадую. Не пам'ятаю ні своєї першої вчительки, ні товаришів по школі, ані жодних інших подій із шкільного життя. Суцільна пустка, ніби й не існувало цього періоду. Школа була не так важлива, як позашкільні справи.

Траплялося, що доля була до мене не надто прихильна, і я потрапляв у великі халепи. На недільних службах у церкві діти-школярі мали стояти у перших рядах. Лавок у церкві не було, усі стояли під час служби. Якоїсь неділі на Службі Божій я стояв не лише у першому ряді, але й безпосередньо біля отця Даша, який правив службу. Маленьке мишеня також вирішило прийти на молитву. Воно собі помандрувало вдовж вівтаря просто за спиною у отця Даша. Усе це виглядало надзвичайно кумедним. У перших рядах прокотилася хвиля гіготіння. Отець Дашо не знав про присутність миші, і його страшенно дратувало, що діти сміються під час Служби Божої. Він перебив проповідь, підійшов до найближчого хлопчика, що стояв у першому ряді, і потянув його за вухо. Усе це відбувалося на очах у всіх присутніх у церкві. Тієї неділі я став жертвою двічі: перший раз у церкві, а вдруге – пізніше вдома.

Отець Дашо викладав катехизм у нашій школі. Я не був надто побожним, але біблійні оповідання мені дуже подобалися. Оповідання про Ноя і потоп, про жертвоприношення Авраама, історія Авеля і Каїна були надзвичайно цікавими. Чи я молився? Я показував вечірні молитви, коли мені про це нагадували. Наскільки мене турбували духовні матерії? Про це можна судити з одного випадку, що стався зі мною у ті часи.

Як правило, по суботах порядні парафіяни йшли до сповіді, а наступного дня, у неділю зранку – до причастя. У ті часи до причастя у неділю зранку йшлося натщесерце. Одного разу, по тому, як я ходив до сповіді, у неділю зранку по Службі Божій мама зауважила мені, що я поспідав перед тим, як йти до причастя. Я скоїв гріх, і треба було негайно у ньо-

му зізнатися. Я пригадую, як довго стояв під дверима помешкання отця Даша, аж поки той не повернувся додому і визволив мене від лукавого.

Найулюбленішим заняттям після школи, за доброї погоди, було палити невеличкі багаття у полі за табором. Ми приносили з дому картоплини і пекли їх у гарячому попелі. Мама суворо забороняла мені брати участь у цьому чудовому ритуалі. Їй не подобалося те товариство, з яким я перебував. Повертаючись додому після праці у ті дні, коли в неї виникала підозра, мама питала мене, чи я ходив у поле за табір пекти бульбу. Намагаючись уникнути покарання, я давав негативну відповідь. Тоді вона наказувала мені підійти ближче і нюхала моє волосся. За цим йшло подвійне покарання і – за те, що збрехав, і за те, що не послухався. Наступного дня мені знову доводилося приймати не таке вже й складне рішення щодо того, чи йти з хлопцями пекти картоплю, чи залишатися вдома і робити задачі чи читати книжку. Як правило, переважала перша альтернатива.

Мене не вчили в жодній мусульманській школі у Пакистані, як робити бомби, але вибухові пристрої я майстрував. На руїнах танкових гаражів ми знаходили порожні пляшки з пива, наливали до них трохи води і кидали туди кавалки „карбіду”, а потім швидко втікали до схованки. Пляшка мала закритку, яка стримувала гази, а секунд через десять, на наше превелике задоволення, пляшка голосно вибухала. Скляні скалки розліталися на всі боки. Я не пригадую, щоб сталася якась біда, але то було доволі небезпечне заняття.

Гроші? Зазвичай у мене не було жодних, але я рано усвідомив їх вартість у моєму житті. Пам'ятаю, як біля воріт табору стояв продавець, що торгував морозивом. За десять пфенігів можна було купити одну маленьку кулясту порцію у вафельному конусі. Морозиво було жовто-яскраве, як сонце, мало присмак ванілі і було невимовно смачне. Як тільки випадала нагода, я вимолював у тих, хто мав можливість його купити, хоча б трішечки лизнути тієї смакоти. Якби я мав безліч коштовностей, я більшу їх частину годен був би віддати за такий привілей. І чому тепер ніхто не робить такого смачного морозива, як тоді у повоєнній Німеччині? Час від часу я все ж заробляв кілька пфенігів, продаючи металобрухт старому німцеві, який тримав звалище непотребу серед руїн в Ульмі. Ми називали те місце „містом духів“. Ми з друзями збирали мідяний дріт, алюмінієві уламки та латунь і, коли назбирувалося десь до кілограму брухту, тягнули той скарб до продавця. Він уважно переглядав те, що ми принесли, важив той брухт і платив нам монетками, які того ж самого дня мандрували до кишені продавця морозива. Ходити до руїн міста духів було небезпечно. Одного вітряного дня вчителька з нашого табору, яка вирішила пройти коротшим шляхом повз руїни, загинула під стіною, що звалилася на неї.

Я гадував про поля поза межами табору, де ми палили багаття. Фактично уся південно-східня сторона табору (б'лок А знаходився у північній частині) межувала зі спустошеними полями, що простягалися на кілометр чи на два. Поля були голі, зовсім без дерев, окрім величезного дуба, поруч з котрим було футбольне поле. На захід від того дуба

простягалися невеличкі городи, які обробляли декотрі мешканці табору. На полях, вкритих травою, було безліч ям від розривів снарядів. Ті бомбові кратери мали десь вісім метрів у діаметрі і близько чотирьох метрів углиб. Дно цих ям було вкрите водою десь на метр. У смердючій воді цих кратерів ми вишукували уламки металів.

Нижче городів лежало селище Швайггофен. У першій хатині, що знаходилася найближче від табору, жив одноногий бауер. В його невеличкому садку росли найсмачніші яблука. З якихось незбагнених причин він відмовлявся ділитися яблуками з дітьми, батьків котрих привезли до Німеччини у якості рабів його ж таки співвітчизники. Але ж він не міг цілодобово боронити свій сад із наладованою рушницею. Як татари, що населяли південні кордони України і здійснювали грабіжницькі набіги у середні віки, ми використовували різноманітні тактичні хитрощі у наших навалах на його володіння і забирали від нього частку врожаю.

Я брав гради у кульки. Вони слугували нам розмінною монетою. Я страшенно захоплювався грою, але гравець з мене був не дуже добрий. Пригадую що я більше кульок програвав, ніж вигравав. Проте я знав спосіб як їх отримати, чим виявив свої ранні підприємницькі здібності. Я брав склянні кульки як плату за надання професійних послуг. Десь у віці семи-восьми років я був фахівцем з визначення статі маленьких кріликів (самець чи самка). Я не мав бажання ділитися цими знаннями зі своїми друзями. Дехто з моїх товаришів вирощував кріликів як домашніх тварин, інші – на м'ясо, отож моя інформація була надзвичайно важливою, коли йшлося про обмін чи продаж кріликів.

Опишу ще одне заняття, до якого мене заохочували мої батьки. Я був актором! У таборі була група театральних акторів, яка ставила дитячі вистави. Не знаю, скільки вистав було зіграно і як довго проіснував той театр. Добре пригадую одну постановку за оповіданням „Звір'ячий зимовик“. У цій п'єсі розповідалося про сільськогосподарських тварин, які опинилися у лісі напередодні зимових холодів. Здається, бик запропонував побудувати хату. Однак, багато з тварин відмовилося брати участь у тому колективному пориві, а відтак вони залишилися взимку без притулку. Трагедія розгортається тоді, коли звірі благають бика пустити їх до його теплої хати. П'єса мала яскраво виражене ліве спрямування і політично заангажований сюжет – з заохоченням до колективізму. Головним героєм п'єси була качка. Ви вже напевно здогадалися, що цю роль грав я. Дивуюсь, як Голівуд без мене обійшовся. Наша драматична трупна подорожувала з цією пропагандистською виставою від табору до табору. На превеликий жаль, мій артрит не дозволяє мені продемонструвати, як я зображав качачу ходу.

Моя мати була обдарованою жінкою, мала артистичні схильності і відчуття прекрасного. Вона хотіла, щоб я виріс культурною людиною, справжнім джентльменом, і тому вважала за потрібне, щоб я навчився граційно ходити, мав гарну поставу і водив товариство з добре вихованими дітьми. Отак я потрапив до балетної школи мадам Байлової. Я думаю, вона була росіянкою, або тотально зрусифікованою українкою. Пам'ятаю, що мати платила Байлової сигаретами. Мої друзі не схвалю-

вали моїх занять, сміялися з мене і казали, що до балетної школи ходять самі мамині синочки. Я весь час намагався переконати паню Байлову, що вона даремно витрачає на мене час. Вона розповіла мамі про моє ставлення до занять, про мої успіхи та, зрештою, вона ніколи не давала мені можливості танцювати у її виставах.

Згадую наші з друзями дитячі витівки у віці від шести до 10 років з певними ностальгічними почуттями. І все ж я відрізнявся від своїх друзів тим, що я читав книжки, багато книжок і з великим задоволенням. Книжки не так то й легко було дістати, але мені вдавалося їх позичати. Не пам'ятаю у кого, і чи була у таборі бібліотека. Щоб читачі зрозуміли, яке читиво було тоді доступним, я згадаю лише назви деяких книжок, інакше їх усіх буде важко перелічити. Я захоплювався історичними романами Андрія Чайковського „На уходах“, „За сестрою“, „Віддячився, „Олюнька,; історичними романами Адріяна Кащенко „Під Корсунем,„ „Зруйноване гніздо“, „З Дніпра на Дунай“. І звичайно ж, я перечитав усі можливі українські народні казки, вивчив напам'ять великі фрагменти з „Лиса Микити“ Івана Франка і прочитав багато Франкових казок. Я уявляв себе поруч з Енеєм у подорожах „Енеїдою“ Котляревського. Також знав напам'ять багато байок Руданського і Глібова, читав твори Коцюбинського та Кобилянської. Я багато читав, проте насправді жадібно поглинати книжки я почав тоді, коли приїхав до Сполучених Штатів і взявся за читання англійською. Але це вже інша історія.

Хочу навести ще кілька епізодів з мого життя у Новому Ульмі. Поза блоками D і E простягався міцний чотири-п'ятиметровий паркан. Перелазити через нього не було жодної потреби, оскільки вийти за межі табору не справляло жодної проблеми. Ми вилазили на нього просто аби лізти. Одного разу сталося так, що я впав з того паркану і не міг звестися на ноги. У мене щось жакливо заболіло у животі і я не міг випростатися. Приїхав амбулянс і забрав мене до німецького шпиталю в Ульмі. Тряска їзда розбитими вулицями повністю вилікувала мене від усіх хвороб. Раптом мене перестало боліти і все було чудово.

Коли ми приїхали до шпиталю, я заявив, що мене нічого не болить і я хочу додому, але медсестра, що супроводжувала мене, наполягала на тому, щоб мене спочатку оглянули лікарі. Німецькі лічниці та шпиталі дуже охоче приймали діпістських пацієнтів, оскільки за їх лікування платили американці, і платили дуже щедро. Незважаючи на мої запевнення, що я чуюся добре, лікарі постановили, що мені слід вирізати сліпу кишку. Коли лікарі полишили мене самого, я швиденько одягся і втік із шпиталю. Мабуть, хтось із хворих у моїй кімнаті підняв тривогу, бо мене схопили, коли я покидав ворота лічниці, і повернули назад. На цей раз у мене забрали одяг і доручили хворим слідкувати за мною.

Наступного дня негідники прооперували мене і вирізали мені апендикс. Цікаво, яку анестезію випробували на мені? Я довгий час залишався у запамороченні. Протягом декількох років потому я знаходився під впливом тої процедури. До операції я міг простояти у положенні „струнко“ протягом 10 – 15 хвилин. По операції через декілька хвилин я втра-

чав свідомість, стоячи струнко. Вважаю, що то були побічні наслідки після операції.

У моїй пам'яті залишився один спогад про той шпиталь, який завжди його нагадує. У шпиталі не мали чорного чаю. Подавали гарячий чай з м'яти. Зараз щоразу, як п'ю м'ятний чай, згадую своє перебування у шпиталі в Ульянові.

Мешканці нашого табору переважно не тримали домашніх тварин, хоча Омелянович-Павленко, генерал Армії УНР 1918-21 років, що мешкав на першому поверсі нашого блоку, мав пса. Я дуже часто вигулював того пса. Генерал був старий. Пам'ятаю його білосніжні вуса. Він розмовляв зі своєю жінкою російською або французькою, хоч володів і українською.

У Новому Ульянові у Райнгартських казармах жили й інші визначні особи. Мабуть, найвідомішою з них був письменник і політичний діяч Іван Багрянний. Він написав романи „Тигролови“, „Сад Гетсиманський“, „Вогненне коло“ і багато політичних памфлетів. Він також очолював політичну партію УРДП (Українська Револьюційна Демократична партія). Я читав його твори після знайомства з ним. Гадаю, історія мого знайомства з ним зацікавить вас.

Різдвяні свята були найулюбленішими серед таборових дітей (українські діти не святкували Галовін; я ніколи не чув про нього, аж поки не приїхав до США). Саме на Різдво дітлахи, збираючись грудами від п'яти до десяти осіб, ходили від дверей до дверей усіх житлових блоків, стукали у двері та співали колядки. Після стуку у двері ми питали, чи можна колядувати. Ми прекрасно усвідомлювали певні лінгвістичні нюанси. Питаючись дозволу у господаря сім'ї з Радянської України, ми казали: „Дядя, чи можна заколядувать?“. Якщо родина була з заходу України, питання звучало: „Прошу пана, чи можна заколядувати?“. Після того, як ми проспівали дві-три колядки, нам щедро віддячували цукерками, горіхами або дрібними грішми. Зазвичай наколядоване добро ховалося до мішка, щоб згодом розділити порівну. Але як розділити порівну, скажімо, 20 горіхів і 63 пфеніги серед шести хлопчаків? Чвари зводилися до того, що група колядників розпадалася і за кілька хвилин склалася інша група.

Отак я й потрапив до сімейства Багрянних з групою колядників. Пригадую, що за довгим столом сидів сам Іван Павлович Багрянний і ще близько двадцяти чоловіків та жінок, родичів та приятелів. Оскільки я був найвищим серед моїх друзів (зависоким як на свій вік) і співав найголосніше, Багрянний мене помітив. Нас добре почастували, атмосфера за столом була весела і різдвяна вечір була у розпалі. Після години колядувань ми з хлопцями вирішили поділити здобич. Це була нелегка справа, яка завершилася розколом групи. Додому вертатися мені ще було зарано, тож я приєднався до іншої групи колядників і продовжив ходу з ними. Та нова група ще не відвідала домівку Багряного, і тому я знову опинився в колі його друзів, і знову співав найголосніше. Десять годин, коли я втретє опинився в оселі Багряного, Іван Павлович гукнув до мене: „Ти, цибатий, підійди і сядь коло мене. Решта можете

іти“. Я був трохи налякався, але він заспокоїв мене, почастував цукерками зі столу і спитав „Чий ти?“. Коли я відповів, що мене кличуть Роман Воронка, усі за столом вибухнули сміхом. Отже, цей розумний хлопчик був сином Оксани та Івана Тарнавських.

На той час мій вітчим був головою таборової адміністрації, а мама працювала у таборі службовцем з соціального забезпечення. З політичної точки зору вони були у протилежних таборах. Як я вже зазначав, серед політичних угруповань постійно відбувалися тертя, що переходили у справжні сутички. Коли, скажімо, потрібно було поділити 15 теплих пальт серед 300 жінок, які їх потребували, „опозиційна“ група отримувала від службовця із соціального забезпечення лише декілька, а то й нічого. Я впевнений, подібні проблеми траплялися часто.

Теплий зв'язок між мною і Багряним виник моментально. Він глянув мене рукою по голові і довго говорив зі мною, чим здивував інших гостей за столом. Нарешті він запитав мене, що я роблю після школи і запросив до себе на певне число. Я обіцяв прийти.

Того дня я трохи спізнився на побачення. Коли я зайшов до кімнати, то побачив п'ятеро чи шестеро дітлахів, яких я знав. Вони сиділи на підлозі, а Іван Павлович стояв перед ними і щось їм розповідав. Він запросив мене сісти і продовжив свою розповідь. Яким же чудовим оповідачем він був! Затамувавши подих, я слухав про детальні розслідування Шерлоком Холмсом справи про собаку Баскервілів. Іван Павлович переривав розповідь на тому місці, коли, здавалося б, щось цікаве мало прояснити розповідь. Він ніколи не піддавався на наші прохання хоча б натякнути на розв'язку історії: щоб дізнатися продовження, ми приходили ще і ще. Здається, я таким чином прослухав два чи три оповідання Конана Дойля. Оповідання закінчилися для мене, коли Іван Павлович захворів і потрапив до шпиталу.

1992 чи 1993 року я сидів серед літераторів на сцені у Києві на вечорі, присвяченому життю та праці Івана Багряного. Мене запросили до слова, та я із скромності відмовився. Згадуючи той вечір, шкодую, що не скористався нагодою розповісти аудиторії про те, як Іван Багрянний любив дітей, і про його чудовий талант оповідача.

Щойно я потрапляю до Німеччини, до Нового Ульму, а я побував там уже чотири чи п'ять разів з моменту еміграції до США у 1952 році, завжди приходжу на могилу Багряного. Він похований на тому самому цвинтарі, що й мій брат Нестор. Добре доглянута могила знаходиться неподалік від колишнього табору для біженців. Серед інших квітів, що прикрашали його могилу, не раз були й квіти від вдячного колишнього худорлявого хлопчинки восьми-дев'яти років, чиє життя Іван Павлович збагатив.

Починаючи з 1948 – 49-го років, кількість населення нашого табору у Новому Ульмі почала помітно зменшуватися. Багато мешканців Райнгардського табору емігрували до США, Канади, Австралії, Аргентини, Бразилії, Бельгії, Англії та Альжиру. Найбільше людей виїхало до США і Канади. З цієї причини ІРО (організація, яка займалася таборами) почала закривати деякі табори, а мешканців, які залишилися, переводити до ще

діючих таборів. Наприкінці 1949 року наш табір поступово почав втрачати свою мононаціональну особливість, оскільки до нас підселювали латишів та осіб інших національностей. Признаюсь, що мені і моїм друзям не подобалися діти тих чужинців, з якими ми не знаходили спільної мови. Траплялося, доходило й до бійок. Мені пригадується, як одна з таких сутичок завершилася жбурлянням каменюк у вікна, де жив один розумово відсталий латвійський юнак років двадцяти. Він мешкав у бльоці С, і хоч був набагато старший, належав до ватаги 8–12-річних хлопчаків, які не давали нам спокою.

Наступна інформація, точніше - певні дати, які я тут подаю, взяті з листів, що писала моя мама з Німеччини своїй мамі (моїй бабуні) до США. Бабуня Катерина Согор емігрувала до Америки десь між січнем та жовтнем 1950 року. Її син, а мій вуйко, Роман Согор ще раніше виїхав до США. У листі з Нового Ульму від 12 жовтня 1950 року мама пише до бабуні, що таборові школи закривають і що Іван (мій вітчим) підучує хлопчиків (Данка, Ромка і мене) вдома. Мама пише, що Іван спостеріг, що я здібний у математиці і що сприймаю усе з першого разу. Мама також пише в одному з листів до бабуні, що я „лінивий, як пес“ і мені треба постійно нагадувати, що слід братися до роботи. Признаюсь, у свою чергу, що мамині листи мене розчарували. Більшість з них містить банальні повсякденні події і мамині пережиття з приводу можливої близької війни. З тих листів я майже нічого не дізнався про себе чи про інших членів нашої родини. Хоч коли я пригадую собі наше життя у селі Кляйнкец, то там було дуже багато цікавого, про що мама могла б більше написати. Не передбачила, що я писатиму спомини і через 50 років перечитуватиму її листи.

Врешті-решт, коли багато учнів і більшість учителів емігрували, українську школу в нашому таборі закрили. Ті учні, що залишилися, мусіли щоранку йти з табору, щоб відвідувати місцеві німецькі школи. Десь наприкінці жовтня 1950 року мене записали до найближчої німецької початкової школи. Туди можна було дійти пішки, вона знаходилася біля кілометра від табору по правій стороні дороги, що вела від табору до ріки Дунай.

Як я вже згадував, по війні місцеве німецьке населення Нового Ульму обурювалося дальшою присутністю в їхньому середовищі „ауслендерів“, яких їх співвітчизники привезли під час війни на примусові роботи. Прояви ксенофобії передавалися дітям і були відчутні серед місцевих школярів. З огляду на це, мої перші кілька днів у німецькій школі були тяжкими.

З листів, що мама писала до бабуні, можна зробити висновок, що Райнгардський табір перестав бути табором для втікачів та остарбайтерів 31 березня 1951 року. Мама з вітчимом були серед тих останніх, хто покидав табір. Вони працювали в таборовій адміністрації, яка наглядала за процесом ліквідації аж до 12 квітня 1951 року. Вже тоді, у свої останні робочі дні, вони не залишалися на ніч у таборі у Новому Ульмі, а їздили на роботу потягом з Кляйнкецу.

Наприкінці березня 1951 року ми переселилися до маленького баварського селища Кляйнкец, за сім кілометрів на південь від містечка Гінзбург. Там прожили до часу виїду до США у січні 1953 року.

Зараз я здійснию квантовий стрибок у часі вперед до таборів у Новому Ульмі і Кляйнкецу. Чи побував я у Райнгардських казармах і Кляйнкеці після 1952 року - після того, як ми покинули Німеччину? Так, декілька разів. У серпні 1981-го я прилетів до Франкфурту. По полудні наступного дня я вже сідав на потяг, що йшов на південь. Чим ближче ми підходили до Ульму, тим швидше билося моє серце. Нарешті потяг прибув до Ульму. Я зупинився в готелі „Schwarze Adler“ і вирішив того дня не йти до Нового Ульму, а пройтися вуличками Ульму. Здається, є люди, котрі змінюють своє рішення, коли в них не вистачає мужности його дотриматися. Отак і я, не маючи мужности дотриматися свого рішення, повільно попрямував від Мінстер Пляц, де розмітився мій готель, у напрямку до мосту через Дунай. Сльози навернулися мені на очі, коли я побачив міст, а на другому березі Дунаю – Новий Ульм. Так, це було колись моє рідне місто, де я провів своє раннє дитинство, повне пригод.

Я повільно йшов мостом через Дунай, повз німецьку школу, до якої я ходив. Залізничний тунель, у якому турок побив мене у перший день мого перебування у німецькій школі, знаходився значно ближче до Дунаю, ніж мені пам'яталося. Здавалося, ніби усі відстані у Новому Ульмі позменшувалися. Я йшов повз цвинтар, на якому поховали мого брата Нестора, попри українську церкву через дорогу від цвинтаря, і опинився перед колишніми Райнгардськими казармами, де тепер розташувалася американська база „Nelson Barracks“. Було вже дуже пізно, щоб роздумувати про відвідини цього місця.

Повернувся я туди наступного дня. Мені дуже хотілося відвідати табір. Після розмірковувань, як би мені, чужій цивільній людині, пробратися до військової установи, вирішив вдатися до прямої атаки. З пашпортом у витягненій руці я наблизився до вартового і впевнено промовив: „Я – доктор Роман Воронка“ і, витримавши для ефекту павзу, додав: „Командир цієї бази очікує мене!“. На щастя, командира не було на базі у той час, і мою заяву неможливо було підтвердити. Я сказав, що маю дуже важливу інформацію, яку слід було передати негайно. „Хто замість нього може мене прийняти?“, - запитав я. Сам Господь промовив устами вартового: „Капелян“. Коли капеляна викликали до воріт, я відвів його убік і пояснив, хто я і чому хочу відвідати військову базу. Моє оповідання захопило його. Він ніколи не чув про втікачів і примусових робітників, не підозрював, що на цьому місці колись був табір для таких осіб. Коли я зайшов на територію, мене охопили такі почуття, що не міг говорити. Потім зняв мешти, шкарпетки і пройшов босим невеличку відстань повз бльок Е. Я мав сильне бажання торкнутися мого дитинства, знову відчутти босими ногами бельгійську бруківку, якою був викладена дорога. Згодом капелян і я перекинулися словами, і він звернувся до мене з проханням виступити перед вояками після Служби Божої. Йому здавалося, що моя зовнішність і моя розповідь піднесуть моральний дух вояків. Як-ніяк, а я був жертвою червоної загрози і міг їм

пояснити, чому вони знаходяться у Німеччині. Мій виступ плянувався наступного дня, у неділю. Чомусь я відмовився і тепер шкодую, що так зробив.

Останні наші дні у Німеччині ми провели у транзитних таборах у Мюнхені і Бремені. 28 січня 1952 року нас перевезли вантажівкою з транзитного табору до Бремергавену, портового містечка на північ від Бремену. Там нас повантажили на корабель середньої тоннажності „SS General Hahn“ („Генерал СС Ган“). Пригадую, як багато років по тому я бачив сотні подібних кораблів, законсервованих на Гадсоні за кілька миль на південь від Вест-Пойнту. Ті судна не були призначені для пасажирських перевезень. На мою думку, то були багатоцільові транспортні кораблі, якими могли перевозити війська, і які використовували для конвою через Атлантик під час війни.

Плавба через Атлантик видалася жахлива. Мені стало зле, як тільки ми потрапили на борт, а берег все ще виднівся вдалині. Здається, мій шлунок був не годен втримати жодної їжі протягом усіх одинадцяти днів плавної. Мама так само страждала на морську хворобу і порядно схудла. Атлантик штормило. Згодом я дізнався, що у лютому в Атлантичному океані завжди сильні шторми.

Рано вранці 8 лютого 1952 року „Генерал СС Ган“ увійшов у затоку Веразано і поплав вгору річкою Гадсон. Більшість пасажирів, спираючись на поручні, спостерігала за появою на горизонті Нью-Йорку. Пам'ятаю, як вони радісно вигукували при появі на обрії статуї Свободи. Зізнаюся, що в тих урочистостях я участі не брав. Я був щасливим у Німеччині, і ніхто мене не питав, чи я хочу до Америки. Корабель пришвартувався біля одного з причалів, де між 30-ою та 50-ою вулицями...

Про автора:

Роман Воронка – доктор фізико-математичних наук, професор-емерит Технологічного інституту в Нью-Джерзі, член Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Нью-Йорку, громадський діяч, Заслужений діяч науки і техніки України. Мешкає у Мейплвуді, стеїт Нью-Джерзі.

Василь ШЕНДЕРОВСЬКИЙ

ГІДНІ НАШОЇ ПАМ'ЯТІ

(Геолог Павло Тутковський і математик Георгій Вороний)

Геолог Павло Тутковський (1858–1930)

Павло Тутковський

Однією з найяскравіших постатей вітчизняної науки кінця XIX та початку XX століття є Павло Тутковський, який займався дослідженням геологічного минулого Землі. Він став одним з 12 перших академіків Української Академії Наук, очолив у ній науки про Землю, організував катедру геології, Геологічний музей, Науково-дослідний інститут геології, довгий час очолював фізико-математичне відділення Академії, практично заснував низку наукових установ у ділянці природознавства і техніки...

А причиною, що він опинився серед напізабутих, було наче-плене на нього ще у 20-ті роки

тавро: „націоналіст”. Найбільшим криміналом, за який П. Тутковський потрапив під енкаведистський нагляд, було козацьке походження і також та обставина, що він цікавився геологію насамперед України, а не всього Радянського Союзу.

Павло Аполлонович був людиною неабиякою і великим патріотом своєї землі. Про це свідчить хоч би ось який факт з його вже академічного життя. На чергових виборах академіків до Академії Наук у червні 1929 року П. Тутковський виступив проти кандидатури в дійсні члени ВУАН професора Лебедева (як це було раніше і з професором Соболевим), мотивуючи свою позицію тим, що той не знає і не хоче знати української мови. Бо коли людина не знає мови народу, який здобув право на свій вищий науковий центр, то така людина не має підстав для обрання її дійсним членом цієї організації, – так вважав вчений.

Було йому за цю позицію було непереливки. Обізвали націоналістом, а коли викликали згодом на допит, то найперше було запитання “Хто ваші предки?”...

Народився Павло Тутковський 1 березня 1858 року в селищі Липовці теперішньої Вінницької області в родині службовця. Прадід був запорозьким козаком на прізвище Тутко. Батько Аполлон Лукич закінчив юридичний факультет Київського університету і працював суддею на Волині й Київщині. До речі, останнім місцем роботи батька було місто Полонне на Поділлі.

Дитинство маленького Павла, як і інших дітей, – старшого Миколи та сестри Софії, – пройшло під доглядом надзвичайно культурної і талановитої, музично освіченої матері Юлії Антонівни.

Зазначимо принагідно, що Микола Тутковський був талановитим композитором, піаністом-віртуозом, педагогом і музичним діячем, Героєм Праці (1924). Навчався у Миколи Лисенка та Володимира Пухальського, був професором у 1923-29 роках Київської консерваторії, автором опери „Буйний вітер”, багатьох музичних творів, підручника „Керівництво до вивчення гармонії”.

На той час природниче відділення фізико-математичного факультету давало вельми поважну освіту. Курси анатомії рослин і анатомії людини, зоології, морфології, ембріології, загальної фізики, органічної, неорганічної хемії читали видатні вчені. Знаменитий хемік Бунге викладав технічну хемію, фізику – професор Авенаріус, ботаніку – Баранецький, морфологію і систематику рослин – Шмальгаузен, геологію і мінералогію – Феофілатов. Ціле сузір’я видатних викладачів.

Зазначимо, що родоначальником київської школи геологів був Феофілатов, відомий педагог, славетний геолог і мінералог. Він перший виявив і описав та картографував широко відомі тепер Київські дислокації, всупереч висловлюванням Мурчисона про відсутність на південь від девонської вісі юрських відкладів... Саме він став ініціатором розробки четвертинної геології на території України. Він встановив тут наявність льодовикових і післяльодовикових відкладень, захоронених ґрунтів, а також був визнаним археологом...

По закінченні навчання Феофілатов рекомендував здібного студента Тутковського на кафедру геології і мінералогії з метою підготувати до професорського звання. Через рік його призначають консерватором мінералогічного і геологічного кабінету. На цій посаді він пропрацював 11 років. Життя молодого вченого було нелегким, якщо згадати, що він одружився ще на першому курсі. Дружиною йому стала Олена Дмитрівна Багалій, сирота, яка прийняла прізвище хрещеного батька – відомого українського історика, професора Харківського університету Дмитра Багалія. Згодом і він, і Павло Тутковський стали академіками першого складу Української Академії Наук...

За дорученням Київського товариства природознавців Тутковський з 1884 по 1902 рік проводить геологічні дослідження практично всіх губерній на Україні, шукає нові шляхи в галузі палеонтології. Він захоплюється вивченням викопної мікрофауни і вперше в Росії друкує близько 20 оригінальних праць з цього питання.

У той самий час П. Тутковський приділяє велику увагу вивченню підземних вод України, і 1895 року подає свій проект водопостачання Києва, який був вислідом його геологічних досліджень. Павло Аполлонович дійшов висновку, що геологічні відклади на певній глибині повинні складатися з юрських глин і заляглих під ними водовмісних пісків. Він передбачив також пересічну глибину залягання в Києві потужного артезіанського горизонту.

Це було подвижництво молодого вченого. Він сам особисто доклав багато зусиль, грошей, незважаючи на гострі нестатки, щоб довести і виправдати висновки своїх наукових праць. І ось перед Новим роком з глибин землі вдарив джерельний струмінь – і Київ став одним з перших європейських міст, що забезпечило себе артезіанською водою. Це сприяло і вирішенню проблеми епідемії холери і тифу. Згодом Тутковський відкриває артезіанські води і карстові явища на Волині і в Білорусії.

Про цей період життя вчений писав у спогадах: “При моїх широких дослідях влітку на Поліссі завжди траплялося так, що по 3,5 місяці не мав обіду, живився тільки чорним хлібом та чаєм, бо в тих поліських нетрях і за гроші нічого не можна дістати. Та й часу для цього не було... Ця важка праця протягом довгих років пригадується не як прикрість, а як справжнісінька насолода”.

У 1883 році його обирають почесним членом Київського товариства природознавців, 1886 року – дійсним членом Петербурзького мінералогічного товариства, 1888 року – членом Бельгійського товариства геології і палеонтології в Брюсселі, 1889 року – почесним членом Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті. Його слава сягнула далеко за межі України.

Наступні 18 років учений віддає педагогічній праці, викладає природознавство, географію, фізику в школах Києва, Луцька, Житомира, працює на посаді позаштатного співробітника Петербурзького Геологічного комітету, виконує низку визначних наукових досліджень з походження лесу, „викопних” пустель Північної півкулі. Саме у 1910 році

Павло Аполлонович представляє фізико-математичному факультетові Московського університету свою монографію „Викопні порожнини Північної півкулі” як докторську дисертацію і наступного року блискуче її захищає. Йому було присуджено вчений ступінь доктора географії; того ж року Казанський університет присуджує Тутковському вчений ступінь доктора мінералогії і геології „гоноріс кауза” за комплект робіт з геології, мінералогії та палеонтології. 26 вересня 1913 року Тутковський стає приват-доцентом Київського університету, а навесні наступного – ординарним професором кафедри географії та етнографії.

До вченого прийшло визнання. Він по праву вважається основоположником четвертинної геології, а також доклав своїх знань до проблеми дослідження та опису мінеральних багатств України...

Він з перших днів утворення Української Академії наук активно працює як член Українського Наукового Товариства, заснованого в 1907 році з ініціативи Михайла Грушевського і під його головуванням, а в 1918-25-их роках – як голова природничого відділу, а ще перед цим брав найдіяльнішу участь у праці Комісії зі складання проекту самої Академії Наук.

1919 року Павла Аполлоновича призначено головою Сільсько-господарського комітету України. Особливу увагу вчений приділяє розширенню вивчення найважливіших корисних копалин і в першу чергу кам'яного вугілля...

В 1924 році Павла Тутковського призначено головою науково-дослідної кафедри геології, яку в 1926 році перетворено в науково-дослідний Інститут геології. Того ж року здійснюється мрія вченого про створення Геологічного музею в Києві...

Сьогодні це найулюбленіший музей киян і всіх, хто приїздить до Києва. Його любовно називають музеєм природи і вважають одним з найкращих у країні та, можливо, і в усьому світі. То ж зверніть увагу на цей музей на вулиці Богдана Хмельницького у Києві і не пройдіть мимо.

Активну участь брав Тутковський в організації бібліотеки Академії наук, Інституту наукової мови (от би нашій Україні сьогодні мати такий інститут в рамках Національної Академії наук!). Він був одним з ініціаторів й організаторів видання „Матеріалів до української природничої термінології та номенклатури”. У 1923 році Павло Аполлонович видає укладений ним “Словник геологічної термінології”. Ось що він зокрема писав:

“Визначаючи величезну могутність Слова як знаряддя людської мислі, ми відчуваємо пекучу потребу у розробленні української природничої термінології. Унаслідок сумних історичних обставин на Україні в останні століття наукові українські терміни могли виробитися майже лише в обсязі наук гуманітарних; природничі науки, що їх розвиток почався наприкінці XVIII століття, залишилися у нас без добре розробленої національної наукової термінології. Тому й досі ми знаходимо в українській науковій і популярній природничій літературі багато термінів невдалих, невлучних, дуже негарних. Деякі автори поводяться

дуже просто: беруть російські слова, трохи перекручують або змінюють їх (цілком довільно) і видають за українські терміни...”

Павло Аполлонович був видатною людиною. В особі його сполучалися риси справжнього патріота, відданого своїй Батьківщині, надзвичайно скромного в побуті. Його було в 1928 році обрано членом ВУЦВК і депутатом Київської міської ради. Але лише завдяки енергійним зусиллям академіка Михайла Грушевського, і то майже через рік, було відзначено 70-річчя вченого. Він безмежно любив Україну, заради якої йому довелося перебороти стільки труднощів. Він широко популяризував геологічну науку читанням лекцій, друкуванням різних нарисів, заміток, газетних статей.

В листопаді 1929 року Павло Аполлонович переніс важку операцію. І навіть у такому стані вчений думав, складав пляни подальших геологічних досліджень відповідно до своїх теорій. Оптимізм не залишав його. Але важка хвороба знесилювала організм і 3 червня 1930 року Павло Аполлонович Тутковський помер. Перед смертю просив близьких і рідних (а в сім'ї Тутковського було восьмеро дітей) відвезти тіло його на кладовище на возі, запряженому волами. Волю покійного було виконано.

Вочевидь, ім'я Павла Аполлоновича Тутковського – академіка Академії Наук України, Білорусії, геолога і етнографа, краєзнавця і географа, вченого-енциклопедиста, автора понад тисячі ста наукових праць і розвідок (вдумайтесь лише!), подвижника науки і культури повинне бути золотими літерами вписане в історію українського народу. Його ім'ям слід назвати навчальні та наукові установи, можливо, навіть Інститут геологічних наук Академії наук України, директором якого П.Тутковський був до останніх днів свого життя, видати ще й досі не опубліковані праці видатного вченого географії та геології. Академік Павло Аполлонович Тутковський, великий подвижник української науки, гідний глибокої шани і поваги народу України.

Творець геометрії чисел Георгій Вороний (1868–1908)

„Хто сказав, що світ не знає нас і знати не хоче? Може й так, але ж живиться нашими ідеями. Скажімо, думкою вченого, що засвітилася 90 літ тому в останній рік життя вченого Георгія (Юрія) Вороного. Через сім десятків років вона дала поштовх комп'ютерній геометрії. Нині поняття „діаграми Вороного” входить у шкільні програми Англії. Може, й у наші колись увійде?”

Ці слова про одного з найславніших математиків світу я прочитав на сторінках 30-го випуску щорічника „Наука і культура” за 1999 рік. Автор – Галина Сита, а нарис називається „Мозаїки Вороного”.

Англія, бачите, вивчає мозаїки Вороного у школі. А що знаємо ми про свого земляка? А що, зрештою, ми могли знати, коли майже у всіх довідниках, енциклопедіях радянського періоду і згадки не подавалося про те, що він (Вороний) бодай якоюсь мірою належить Україні.

Георгій Вороний

Не одного великого вченого-українця прибрала „до своїх рук” російська історіографічна наука. Та навіть в „Українській радянській енциклопедії“ (т. 8, 1982 року) читаємо, що Михайло Остроградський був російським і українським математиком, а Георгій Вороний – тільки російським вченим.

Такі повідомлення стосуються багатьох і багатьох знаменитих українських вчених. Але якщо наука є об'єктивною, а такою вона повинна насправді бути, то тут поза сумнівом належать до української культури й ректор університету в Болоньї в XV столітті Юрій Дрогобич, Іван Пулюй та Іван Горбачевський, що працювали в Австро-Угорщині,

Юрій Кондратюк та Михайло Остроградський, які працювали в Росії. Чомусь ніхто не називає Марію Склодовську-Кюрі французьким ученим, чи приміром Енріко Фермі – американським, хоча їхні наукові досягнення пов'язані з цими країнами.

„Наукові праці Вороного були визнані геніальними ще його сучасниками, вони стали поштовхом для нових напрямків досліджень в аналітичній теорії чисел, алгебраїчній теорії чисел, геометрії чисел, теорії функцій. Особливо популярною стала остання робота Вороного – про примітивні паралелепедри – у зв'язку з розвитком таких актуальних напрямків науки як комп'ютерна графіка, розпізнавання образів, створення штучного інтелекту, екологія, молекулярна біологія, радіаційна фізика, космологія, хімічна інженерія, фізична хімія...”, – пишуть у передмові до ювілейного збірника „Вплив наукового доробку Вороного на сучасну науку” швейцарський учений Енгел та український математик Галина Сита.

Вороний належить до найбільш цитованих математиків світу. Його геометричні побудови широко відомі, про їхню значимість свідчить хоча б такий факт: в системі Інтернет є окрема рубрика „Діаграми Вороного”, яка має понад 400 000 сторінок інформації”.

Георгій (Юрій) Феодосійович Вороний народився 28 квітня (за новим стилем) 1868 року в селі Журавка Полтавської губернії. В козацькі часи, з 1654 року, Журавка була сотенним містечком Прилуцького полку, мала дві дерев'яні церкви з козацькими школами. За родинними переказами, прізвище Вороний пішло від далекого предка, козацького осавула. Садиба, де народився Вороний, збереглася до наших днів. Земля була придбана дідом Яковом, уродженцем Лубен, обер-офіцером. Купив він

цю ділянку землі після виходу у відставку. Батько Юрія – Феодосій – був старшим сином Якова. Він закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. Був одним з ініціаторів та організаторів безкоштовних недільних шкіл для бідних. З 1859 року викладав історію у Київській школі на Подолі. Саме в цій школі 1859 року побував Тарас Шевченко, з яким зустрічався батько Вороного. Тарас Григорович подарував цій школі 50 примірників „Кобзаря”. Після вислуги літ Феодосій Вороний поселився у своїй Журавці і багато часу приділяв садівництву. Було у нього троє синів. Михайло став агрономом, Леонід – лікарем, а Юрій – видатним українським математиком.

Навчався Юрій спочатку в Бердянській, а потім у Прилуцькій гімназіях. Останню закінчив 1885 року з такою характеристикою: „... При відмінних здібностях має, незважаючи на свій молодий вік, досить розвинений розум та серйозну любов до навчання. З усіх предметів гімназичного курсу отримав знання дуже добрі, а з математики, до якої має особливу схильність та покликання, отримав знання, що далеко виходять з ряду учнівських успіхів”.

Цими успіхами та захопленням математикою в гімназії юнак завдячував викладачеві математики Іванові Богословському. Натрапивши на сторінках „Журналу елементарної математики” на запропоновану професором Київського університету Єрмаковим тему розкладу многочлена на множники, що базується на властивостях коренів квадратного рівняння, Вороний захопився нею. І невдовзі в одному з чисел цього журналу з'явилася його стаття з розв'язком задачі. Це була перша публікація майбутнього вченого.

Батько Юрія був знайомий з Григорієм Галаганом, листувався з ним і попросив благословити сина у самостійну науку. Нагадаємо, що Григорій Галаган, в пам'ять померлого сина Павла, заснував Колегію у 1871 році, обстоював інтереси українського селянства перед реформою 1861 року і листувався з Тарасом Шевченком, Пантелеймоном Кулішем, Володимиром Антоновичем – істориком, професором Київського університету. Галаган, великий українофіл, підтримував талановитих українських дітей на шляху здобуття освіти.

Отримавши рекомендаційного листа від Григорія Галагана до ректора Петербурзького університету, Юрій Вороний у 1885 році вступає до цього університету на відділення математики.

Навчався Юрій старанно. На той час лекції читали відомі математики Марков, Коркін, Сохоцький. Матеріальна скрута змушувала хлопця давати приватні уроки: стипендію Вороний отримав лише на четвертому, останньому курсі. У своєму щоденнику він записує: „Лекції з чистої математики все більше захоплюють...” І вже 1888 року він доводить гіпотезу відомого англійського астронома Адамса про подільність чисел Бернуллі. Цей результат дуже сподобався професору Андрієві Маркову. За його рекомендацією ця праця була опублікована у вигляді статті в журналі Харківського математичного товариства в 1890 році.

Тоді й записав Юрій Вороний у своєму щоденнику: „... Я знаю, я твердо вірю, що тільки в науковій діяльності – і лише в ній – я знайду своє

щастя. Я не поет і не відаю того натхнення, яке описують поети, але я знаю хвилини не самовдоволення, не гордості – все це приходить потім, – а моменти, коли розум цілком охоплює ідею, що раніше відскакувала, наче м'яч. Тоді я забуваю, що існую, я бачу перед собою ідею”.

1889 року Вороний блискуче закінчує університет. В цьому ж році одружується зі своєю землячкою з сусіднього села Богдани Ольгою Крицькою. Вона стала йому вірною подругою на все життя. У своєму щоденнику він присвятив їй надзвичайно зворушливі спогади про те, як зароджувалося їхнє кохання, як вони одружилися, і це цікаво було б прочитати всім, хто цікавиться життям Г. Вороного, у щорічнику „Наука і культура” за 1999 рік.

У 1894 році Г. Вороний захищає магістерську дисертацію і його призначають професором Варшавського університету на кафедрі чистої математики. Через два роки він подав докторську дисертацію і блискуче захистив її у квітні 1897 року. Обидві дисертації було відзначено премією імені академіка Віктора Буняковського.

[Це, до речі, теж видатний математик, українець, народився в місті Бар Подільської губернії, віце-президент Петербурзької Академії Наук з 1864 по 1889 рік, почесний член всіх російських університетів і багатьох наукових товариств.]

Результати цих двох дисертаційних робіт Г. Вороного надзвичайно високо оцінив академік Дмитро Граве, директор Інституту математики в Києві: „Георгій Вороний – геніальний український математик. Він під час свого перебування в Петербурзькому університеті займався з гідним подиву успіхом кубічною ділянкою і в цій ділянці він зробив геніальне відкриття. Він узагальнив на кубічну ділянку алгоритм неперервних дробів, що дає алгебраїчні одиниці в квадратичній ділянці. Це узагальнення марно шукали з часів Ейлера протягом XIX століття всі найвидатніші математики. Вийшов таким чином алгоритм Вороного”.

Ім'я Вороного стає відоме в наукових колах. 1898 року його обирають членом Московського математичного товариства. А 1904 року виступає з двома доповідями на Міжнародному конгресі математиків у Гайдельбергу, читає курси з аналітичної та нарисної геометрії, теорії ймовірностей, теорії чисел. У 1898 році Вороний починає за сумісництвом працювати у Варшавському Політехнічному інституті, певний час очолює деканат механічного факультету. Він змушений був обрати для роботи Варшавський університет. Це було зумовлено імперською політикою царської Росії. Не міг українець Вороний викладати в Києві або Харкові. Подібне практикувалося і за радянської доби, коли фахівців з українських вузів відправляли куди-завгодно, аби не в Україну.

1907 року Російська Академія обирає Вороного своїм членом-кореспондентом з фізико-математичного відділення.

Буремні роки (1905-1907) трагічно відбиваються на долі вченого. Університет з Варшави переводять до Новочеркаська, де створюється Донський політехнічний інститут. Несприятливі умови для життя призводять до загострення хвороби: „Лікарі забороняють мені працювати. Та я й сам помітив, що велике розумове навантаження завжди викликає

реакцію в моїй хворобі. Але вони не знають, що означає для мене не займатися математикою. Лише моя дружина знає, що математика для мене життя, все” – пише Георгій у своєму щоденнику. І тому він працює, будучи надзвичайно хворим.

На літо все ж вирішив поїхати до Журавки, щоб відпочити у батьківській садибі. Тут він завжди набирався сили й здоров'я. Трохи стало краще, але восени хвороба загострилася і у тяжких муках Георгій Вороной помер. Це сталося 20 листопада 1908 року.

Передчасна смерть Вороного була великою втратою для математичної науки.

Наукова спадщина Вороного складається всього з 12-ти наукових праць. Його по праву вважають засновником геометрії чисел. А остання його праця, над якою він думав протягом дванадцяти років – це розв'язок знаменитої задачі: n -вимірний простір заповнюється однаковими паралельно розміщеними опуклими многогранниками, що не входять один в один, і з суміжними гранями, – такі многогранники називаються паралелоедрами. За словами академіка Делоне, „мемуар Вороного про паралелоедри – одне з найглибших досліджень в усій світовій математичній літературі, а своєрідність методів чисто геометричної першої частини накладає на мемуар відбиток геніальності...”

І справді, ця робота стала поштовхом для з'яви так званих діаграм Вороного. Вони були вперше введені в теоретичну комп'ютерну науку в 1975 році вченими Шамо та Гое. Ці діаграми використовуються сьогодні повсюдно – від комп'ютерної графіки, геометричного моделювання, конструювання роботів до побудови географічних інформаційних систем. Їм присвячено сотні статей. В Англії поняття про діаграми навіть введено у програми шкільної освіти. 1992 року там же видано монографію Окабе, Бутс, Сугіхаре „Поняття та застосування діаграм Вороного” (534 сторінки). Сьогодні є загальновживана термінологія: „діаграми Вороного”, „мозаїка Вороного”, „клітини Вороного”, „розбиття Вороного”. Саме він, український вчений, винайшов алгоритм розбиття, який дає можливість для кожного n -вимірного простору побудувати всі примітивні паралелоедри. Майже всі наукові праці Вороного використовуються сучасними дослідниками.

В сім'ї Вороних було шестеро дітей: чотири доньки і два сини. Одна донечка померла в дитинстві. Олександра закінчила Вищі жіночі курси, викладала. Старший син Олександр був лікарем, працював у Яготині. 1938 року його заарештували і вже не повернувся з заслання. Юрій, молодший син, був хірургом, вченим. Він перший у світі 1933 року зробив пересадку органа людині (нирки). Наймолодша донька Оля стала стоматологом, а Марія Юріївна, середульша дочка, викладала українську мову в школі у Білій Церкві. Її чоловік, Василь Василенко, був закатований, а сама вона теж отримала „строк” – десять літ на Далекому Сході. Померла 1984 року.

Багато українських вчених, представників свідомої української інтелігенції пережили тяжкі дні випробувань: образливі допити, тортури з протореною дорогою на Колиму, наругу над рідними. Не оминула

зла доля і родину Вороних. Могилу Юрія (Георгія) Вороного (тіло його було забальзамоване і зберігалось у спеціально збудованому склепі) було знищено у 30-х роках...

Закінчити цю розповідь хочу словами доньки Вороного Марії: „Мій дід, батько, його брати та діти – вони були справжні. Бо нас у родині вчили ніколи не думати про багатство, та багатими ми ніколи й не були, не думали навіть і про славу, а тільки про славу України”. Справді-бо, це була велика українська родина.

Пам'ятаймо ж і ми сьогодні великого вченого Юрія Вороного – одну з найяскравіших особистостей в історії математики кінця XIX – початку XX століття.

Про автора:

Василь Шендеровський – доктор фізико-математичних наук, професор, провідний науковий працівник Інституту фізики Національної Академії Наук України.

Роман САВИЦЬКИЙ

МУЗИКА ВИЩИХ СФЕР

*(До 100-ліття від народження
Дарії-Гординської-Каранович)*

Про цю постать зі світу музики я вже й раніше ділився своїми думками і враженнями з нашою культурною громадськістю, і кожного разу розповідь про неї хвилювала мене самого, бо героїня цього нарису належала до тих рідкісних людей, котрих чим ближче знаєш, тим більше ними захоплюєшся. Колись, у ювілейній статті до 80-річчя піаністки, я сміливо стверджував, що „ще не час для підсумків її творчої праці“. І не помилився – відтоді ще ціле десятиріччя вона залишалася повною наснаги і надхнення, даючи вражаючий приклад нам, молодим.

Дарія-Гординська-Каранович

Дарія Каранович (з дому – Гординська) прийшла на світ в краї вогнистих коломинок – у Коломиї на Прикарпатті. Вже в ранній юності стала ученицею, й то відразу визначною, львівського корифея Василя Барвінського у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка. Далі вдосконалювала фортепіанове мистецтво у Відні, там брала участь у великому змаганні – однією з п'яти сотень музикантів – і вийшла, серед дванадцяти переможців, у фінал, нагороджена почесним дипломом. Закономірно – почалися її сольові виступи в найкращих залах австрійської столиці, концерти з славнозвісним Віденським філярмонічним квітетом. Бурхливі оплески її музика збирає у Зальцбургу, Варшаві, Берліні, Празі, Львові, її гру наввипередки популяризують радіопрограми усіх європейських столиць.

У 1952 році Карановичі пливе до Америки на розкішному кораблі „Квін Мері”, і певно ж – організатори концертів запрошують Дарію за фортепіано. А серед слухачів – Вінстон Черчіль, Державний секретар САШ Дін Ачесон, інші знаменитості...

Яскравий, потужний талант, привабливо-шляхетна зовнішність, невтомна легкість її пальців, а також авторитетні імена її вчителів, сприяють їй в успішній музичній кар'єрі у США. Невдовзі після приїзду вона вже дебютує перед вельми вимогливою публікою ньюйоркського „Тавнголу”.

В 1956 році на канадські та американські кіноекрани вийшов кольоровий фільм „Українці в Америці”. Створила його канадська студія „Солук-фільм”. У цьому важливому документальному кінотворі піаністка виступає в ролі акомпаніятора співакові-баритонові Михайлові Мінському у відомій тоді пісні „Любіть Україну” – композитора Миколи Фоменка на слова Володимира Сосюри.

У зв'язку з тяжкою втратою для українською культури – смертю Василя Барвінського (1888-1963), одного з найвизначніших наших композиторів ХХ сторіччя, піаніста, педагога, музикознавця, Дарія Каранович, як достойна учениця покійного велетня, засновує серію з восьми концертів виключно фортепіанових творів В. Барвінського, виступає в Нью-Йорку, Ньюарку, Філадельфії, Клівленді, Дітройті, Мінеаполісі, Чикаго і Торонто.

Великою її заслугою перед нашою культурою було постійне і найвищого рівня пропагування української музики ХХ століття, передусім творів Василя Барвінського, але також і творчої спадщини Нестора Нижанківського. Саме Дарія Каранович першою в Північній Америці виконала один з фундаментальних творів української фортепіанової музики – „Українську сюїту”, базовану на народних темах. А 10 квітня 1981 року грала в Дікінсонівському стейтовому коледжі, також вперше в Америці, концертну „Коломию” – Фіс-моль Нестора Нижанківського. Певна річ, так само надхненно піаністка пропагувала творчість Миколи Лисенка, Якова Степового, Станіслава Людкевича, Миколи Колесси, Тараса Микиши, Левка Ревуцького, Бориса Лятошинського, Віктора Косенка, Миколи Фоменка, Ігоря Соневицького. Володимира Грудина. Останній, послухавши свою музику в надзвичайно аристичному

виконанні Дарії Каранович, з вдячністю присвятив їй декілька своїх нових творів...

З музикотворців Заходу піаністка залюбки інтерпретувала Й. С. Баха, Гайдна, В.А. Моцарта, Д. Скарлатті, Бетговена, Шуберта, Шопена, Ліста, Брамса, Сен-Санса, Дебюссі, Скрябіна, її учителя Еміля фон Зауера та інших. Ця її орієнтація на культурний Захід була не лише плідною, але й цілком природною для неї – від молодих літ піаністка жила Заходом, дихала його вщерть насичене ідеями і високими почуттями повітря.

Єдиним музичним стилем, що залишався поза відчуженням піаністки, був так званий „пост-модернізм”. Якось трапилося, що „екстремний модерніст” запропонував їй свій опус, навіть уже поклав ноти на пульт її фортепіана. Піаністка довго вдивлялася в музичні знаки, а тоді сказала: „Не зможу цього заграти, не відчуваю ніякого контакту з твором”. Щось подібне пережив славетний польський піаніст Артур Рубінштайн (1887-1982). Коли молоді і вкрай модерні композитори запитували, чому він не виконує їхньої — такої ж сучасної! – музики, він відповідав: „Граю лише твори класиків та композиторів раннього ХХ століття, бо разом з ними я виростав і творчо розвивався...”.

Виконавська майстерність Д. Каранович має численні прикмети: це досконала техніка, широкий спектр музичної експресивності, внутрішня мистецька глибина, тонке відчуття у виконуванні музики різних стилів. Ці прикмети принесли піаністці глибоку шану і вдячність з боку міжнародної культурної громадськості, а також схвальні оцінки критиків. Варто зачитувати хоч би деякі з них (зберігаючи мову того часу).

„Під безпосереднім впливом Заходу (стало мешкає у Відні) скристалізувалася Д. Гординська-Каранович, одна з найздібніших колишніх учениць В. Барвінського, у зрілу і навіть рутинізовану піаністку. Одинокий її концерт під час короткого побуту у Львові, що відбувся заходом СУПРОМ-у (Союз українських професійних музик) 4 лютого 1938 року, залишив по собі найкраще враження під кожним оглядом. Особливе признание і подяка належаться піаністці за те, що програму свого концерту зложила з творів виключно українських сучасних композиторів (галицьких і з Великої України)... Знані вже у нас „Прелюдії” Л. Ревуцького, Оп.4 і 11, показалися, через свою виразність і легкість виразових і піаністичних концепцій, дуже підходящими для легкого й елегантного стилю гри. „Українська сюїта” Барвінського, виконана у Львові вперше в цілості (4 частини), дала солістці можливість виказати ціле її відтворче уміння, почавши від опанування великої динамічної скали, усіх технічних і виразових засобів, аж до почуття широкої форми. Цікаво було почути твір одного з наймолодших наших композиторів, Тараса Микиші, „Варіяції на тему чумацької пісні”, що мають досить багато оригінальності в кольориті, гармонії

і загальній піяністичній фактурі. Гарно і поетично були виконані „Мала сюїта” Нестора Нижанківського і „Сцени з Гуцульщини” Миколи Колесси. Крім них, чули ми ще Косенка „Поєму” і Людкевича „Пісню до схід сонця”, з яких остання особливо припала піяністці до вподоби. Надатки були також українські...”

(Роман Савицький, „Українська музика”, ч. 3, 1938 рік).

„На залі панував грудневий холод, але публіка була одуховлена внутрішнім теплом піяністки, а цеж – успіх!”

(„Зальцбургер Фольксцайтунг”, 28 грудня 1946 року).

„Ми маємо щасливий вибір піяністки, технічне вміння якої щасливо поєднане з серцем і духом та органічно достосовується до струнних інструментів”

(„Лінцер Фольксблат”, 29 листопада 1950 року, з рецензії на виступ Віденського філармонічного квартету).

„Її гра – суб’єктивна і грандіозна в найкращій традиції віртуозів”

(„Нью-Йорк Таймс”, 19 травня 1952 року).

„Пані Каранович поєднує автентичну музичну вправність з актуальним музичним талантом... багатою була сонорність і не злічити 'софістикацій'...”

(„Нью-Йорк Гералд Трибюн”, 19 травня 1952 року).

„...Мушу підкреслити, що під руками Дарії Гординської-Каранович мої „Прелюдії”, які покищо не мають творчовиконавських традицій, прозвучали на тому високому мистецькому рівні, на якому були виконані і класичні твори, перевірені вже довшим часом. Нема більшої радості для автора, який, слухаючи свій твір, чує, що його думки і наміри, народжені в самотній тиші, розгадані і розкриті виконавцем, а тому й переконливі для слухачів” (Микола Фоменко, „Свобода” 18 січня 1961 року).

Подібних захоплених відгуків і високих оцінок – не злічити. Ще один великий успіх Дарії Каранович мав місце 10 квітня 1981 року в Дікінсонівському стейтовому коледжі (Північна Дакота). Музикознавець д-р Френк Пірсон писав у своїй рецензії, вміщеній у „Сандей Форум” 12 квітня 1981 року: „...Вони (тобто українські музичні твори – Р. С.) хоч невідомі в стандартній літературі Америки, своїми цінностями завершили концерт в найкращому світлі... Особливо цікавими були „Мініатюри на теми українських народних пісень” Василя Барвінського, „Косарі” Ігоря Соневицького, „Контрасти” Миколи Колесси і „Коломийка” Нестора Нижанківського. Всі ці твори базовані на українських народних піснях, і саме в цьому Д. Каранович знаходить свої великі експресивні обдарування... Вона закінчила свою програму „Кличем до волі” Бориса Лятошинського – твором, який висловив волелюбні праг-

нення всіх українців, про що говорила піяністка на початку концерту. Ця таловита артистка зробила справжній вклад в культурне та етнічне життя південно-західної частини стеиту Північна Дакота...”.

Варто зазначити, що виступ Д. Каранович в Дікінсонівському коледжі спонзорував Український культурний інститут цього навчального закладу, який потім, за згодою артистки, виготовив копії усіх творів з її концерту для своєї музичної бібліотеки.

У 1982 році вийшла двотомна англomовна енциклопедія про піяністів світу, під назвою „Фортепіано в концерті” – пера угорсько-американського піяніста-педагога Джорджа Келлера. Ця перша і досі єдина міжнародна праця подає біографії визначних піяністів по обидва боки океану, а також програми вибраних їхніх концертів. Чимало місця у цій праці присвячено Дарії Каранович, докладно подано програми десятих вибраних речиталів піяністки за 1941-1964 роки, й тим самим утривалено її міжнародний музичний авторитет.

Про діяльність Д. Каранович як багатолітнього, досвідченого учителя (від Віденської консерваторії до Українського музичного інституту Америки) варто було б писати окремо. На пильну увагу заслуговує також праця її як музичного редактора – згадати хоч би багатий альбом вибраних фортепіанових творів Н. Нижанківського, що вишов під егідою Українського музичного інституту Америки в Нью-Йорку у 1984 році. Вона була автором багатьох рецензій і актуальних статей на музичні теми.

У вересні 1990 року Д. Каранович, вперше за п'ятдесят років, приїхала в Україну, до рідного Львова. Львівські шанувальники музики негайно запросили її до студії обласного радіо, вона відповідала на запитання відомого львівського мистецтвознавця, д-ра Стефанії Павлишин, тепло згадувала, певна річ, свого учителя В. Барвінського, і там же з великою проникливістю виконала дві частини з його „Української сюїти”. Досить

Дирекція УМІ в Америці (шк. р. 1961/62)

Зліва направо: В. Грудин, Д. Каранович, дир. З. Лисько, І. Недільський, І. Соневицький.

докладно піаністка поінформувала львів'ян і про діяльність Українського музичного інституту Америки, президентом якого вона була від 1983 року.

Поряд з керуванням інститутом, Д. Гординська-Каранович продовжує концертувати в престижних залах стейту Нью-Джерсі. І листопада 1992 року піаністка виступила в студентському центрі Університету Сітонгол з творами Баха, Бетговена, Шопена, Левка Ревуцького та дорогого їй Василя Барвінського. Цей речиталь зібрав багато слухачів, концерт увічнений на відео-фільмі (оператор Іриной Юрчук).

У вільні хвилини життя піаністка записує на магнітну стрічку свої спогади з музичного минулого, з великою теплотою згадує свого дорогого вчителя Василя Барвінського. Автор цих рядків вдячний долі, що дала йому змогу сприяти цьому важливому проєктові: саме я був звукооператором тих записів. Тоді Д. Каранович мешкала в Ньюарку, у стейті Нью-Джерсі.

Починаючи від 1990-их років, піаністка стає героєм біографічних нарисів (у львівському журналі „Дзвін” і київському – „Музика”) пера відомого музикознавця, викладача Львівської Державної музичної академії ім. М. Лисенка проф. Наталі Кашкадамової. Зі справжньою письменницькою проникливістю ця авторка відкриває перед нами багатий, просто таки незглибний світ нашої видатної піаністки, її широчезну музичну палітру.

У 1998 році українські й американські шанувальники музики влаштували в Українському народному домі в Ірвінгтоні, Нью-Джерсі, дуже піднесене, справді святкове відзначення 90-ліття від народження дорогої людини і визнаного всім мистецьким світом музиканта. Пам'ятаю той день до найменших подробиць – усі тости, всі слова, проте найглибше запало в пам'ять обличчя піаністки: воно випромінювало таке світло, таку духовну гармонію, які дуже-дуже рідко зустрічаються в наші часи...

...Якось на початку грудня 1999 року Д. Карановича гостювала у сусідки-піаністки Таїси Богданської. Як звичайно, і на цей раз гостю привабило фортепіано господині, постійно готове для найвимогливіших виконавців. Велика піаністка на мить завмерла, поринувши в далекі спогади, а тоді її надчутливі пальці торкнулися клявішів – й полинула безсмертна „Місячна соната” Бетговена... Після глибокої медитативної частини твору піаністка з вулканічною енергією перейшла до драматичної кінцівки сонати – й раптом обірвала гру... Це треба було бачити, бо словами тієї сцени не можу відтворити...

Щось подібне сталося невдовзі – вже не з грою, а самим життям: 9 грудня 1999 року вона зійшла з бурхливої сцени життя, зійшла спокійно, так само гідно й велично, як і жила, в колі найближчих друзів, в Ньюарку. Похоронена на цвинтарі св. Андрія у Савт-Бавнд-Бруку, серед багатьох видатних українців.

Поміж багатьох-багатьох некрологів українською, англійською та німецькою мовами особливо запам'ятався прекрасний, сумно-мудрий словесний букет від американського музиканта Клорета Річардсона під

назвою „Краса, правда та артистичність – прощаючи Дарію Гординську” („Де Нью Федераліст”, 17 січня 2000 року). А американський піяніст з Нью-Йорку Сімор Бернштайн писав: „Всі ми будемо тужити за нею. Вона вособлювала один з великих дарунків для світу цього. Її спадщиною залишиться любов та дбайливість, якими вона наділяла всіх, хто входив у контакт з нею...”.

Хто глибше цікавиться життєписом Д. Каранович, не пройде мимо її автобіографії під заголовком „Професійне резюме Дарії Г. Каранович”, датоване листопадом 1972 року...

В чому нашій знаменитій піяністці пощастило, то це у великій кількості залишених нею звукозаписів її клявірного мистецтва. Більшу частину їх здійснив аудіо-інженер Ігор Гапій, піяністка грала на доброму інструменті фірми „Стайнвей”. Використовуючи ці якісні записи, Український музичний інститут Америки видав у 2002 році пропам’ятний компакт-диск „Дарія Гординська-Каранович: в пошані Артистки”. Загальний час звучання – 70 хвилин, тут переважно сольні виконання творів М. Лисенка, В. Грудина, Л. Ревуцького, Н. Нижанківського, Б. Лятошинського, ціла низка творів В. Барвінського. Диск також включає фрагмент інтерв’ю, яке брала в піяністки львівський музикознавець проф. С. Павлишин. Програму самого диска уклали проф. Н. Кашкадамова (Львів) і проф. Роман Савицький-мол. (США). Їм обом належать україномовні та англomовні нотатки до програми.

В рецензії на цей диск музичний критик Богдан Марків писав: „Головною професійною злугою Д. Каранович стала пропаганда української музики серед чужинців... до прослухання вибрано виключно фортепіанні твори малої форми... зокрема мініатюри свого першого професора Василя Барвінського... Цінителям української музики щиро раджу придбати цей диск...” (Хто зважить на цю пораду, може, прочитавши цей нарис, звернутися на адресу: Prof. Roman Sawycky, Jr., 205 Casino Avenue, Granford, N. J. USA. Ціна диску – 12 дол.).

З додаткової літератури про Д. Каранович варто згадати „Книгу мистців”, видану з нагоди Першої зустрічі українських мистців Канади й Америки з нашою громадою (Торонто, 1954), „Енциклопедію українознавства” за ред. В. Кубійовича, том 3, (Париж – Нью-Йорк, 1959), працю Антона Рудницького „Українська музика: історично-критичний огляд” (Мюнхен, 1963), Енциклопедичний довідник „Мистці України” за ред. А. В. Кудрицького (Київ, 1992), працю Н. Кашкадамової „Фортепіанне мистецтво у Львові” (Тернопіль, 2001) та „Словник музикантів України” Івана Лисенка (Київ, 2005).

Про автора:

Роман Савицький-мол. – композитор, педагог, професор Львівської Державної музичної академії ім. М. Лисенка, член Національної Спілки композиторів України.

Петро ЧАСТО

БОЖЕ, ВСЕ ПРОСТИ НАЙМОЛОДШОМУ БРАТЧИКОВІ...

Кирило-Методіївське Братство належить до найпопулярніших, вже хрестоматійних тем нашої національної історіографії. Йдеться ж бо про особливе явище: жменьку осіб об'єднала ідея України – й це сталося у часи, драматично супротивні цій ідеї і цьому об'єднанню. Ті декілька братчиків мусіли бути архичутливими резонаторами думок і почуттів, яких тоді не було від кого почути і перейняти – вони почули небо в собі, почули голос далекого майбутнього. Тому їхнє організаційне згуртування чимось подібне до ордену – це ж саме служіння високій меті, ще неясній, незрозумілій для більшості. Але й для декого з них самих ця мета виявилася зависокою, й коли довелося вибирати між ідеалами Братства і довколишнім світом – тим самим несправедливим світом, проти якого вони повстали, не всі вийшли з цього випробування з честю. Не в осуд це говоримо, а для нагадування тієї життєвої істини, що люди різняться мірою фізичних, моральних і духовних сил. І навіть всередині найконспіративніших, найдисциплінованіших орденів цієї різниці неможливо уникнути. Чому це так, а не інакше, нам потім Господь скаже...

За сто років людська природа не змінилася. Тим більше не змінився світ життєтворчих ідей. Вони променять з тієї самої небесної висоти, ті самі ідеали залишаються первісно чистими і нездоланно привабливими. Бо давно вже мовлено: нездійсненність ідеалу ніскільки не свідчить проти самого ідеалу. Тому людині випадає рости, вибудовувати себе вгору, досягаючи стану, коли ідея і глибинне людське „я” вповні зливаються. Перейшовши крізь це горнило випробувань, Валентин Мороз у своєму знаменитому есеї „Серед снігів” мав підстави ствердити: „Ідеї не досить. Ідея гола і суха – потрібне живе її втілення. Істину знають – треба ВІРИ...”.

Ситуація з тими самими випробуваннями повторилась у середовищі „шістдесятників” – в цьому духовному ордені українства ХХ сторіччя. І знову далася взнаки різниця у внутрішніх силах тих загалом непересічних особистостей, а зокрема – обраних в прямому розумінні цього слова: одні не поступилися своєю безкомпромісною вірністю ідеї, інші ж опустили на рівень „реалістичності”. Зв'язок часів – мов на долоні. І вже й сьогодні є досить документального та мемуарного матеріалу, щоб проукраїнські читачі з молодших поколінь самостійно відкривали для себе ці паралелі й на свій розсуд відповідали собі, хто у „шістдесятництві” ототожнюється з кирило-методіївцем Миколою Гулаком – характером, мов з кричі кутим, за знаннями і розумом – великого вченого, за переконаннями і вірою – живим втіленням воскреслої України. А хто, наприклад, – з Георгієм Андрузьким, чие ім'я у слідчій справі в III Відділенні царської жандармерії стоїть поряд з ім'ям провокатора студента О. Петрова, за чийм доносом братчики були заарештовані.

Втім, про „шістдесятництво”, хоч у часі воно на сто з лишком літ ближче до нас, аніж доба Кирило-Методіївського Братства, ми все ще не маємо системного, вичерпного знання, ще не видано судових справ, не зібрана й не упорядкована в тематичні серії література менш відомих авторів-колишніх політв'язнів. Тим часом про Братство залишили досить докладні спогади його члени, зокрема Пантелеймон Куліш і Микола Костомаров, брат Тараса Шевченка Варфоломій, польський поет і приятель Т. Шевченка Юліян Белін-Кентжицький та багато інших сучасників, в тому числі описав цю історію, фальшуючи її з метою самовиправдання, той самий зрадник О.Петров. Досі зберігають цінність дослідницькі праці історика Володимира Семевського, зокрема стаття „М. І. Костомаров” (1886 рік), документальні нариси „Кирило-Методіївські змовники” (1906 рік), „М. І. Гулак” (1907 рік), праця „Кирило-Методіївське товариство” (1911 рік), і врешті велика монографія „Кирило-Методіївське товариство, 1846-47 р.”. Певна річ, не міг обминути цього вибуху в українській суспільно-політичній думці і в практичному національно-визвольному русі Михайло Грушевський, вмістивши в своїй „Історії українського народу” (1914 рік) спеціальний розділ про кирило-методіївців. Є книжки професора Михайла Возняка „Кирило-Методіївське братство” (1921 рік), академіка Дмитра Багалія „Т.Г.Шевченко і кирило-методіївці”, московського професора Павла Зайончковського „Кирило-Методіївське товариство” (1959 рік).

А крім сотень досліджень, десятків окремих книжок, присвячених значимості ідей і політичних програм братчиків, їхнім творчим портретами і людським характером, про особисті вдачі, виявлені арештантами під час допитів, промовисто говорять три томи судових справ, видані київською „Науковою думкою” в 1990 році.

І все ж ті крайнощі – від Миколи Гулака, від якого до кінця, до останнього дня в Шліссельбурзькій фортеці не вирвали й пів слова зради, і до Георгія Андрузького – з його довгим язичком, з якого слідчі III Відділення почули перебільшені і чисто по-дитячому перефантазовані „факти” – навіть ці очевидні крайнощі різняться якось зовсім інакше,

ніж за поділом на „героїв” і „антигероїв”. Мабуть, можна сказати й так: антигероїв там не було взагалі. Це хібащо з погляду нашого морально здрібнілого, дегероїзованого часу кристалева чесність М. Гулака сприймається як щось героїчне і викликає щире захоплення. А річ тут у тім, що то були інші часи, панувала інша моральна якість: честь для тодішніх людей, не так, як для теперішньої споживацької маси, значила все. Честь і гідність – то був спосіб життя. Навіть вище покликання, навіть одержимість ідеєю вміщалося в межах непорушної чести і гідності...Одну сентенцію з есею „Серед снігів” сміливо можна віднести на conto Миколи Гулака : „Полум'я одержимости світить спокійно і рівно”...

Щодо Г. Андрузького, наймолодшого віком братчика, то його відступництво скидалося на якусь гру, юнацьку браваду, випливало з характеру непересічного, але на той фатальний час ще не до кінця зформованого. На момент арешту в Георгієві ще переважав „тінейджер”, студент Київського університету св. Володимира, дуже цікавий до політичного світу, але ще студент-мрійник, ще не цілісна особистість. І все ж слідчі III Відділення жандармерії потрактували цю незрілість і певну роздвоєність юного арештанта з очевидним перебільшенням: для шефа шандармів графа Орлова вигідно було представити Цареві Миколі I справу кирило-методіївців у найм'якшому світлі, без наголосу на радикальність антимонархічних поглядів братчиків, бо, в іншому випадку, - де був він, шеф жандармів, де була вся таємна поліція? Ось чому у жандармському звіті вилучені в Андрузького проекти державної перебудови дістали таку низьку оцінку: „...Без системи, без твердих переконань, спершу говорить одне, відтак цілком інше, і скрізь сам собі суперечить...”

Насправді в проектах 19-річного студента є немало раціональних зерен, цінних навіть з сьогодинішнього погляду. Ось декілька речень з його „Проекту досягнення можливої міри рівності і свободи”... „Сьогодні будь-який рух до реформи був би марним, і перешкодою цьому є поділ народу на стани, один одному чужі, а то й ворожі; сваволя монарха; неправильний напрям освіти. Належить: з'єднати стани чи спільним шляхетним інтересом пов'язати їх; обмежити волю монарха законами і очікувати від нього, як і від усіх підданих, християнського розуміння про людей і людські обов'язки; освічувати більше серце, ніж розум, більше для родинного і трудового життя, ніж для показу в світі. Любов до Вітчизни і віра повинні оживлювати і наповнювати будь-яке пізнання...”.

Не менш цікавий і проект Г. Андрузького „Ідеал держави”, в якому автор обстоює ідею утворення Народного Сейму і Народної опозиційної газети.

Першим заарештували, в середині березня 1847 року, Миколу Гулака, наприкінці березня - Миколу Костомарова, на початку квітня – Тараса Шевченка, Олександра Навроцького, Івана Посяду і Георгія Андрузького, дещо пізніше, у Варшаві, – Пантелеймона Куліша і Василя Білозерського, відтак - усіх інших підозрюваних в належності до Товариства імені Ки-

рила і Методія. Всі були привезені до Петербургу на допити. Щоправда, М. Гулака допитували відразу, ще в Києві, в день арешту, 18 березня.

Відомо, що найтяжче цар покарав їх двох – Т. Шевченка і М. Гулака. Це при тому, що поет формально й не належав до Товариства. Покарали його за те, що він був саме таким, а не інакшим поетом - нагадав москалям про Україну, ой нагадав! Його й допитували тільки один раз – знали, що й на сотому разі він залишиться собою. На запитання, що спонукало його писати „у вищій мірі зухвалі вірші проти Государя Імператора”, Т. Шевченко відповів: „Ще коли я був у Петербурзі, скрізь чув нарікання на государя й уряд. Повернувшись в Україну, я почув ще більше і гірше між молодими і між старшими людьми; я побачив злиденність і страшну пригніченість селян поміщиками, посесорами і економами-шляхтичами, і все це діялось і діється іменем государя та уряду...”.

У доповіді для царя граф Орлов писав: „Судячи з тієї надзвичайної поваги, яку відчували до особистости Шевченка і до його віршів усі україно-слов'яни, спочатку здавалося, що він міг бути якщо не дійовою особою між ними, то зняряддям, котрим вони хотіли скористатися у своїх намірах; але, з одного боку, ті наміри були не настільки важливі, як це виглядало на перший погляд (тут граф Орлов свідомо, заради власного реноме, применшує значення Товариства), а з іншого боку, Шевченко почав писати свої обурливі твори ще від 1837 року, коли слов'янські ідеї не цікавили київських учених; і вся справа доводить, що Шевченко не належав до українсько-слов'янського товариства й діяв окремо... Тим не менше – за своїм духом і зухвалістю, що перевищила всякі межі, його слід визнати одним з важливих злочинців”.

Щодо М. Гулака, то він завдав жандармам подвійного труду: чули від нього тільки або „ні”, „нічого не знаю”, або, коли йшлося про знайдений у нього статут Товариства, Гулак виставляв аргумент, для жандармських мізків зовсім недоступний, - аргумент честі: „...Одержавши ці папери, я дав слово не відкривати ні часу, ні місця, ні особи, від котрої я одержав це, тому не можу дати ніяких пояснень”. Граф Орлов звернувся до Святішого Синоду з проською прислати проповідника для „християнського впливу” на непоступливого „державного злочинця”. Протіерей Малов, після багатьох бесід з Гулаком, так звітував III Відділенню: „Коли я почав доводити йому усім, що є святого і гідного, що всяке приватна клятва, особливо ж коли її дано в якомусь злочинному починанні, є несправжній гріх і порушує справді святу клятву, котру ми даємо, присягаючи на нашу вірнопідданість, він заплакав, заплакав гірко, і казав мені: все це так, але я не можу порушити свого слова”.

Відтак сам цар звелів ув'язнити М. Гулака в Олексіївський рavelін Петропавлівської фортеці, де до в'язня застосували найсуворіший режим.

Пантелеймон Куліш на допитах також заперечував свою участь у Товаристві, близьке знайомство з Гулаком, Костомаровим, Шевченком пояснював своїми історіографічними та літературними інтересами. Якби це відбувалося в україножерному ХХ сторіччі, з Кулішем розмовляли б в інший спосіб, а тоді навіть шеф жандармів поставився з нормальним людським розумінням до цього Кулішевого зізнання : „...Я

можу помилятися у своїх міркуваннях і неправильно розуміти події історичні, особливо під впливом пристрасної любови до своєї вітчизни Малоросії...”. А дальша його мова взагалі заспокоїла слідчих: „Любов моя до Малоросії ніскільки не послаблює в мені вдячної любови до спільної нашої вітчизни Росії...”. Ледве чи це останнє було правдою: занадто добре Куліш знав історію, щоб відчувати „вдячність” до російського самодержавства, злобного антагоніста і нищителя України. Однак, Куліш також був, щонайменше, роздвоєною особистістю – уживалася в ньому полум’яна любов до України, котру вважав „найблагодієвішою землею в світі”, найглибша і нащиріша шана до рідної мови і пісні, до народної звичаєвої культури, а разом з цим – до кінця життя так і не зміг прийняти ідеї політичної, державної незалежності тієї самої найблагодієвішої на світі землі.

Не менш двозначно ставився до України Микола Костомаров. Тому й не найкращим чином повів себе перед слідчими. На першому допиті, 15 квітня, він видав М. Гулака як головного ініціатора й організатора Товариства, добровільно додавши жменю болота, хоч до цього його ніхто не змушував: що Гулак - людина „розуму і мислення нетвердого”. У подібних випадках щось можна скинути на бажання арештанта виправдатись, на інстинкт самозбереження. Наприклад, те, що перед слідчими М. Костомаров раз у раз нагадував свій політичний світогляд – „що всі племена слов’янські повинні будуть з’єднатися під скипетром російського царя”, - в жодному тексті Товариства жодним словом не йшлося про скипетр, а якраз навпаки - і також наполегливо підкреслював своє російське походження – воно нібито мало ледь не вирішальне значення у його незгодах з братчиками-українцями, зокрема з М. Гулаком і П. Кулішем: „...Я дуже часто сперечався з ним (з П. Кулішем — П. Ч.) за прив’язання його і за високу думку про свою Малоросію, чого я не міг з ним поділяти, як великоросіянин, що можна бачити з листування його зі мною...”.

На жаль, це справді можна бачити. 17 квітня, на другому допиті, М. Костомарова попросили відповісти на це запитання: „З п’яти листів, одержаних Вами від Куліша, видно, що хоч Ви відкидали надмірність його думок про Малоросію, водночас поділяли його погляд щодо інших речей, наприклад, ви вважали, що в його творі про Україну, сповненому згадками про колишню свободу, історична істина висловлена з такою сміливістю, з таким шляхетним почуттям, як ще ніколи не траплялося на Русі. Чому ви схвалювали такі вчинки Куліша?”. Відповідь М. Костомарова: „...Говорячи про твір Куліша, я, з одного боку, справді вказував на деякі історичні достоїнства в цій книжці, а з іншого — то був комплімент. Я провадив часту і послідовну суперечку з Кулішем і на словах, і в листах, і бажав відволікти його від виняткової, фанатичної відданости Малоросії...”.

І ще такий дуже цікавий момент у зізнаннях М. Костомарова щодо П. Куліша і в самохарактеристиці. Запитання слідчого: „Що означають слова Куліша в одному з тих листів: ‘Християнство не повинне охолоджувати наше прагнення до розвитку своїх племінних первнів, бо не без

причини кинуто в землю зерна й пустило вже глибокий корінь?”. М. Костомаров відповідає, що ці слова Куліша „...означають те, що я до нього писав – що істинний християнин не повинен пристрасно прив'язуватися ні до яких звичаїв народних і взагалі до того, що називається народністю, і що коли малоросійська народність пропаде цілком, то це ще не втрата для людства, бо, значить, так треба...”. Мабуть, варто було б спіритуалістам викликати сьогодні дух М. Костомарова, щоб він докладніше пояснив, кому саме було „так треба”... Хоч як би нам цього хотілося, не залишає М. Костомарову місця для самовиправдання й цей жандармський доказ: „Ви писали до Куліша, що не важаєте малоросіян гідними високої участі. Куліш, захищаючи свою вітчизну, між іншим відповідав вам: 'Буде, можливо, час, коли від одного звуку труб впадуть стіни і твердині...'”.

Що в колі братчиків точилися гострі ідейні битви, зокрема між М. Костомаровим і П. Кулішем, а ще гостріші – між Т. Шевченком і М. Костомаровим, засвідчив у свої споминах колишній київський студент-поляк Ю. Белін-Кентжицький. На одній з товариських вечірок Т. Шевченко мовив до М. Костомарова: „...Не крути. Я твою думку знаю, нехай ще інші знають. Хочеш світити, а каганець ховаєш під стіл... – Під одним православним царем і в одній православній вірі всі повинні поєднатися, - загомонів Костомаров. – Ось тобі, бабо, весілля! - відповів йому Шевченко. – Ти, Миколо, хочеш усіх слов'ян до попової хати завернути...”.

На цьому ж допиті, 17 квітня, М. Костомаров назвав М. Гулака прихильником лібералізму, що в уяві політичної жандармерії означало найтяжчий гріх. Словом, М. Костомаров вповні заслужив на довір'я з боку графа Орлова. Але шефові жандармів цього було замало. Усвідомлюючи як власний недогляд сам факт існування Товариства ім. Кирила і Методія, він, рятуючи свій авторитет, змушений був трошки збрехати цареві, подавши справу у вигідному для Миколи І світлі: мовляв, братчики тільки те й робили, що мріяли з'єднати усіх слов'ян під рукою російського самодержця. В цьому напрямі слідчі спрямували зізнання Василя Білозерського, а потім запропонували і М. Костомарову - про це він сам свідчить в „Автобіографії” - змінити перші зізнання, узгодити їх з зізнаннями В. Білозерського, що М. Костомаров і зробив під час допиту 7 травня. Граф Орлов з легким серцем вже писав цареві: „Білозерський і згодом Костомаров оголосили усі свої проступки так відверто, що нема причини сумніватися, нібито вони приховали що-небудь їм відоме”.

Тому й покара для М. Костомарова була дещо дивною: його заклали вглиб Росії, але не в тюрму, а „на службу, тільки не за наукою”, дали на дорогу 300 рублів сріблом, 600 рублів - його матері і ще 300 – нареченій Мазуровій. Кулішеві, перед відісланням в Тулу на службу, теж „не за наукою”, перепало 314 рублів (тобто його чотиримісячна платня, Білозерський, Посяда, Нароцький і Андрузький дістали кожен по 200 рублів сріблом. Самозрозуміло, ні копійки не одержали Шевченко і Гулак. Для царизму ці двоє людей були геть чужі, непримиренно ворожі.

Тільки двоє їх і встоялися на духовних висотах, підкореними ще замолоду, і залишилися на цих висотах навічно.

Для решти чільних братчків справа закінчилася посередньо: і вівці цілі, і вовки ситі. Як вони після повернення в Україну дивилися один одному в очі і якими були їхні стосунки потім, - це вже інша тема. Згаданий історик В. Семевський так закінчує свій нарис про М. Гулака: „Стійкість переконань Гулака помітна вже з того, що він не зміг простити Костомарову не досить твердої поведінки під час слідства у справі слов'янського товариства. В 1881 році він зустрівся з нашим знаменитим істориком на археологічному з'їзді в Тифлісі. Костомаров хотів кинутися на шию своєму колишньому приятелеві, але Гулак (за свідченням М. І. Стороженка) подивився на нього крізь окуляри, мовчки потиснув йому руку і відійшов в сторону”.

А тим часом з наймолодшим братчиком Георгієм Андрузьким відбулася вражаюча еволюція. Однак, і сьогодні нам, знаючи вже, що з ним було далі, тяжко не дивуватися і тяжко збагнути, що ним керувало 14 квітня, на першому допиті, коли він розговорився, наче під „драгом”, а на наступному допиті, 17 травня, всі попередні свої зізнання так само категорично заперечив. Спробуймо скласти з цієї суперечності цілісний портрет. Судячи з його політичних текстів і з віршів та оповідань, студент з нього був непересічний. І він сам це знав – відчував у собі неабиякий творчий потенціал, політологічний і художній. Його добра пам'ять вмщала багато позауніверситетських, позапрограмових знань, і можна припустити, що слухаючи того чи іншого професора-формаліста, Георгій не один раз казав собі, що знає цю тему краще, глибше, і міг би, стоячи ото за цією катедрою, висвітлити її цікавіше, з іншого боку. Арешт і допит амбітний студент сприйняв як нагоду блиснути своїм розумом, знаннями, поінформованстю, тому його зізнання більш подібні саме до університетської лекції, ніж до відповідей арештанта на запитання слідчих. Про саме Товариство – дуже мало, майже вся його хвацька і зарозуміла сповідь – просторе характеризування людей, котрих прихильна доля поставила йому на дорозі, найбільше і найдокладніше - Костомарова і Шевченка, обидвох їх старанно принижуючи саме в тому, в чому ті були для Георгія недосяжними і проти власної волі засвідчуючи самотність тих людей. Щодо Костомарова нарахував три кроки, котрі привели професора-історії до „злочину” - до лібералізму і антимонархізму: „Перший його крок – любов до малоросійської мови. Він жив у Малоросії, мати – малоросійка. Разом з мовою, справді гомеричною, полюбив він історію Малоросії, історію криваву, можна сказати, варварську, однак, героїчну, доблесну...Малоросія стала другою батьківщиною Костомарову, він дивився на південноруса як на найкращого брата, хоч сам був великоросом, а на мову південну – як на ідеал мови простої, не обробленої, проте близької до природи та сповненої переваг давніх мов...”. А після цих правдивих слів густо полявся дьоготь: Костомаров зображений непослідовним у поглядах, неглибоким, бездарним. Така ж напівправда, перемішана з заздінстю, застосована і щодо Шевченка: „...Його поетична слава гриміла по всій Малоросії, його ставили вище Жуковського, сподівалися мати з нього свого Шіллера. Я сам плакав, читаючи його „Думи” і „Катерину...”, а трохи далі: „Шевченко чи-

тав свої пасквілі... Памятаю, був я на одному вечорі, читався „Кавказ”, я морщився, Костомаров позіхав, але Шевченка підносили до небес”. Про Куліша згадав, як той якось на вечірці в Костомарова сказав „ці мені кацапи” і ще те, що Куліш „нічого знати не хотів, кром Малоросії...”.

17 травня Андрузький відмовився від своїх попередніх свідчень: „...Я написав свої неправдиві звинувачення, перебільшивши все бачене чути, і читане мною до неможливого...Урочисто каюся в моїх свідченнях як оманливих, вигаданих мною і таких, що не мають під собою жодних підстав...”. І ще таке запам'ятаймо з цього другого зізнання: „Додам про себе: цареві моему послужу вірою і правдою, але ні від вітчизни, ні від мови її не відрікаюсь. Проклятя тому, хто зневажає батьківщину і плюндрує могили батьків”.

III Відділення було зацікавлене визнати Георгієві свідчення від 14 квітня неправдивими. І хоч у нього знайшли ним написаний проєкт державного устрою, в якому він, як звітував граф Орлов, „доходить до республіканських поглядів”, покара виявилася м'якою. Незважаючи навіть на його „обурливі вірші”. А наримував він чимало, вистачило б на велику книжку – і все про Україну. Ось декілька строф з поетичних зошитів Г. Андрузького:

*Із-за панства проклятого
Край свій запродали,
Вкраїноньку вкраїнята
В труну покладали...*

*Ой, як прийшла зима, московська сила,
Та занедужала Україна мила...*

*Вкраїно! З тобою і я спарувався!
Без долі на світі я зжалкувався!
Мені ще на небі хоч зірочка сяє;
А що ж тобі, ненько, долю обіцяє?...*

А ось один з тих, що обурили слідчих III Відділення:

*Ляшеньку, ляше, й тобі довелося слободи шукати,
Не дай тобі, Боже, не дай і половину та тіє пізнати,
Що діди пізнали, ляше, під тобою,
Що й ми, сіромахи, знаєм під Москвою.
І за слободу діди наші храбрі голови складали,
Аж од Варшави за сам Дніпр широкий степом полягали.
Аж од Варшави за сам Дніпр широкий
Марними рядами могили високі.
Кого колесують, кого четвертують, на коли сажають.
Церкви під жидами, діти нехрещені, живуть, виростають.
Нікому вінчати, нікому ховати.
Під ксьондзів впрягають молодичь, дівчат.*

Ой, по-братськи бідну Україну царі руйнували,
 По всій Московщині, скрізь по всьому світу козаки згинали,
 Що кістками своїми Пітер заложили,
 Та й шлях до Тифлісу їми уложили.
 Козацькій кістці в далекій Сибірі вітер розвіває,
 Скрізь на німецькій і в землі паризькій козацтво дрімає.
 Куди ти не підеши, не глянеш, мій милий,
 Або наша слава, або і могили.
 Батіночку, неню, благословіть сина Вкраїну єднати.
 Чи приведеш, Боже, мене ще раз в житті до рідної хати?
 Серце, не журися, хай буде, що буде!
 Лицаря Вкраїна повік не забуде.
 Обіймімось, ляше. І ти нещасливий, не вмів панувати
 Так сумій слободу, зумій свою Польщу з'єднати.
 Ой, лучче б нам вмерти, лучче б не родитись,
 Ніж, як край наш гине, спокійно дивитись!
 Де дідівська шабля, де кінь вороненький?
 Виїжджай, козаче, орле молоденький,
 Згадай Наливайка, загадай про Богдана
 Рятуй край нещасливий,
 Хай пісні слободи ще раз заспівають наші чорнобриві...

Знову ж таки – якби Андрузького допитували на Луб'янці в сталінські часи, не зважили б кати, що то просто вірші, а не поезія, тобто - не небезпечна для режиму зброя. А граф Орлов був естетом, умів відрізнати слово-покликання, слово-місію, слово як знак Божий, від аматорського пописування. Вислали Андрузького в Казань, щоб він міг закінчити навчання в тамтешньому університеті, після чого мав залишитися на службі в Росії.

Почався в Казані інший Георгій Андрузький чи він був інший вже під час другого зізнання – ось цікаве запитання. Варто було б реконструювати психологію того дня, 17 травня, душевний стан арештанта, взаємозв'язок між почуттями і переконаннями. Бо виникає враження, що в Казань він приїхав з душею і розумом переконаного і вірного члена Кирило-Методіївського братства. Від перших же днів університетське начальство і місцева таємна поліція мали з ним клопіт: перехопили його листи в Україну, в яких він пояснював і виправдував цілі Братства та його програму. В Казані він ще глибше, поза лекціями, вивчав історію — українську, європейську, світову. Знав більше, ніж це потрібно було його професорам. І вів себе, на їхній погляд, занадто незалежно. Інтенсивні нічні студії, при кепському освітленні, значно пошкодили його очам – цим і скористалися наглядачі: в грудні 1847 року царський міністер освіти Уваров повідомив графові Орлову, що „з причини погіршення зору” Андрузький не може продовжувати навчання, тому доцільно було б вислати його кудись на північ, - наприклад, в Петрозаводськ, і нехай там в якійсь канцелярії переписує службові папери.

В лютому 1848 року допроведжено Г. Андрузького до Петрозаводська, місцеву владу зобов'язано постійно стежити за „ненадійним українцем”. Став він служити в Олонецькій губернській управі. Певна річ, тяжкий північний клімат не сприяв поліпшенню зору. Невдовзі Георгій вже зовсім не бачив на праве око, а ліве страждало на сильну короткозорість. Андрузького мусили увільнити від писарських обов'язків. А вільний час був йому вкрай потрібен. Річ у тому, що в там же, в Петрозаводську, відбував заслання ще один братчик - Василь Білозерський, а також вільнолюбий дворянин з Київщини Віктор Ліппоман, котрий опинився у шестирічному засланні за спрямовані проти царизму вірші. На цей раз трійка зійшлася дуже близько, разом додумували теми й ідеї, започатковані ще в Києві. До їхньої дружби і частих зустрічей придивлялися жандарми. Петрозаводський генерал Полозов писав у березні 1850 року до Дубельта, що сумнівається в невинності Андрузького, однак має надію, що „ці молоді люди, під пильним наглядом начальника губернії, виправляться”. Та вже 19 березня жандарми зробили в помешканні Георгія трус і знайшли 14 густо списаних ним зошитів. У В. Ліппомана також вилучили нелояльні за змістом записи.

Першим зошитом Андрузького виявився складений ним проєкт конституції майбутньої всеслов'янської, окрім Росії, республіки. В інших зошитах Андрузький записував з пам'яті – вона була в нього майже феноменальна - вірші Тараса Шевченка, народні пісні, прислів'я, був там і винайдений ним самим новий український народний алфавіт.

Його пильні історичні студії тепер вилилися в гірку іронію на адресу тих українських діячів, що покійно згинали шию перед царем, поневолювачем України. Ось уривки з текстів Андрузького, що стосуються часів Гетьманщини:

„Шереметьєв безсоромно виганяє геьмана Юрія. Що з робить Україна? А мені що до того!

Брюховецький падає ниць перед Москвою, видає козаків на страту. Що ж Україна? А мені що до того!

Олексій наказав перекласти на російську мову литовський статут і судити в судах за цим перекладом. Що ж Україна? А мені що до того!

Петро не підтверджує вже козацьких прав, викликає Полуботка й інших до столиці, ганьбить їх, морить у кайданах, засилає козаків на каторжну працю в Ладугу, Вороніж і далі. Що ж Україна? А мені що до того!

Петро, як цар, володарює в Києві, руйнує Батурин, вирізує Ромен. Що ж Україна? А мені що до того!...”

Всі зошити Г. Андрузького невдовзі лежали вже на столі графа Орлова. Звітуючи з цього розвитку подій цареві, шеф жандармів запропонував кинути „Андрузького як людину невинуватну” у Шліссельбурзьку фортецю. Але цареві припав до душі інший варіант: Соловки. І на завжди.

Про те, що було далі, автор цих рядків довідався з рідкісної книжки російського дослідника Георгія Фруменкова „В'язні Соловецького монастиря”. Вона побачила світ в Архангельську в 1968 році - побачи-

ла на коротку мить, бо партійні ідеологи, хоч і з деяким спізненням, все ж зорієнтувалися, що це як не антирадянська, то принаймні - антиросійська література. Весь наклад книжки знищили. Чесним людям вдалося врятувати буквально декілька примірників. Один з них на початку 70-их років потрапив в Україну. Його привезла родина українського православного священика Сергія Кульчинського, якого колись запроторили на північ як ненадійного для комуністичної влади. Син о. Сергія, Ярослав, співак, тепер Заслужений артист України, працював декілька років в Ужгородській філармонії. Там ми познайомилися і подружили. Коли він повертався на рідну Волинь, книжку Г. Фруменкова подарував мені. Кожна її сторінка насичена точною, дуже цінною інформацією. Крім Г. Андрузького, дослідник докладно розповідає ще про двох українців на Соловках – останнього кошового гетьмана Запорозької Січі Петра Кальнишевського і про маловідому, однак, вельми цікаву особистість Івана Леоновича з Полоцьку, який, відвідавши Галичину, здійснив непростимий, з погляду Синоду, гріх: перейшов з православ'я в „уніятську” Церкву.

Отже, з цієї книжки довідуємося, що допроваджували Г. Андрузького на Соловки з особливою пильністю. На острів він ступив 23 травня 1850 року, й того ж дня соловецький архимандрит Дмитрій видав конвоїрам довідку про те, що в'язня „справно перебрано” від жандармів. А 2 червня архангельський військовий губернатор контр-адмірал Бойль відвітував за Г. Андрузького перед міністерством внутрішніх справ.

Обов'язок „перевиховати” Г. Андрузького взяв на себе сам архимандрит Дмитрій. На жаль, він не залишив про це жодних записів, все ж можна припустити, що між ними виникли неформальні, досить довірливі взаємини. Ледве чи архимандрит за все своє життя часто зустрічав таких ерудованих молодих людей, як Георгій. Мабуть, освічений і шляхетний в'язень з його романтичним, спрямованим у далеке майбутнє світоглядом, не меншою мірою впливав на свого вихователя, ніж вихователь на в'язня. Дуже можливо, що духівник проїнявся до Георгія щирим співчуттям і бажанням сприяти у полегшенні Георгієвої долі. В кожному разі, вже в грудні 1850 року о. Дмитрій повідомляв у Синод, що йому вдалося „з Божою поміччю вивести злочинця на добру дорогу”. До цього звіту архимандрит додав листа Г. Андрузького - нібито покаянного, хоч, швидше за все, те покаяння диктував сам о. Дмитрій, бо тільки з його уста могло лягти на папір уявлення, що „ув'язнення, самотність, порядок і нагляд” принесли Георгієві „велику душевну користь...”.

Доброго висліду це не дало, взагалі не дало ніякого. На „покаяння” Г. Андрузького влада не звернула найменшої уваги: в III Відділенні працювали професійні психологи, ніж соловецький архимандрит.

І не побачив би більше волі Георгій, якби не почалася Кримська війна і якби вона не закінчилася ганебною поразкою Росії. На тлі цієї поразки, зокрема завоювання Севастополя, „міста російської слави”, коаліційним англійсько-французько-турецьким військом, особливими подвигами здавалися окремі оборонні операції росіян. Однією з них була оборона Соловецького монастиря від англійсько-французької ескадри 6-7 липня

1854 року. У цих боях подиву гідну хоробрість виявив Георгій Андрузький. Ймовірно, то була його зоряна година, коли все на той час, що тільки міг, він уже передумав, все, що міг збагнути, збагнув, що міг відчути серцем, - відчув, і тепер, у момент бою, став віч-на-віч з вічністю.

Монастирська влада, вражена героїзмом Г. Андрузького, виклала у листі до військового губернатора всі подробиці того бою і висловила тверде переконання, що в'язень заслуговує не тільки на звільнення, але й на право вільно обирати місце проживання. Від контр-адмірала Бойля лист пішов до Петербургу, проте шеф жандармів граф Орлов, попікшись на гарячому, дмухав на холодне: дозволив звільнити Г. Андрузького з Соловецької тюрми і взяти на канцелярську службу в Архангельській губернській управі – „під найсуворіший нагляд місцевого начальства”.

На цій службі Георгій перебував чотири наступних року. В1858 році влада нарешті зважила на постійні прохання його сестри і дозволила Георгієві вернутися в Україну, на рідну Полтавщину - певна річ, під нагляд поліції...

Роки його життя: 1827-1868.

Джерзі-Ситі

Євген СІНКЕВИЧ

ПАТРІОТАМИ НЕ НАРОДЖУЮТЬСЯ, НИМИ СТАЮТЬ

До 90-річчя Яра Славутича

Яр Славутич

Складне явище – сьогоднішня Україна... Поряд з паростками нового життя, з прикрістю доводиться спостерігати тяжку спадщину недалекого минулого, бо, на жаль, людська свідомість схильна до інерційності. Багатьом старшим людям, та й їхнім онукам, „юним лєнінцям”, все ще сниться повернення до радянських часів. До тих часів, коли українців винищували голодом, масовими репресіями, виселеннями, коли гнобили їх по колгоспах, немилосердно експлуатували на „будовах комунізму”, коли виймали з їхніх грудей українську душу, коли ділили на „східняків” і „західняків”, коли між світовим українством і Україною стояла непроникна стіна. А тим часом життєвий досвід наших земляків, яких доля розкида-

ла по різних країнах, може істотним чином допомогти нам у дорозі до демократичної і національно сильної України.

З визначним поетом, літературознавцем і полум'яним патріотом України Яром Славутичем мене звела сама доля. Готуючись у 1997 році до конференції на тему: „Заселення Півдня України: проблеми культурного і національного розвитку”, котру наша обласна держадміністрація включила, на мою пропозицію, у плян відзначень Шевченківських днів на Херсонщині, я отримав листа від тоді ще не знайомого мені мешканця Канади Яра Славутича, адже це літературне ім'я до 1991 року у нас мало хто знав. У листі йшлося про бажання автора взяти участь у тій конференції. Він приїхав – і ті три дні спілкування з непересічною особистістю залишили по собі незабутнє враження. Тоді й почалися постійні творчі взаємини письменника-науковця з місцевою творчою інтелігенцією.

Яр Славутич поділився своєю мрією про повернення на Батьківщину, розраховував перебратися з дружиною на Київщину або на дорогу його серцю Херсонщину. На жаль, передчасна смерть дружини завадила цим планам.

Друга зустріч зі знаменитим земляком відбулася вже в 1998 році, в мешканні відомого херсонського письменника Василенка. Ми обговорювали перспективи видання збірника наукових праць „Південний архів” і опублікування в ньому одного з досліджень Яра Славутича. Глибина суджень, дотепність, вроджений гумор і величезний життєвий досвід цієї людини перетворювали спілкування з нею на подію року. Після подолання різних неминучих перешкод збірник, який відкривала стаття Яра Славутича, таки вийшов з друку.

Життєвому та творчому шляху письменника і науковця присвячено в останнє десятиліття немало статей та узагальнених праць, і навіть спеціальних конференцій – наприклад, у Запоріжжі. Розраховуємо, що ця невеличка розвідка напередодні 90-річного ювілею Яра Славутича якоюсь мірою доповнить його біографію новими відомостями.

Народився Григорій Михайлович Жученко (в 1941 році він взяв собі псевдо – Яр Славутич) (2) 11 січня 1918 року, біля Благодатного (зі слів самого Яра Славутича знаю, що місцем його народження слід вважати хутір Жученки) Олександрійського повіту Херсонської губернії, в заможній селянській родині. Вже в дитячі роки відчув на собі свавілля сталінської репресивної системи: родину його розкуркулили і заслали на Північ, їм вдалося втекти вже з потяга, почалися довгі поневіряння з матір'ю і сестрами.

У 1933 році 15-річний підліток присягнув дідусеві, котрий помирав голодною смертю, що не буде коритися несправедливому ладові. Під час навчання в Запорізькому Педагогічному інституті енкаведисти його заарештували за читання заборонених книжок. Все ж йому пощастило в 1940 році закінчити навчання – з дипломом учителя української мови і літератури. До війни учителював в школі села Ботево Приозівського району.

Напередодні війни його забрали до війська, служив у Білорусії, в саперно-інженерній школі 375-ої дивізії Червоної армії. Під час нападу німців опинився на окупованій території, увійшов в українське самостійницьке підпілля: був постійним зв'язковим між „Чернігівською Січчю” (збройний підпільний загін під командою полковника Стрільця) і київською групою націоналістів. На цей час припадає його зустріч з Оленою Телігою, від якої діставав патріотичну літературу. Завдячуючи Іванові Ірлявському, захопився творчістю Олега Ольжича.

З наближенням фронту вирушив за Захід. В 1959 році емігрував з Баварії до США. Спершу працював на конвеєрі в палітурні у Філядельфії, не залишаючи думки про продовження навчання. Невдовзі одержав стипендію від Пенсильванського університету, став студентом, опісля – й аспірантом на славістичних студіях, які скінчив у 1955 році з науковим ступенем доктора філології. Протягом п'яти років викладав українську мову для американських військових.

В 1960 році Яра Славутича запросили на посаду професора української мови і літератури в Альбертському університеті в Едмонтоні, в Канаді. Там він майже 30 років провадив мовні і літературні курси, брав активну участь у наукових конференціях і міжнародних конгресах, друкував статті з української тематики англійською мовою. Багато разів порушував проблему переслідувань в СРСР учасників правозахисного руху – Вячеслава Чорновола, Івана Дзюби, Івана Світличного, Василя Стуса. Яру Славутичеві належить авторство підручників з української мови для англомовних, франкомовних та португаломовних студентів.

Будучи надзвичайно мобільною людиною, він цікавився всім Божим світом, під час однієї академічної відпустки здійснив подорож довкола землі – сам, поза туристичними агенціями.

Певна річ, в Україні він бував найчастіше: тільки від 1990-го до 1998 року побував на рідній землі десять разів, в чому числі – чотири рази на Херсонщині. У ті ж роки в Україні вийшло близько 20 його книжок, тоді ж він заснував Фонд свого імені – для надання фінансової і методичної допомоги у книговиданні і проведенні різних наукових і культурних заходів, читав у Канаді й Америці лекції про українську літературу, виступав у пресі.

Праця професора Яра Славутича на поетичній і педагогічній ниві відзначена нагородами Літературного фонду ім. Івана Франка (Чикаго), він удостоєний звання Поета-лауреата від Могилянсько-Мазепинської Академії Наук та золотої Шевченківської медалі – за успіхи у викладанні української мови і літератури.

Першу збірку поїзій – „Співає колос” (на степові теми) він видав ще у 1945 році в Авгсбурзі, а третя збірка під промовистою назвою „Правдоносці” вийшла в 1948 році в Мюнхені. Дев'ята зборка, „Живі смолоскипи”, (про правозахисників і дисидентів) побачила світ в 1983 році в Едмонтоні й у 1992 році була перевидана у Львові.

Знайомство з поезією Яра Славутича в Україні почалося з його збірки „Слово про Запорозьку Січ” (Дніпропетровськ, „Січ”, 1991). Десята збірка – сонети „Шаблі тополь” вийшла в Києві 1992 року, а в 1995 році

перевидана у Харкові. Відтак виходили збірки „Гомін віків”, „Спрага”, „Оаза”, „Маєстат”, „Мудрощі віків”, „Завойовники прерій”, „Донька без імені”, „Соловецький в'язень”, „Моя доба”, підсумкова збірка „Трофеї”. Український читач тепер має змогу ознайомитися з добре виданою та великою збіркою, що включає всі поетичні твори Яра Славутича за 1937-2004 роки.

Значною подією в його житті і в житті української культурної громадськості було видання першого в світі мартиролога української літератури під назвою „Розстріляна муза” (Дітройт, 1955), та його англomовного варіанту „The Muse in Prison” (1956). У передмові до цього надзвичайно цінного і вповні піонерського видання відомий літературознавець професор Кость Волинський писав: „Як вчений-професіонал, автор, пруступаючи до складання цього скорботного мартирологу, вповні віддавав собі звіт у тому, що він взявся за роботу настільки ж необхідну, важливу для сучасних поколінь, настільки й історично відповідальну. Йшлося ж бо не лише про конкретні людські долі окремих письменників, мистців України, а й про долю всієї української літератури (культури взагалі), про те, як, добиваючись неподільно-свавільного свого володарювання, українську інтелігенцію нещадно душила, розпинала, нищила компартійна система”.

90-річний ювілей Яра Славутича — це ще одна нагода вшанувати славного сина нашого народу за подвижницьку працю і синівську відданість рідній Україні.

Про автора:

Євген Сінкевич — доктор філологічних наук, професор Херсонського державного університету

Яр СЛАВУТИЧ

ЮВІЛЕЙНЕ, 2008

*Дев'ятдесят мені чи дев'яносто?
Обидва слова правлять ясно й просто.*

*Адже Московії ще не було,
Як 'дев'яносто' в Київ прибуло.*

*І вже відтоді кожному здавалось,
Що слово те у спадок нам дісталось.*

*Але в Кремлі – пізніш – так повелось:
Украли з Києва і Русь і Рось.*

*Привласнили й церковне 'дев'яносто',
Яке звучало суздальцям непросто.*

*До того й Чудь родила чудаків,
Що хваляться: – Живьом віки віків! –*

*Не змарнувало й фінське плем'я Мері,
Повідчинявши для прибулих двері.*

*І накінець мордовська гурма Вєсь
Перемісила всіх у суміш – смєсь.*

ЗОЗУЛЯ (Тріюлет)

*Кує зузуля у ліску,
Мої рахуючи літа.
Чи не з Херсоницини? Не та
Кує зозуля у ліску.*

*Тутешня пташка, як свята,
З Ванкуверу. – Ку-ку! Ку-ку!
Кує зозуля у ліску,
Мої рахуючи літа.*

Відвідуючи Ванкувер, 2007.

Христина ВОЛИЦЬКА-ФЕРЕНЦЕВИЧ

„ВКРАЇНСЬКИМ СЛОВОМ РОЗПОЧАВ СПІВАТИ“

До 210-річчя безсмертної „Енеїди“

У 2008 році минає 210 років від появи „Енеїди“ Івана Котляревського – яскравого літературного вияву нашого національного „я“.

Україна, на початку XIX сторіччя розділена між двома імперіями — Російською й Австрійською, втративши національну політичну еліту та залишки державности, здавалося, була приреченою і нагадувала період в українській історії так званих „сутінок“ кінця XIV - початку XVI століть, коли вона нібито існувала — існувала ж земля, жили міста і села, народжувались і вмирали люди — і не існувала, бо про її державно-політичну самостійність, окремішність в тогочасних умовах не могло бути й мови.

Після довгих років Руїни національно-державне відродження України не могло відбутися швидко. Кінець XVIII — початок XIX ст. на Наддніпрянській Україні був позначений майже цілковитим припиненням національного життя... Одначе, всупереч усім бідам і неймовірним випробуванням, український нарід знаходить в собі силу знову і знову випрямляти спину та змагатися за свободу. Колишній радянський дисидент і політичний в'язень, відомий літературознавець і філософ Євген Сверстюк так пише про це у своїй статті „Іван Котляревський сміється“: „Ніякою логікою не пояснити нам наших відроджень після поразок і самого факту нашого національного існування: ми живемо в стихійно-іраціональному, в глибинах, самим корінням, що вічно пробивається паростками і рідко досягає нормального цвітіння. Лише в глибинних джерелах вільно народжується наша сила, яка на поверхні не має жодної видимо стійкої форми існування. Наші перемоги нагадували нічний бенкет на руїнах чужого палацу. Зате наші поразки кожного разу здавалися остаточними – нас вирубували на пні, забуваючи в кри-

вавому п'яному гаразді, що в глибинах недосяжне коріння, а в нашій землі – проростає кинуте в бою зерно.

Вранці сходило нове сонце, на лоно землі падала свіжа роса, і усміхнено вискакували нові памолоді, що за правом живого здобували собі простір. Праця, боротьба, муки – і в дужому тілі народжувався здоровий, голосний і вільний сміх. Ми знову сміялися, і це завжди було добрим початком...“.

І саме у ті важкі часи буття українського народу – після зруйнування Січі, закріпачення селянства, винародовлення української шляхти, міщанства, духовенства, з'являється „Енеїда“, написана живою українською мовою, й у формі травестії, жартома, веселими натяками, дотепною сатирою дорікає панам, що недобре вони роблять, коли тільки бавляться, бенкетують, а народ стогне в неволі.

„Енеїда“ виходить друком у 1798 році в Петербурзі без згоди автора, у трьох частинах. Повне видання „Енеїди“ у шести частинах вийшло 1842 року в Харкові, вже після смерті І. Котляревського.

Ніби жартома, в „Енеїді“ відтворено минуле України та її сучасне (кінець XVIII — початок XIX ст.), оспівано героїзм українського козацтва, його побратимство, нестримну жадобу до волі. У ті важкі часи в „Енеїді“ автор розкривав духовну велич рідного народу, його мрії, у конкретних художніх образах утілював його віру в краще майбутнє.

„Енеїда“ – це травестія (перелицювання) поеми римського поета Вергілія. Характерною ознакою травестії є гумористичний підхід до серйозної теми.

„Енеїда“ І. Котляревського, що розбудила українців емоційно, своєю появою завершила стару епоху в українській літературі і проголосила нову.

Започаткований І. Котляревським процес творення нової української літератури став основою для етнічного розуміння нації, поєднання етнічного і державницького в подальшому розвитку української політичної думки.

Важливість появи „Енеїди“ розуміли діячі української культури та всі, кому доля України та її народу не були байдужими. Іван Франко писав: „Творчість І. Котляревського увійшла дорогоцінним вкладом в українську літературу і стала живим джерелом духовного розвитку народу“. Наш Великий Каменярь чітко про це говорить у вірші „Котляревський“:

*Еней був парубок моторний
і хлопець хоть куди козак...*

Ілюстрація Анатолія Базилевського

*Орел могутий на вершину сніжному
Сидів і оком вздовж і вишир гонив,
Втім, схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.*

*Та грудю снігу він крилом відбив,
І вниз вона по склоні кам'яному
Котиться стала — час малий проплив,
І вниз ревля лявіна дужче грому.*

*Так Котляревський у щасливий час
Українським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз.*

*Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.*

Беззаперечно, І. Котляревський був талановитим поетом. Одначе, щоб бути зачинателем нової української літератури — мало самого таланту: треба мати міцний український хребет. Той хребет, який крізь усі лихоліття і катастрофи знову й знову випрямляється і утверджує підставове людське право — бути собою.

Поема „Енеїда”, поряд з травестійністю, - твір реалістичний, побудований на життєвій основі. Написана короткими, динамічними рядками, легким, прозорим ямбом, щоб жартівливий зміст одягти в дзвінку, „батьору” форму. Віршова структура „Енеїди” - новаторська, вона утверджувала силаботонічну систему віршування.

Вергілієву епопею І. Котляревський перетворює на веселу, бурлеск-ну розповідь, вражаючу своєю дотепністю, витонченістю спостережень у зображенні українського побуту другої половини XVIII ст. Він надає їй національного забарвлення, переносючи подію на український ґрунт. Національний кольорит твору доповнюють імена героїв та географічні назви.

В „Енеїді“ давньоримські герої носять народний одяг українців, вживають українські страви та напої, співають українські пісні, про Сагайдачного і про Січ, бавляться в українські ігри. А головний герой -

*Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак.*

Зі сторінок поеми лунає народна музика бандури, кобзи і сопілки. Герої витанцювують гопака, третяка, гайдука.

В „Енеїді“ зображено яскраві типи різних суспільних верств і намальовано картини української дійсності.

„Енеїда“ - широке полотно народного життя з різними його позитивами і неділками. Народні обряди, звичаї, вірування, вечорниці, ворож-

ба, похорон, поминки. Все це надає „Енеїді“ національного українського кольориту.

І. Котляревський раз у раз звертається до історичного минулого України, звеличує патріотичні подвиги народу.

*Так вічної пам'яті бувало
У нас в Гетьманищині колись.
Так просто військо шикovalo,
Не знавши: стій, не шевелись;
Так славнії полки козацькі
Лубенський, Гадяцький, Полтавський
В шапках, було, як мак, цвітуть.
Як грянуть, сотнями ударять,
Перед себе списи наставлять,
То мов мітлою все метуть.*

Оспівуючи кращі національні традиції, стверджені історичним досвідом народу, поет закликає самовіддано любити вітчизну, проїнятися життєдайним почуттям служіння їй. Любов до батьківщини кличе на подвиг, пробуджує високі почуття. У боротьбі за рідну вітчизну люди цілком змінюються. Патріотичні почуття підносять гідність людини, її честь.

*Любов к отчизні де героїть,
Там вража сила не остоїть,
Там груди сильніша од гармат.*

„Енеїда“ є твором ідейним – це проявляється в осуджуванні кріпацтва, і в звеличенні минулого України, і в закликові до любови до рідного краю та до особистої посвяти для загального добра. „Енеїда“ осяяна світлим гуманізмом письменника, який любить і поважає народ, вболіває за його страждання, пишається його героїчним минулим.

Вихід у світ „Енеїди“ став епохальним явищем в історії української культури, визначною подією в духовному житті народу. З'явилася книга, що видвигала важливі суспільні та естетичні проблеми.

Автор підкреслює паразитичне існування панів-поміщиків, з їхньою зневагою до народу, честолюбством, аморальністю, і продажну хабарницько бюрократично-канцелярську зграю, всіх оцих людських п'явок, кровожерів.

Незважаючи на згаданий проміжок часу, „Енеїда“ не втрачає своєї злободенности і в нашому сьогоденні ХХІ сторіччя. Існують ті ж пани-олігархи з їхньою байдужістю до народу України, зграї продажних бюрократів-хабарників і честолюбних народних провідників-політиків.

На сторінках „Енеїди“ перед нами проходять картини пекла, де караються оті, що людям жити не давали:

*Панів за те там мордовали
І жарили зо всіх боків,*

*Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.
Чиновників різних рангів:
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили,
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабарі.*

Автор „Енеїди“ І. Котляревський народився 9 вересня 1769 року в Полтаві, в сім'ї дрібного чиновника-канцеляриста. З дитячих років виявилась у нього охота до читання й пильність у заняттях.

Початкову освіту здобув у дядя; у 1780-1789 роках навчається в Полтавській духовній семінарії. Вже тут юнак виявляв зацікавлення до „словесности“ — античної літератури, зокрема до римського поета Вергілія. Духовна кар'єра не приваблювала І. Котляревського, він залишає семінарію на останньому курсі й стає канцеляристом (1789-1795). Деякий час І. Котляревський був домашнім учителем у поміщицьких родинах на Полтавщині.

Близько 1794 року І. Котляревський розпочав літературну діяльність, взявшись за переробу в бурлескному стилі Вергілієвої „Енеїди“. Вже перші розділи „перелицьованої“ „Енеїди“ поширювалися в рукописних списках і набули чималої популярності серед читачів.

Протягом 1796-1808 років І. Котляревський перебував на військовій службі. Не залишав у ці роки він і літературної творчості, продовжуючи працювати над „Енеїдою“.

1808 року І. Котляревський виходить (в чині капітана) з війська, їде до Петербургу, але, не влаштувавшись там на службу, повертається до Полтави. 1810 року дістає посаду наглядача в Будинку для виховання дітей бідних дворян. Багато сил і енергії віддав І. Котляревський культурному піднесенню Полтави; особливо цікавила його справа організації місцевого театру. Протягом кількох років (1818—1821) І. Котляревський був директором Полтавського театру. Саме в ці роки І. Котляревський написав свої славнозвісні п'єси „Наталка Полтавка“ і „Москаль чарівник“, завершував працю над „Енеїдою“.

Поряд з літературною діяльністю І. Котляревський постійно цікавився мовознавством, етнографією, вивчав усну народну творчість, історію України.

У 1827-1835 роках І. Котляревський обіймав посаду попечителя „богоудодних закладів“, виявляючи і тут своє гуманне ставлення до простих людей, прагнення полегшити їхнє становище. 1835 року письменник через хворобу йде на пенсію. До останніх днів життя І. Котляревський працював на літературній і науковій ниві. Помер письменник 10 листопада 1838 року в Полтаві, де і похований на міському кладовищі.

Значення „Енеїди“ й у тому, що цим безсмертним твором І. Котляревський довів, що і й у рамках бурлескного жанру можна правдиво показати життя народу і висміяти його ворогів.

Цього 2008 року минає також 170 років від смерти І. Котляревського (29 жовтня 1838)

30 серпня 1903 року в Полтаві урочисто відкрито пам'ятник першому класикові нової української літератури. У своїй промові на тому святі М. Коцюбинський, характеризуючи роль І. Котляревського в розвитку української літератури, підкреслив, що „занедбане й закинуте під сільську стріху слово, мов фенікс з попелу, воскресло знову... і голосно залунало по широких світах“. Ці слова М. Коцюбинського перегукувалися з поезією Т. Шевченка „На вічну пам'ять Котляревському“:

*Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.*

Володимир ЄФИМОВ

БЕЗСМЕРТНИЙ МАМАЙ

Згідно з давнім календарем - „Від створення світу” - ми нині живемо у 7515 році. Останнім часом в Україні, крім сповідування православних християнських традицій, значна частка людей прихилиє серце до стародавніх вірувань праукраїнців, які прийнято називати язичницькими (християнські церковники зневажливо називають їх поганськими). Тодішнє слов'янське суспільство, крім тотемів-богів, які символізували незрозумілі для свідомости давніх людей сили природи, пошановувало ще й низку символів етнокультури, які з часом, так би мовити, канонізувалися у ментальності українців. До таких символів у славетну Козацьку добу історії України долучили й образ Козака Мамая.

Втім, деякі сучасні апологети чи прихильники язичництва стверджують, що „Козак Мамай – лише доволі пізній та канонізований образ. Насправді він прийшов до нас з історичної далечини, з архаїчної давнини, і літ йому багато тисяч... Поза, вираз обличчя, довгий чуб „оселедець” з'явилися ще в індоєвропейському середовищі, вони й досі зберігаються брахманами Індії... Із Далеким Сходом його споріднюють не лише паралелі формальних рішень, а й глибока медитативна сутність” (О. Годенко). На підтвердження такої гіпотези дніпропетровський історик Юрій Шилов навіть у Кам'яній могилі знайшов зображення, що нагадує типового „мамая”. Про Кам'яну могилу, справжнє печерне чудо України, настінні розписи якого датуються з XVI-XIII ст. до н.е. (!), можна читати у книзі Б. Д. Михайлова „Подземный Эрмитаж Приазовья”, 1998.

У наш час Козак Мамай не лише символізує пам'ять поколінь, але й залишається чимось світлим, правдивим, надійним, - з яким легше жити в сучасній буремній Україні, якщо мати його в серці, як і Господом Богом - в душі. Недарма ж у XVIII-XIX ст. майже у кожній українській

хаті висіла на стіні картина з зображенням Мамає, до якої згодом долучився портрет Тараса Шевченка.

Образ Козака Мамає – легендарної знакової постаті українського фолкльору, літератури, образотворчого мистецтва - час від часу спалахує яскравим імпульсом в культурному житті сучасної України. Десь йому присвятують фолкльорно-етнографічне свято за темою „Козак – душа правдивая...”, десь відкривають тематичну художню виставку „Козак Мамай – фолкльорний образ”, а то й покажуть художній модерновий повнометражний кінофільм „Мамай”, створений 2003-го року Олесем Саніним.

Про оригінальність, неординарність, неоднозначність образу Козака Мамає вже багатенько написано у різні часи науковцями. Але, на жаль, опубліковані матеріали присвячені переважно висвітленню окремих аспектів зовнішніх ознак народного улюбленця і, навіть за найкращих намірів, бачимо лише поверхову уяву про нього. De-facto, мистецтвознавці обмежуються хоч і щирим, хоч і різнобарвним, але лише білянауковим обговоренням сутності цього „козака”, – без багатовимірного розкриття джерел його історичного походження.

У зв'язку з відкриттям у Дніпропетровському художньому музеї персональної виставки відомого дніпропетровського скульптора Володимира Наконечного, на якій представлено кілька десятків Мамаїв, хочу поділитися моїми власними думками, які є результатом багаторічної зацікавленості цим образом. Частина професійних істориків-мамаєзнавців (термін мій. – В.Є.), розглядаючи гіпотези історичних коренів образу Козака Мамає, схиляється до „західньої версії”, тобто вони проводять аналогію між НЕВІДОМОЮ – зі східноукраїнських хронік та фолкльору – постаттю в історіографії України та західноєвропейським узагальненим образом „НІХТО” у творчості багатьох художників та письменників (на кшталт капітана Немо у Жюль Верна в „Двадцять тисяч льє під водою”).

Більше популярна „східня версія”, про що начебто свідчить і звучання самого імені „Мамай”, і дещо з атрибутики на його художніх зображеннях, вельми поширених в українській народній творчості протягом останніх 3-4 століть, з яких – на думку знаного мистецтвознавця з Дніпропетровського художнього музею, на жаль, вже покійної Лідії Яценко - натепер збереглася лише якась сотня (точніше – 107) справді автентичних глибинно-народних зображень, створених у стилі наївного примітивізму. Такої ж концепції дотримується і П.О. Білецький у книзі „Українське мистецтво XVII-XVIII ст.”, Київ, 1969.

Можна поважати аргументацію „західників”, захист ними своєї ідеї, але ж не можна ставити воза поперед коня: висновкам мають передувати аргументи. А вони свідчать про більшу вірогідність саме „східньої версії”.

Оскільки достеменних стародавніх писаних джерел, де б однозначно розкривалося походження образу Козака Мамає, не існує, мусимо розглядати два аспекти: семантичний та образотворчий (разом з тексто-

вими рукописними написами, які інколи супроводжували зображення на полотні або на дереві, зокрема на скринях).

Слово „мамай” у тюркських мовах, за славнозвісним „Толковым словарем живого великорусского языка” В.І. Даля, означає „чудище, яким лякають дітей” (зрозуміло, дітей татарського чи інших східних народів). Навзаєм – будьмо щирими – варто зазначити, що і під час, і після татаро-монгольської навали, тобто десь починаючи з XIII ст., імовірно несподіваної появи абстрактного страхітливого завойовника „Мамаю” могли лякати і слов'янських дітей: казали ж „некликаний гість гірше тартина”.

У сучасній монгольській мові збереглося лайливе слово „мам” у значенні – чорт, диявол. Про це можна дізнатися, відкривши „Монгольско-русский словарь”, під ред. А. Лувсандендева, Москва, 1957. Ознаку родового відмінку „ай” можна бачити і в бурятській мові („Справочник личных имен народов РСФСР”, під ред. М.О. Баскакова, Є.А. Бокарева, С.І. Ожегова та ін., Москва, 1965). Таким чином, для східних народів „мамай” – це дещо надреальне, негативне, незрозуміле, чим можна навіть дітей лякати.

Саме таке трактування образу сприймає і художньо обіграє режисер фільму „Мамай” Олесь Санін. Коли героїня фільму (кримська татарка) запитує героя-козака, хто він, той – не знаючи їхньої мови – не може або ж не хоче чітко й однозначно самовизначитись, показує на широкий степ, і ми читаємо у субтитрах ключове для розуміння сенсу слово NOBODY – без тіла, ледве не потойбічне, дух, ніхто. Та й чи міг молодий козак сказати щось інше, будучи таємно прихованим цією татарською красунею (арт. Вікторія Спесивцева) в оточенні ворогів? Цікава реакція: в очах героїні розпач – її дитинча отут поруч – вона з острахом знижує плечима: „Мамай?!” З цього визначального епізоду ім'я козака й підстрибнуло у титульну назву фільму.

Здавалося б, усе стало на свої місця, але ж... Таке режисерське розуміння поняття „мамай”, на жаль, входить у суперечність з традиційним художнім образом козака, що спокійно сидить у холодку під деревом, схрестивши ноги, та попиває мед-горілочку, граючи на кобзі. Це мирний козак – він без зброї: рушниця висить десь на гілці, спис встромлений у землю. Який же він „диявол”? Таким татарську дитину не злякаєш! Тож треба шукати інше Мамаєве коріння.

Читаємо у книзі М.О. Баскакова „Русские фамилии тюркского происхождения”, Москва, 1979, про можливість етимології імені Мамаї від монгольського слова тете = тата ‘сосок, жіноча груди’, яке зустрічається і в тюркських мовах в тому ж значенні з додаванням елементу – j, тобто маємо кінцевий вид слова: мамай. Саме у цій формі й треба, на нашу думку, шукати розгадку імені, що набуло чи не сакраментальної сили.

До речі, оце „мама” притаманне й європейським мовам, зокрема романо-германським, наприклад, французьке маман – матір.

У класичній латинській мові (див. „Сокращенный латинский словарь” Ананьева, Яснецкого и Лебединского, Москва, 1883) мамма – гру-

ди жінки, сосок (також у тварин!). Від цього слова походить і *tamilla* – груди взагалі, як передня частина тулуба, в тому числі й у чоловіків. Тож коли наша українська дитина кличе матусю, то чуємо (як кажуть психологи, на рівні „другої сигнальної системи”) не просто голос, а поклик генів, у яких записана споконвічна любов до матері.

Дитинча, яке ссе груди матінки, – абсолютно беззахисне. Воно нездатне до активної дії, будь-якої агресії. Воно покищо є лише споживачем тепла, енергії годувальниці. Саме образ дитини є символом мирного майбуття. Можемо навіть провести аналогію з образом дитини-Ісуса на руках Богоматері в канонізованих іконних зображеннях. Пам'ятаємо ж із Писання: „Бог є Любов”.

Козак Мамай – теж символ бездії, мирного споживання Життя, я б сказав, - перебування у стані Життя. Наш народ отаких зазвичай простою мовою називав неробами, дармоїдами, трутнями, нахлібниками, або ж – це вже з легким акцентом інтелігентської поваги – сибаритами. Так, Мамай – сибарит, він нікому нічого поганого не робить і, як бачимо, робити щось лихе не має аніякого наміру.

З іншого боку, не варто штучно шукати в зображеннях Козака йогівської пози медитації, хоч завжди він сидить у позі „пози лотоса”. Саме у такий спосіб звикли сидіти й тюркські народи, – так їм було зручніше, бо ж ноги - генетично короткі й кривуваті (тисячолітні ж бо вершники!). Навчилися у тюрків отак сидіти на землі й козаки, особливо, якщо побували в турецькій неволі, – так, об'єктивно кажучи, воно й природніше: де знайдеш у степу лаву, аби сісти „інтелігентно”?! А біля багаття у такий спосіб сидіти ще й безпечніше – не тільки вуса й оселедець, а й сап'янці не обсмалиш!

Щодо кобзи в руках Мамає, варто зазначити, що це – один із символів-ознак української ментальності. Про її походження та застосування на теренах України варто читати чудову статтю Андрія Горняткевича (Едмонтон, Канада) „Кобза-бандура. Спроба історичного підсумку” в „Берегині”, 1996, число 1-2. Цікаво, що у статті розглядається і етимологія слова „кобза”: „...У тюркських мовах знаходимо чимало назв інструментів..., що мають дуже подібну форму: *koruz, kobuz, korus, kubyz, koryz*”.

Кобзарі – теж нероби, але ж, будучи сліпцями, мусили побиратися, заробляти на життя у єдиний можливий для них спосіб – грати на кобзі та співати. Козак же Мамай – завжди зрячий, має зброю, коня, він ошатно одягнений, тож, як бачимо, не бідує. Чи не парадокс: він байдикує, бо все має?!

А тепер – задля контрасту – покажемо пересічного українського селянина минувшини, хлібороба-гречкосія, який, заробляючи на життя тяжкою щоденною працею, завше мріє про мить-хвилину перепочинку, коли можна буде, як нині кажуть, „розслабитися”, тобто побайдикувати. До речі, і слово байдикувати походить від тюркського *bağ* – тобто пан. А пани ким були? Так, неробами! Селяни малювали свою мрію про спокій-відпочинок Козаком Мамаєм, саме козаком, героєм в очах гречкосія. Мамай, навоювавшись, врешті-решт набув права на відпочинок!

Отже, сприйнявши запропоновану модель трактування образу Козака Мамає, що відповідає на основні запитання щодо семантичного і образотворчого коренів походження образу Козака Мамає, час повернутися до художньої виставки Володимира Наконечного у Дніпропетровську. Але спочатку зазначимо, що до нашого міста ця виставка з назвою „Проект 7514” експонувалася наприкінці минулого року лише в Києві, у Національному художньому музеї України.

Скульптор народився 1956 року на Вінниччині. У 1985 році закінчив навчання у славетному Київському державному художньому інституті. Свої твори виставляв на двох десятках персональних виставок, з 1989 року – член Національної спілки художників України. Здавалося б, бачимо досить типову біографію сучасного митця, якому Богом даровано талант. Але ж не кожен художник може похвалитися, що його творчість знає чи не кожен дніпропетровець.

Так, так, Володимир Наконечний набув слави, перш за все, завдяки створенню пам'ятника Дмитрові Яворницькому, академікові, видатному вченому—досліднику Козацтва. Саме він, Дмитро Іванович - історик, археолог, етнограф, письменник - усією творчістю, усім своїм життям довів: про Запорізьке Козацтво треба завжди мовити з пошаною, з великої літери. Тож, ідучи повз Дніпропетровський історичний музей, біля якого стоїть бронзова постать Яворницького, створена руками Володимира, ми схилиємо голову і перед пам'яттю вченого, і перед талантом скульптора, котрого саме дослідження Яворницького надихнули на створення „Мамаївської серії”. А потім вже долучився потужний духовний льокомотив – куратор проекту мистецтвознавець Олена Годенко (вона, до того ж, є дружиною Володимира).

Не варто сьогодні розповідати про увесь щедрий творчий скульптурний доробок Володимира Наконечного, йтиметься лише про галерею Мамаїв. І перше, що вражає і якось заспокоює, усі Мамаї – це скульптурні постаті за розміром - так званого „кабінетного формату”. Немає двох подібних, а тим паче – тотожних.

Народним традиційним художнім зображенням Мамає було притаманно те, що вони були площинні (намальовані на дерев'яній дошці, на полотні та ін.), сам Козак завжди був показаний сидячим з кобзою в руках, його кінь – стоячим, шабля – висячою на дереві, а от інші допоміжні атрибути (інша зброя, люлька, пляшка з чаркою, лук, порохівниця та ін.), варіювалися як за переліком, так і формою, і розташуванням. В. Наконечний не обмежився традицією: його фігури об'ємні, тобто тривимірні; вони виготовлені переважно ливарним способом з бронзи, з наступною копіткою чеканкою (є також трохи і мармурових, і пластикових); зображений козак не обов'язково сидить, - він і стоїть, і навіть танцює (з люлькою в зубах!).

Скільки „мамаїв” усього представлено на виставці? Десять до сотні. Втім, точної кількості не знаю, - не рахував, але можна уявити масштабність експозиції, якщо лише один із експонатів має назву „49 Мамаїв”! І значимість Мамає для осмислення сутності традиційної ментальності українця Володимир збагнув правильно і при цьому не

дозволив собі профанації – кожного зі своїх „дітей-мамаїв” він високо пошановує, незалежно від того, чи герой показаний із шістьма руками (наче доарійський бог Шива в індуїзмі), чи мирно посаджений під покров Оранти, чи, стоячи навшпиньки, крутить хвоста українському бевзю-чортові. Хтось з читачів-глядачів скептично подумає: мовляв, має бути міра у співвідношенні серйозного та смішного, а я на те відповім посиленням на українську клясику, на український фолкльор – від Івана Котляревського, Григорія Сковороди та Миколи Гоголя до численних народних анекдотів та побрехеньок – всюди Віра йшла поруч з добротою, з любов'ю, із незлим посміхом. Та що там казати про умовності у зображенні козака-людини, Володимир Наконечний і козацького коня може показати із шістьма ногами та трьома головами!

Напередодні презентації виставки відома дніпропетровська радіожурналістка Валентина Орлова, беручи інтерв'ю у скульптора, запитала: „Чи треба було Вам для створення серії Мамаїв розкрутити в собі мільйони?” (тобто відчутти енергетику мільйонів осіб попередніх поколінь), на що Володимир відповів чітко і просто: „Для мене Мамай – це образ української душі”.

А ще в уяві митця – фігури Мамаїв, які він створить, а ми поставимо на кургани-могили. І це буде допомагати живим жити. Жити гідно, гордо, з високо піднятою до світла головою. А для цього не можна забувати минуле свого народу, треба пам'ятати його героїв, і реальних історичних, і тих, що гукають нам із небес, що озиваються з легенд, що виринають з підсвідомости. А особливої шани варті узагальнені знакові образи: магічні символи трипільської культури, кам'яні „баби”, розмаїття Березинь, сліпці-кобзарі... А ще Козак Мамай - „наша душа”, яку плекаємо і нині, у 7515 році.

м. Дніпропетровськ

Про автора:

Володимир Єфимов - український історик, краєзнавець і публіцист, за професією – математик, кандидат технічних наук. Завідує катедрою анатомії, біомеханіки та метрولوгії Дніпропетровського інституту фізкультури.

ІНШІ КРАЇНИ, ІНШІ НАРОДИ

9

Лідія КОРСУН

ДЕ САМБО ЗВУЧИТЬ І ТАНҐО

Ріо-де-Жанейро... Буенос-Айрес... Самі назви звучать, як музика. А ще ж природа, історія, народні звичаї, традиції... Серед яких світової слави „Карнавал“ і „фестивали танго“. Уявлялось: а раптом на березі Капакабани в Ріо зустріну Паула Коеля, або на вулицях Буенос-Айресу – Хуліо Бокка! Ото позаздрю сама собі!..

І ось, завдячуючи туристичній агенції „Лодестар“, мрія збулася!

Ріо-де-Жанейро і його карі-окі

Зустріч з Ріо – якраз напередодні „Карнавалу“. Свята, яке, як відомо, проходить тут щорічно в останній місяць бразильського літа, тобто в лютому при температурі +40С° в тіні. До його початку залишалося 10 днів, у розпалі приготувань: школи самби проводили на наших очах свої проби, Самбадром – стадіон, де відбувається карнавал, фарбували і чистили...

...Здавалося, ми дещо довідалися про країну напередодні мандрівки. Бразилія – це перш за все карнавал, самба, ламбада, тропіки, екзотичні фрукти, пляжі, Амазонка – найповноводніша ріка в світі, джунглі, папуги, коштовне каміння... Бразилія – найбільша країна Латинської Америки, п'ята у світі за територією. А для усього світу це: Пеле, „Маракана“, Жорж Амаду – колишній номінант на Нобелівську нагороду, сучасний

Паульо Коельо, який продав 50 мільйонів своїх книг-бестселерів, перекладених п'ятдесятьма мовами світу.

Ну, а вже щодо Ріо... Яким же було наше розчарування, коли їдучи містом, не зауважили нічого особливого. Така собі низько забудована архітектурна суміш всіх століть, з пізнішими хмаросягами. Лише потім відчули чари міста, коли змішалися з натовпом і вийшли на п'ятикілометровий пляж знаменитої Копакабани (назва пляжу і прилеглого житлового району) та пройшлися у вечірній час її океанською набережною „Авеніда Атлантика”. Одночасно ми засвоювали нові слова і поняття.

Бразилія – єдина країна Латинської Америки, яка 300 літ була колонією Португалії, і тому панівна мова нині в країні – португальська. Перше засвоєне слово на цій мові – кайпирінья: коктейль з місцевого самогону, соку лайми, цукру і льоду, яким нас почастували, щойно ми переступили поріг готелю. Смачно! Аж жаль, що п'ють тут лише „по одній”! З їжі – безліч національних страв. Але найхарактерніша – фейжоада: тушкована чорна фасоль з різними сортами м'яса та ковбас. Страва має африканське походження, португальці додали до неї ковбасу, а індійці – фарофу: суміш борошна маніоки з маслом. За популярністю страва подібна до наших вареників і сала. Не менше славиться й бразилійська кава. Тільки тут її заварюють по-своєму: мелену каву заливають окропом і виходить національний напій кофезіньє. Його вживають дуже міцним, протягом доби по 15 європейських горняток.

Екзотичних плодів (всілякі там папаї, кокоси, ананаси, манго) хоч греблю гати, як у нас яблук восени, яких, до речі, тут немає, бо у цьому кліматі вони не ростуть. А ось „Джако-фрукт” („хлібне дерево”), завезене з Китаю, росте тільки тут, і ніхто із нас раніше його не куштував. Цей плід подібний до величезної дині, за смаком – суміш банана, дині та манго, з якого також випікають солодке печиво та хліб.

Із перших наших географічних відкриттів: протока Гуанабара – місце, де у 1500 році пристав зі своєю командою до берега перший португалець адмірал Педро Кабраль, а в січні 1502 року – Америкго Веспуччі. Його команда прийняла цю затоку за річку й помилково назвали її „Ріо-де-Жанейро” (в перекладі з португальського – „Січнева ріка”). Пізніше на березі цієї затоки заснували місто, якому судилося стати символом мрії людства. До 1960 року, тобто протягом чотирьох століть, Ріо-де-Жанейро було столицею Бразилії, а потім, на щастя, позбулося цього статусу на честь нової столиці – міста Бразилія, що знаходиться на відстані 1000 км від Ріо. На щастя, бо з міста виїхали політики та чиновники, які лише псували кольорит городян. А тоді, у 1500-1502 роках, тут жило плем'я тупінамба. Це були, за описами першовідкривачів, красиві, сильні, здорові люди. Цей наївний народ не мав уяви про власність, уряд, гроші, не розумів, чому ці білі прибульці шаленіють від шматка жовтого камінця. Не знали, що таке добро і зло... Не знали і того, що канібалізм – це не дуже добре, бо вони ж не від голоду поїдали інколи гостей, а тому, що був такий звичай. Якщо засмажити і з'їсти вождя переможених ворогів, то його сила й вправність передається їм. А в усьо-

му іншому – це милі, гарні люди, яких ідеалізували Америкго Веспуччі, адмірал де Вільганьйон, філософ Монтень.

Символом Ріо-де-Жанейро є Статуя Христа Спасителя в стилі арт-деко (архітектор – П'єр Ландовський, інженер Хейтор де Сільва Коста, 1932 рік), що височить на горі Корковадо („Горбун”), з розпростертими руками, (їх розмах – біля 30 м., а голова вагою 35 тонн). Цю місцеву Мекку на висоті 700 м. щорічно відвідують мільйони людей з усього світу. Звідси, як на долоні, видніється все місто: райони, площі, будови, безмежна гладінь океану і широкі піщані пляжі, пляжі, пляжі...

Ось там – класично-демокритична Копакабана, далі – пляж „Іпанема.” Пісня „Дівчина з Іпанеми” – всесвітньовідома, за популярністю на зразок української „Розпрягайте, хлопці коні”. А далі – „Ліблон”(4,5км). Ці назви занотовуємо в нотатник, тому що без них не було б Ріо таким, якого його люблять самі бразилійці та світ. Пляж в цій країні – це прояв душі, менталітету, характеру і стилю поведінки народу. Там люблять зустрічатися Новий рік – в 40-градусну (за Цельсієм) гарячу ніч 31 грудня. За кілька хвилин до 12-ої на Копакабані збирається до трьох мільйонів людей з усього світу, більшість з яких приходять традиційно в білому одязі (символ миру та спокою).

Від підніжжя статуї Христа Спасителя, як на долоні – ще один символ Ріо-де-Жанейро – найбільший у світі стадіон на 220 тис. місць, „Маракана” (назва походить від однойменної маленької пташки). Тут відбуваються футбольні матчі, за якими спостерігає весь світ. Це стадіон, де грав знаменитий Пеле, котрий забив 1088 м'ячів в 1114 матчах.

Події, які відбувалися тут, увійшли до історичних аналізів Бразилії. Наприклад, матч 1952 року між Бразилією та Уругваем закінчився поразкою господарів і ледве не спричинив війну між країнами. Вщерть стадіон був заповненим ще один раз: під час прощального матчу Пеле у 1976 році. Стадіон реставрують, у 2008 році року тут має відбутися чемпіонат з футболу країн Латинської Америки.

Бразилія та Аргентина є найбільшими футбольними країнами, тому тут більше гравців, ніж вболівальників. Грають у футбол всі – діти, жінки, дідусі. В Ріо народився у 1976 році ще один улюбленець сучасного футболу – Роналдо, який є володарем різноманітних нагород європейського та світового значення.

Ще одна специфічна ознака Ріо – гора „Цукрова Голова”, яку відвідують канатною дорогою і з висоти пташиного лету милуються пейзажем міста, в тому числі й найбільшим у світі мостом Нітерой (14 км) та океаном, усіяним тропічними островами.

А тепер про каріокі, тобто про мешканців міста. В перекладі „carioca” – „білий дім”. Так охрестили місцеві мешканці прибульців з Європи, які зводили собі білі будинки. Коли ми вже досхочу нагулялися в житловому районі Копакабани, моя приятелька запитала: „А чому тут всі такі бідні?”. Відповідь з'явилась пізніше. Справа в тому, що каріокі не приділяють уваги одягові. Одяг у всіх, незалежно від соціального стану, впродовж року один: шорти чи бермуди, гавайки (у нас називають їх в'єтнамками). Головна прикраса – це сильне, загоріле тіло.

Каріюки – це нація, що не має собі рівної у світі. По перше, – генетика: симбіоз місцевих племен, європейців та африканців. Португальцям не вдалося індіців тупінамо зробити рабами. В копальнях волелюбні діти тропіків просто гинули. Тоді рабів почали привозити з Африки – до португальської колонії було переселено чотири мільйони африканців. Красивіших та сильніших залишали в Ріо. По-друге – клімат. Його мешканці з XVI століття й до сьогодні – це люди, які вільний від праці час проводять на вулицях і пляжах. Результат – вічно юна, легковажна, життєлюбна, безтурботна нація каріюків, для яких усе місто – це їхня родина. Найголовніша їхня риса – природність самопочуття та поведінки.

Феномен каріюків включає й їхню надзвичайну музичність. Тільки тут змогла народитися самба. Тільки вони, – невтомні, енергійні і життєрадісні, – можуть танцювати у шалених ритмах без перерви чотири карнавальні ночі. Тільки тут, у Ріо, можна почути одночасно всі ритми епохи XX ст.: фокстроти, бугі-вугі, французький шансон, болеро, румбу, танго, португальське фадю і навіть фламенго й тарантели, змішані з самбо, форро і февро – національною музикою для щоденних дискотек і великих свят.

Найяскравішим проявом симбіозу культур трьох континентів є відомий світу Карнавал – національне свято всієї країни тривалістю з тиждень. Це найголовніша подія року кожного бразилійця. Карнавал – це самовідданий вихор емоцій, грім барабанів, запальна, сексуальна самба, цілковита релаксація, цілковита відмова від будь-якого “табу”, і втілення неймовірної людської фантазії у карнавальних костюмах: коли твій костюм важить 20 кг і при цьому майже ніде не прикриває тіла.

Бразилійському карнавалу майже 500 років, якщо мати на увазі, що зародки сьогодинішнього карнавалу привезли сюди португальці. Спочатку це був так званий „жартівливий день” перед початком Великого посту, коли люди дражнили одне одного: на голови сипали і виливали все, що заманеться. Перша самба народилась у 1916 році („По телефону”, автори – Донгаса і Амуро де Альмейда), з надзвичайно зухвалими словами критики на адресу начальника поліції і танцювальним ритмом. Наступного року пісня була використана на карнавалі. Це стало початком традиції писати нові самбо щорічно, на сьогодні їх – майже 400.

Період з 1930-их по 1960-ті роки став апофеозом цього театрального дійства і повної моральної всюдозволеності. З’явився навіть термін „діти карнавалу”, які, звичайно, не знали своїх батьків. Школи самби протягом року готують нові програми виступу. Їх на сьогодні – 69. Але парад на Самбадромі відкривають 14 найвідоміших, кожна з яких має 4 тисячі учасників. Самбадром – це карнавальний стадіон на 70 тисяч глядачів та 700-метровою алеєю посередині, на якій і демонструють свій артистизм і шалений темперамент учасники карнавальної ходи. Ціна квитків – від 250 до 2500 доларів на ніч.

Карнавал відбувається в лютому не тільки в Ріо, а по всіх містах і містечках країни.

У Ріо живе від 6 до 9 мільйонів людей. Два-три з них – діти фавел. У Ріо їх біля 700. Фавела – Це нагромадження халуп без вікон і дверей, до яких притуляються забудови з картону. Там живуть ті самі каріоки, яких на пляжах зовні не відрізниш від еліти. Але там свої закони: нема праці, соціальної підтримки, жаклива антисанітарія, діти відразу ж стають дітьми вулиці, поліція сюди не заглядає, тому панує кримінал. Більшість мешканців фавел не працює і ніколи не працювала. Допомогу від держави отримують тільки ті, хто втратив працю. Харчуються в їдальнях при церквах. А ще полюють за кишенями городян і туристів. Зграї злодюжок із фавел полюють за туристами саме у неділі, вихоплюючи миттєво сумки і кінокамери. Жінкам-туристкам відразу рекомендували золоті ланцюжки перед вечірньою прогулянкою не одягати.

Фавели, як соціальне дно, притаманне Ріо, мабуть, тяжко подолати. Як Нью-Йоркові – його злиденний і кримінальний Бронкс. Одні гроші тут не допоможуть. Бездомні діти з притулків утікають, в школу їх не затягнеш...

І це при тому, що Бразилія з її 190-мільйонним населенням – країна бачата і самодостатня. Сьогодні вона стабільно розвивається, прогресує. Має свій газ, нафту, електроенергію, майже важливі корисні копалини, включно з алмазами та золотом, тобто має підстави стати країною Ельдорадо. А що тут вміють розумно господарювати, ми теж переконалися, коли відвідали ще один об'єкт з означенням „найбільша в світі”. Це гідроелектростанція Ітаїпу на річці Парана. Країна законно пишається цим грандіозним проектом. Тепер штучне море Ітаїпу площею 1400 кв. км. має чисту воду, тут розводять рибу, поряд – пляжі, живе і розквітає вся околиця. Двадцять гігантських турбін забезпечили електроенергією майже всю країну і впершу чергу найбільше 15-мільйонне індустріальне місто і міжнародний аеропорт Сан-Пауло.

Бог, створюючи ландшафт цієї країни, був щедрим, подарувавши ще одне чудо природи, яким бразилійці теж пишаються. Це Ігуасу – найбільший в світі за водоспад, на кордоні Бразилії і Аргентини.

Американсько-канадійська Ніагара скромно виглядає на тлі Ігуасу, бо він удвічі ширший і на 20 м вищий. В зимовий час, – час дощів, – 325 окремих водоспадів вздовж трьох км. виконують свою водяну симфонію та розмальовують веселками бурхливі простори. Нам не тільки показали це чудо з обох сторін, дозволивши перетнути на кілька годин державний кордон з Аргентиною, а й повезли в моторному човні на шаленій швидкості під жерло найбільшого з них – „Пастки диявола”. Жаху набралися!

Буенос-Айрес – танго життя

Лише півтори години літаком від бразильського летовища Ітаїпу до летовища „Буенос-Айрес” – і туристський автобус доставляє нас до столиці Аргентини. Місцевий гід Сергій, до-речі, наш земляк з Луганська – імігрант з „четвертої хвилі” повідомлює : „Ви прибули в прекрас-

не місто позитивної енергетики, в перекладі „буенос айрес” звучить – „добрі вітри”. Щоб оглянути його, не вистачить і життя...”.

Дотепер про Аргентину знали не так багато: це батьківщина всесвітньо-улюбленого танго, з яким пов'язані відомі імена співака Карлоса Гарделя і композитора Астора П'яцолли. На світовій арені футбол країни вособлює Марадона, літературу – Хорхе Борхес, балет – Хуліо Бокка. Диктатора Перона з його музою Евою теж прославили легенди, кіно і любов до них більшості народу Аргентини.

Отримані туристські брошури оголошували: Буенос-Айрес – це Париж Південної Америки. Розкинулося на березі найширшої у світі річки Ріа де ла Плата, місто розтягнулося на 250 км. Воно пишається своєю найширшою у світі вулицею-проспектом Дев'ятого липня і в його центрі є пам'ятник Тарасові Шевченкові.

З вікон автобусу – куди тільки сягає око – широкі проспекти, нагромадження грандіозних пам'ятників-монументів та палаців. Справді це Європа XIX-XX століть, це її багатство, розкіш, її стиль. Перш за все в архітектурі – бароко, класицизм.

Саме в цій країні танго невіддільне від буденного життя. В центрі міста діє єдина в світі Національна Академія Танго. Тут п'ять років готують спеціалістів для театральних шоу та викладачів шкіл танго для всього світу.

З усіх крамниць цілий день линуть різноманітні мелодії танго, не кажучи про кав'ярні і ресторани.

Аргентинське танго – це не тільки музика і танець. Це одна з історичних хронік прекрасної країни.

... Кінець XIX століття. В Європі – безробіття. Аргентина в цей час – одна з найбагатших країн світу. Переживає Ренесанс. Ось-ось наздожене США. Вона розбагатіла за рахунок торгівлі м'ясом – в степах Пампи випасають мільйони голів рогатої худоби. Безробітна Європа ринула у Старий світ, в Аргентину – зокрема. За 10 років сюди прибуло 4чотири мільйони європейців. Хлопці залишили вдома наречених, чоловіки – молодих дружин... В цих обставинах і народилось Танго – як музика і танець ностальгії, самотності, відчаю і ревності.

Спочатку це був чоловічий танець прибулих імігрантів, які „працювали” під мачо. Вони на вулицях демонстрували красу і силу своєї статі. Скоро до танців долучились жінки. І створився не просто танець, а вихор пристрастей: природне притягання у парному танці – і тут же блискавка-спомин про кохану вдома. Відштовх: жорстокий, зненацька. Але природа робить своє: знову притягання, спалах пристрасті... І знову шкода за втраченим, за тією, що залишилася за океаном. Кохання і ревності. Смуток і забуття. У підсумку вийшов танець як окрема театральна вистава, сюжет якої один: це шлях, яким ідуть назустріч один одному двоє. На цьому шляху і романтичні зустрічі, і неминучість розлук. Це шлях проникнення в стихію почуттів.

Так народилось танго – найчуттєвіший та найелегантніший танець сучасності. Пережито успіхи та невдачі, розквіт та заборони навіть в

самій Аргентині, Римським Папою, пуританськими правителями Європи... Потім – реабілітація. Нове полонення Європи. І останні 15 років – міжнародний тріумф.

Композитора і музиканта Астора Піяцоллу (1921-1992), який створив більше 300 мелодій танго, називають одним з видатних музикантів світу. Танго можна почути сім днів на тиждень у великих і маленьких містечках усіх європейських країн. А у Фінляндії він навіть оголошений національною музикою і танцем.

Танго обов'язково є у програмах всіх міжнародних змагань бальних танців. Щорічно в багатьох країнах проводяться фестивалі (також щорічно, до речі, відбуваються вони і в Нью-Джерсі та Вашингтоні, США). У всіх країнах є відповідні школи.

Місто ностальгії, місто ремінісценцій

Як і в танго, ностальгія за Європою відчувається в архітектурі, в пам'ятниках. Ремінісценції – це копії палаців чи пам'ятників, збудованих в Іспанії, Франції, Італії, Німеччині. Наприклад, Палац Конгресу з монументальним фонтаном „Лос Дос Конгресос“ та Оперний театр „Колон“ – це Париж, численні фонтани – Рим. Театр „Колон“ належить до п'яти найрозкішніших в світі, де, до речі, виступали всі світові зірки опери та балету: Дмитро Шаляпін, Лючіано Паваротті, Пласідо Домінго, Михайло Баришніков...

Велика кількість будівель увійшли до складу архітектурних пам'яток: рожевий Палац Президента, Ратуша, Муніципальний театр, Національний музей мистецтв, далі – етнографічний, декоративного мистецтва, історичний... і т. д. – ціле музейне містечко. Всі ці будівлі – високого штибу архітектурні твори. Буенос-Айрес – центр освіти країни. Тут – 40 університетів, найстарішому з них – Університетові Буенос-Айресу – 180 років.

В центрі міста – найвідоміша його частина – Палермо, забудована італійцями. Це район багатих житлових будівель, розкішного посольського містечка, великого парку, Ботанічного саду та зоопарку... Парк Роса ще називають „Вілла Фрейда," тому що сюди у вихідні дні приходять всі, хто займається духовними і фізичними вправами.

Поштова листівка з виглядом
Буенос-Айресу

В парку – могутні дерева, зокрема фікуси, яким по кілька сот років, а ми ж все життя сприймали їх як кімнатні рослини. Ділянка троянд – з 10 тис. сортів! В парку Палермо зібрана своєрідна бібліотека в бронзі видатних діячів культури світу: Данте, Гарсія Лорка, Фрейд, Пікассо, Тарас Шевченко, Шолом-Алейхем...

Пам'ятники столиці – це історія країни. Найвідоміший з них – Обеліск – символ міста на найширшій (140 м) вулиці Авеніді Дев'ятого липня (Avenida 9 Julio), встановлений на тому місці, де 9 липня 1826 вперше замайорів прапор незалежної республіки.

Одним з найбільших, найкрасивіших, найпопулярніших пам'ятників – національному героєві Аргентини, полководцеві національно-визвольної війни генералові Хосе де Сан Мартіно (1778-1850) на одній площі.

Місто увічнило в бронзі також легендарного Симона Болівара (1783-1830), який очолив рух за визволення Венесуели, Колумбії, Еквадору та верхнього Перу (нині Болівія), створив з них об'єднану республіку, ставши її першим президентом. Він мріяв про створення Сполученх Штатів Південної Америки, включно з Бразилією.

А ось монумент ще одному героєві Аргентини – генералові Уркісові, який повалив владу диктатора Росаса. Окрасою центру міста є елегантний дарунок Іспанії з білосніжного мармуру. Це величний Пам'ятник Свободи, який, окрім жіночої фігури, включає чотири скульптурних групи – уособлення боротьби чотирьох частин Аргентини за незалежність.

Є ще одне місце – нагромадження суцільних багатокоштовних пам'ятників – це кладовище Реколета. Тут спочиває в склепах вся аргентинська знать: аристократи, ідальго, конкістадори, генерали, політики... Але помилування туристів сюди в основному через Еву Перон (1919-1952) – дружину диктатора Перона, яка була і залишається популярною серед бідних верств населення. На її могилі – пам'ятник з чорного мармуру. І круглий рік – живі квіти. Друга найбільше відвідувана могила-склеп актора і співця танго Карлоса Гарделя (1890-1935). Він теж тут культова особа. Його голос звучить щоденно з усіх крамниць, кафе, ресторанів, мільйонами примірників тиражуються компакт-диски з його піснями.

Гаучо – аргентинське вільне козацтво

І на завершення теми пам'ятників не можна не згадати ще про одного: застиглого в металі вершника на коні – гаучо. Він весь у пориві, готовий миттєво кинутись в бій. Гаучо – це вільні, сильні, фізично привабливі сини степів, за назвою Пампи, або Пампаси. Тобто аналог тексаських ковбоїв. Або українського вільного козацтва. Це корінне населення Аргентини, в основному метиси – змішана кров індіців та перших іспанських прибульців. Гаучо приручали диких коней, буйволів, розвинувши незвичайну спритність верхової їзди і фізичну силу. Вони кочували зі своїми стадами худоби без родин. Гаучо були справжніми мачо, завжди дотримували слова, любили жарти. Були безмежно вільнолюбні. Багато правителів використовували їх для подолання всіляких завору-

шень, протестів. Пізніше це стало причиною їх переслідування і поступового винищення, зокрема президентом Домінго Сармієнто.

І саме в цей період на їх захист стає інтелігенція, зокрема філософи, письменники. Одним із них був журналіст-літератор Хосе Ернандес, за що навіть був ув'язнений в тюрмі. Утікши, він пише в 1870-ті роки епічну поему „Мартин Ф'єрро”, де змалював з великою симпатією образ героя-гаучо типу нашого Тараса Бульби. І до сьогодні гаучо є символом екстремально-романтичного аргентинського націоналізму, відомого як “аргентініда”. Туристів везуть в ранчо гаучо, де знайомлять з їх побутом, кінним спортом, шаленими танцями.

Без чого не може бути аргентинця?

Відвідини дому і родини милої Гльорії відбулося у суботу. Вдома були всі восьмеро дітей. Виявилось, що родина зібралася разом не через наші відвідини, а тому що тут свято дотримуються традиції: кожна родини в країні збирається разом саме у суботу. Господар готує традиційне асадо – м'ясо, засмажене на сітці і вугіллі з евкالیптового та червоного дерева. Процес приготування – 5 годин. За цей час всі обговорюють родинні проблеми, новини в політиці, п'ють національний напій мате. Мате – улюблений напій гаучо – це зелений чай з листя спеціального дерева, яке росте в Парагваї. Пиття мате – це ритуал, його заварюють в спеціальних горнятках – “колобас”. Найліпші – з сухого гарбуза. П'ють через спеціальну трубочку зі ситечком, передаючи по колу гостям. А м'ясо у цій „м'ясній” країні таке ж популярне, як риж в Китаї.

Як і в Бразилії, у футбол тут грають від двох до ста років. Тому і говорять: „Якщо в аргентинця відібрати мате, асадо і футбол, то аргентинця не буде.”

Українська Аргентина вчора і сьогодні

Українську Аргентину представили мені відомі в Буенос-Айресі громадські діячі: Голова Ради координаційного органу „Українська Центральна Репрезентація” (УЦР), заступник голови товариства „Просвіта” архітектор Юрій Данилишин та член товариства „Відродження”, член екзекутиви УЦР, викладач університету Марія Зінько. Обоє народжені в Аргентині в другому поколінні. Батьки виховали їх в українському дусі. Батько Юрія Михайло Данилишин – автор книжки „Українці в Аргентині” (1979).

Перші українці в Аргентині поселились в 1897 році у північній частині країни – нинішній провінції Місіонес. Більш масово – на початку ХХ століття. Це були українці з польськими або австроугорськими документами, що й породило першу формальну трудність в збереженні етнічної ідентифікації. Ті, хто був і вважав себе за українців, не могли цього довести. В їхніх метриках про народження стояло: „рутєніум” („русини”), їх називали „поляко” і глузували з їхньої еспанської мови. не дивно, отже, що діти цих українців відмовлялися від свого коріння та

мови. Проте, саме в провінції Місіоніс з'явилась перша українська церква (1901) і українські священники. Саме тут по сьогодні – найчисельніша українська громада в п'ятому поколінні українців, народжених в Аргентині.

Перші хвилі українців до Буенос-Айресу прибули в 1920-х роках. А перше культурне товариство “Просвіта” з'явилося тут в 1924 році. В 1939 році організовано ще одне товариство – “Відродження”, що об'єднало раніш створені організації “Стрілецька Громада”(1933) та спортивне товариство “Сокіл” (1931). Як зазвичай водиться в українців, ці дві паралельні організації існують по цей час, маючи своє керівництво і координуючи роботу через “Українську Центральну Репрезентацію”. А в ті далекі часи не було ні своїх священників, ні церков. Часом наїздили священники з Місіонесу за 900 км. від Буенос-Айресу. А згодом появились і тут свої церкви – спочатку українська католицька. Перша каплиця Отців Василіянів посвячена в 1948 році, потім – православна автокефальна, вони діють і тепер, виконуючи духовну та етнічно-об'єднавчу роль. Сьогодні вони мають свої парафії в багатьох районах метрополії, в якій, нагадаємо, проживає від 12 до 15 мільйонів населення в цілому, в тому числі українські громади. А всього в Аргентині згідно приблизних даних проживає 200 тисяч осіб українського походження.

Життя українських організацій Буенос-Айресу значно змінила та активізувала, як і скрізь, повоєнна (після Другої світової війни) політична імміграція кінця 40-их – початку 50-их років ХХ ст. Вона мала професійно і загальноосвітньо кваліфікованих людей. Всі вони включились в працю існуючих товариств. Одна з найбільших проблем української громади сьогодні – вивчення української мови. Окрім прагматичних спонук до засвоєння еспанської мови, всі роки відчувався дефіцит друкованої інформації про Україну. Тут офіційно існувало таке поняття, що України в світі ніколи не було. В пресі ніхто не писав про Україну, як державу, її історію, культуру. В Аргентині це були об'єктивні труднощі для виховання дітей в українському дусі, і одна із причин успіху асиміляції. Ситуація поліпшилась з проголошенням незалежності України. Вперше в місцевій пресі появились дані про нашу країну, про її тисячолітню історію, територію, населення.

Українська громада Аргентини у фінансово-економічному плані значно бідніша від північноамериканських. Але громадські організації є і за структурою подібні. Дві паралельні організації „Просвіта” і „Відродження” мають свої будинки. Є свої молодіжні організації: Пласт з власною домівкою та СУМ. Кожна філія має свої суботні школи. Продовжують виходити у світ українські газети: двомовне просвітянське „Українське Слово” на восьми сторінках (започатковане в 1928 році) – щомісячно. Редактори-ентузіасты Іван Жибак, Ігор Василик та Володимир Данилишин забезпечують її випуск. Католицька Епархія видає двомісячник “Голос Церкви” (редактор – отець Люїс Глінка.) Поки є газети, – вважають лідери громади, – є її голос. Один раз на тиждень працює українське радіомовлення у центрі міста (керівник- Юрій Мушак) і три радіоточки у філіях метрополії.

Діють шість фолкльорних, танцювальні ансамблі та гуртки. Гурток товариства „Просвіти” налічує до 80 членів. Є також хор при католицькій катедрі та хорові гуртки при філіях „Просвіти”. Діє Фундація імені Тараса Шевченка та товариство Українських Високошкілників.

Активно працюють жіночі організації українок: при „Просвіті”, „Відродженні” і Союз Українок, як самостійна організація.

Для літнього відпочинку українці мають оселю „Калина” за 46 км від Буенос-Айрesu. Це 2,5 гектари землі, скромний будинок, де можуть заночувати 15 осіб, басейн, пристосування для готівлі асадо. Оселю утримують волонтери-ентузіясти. Це місце полюбують і ті, що народилися тут, і новоприбулі.

Нашу групу з Нью-Йорку, в числі якої було чимало колишніх киян, в парку в Палермо найбільше вразив найвеличніший в порівнянні з іншими пам'ятник Тарасові Шевченкові. Громада збудувала його в 1974 році (архітектор Лев Моложанин) і дуже ним пишається. Щорічно проводить біля нього свято Шевченка. А Фундація Тараса Шевченка зуміла побудувати на купленому за її кошти українському цвинтарі ще й пам'ятник Жертвам Голодомору, біля якого відправляють щорічно Службу Божу.

3 офіційного досьє про Аргентину

Аргентина – демократично-федеративна республіка. В 1983 році, після 50-річного правління військової хунти, відновлено конституційний демократичний устрій. У її складі – 22 провінції, федеральний столичний округ і Національна територія Вогненна Земля. Національний девіз: “Союз і воля!”

За розмірами території – друга в Латинській Америці і восьма в світі. За природою дуже живописна країна, бо її територія простягається від екватора до льодовиків Вогненної Землі. На півночі знаходиться покрита тропічною саванною рівнина Гран-Чако, в центрі – субтропічні степи Пампи, на півдні – Пентагонія – плоскогір'я з суворим кліматом. Вздовж кордону з Чилі на сході – гори Анди, а на заході – Атлантичний океан.

Населення – близько 38 мільйонів осіб, третина яких проживає в метрополії столиці. За походженням переважна більшість – європейці. Основна релігія – католицька. Державна мова – еспанська.

Це індустріально-аграрна країна з високим розвиненим сільським господарством. Експортують м'ясо (третє місце в світі), шкіру, вовну, зернові, арахіс, лляну олію, садові плоди й овочі.

Видобувають вугілля, мідь, свинець, барій, уран, нафту, природний газ.

Ріо-де-Жанейро – Буенос-Айрес – Нью-Йорк

Олесь ФЕДУК

ДУХ ЯПОНІЇ

Геополітичний світ інтегрується економічно, культурно, расово, і цьому намагається протистояти чергова хвиля націоналістичних рухів як в Європі, так і в Азії.

Ідея націоналізму в своїх догмах як правило особливо не різниться в різних його модифікаціях. Тобто, якщо зробити порівняльну характеристику українського націоналізму з набагато розвиненішим японським націоналізмом, то можна помітити багато подібних рис. Разом з тим в японському націоналізмі є такі моменти, яких українському бракує.

Становлення Японії як націоналістичної держави є великим прецедентом в історії людства. Безумовно Японія має тільки їй властиві особливості. Це - певні географічні умови, через які вона відірвана від материка і тривалий час була непривабливою для чужоземного поневолення; вона - країна, яка має свою соборну державу вже 1,5 тис. років; вона, зрештою, моноетнічна і має винятково чисту расу.

Проте великий дух Японії, носієм якого є націоналізм, як стверджують самі японці, є позаісторичною категорією. І дух великої української нації є позаісторичною позачасовою категорією. Він „висить в повітрі“, тече в генах, час від часу пробиваючись, як каже Славко Артеменко (один з активістів українського студентського руху кінця 1980-их років –Ред.) в предтечах, і нам треба віднайти, відчутти його в собі і зманіфестувати.

Часом корисно не винаходити знову ровера, а скористатися з досвіду тих, хто давно стоїть на цьому шляху.

Становлення древнього японського царства як централізованої держави більшість вчених відносять до VII в.

В III-IV в. найбільш впливовий племенний союз Яматай (О. Кюсю) зумів підкорити союзи центральної Японії і утворити велике державне об'єднання Ямато. Царі Ямато разом з політичною владою виконували функції верховних жреців під час магічних обрядів календарних землеробних празників

„мацурі“, що забезпечувало їх верховенство в середовищі родо-племенної знаті. Це становище підкріплювалось також мітологічними сакральними генеалогіями, котрі відображали складний і гієрархізований культ предків, насамперед праматері царського роду богині Сонця Аmaterасу.

Таким чином, ідеологічним підґрунтям царської влади в древній Японії стали насамперед традиції місцевої релігії - синтоїзму. Царський рід вважався таким, що володіє особливою магічною силою, котра забезпечує ефективне спілкування з божествами, без чого не мислилось функціонування всього суспільного тіла.

З VI ст. в Японії став поширюватись буддизм, в результаті чого до VIII ст. склались синтоїстсько-буддистські форми колективної свідомості, коли релігійні системи синтоїзму і буддизму обслуговували різні потреби суспільства і особи. Американський учений Мілер з приводу цього зазначає: „Буддизм правив духовим і естетичним запитам часу, а традиційні мітологічні уявлення про предків правили за опору соціальної структури, а також засобом визначення відмінностей статусу всередині цієї структури“. Політичною зброєю буддизм був для імігрантських родів з Кореї і Китаю, на яких не роз поширювалися сакральні генеалогії синто.

До VIII ст. відноситься початок застосування японськими владоможцями терміну *тенно* - дослівно „небесний володар“ (перекладається в нашій літературі як імператор). Звідси походить термін *тенноїзм* - японський варіант націоналізму.

Письмова фіксація офіційного канону синтоїзму проведена в літописно-мітологічних текстах „Кодзікі“ (712 р.) і „Ніхонсьокі“ (720 р.), в яких було систематизовано синтоїстські міти, а також перебудовано сакральне генеалогічне дерево родо-племенної аристократії, що виходить з необхідності обґрунтування концепції „божественного“ походження імператорської влади. інтерпретація мітів „Кодзікі“ і „Ніхонсьокі“ з наголоsum на міт про праматір імператорської династії богиню Аmaterасу, а також про мітологічні оповіді про перших імператорів, починаючи від засновника держави імператора Дзіму, послужили пізніше фундаментом ідеології *тенноїзму* - націоналізму.

З XII ст. в Японії на перший план політичного правління виходить *сьогун* - військовий воєначальник. Аж до середини XIX ст. в *сьогуна* зосереджувалась в різний час різна міра політичної влади, а імператорці відводиться ролі лише верховного жреця синтоїзму, що, зрештою, давало йому духовну владу над народом. Вважалося, що імператор довірив *сьогуну* всю владу в царинах адміністративного управління, військового будівництва і - зовнішніх стосунків, а сам був зайнятий більш піднесеними сакральними і духовими справами. Пояснювалось це таким чином: „З тієї ж причини, з якої Сонце і Місяць здійснюють свій шлях, імператор зобов'язаний зберігати своє серце недооркнутим. Тому він живе в палаці, як на небі ... *Сьогун* вказує всі державні повинності і не потребує при відправленні урядових справ дозволу імператора. Коли земля серед чотирьох морів є неспокійною, то це вина *сьогуна*“.

В другій половині XVII ст. з'являються вчення, котрі ставлять в центр моральних принципів шанування імператора. Автори таких теорій отримали пізніше назву *кіннока* („імператорські льоялісти“) і *соннока* („ті,

що поклоняються імператорові"). Найбільш відомими кіннока є Ансай Ямадзакі (1618;1682), Бандзан Кумадзава (1619-1691), Соко Ямага (1622-1685). Ямадзакі вважав імператора тотожним Небові (на відміну від китайського Сина Неба). Саме властиві трону божественні вартості, оскільки на ньому живі потомки богів, складають основу особливого духу японців - „дух Ямато". Інший кіннока, Б. Камудзава, в своїй „Книзі про принципи гармонії" вчив, що лише завдяки існуванню імператора й імператорського двору Японія йменується країною „шляхетних людей" і „вишуканих мистецтв". Якби не було імператора і придворної аристократії, і країна підпала б під владу всього лиш військового дворянства, яке не відрізняється від інших японців нічим, окрім військової сили, то через 200-300 років Японія занепадала б.

Хоча і кіннока, і соннока не мали нічого проти сьогунату, їхні теорії, які „піднімали авторитет імператора", пізніше були використані саме для обґрунтування повалення сьогунату.

Якісний етап в ідеології наступає з другої половини XVII ст., коли загострюється криза феодальної системи. За умов досить тривалої ізоляції країни більшість критично налаштованих мислителів звертаються до джерел культури для відтворення чисто японського шляху. Всі вони ідеалізували „шлях Японії в давнині".

50-70-ті роки XVIII ст. відзначені появою перших активних прихильників реставрації правління імператора.

Особливу роль в реставруванні імператорської влади відіграла чжусіянська школа Міто (Міто гакуха), а також школа „національної науки" (Ко кугатуха), котра виступала з антиконфуціянських позицій за „відродження синто давнини".

На початку XIX ст. школа Міто висунула тезу „шанування імператора - вигнання варварів" як єдино можливий шлях наведення в країні порядку і збереження її національної незалежності перед загрозою зовнішнього вторгнення західних держав. Один з видатних ідеологів цієї школи, Сейсай Айдзава (1781-1863) у 1825 році в своєму політичному есеї „Сінрон" („Нова теорія") виклав свою концепцію, котра отримала назву „кокутай" і поєднувала в собі синтоїстську мітологію і конфуціянські етичні принципи. Згідно з нею, Японія має особливу національну самобутність, даровану синтоїстською богинею Сонця Аmaterасу, яка дала країні правителів (своїх нащадків) в особі вічної неперервної Імператорської династії, а також заклала основи японської моралі: вірнопідданство і синівську шанобливість. Таким чином, Айдзава оголосив синтоїзм „душею державности", а кокутай набував потроєного розуміння: в політичному пляні він означав інститут імператорської влади, в релігійному пляні - духовну основу державности, в моральному пляні - особливий національний характер японців, котрий виявився в моральних якостях шанобливості. Ідея „кокутай" сприймалась японцями того часу як квінтесенція суто японської самобутности.

Проповідь „шанування імператора" ще більше характерна для школи „кокугакуся" („національної науки") як філологічного напрямку дослідження японських класичних книг. Вони закликали відтворити синтоїзм часів „Кодзікі" і „Ніхон сьокі", особливо акцентуючи на властиві мітологічні екоцентристські ідеї і вихваляючи давню монархічну систе-

му. Всі свої сили вони віддавали вивченню пам'ятників старовини, аби зрозуміти, в чому полягав японський шлях перед тим, як він був спотворений у тлумаченнях китайської і буддистської ідеології.

Один з „кокугакуся", Норинага Моїоорі (1730-1801), якого японська традиція причислює до вчених найвищого рангу, так аргументував свою доктрину „божественности" імператорської влади і зверхності Японії: „Споконвіку кожний імператор є нащадком богині Аматерасу. Його дух перебуває в ідеальній гармонії з духом і почуттям богині. Він не шукає нових рішень, а управляє згідно з прецедентами, котрі мали місце, починаючи від ери богів. А якщо він сумнівається, то використовує ворожіння, яке розкриває йому волю великої богині. Не тільки імператор, а й його міністри і нарід теж діють в згоді з традиціями ери богів. Таким чином, в давнині ідея міті (шляху) тобто питання моралі ніколи не обговорювались. З давніх часів, хоча в Японії не існувало тоді вчень, народних рухів не виникало, а правління в імперії відбувалося мирно. Це пояснюється тим, що японці були воістину моральні в своїх діях і їм не потрібно було теорії моралі. А шум навколо моральних принципів, які підняли китайці, пов'язані з відсутністю в їхній практиці моральности“.

Духовний учень Мотоорі, Яцутана Хірата (1776-1813) вчив, що Японія - країна богів, а японці - прямі нащадки богів. Хірата проголошував моральну духову, зверхність японців, створених богами, над всіма іншими народами. В „Великих принципах синто“ він писав:

„Ми всі покликані до існування діяльністю духів наших священних предків, від народження володіємо знанням шляху богів. Це значить, що від природи ми наділені благочинністю величати богів, правителів і батьків, добротою до жінки і дітей, тобто тими моральними якостями, які в конфуціянстві названі „п'яти великими етичними відношеннями“.

Зіткнення з Заходом, що загрожувало втратою національної незалежності країни, поклало до життя в XIX ст. ідею вигнання всього чужоземного і рівночасно посіяло в душі японців ідею державности Японії як протиставлення чужому світові. Ця не зовсім ще ясна ідея єдиної національної держави як засобу захисту всіх від зовнішньої небезпеки могла виявитися лише у формі шанування імператора.

Все це врешті спричинилося до реставрації імператорської влади в результаті революції 1867-1868 років.

Після реставрації імператорської влади перед новими правителями Японії постало тяжке завдання: з одного боку, було зрозуміло, що без модернізації на західній взірєць неможливе спілкування зі світом, з іншого боку, надмірне захоплення західними зразками загрожувало втратою національної самобутности.

В таких умовах політичні провідники Мейдзі після 20-літніх обережних пошуків збалансованого підходу і відпрацювання конкретних шляхів відмовились від того, щоб зачіпати моральні підстави суспільства. Було вжито заходів, аби прийняте від чужорідних культур несло винятково утилітарно-прикладний характер і не зачіпало духових підвалин японської нації. Розвиток мусів сумістити „японський дух і європейські знання“.

Від часу революції Мейдзі японський націоналізм стає державною ідеологією - тенноїзмом.

Ядром Ідеології тенноїзму став комплекс понять „кокутай". Головним елементом „кокутай" вважалася ідея містичного зв'язку між імператором і японським народом. Саме цей зв'язок вважався за фундамент японської держави і нації в офіційній націоналістичній літературі протягом всього періоду від революції Майдзі і до закінчення Другої світової війни.

Основними компонентами структури „кокутай" можна вважати: міт про божественне походження японської держави; міт про божественні якості імператора і унікальні моральні якості підданих; міт про „велику місію нації".

Гармонія японців сягає до єдиного кореня. Японська нація розглядалась як одна велика сім'я, а імператор виступав не як теократичний можновладець, а як покрови всім без різниці японцям, духовний голова нації.

Льояльність до імператора прирівнювалась до патріотизму, прищеплювалась синтоїстською вірою, була свого роду внутрішньою потребою кожного японця. Обов'язок кожного японця перед державою, нацією, імператором набував сили внутрішнього неусвідомленого імпульсу до вдячної покорі.

Найбільш серйозною небезпекою на цьому шляху льояльності до імператора і консолідації нації вважався західний індивідуалізм і раціоналізм.

Унікальна національна сутність полягала в небесному призначенні японської нації, покликаної самими богами, і насамперед богинею Ама-терасу, до великої місії: врятувати людство, встановити гармонію в усьому світі шляхом поширення на нього влади богорівного „тенно".

Для полегшення безпосереднього сприйняття ідеології тенноїзму широко використовувалася практика релігійних ритуалів. В результаті модернізації синто релігійним обрядам було надано відверто політичного характеру. Основні підвалини ідеологічної системи як би закріплювалися ритуалами на чуттєвому, підсвідомому рівнях, що робило їх більш стійким проти впливів чужорідних.

Після поразки 1945 року американська окупаційна влада домоглася впровадження певних демократичних свобод. В грудні 1945 року японському уряду вручили директиви на відділення синтоїстської релігії від держави. У новорічному зверненні до народу 1946 року імператор відрікся від „божественного" походження. Впроваджено демократичну реформу освіти, скасовано „моральне виховання" в дусі тенноїзму у школах, прийнято демократичну конституцію 1947 року.

Владу було передано народові. Фактично одразу після скасування імператорської системи, закріпленої конституцією Мейдзі, почався пошук нового оформлення тенноїзму – згідно зі зміненими умовами. Імператорові було надано номінального „символу держави і єдності нації".

Поступово в програми шкіл поверталася модернізована ідеологія тенноїзму. В програмах прямо зазначалось: „Шанування імператора, котрий символізує Японію, означає шанування Японії, символом якої він є. В тому, що символ Японії - імператор, особливість японської держави". В вух зах все активніше проповідується ідея зверхності японської нації і величч імператора.

Особливу ролью в закріпленні ідеї „символічної імператорської системи” знову стало відігравати проведення празників, багато з яких є виразно націоналістичного спрямування. Це - „день заснування держави”, „день народження імператора” та інші.

В 1985 року за безпосередньою участю уряду засновано „Міжнародний центр з вивчення японської культури”. На нього покладено завдання розвитку сучасної націоналістичної ідеології.

З усього мовленого вище можна зробити наступні висновки:

Японська релігія синтоїзм глибоко національна і є потужною підпорою ідеології націоналізму.

Тенно - імператор Японії, нащадок богині Сонця Аматерасу - праматері вічної, непереривної імператорської династії. Через національну релігію Тенно має духову владу над японцями. Нині він є символом держави і нації.

Ще В'ячеслав Липинський відзначав, що трагедія України полягає також в тому, що в її володарів не було традицій корони, освяченої Церквою. Неперебірливість в традиціоналізмі призвела до того, що на штандарт було піднято і піднімаються нині т. зв. демократичні традиції українського народу. Гетьманів великих і малих більше, ніж простих вояків. Кожний, хто більш-менш наділений владою, вважає себе за маленького князька, а кожний, хто обділений владою, мріє стати князьком.

Немає простого до очевидного, безапеляційного наочного символу єдності нації, помазаного Богом, перед ким би корився і натовп, і еліта. Релігія підпирає і піднімає цей символ.

Націоналізм японців – в підсвідомості, в ментальності. То не є раціональний націоналізм фашистів часів Гітлера чи Муссоліні, який був накинтий їх народам за десятки років і знищений за кілька років. Націоналізм японців ґрунтується на віках визначену і зманифестовану глибину самобутніх асоціацій.

Коли навіть поверхово звертаєшся до історії націоналізму Японії, жахаєшся, яка складна титанічна праця була проведена вченими, філософами і навіть філологами в осмисленні „чисто японського шляху” від давніх давен і донині, у викристалізованні „духу японців - духу Ямато” в найрізноманітніших царинах, від мистецтва до побуту. Тоді починаєш розуміти, як мало нами зроблено і скільки ще треба зробити, аби український націоналізм не пише зродився в палких юних серцях, що вже було б величезним звершенням, але - щоб ці серця несли в собі великий дух української нації і були справді тривкі в протистоянні звабам маскультури, фройдизму і консументства.

Згідно із японським націоналізмом, японська нація - єдине тіло божественного походження і як нація була зформована відразу, а не в перебігу часу. Всі її духовні, етичні вартості були відразу дані богами, і насамперед богинею Аматерасу.

На відміну, європейці і зокрема українці виводять початки своїх націй в сучасному розумінні від часів Великої французької революції.

Ще одна фатальність нашої історії полягає в тому, що ми не створили собі мітів. Японці сперлися на цілий ряд мітологічних зведень „Кудзікі” (620), „Кодзікі” (712), „Ніхон сьокі” (720), зібрання молитв і опис церемоній

„Енрікі” (901-923) та інші. Японцям і в голову не прийде комусь доводити історичність цих мітів і відповідно ставити під сумнів своє божественне походження. Ми ж постійно колупаємося і викопуємо своє походження. Одному Богу відомо, до якого тіла ми належимо і скільки в нас намішано крові, але ми мусимо застановитись на тому, що нашими предками є великі арії, які принесли світові цивілізацію. Українці несуть їх гени і мусять стати гідними їхніми нащадками.

Гармонія японців сягає до одного кореня. Японська нація - одна велика сім'я на чолі з батьком сім'ї - імператором -Тенно.

Натомість немає більших ворогів, ніж два українці різних партій. Чи, може, цю отару не можна назвати українською - малоросійська, хахляцька, новоросійська і т. ін., тільки не українська? Це те, що ще мусить стати українським, мусить стати нацією - великою сім'єю.

Надзвичайно велике значення для масового сприйняття ідеології в Японії має проведення державних свят релігійного і націоналістичного спрямування, що, зрештою, тісно переплетено. Ритуалізація відпочинку ефективно діє на підсвідомість, ментальність японців. Під час розслаблення, коли побутові та інші проблеми відходять на задній план, серце найбільш відкрите для ідеологічної догматики. Не через розум вона сприймається, а через почуття, через підсвідомість, що робить її дуже стійкою і невразливою під ударами західного демократичного індивідуалізму та раціоналізму. Під час празників, коли над натовпом в повітрі концентрується ейдос однорідної самотності, кожний японець особливо гостро відчуває, що він належить до однієї великої сім'ї, із своїми законами і своєю волею.

Японці, на їх переконання, вибрана богами нація, має божественне походження і божественні добродетності. Їх велика місія полягає в тому, щоб спасти себе від сил зла, які панують у світі; увібравши в собі все краще від світової цивілізації і трансформували через себе, підняти таким чином світову культуру на новий щабель і просунути людство в його розвитку.

Український націоналізм не утримує сталих ідей месіанства, що робить його досить неповноцінним.

Людство нині, як і 2000 років тому, стоїть перед своєю загибеллю. Колись, щоб спасти світ, на землю прийшов Ісус Христос, Син Божий. Ціною своїх мук і свого життя він викупив гріхи людські і надав можливості людині піднятися знову. Він, Ісус Христос, став Спасом для людства.

А соборним Месією мусить стати українська нація, оскільки вона гідна бути нею. Україна перебуває на межі двох культур: західної і східної, двох ментальностей - раціональної та іраціональної, двох світосприйнятів - як дискретного, так і цілого. Самим Богом на нас покладено велике завдання поєднати в собі ці полярності і підняти на новий щабель світову культуру.

Про автора:

Олесь Федорук – український філолог, старший науковий працівник Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

РЕКЛЯМИ

ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ ПІВНІЧНОГО НЬЮ-ДЖЕРЗІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

15 ВІДДІЛІВ, 1,910 АКТИВНИХ ЧЛЕНІВ

УНСоюз існує, щоб Вам служити!

У всіх справах забезпечення просимо звертатися до секретарів.

Список відділових секретарів округи Північного Нью-Джерзі

Відділ Секретар	
25	Оксана Тритяк (973) 292-9800 х 3071
27	Христина Бродин (973) 376-1347
37	Ольга Осередчук (908) 276-6228
42	Юліан Котляр (973) 772-5265
70	Анна Яцевич (908) 928-0553
76	Андрій Воробець (973) 373-8357
133	Михайло Богдан (908) 709-7296
134	Юрій Лазірко (973) 546-8783

Відділ Секретар	
142	Родні Годфрі (732) 381-1212
171	Геновефа Куфта (201) 436-7005
172	Лонгин Старух (800) 673-5150
214	Анна Твардовська (908) 688-8323
234	Євген Осціславський (908) 782-5451
287	Дана Ясінська (732) 938-4233
340	Євген Макар (908) 654-9568

Управа Округи Північного Нью-Джерзі на 2005 рік

Стефан Вельгаш – голова, **Стефко Вох** – заступник голови, **Володимир Гончарик** – касир, **Неоніля Сохан** – секретар, **Рома Гадзевич** – пресовий референт англомовний, **Михайло Богдан** – організаційний референт, **Христия Котляр** – вільний член. Контрольна Комісія: **Євген Осціславський**, **Христина Бродин**, **Лідія Цяпка** – члени.

Ukrainian Institute of America

**Celebrating 50
years on 5th
Avenue**

**2 East 79th Street
New York, NY
10021**

(212) 288-8660

www.ukrainianinstitute.org

Tuesday to Sunday, 12 – 6 PM

Since 1948, the Ukrainian Institute of America has strengthened the identity of individuals of Ukrainian descent and the general public by organizing and sponsoring exhibits, concerts, conferences, symposia and other educational, scholarship and professional activities.

Whether you live in the New York Tri-State Area or beyond, being a member of the Ukrainian Institute means being part of a mission to educate the world about Ukraine, to connect people of Ukrainian heritage, and to celebrate Ukrainian culture every day.

Your membership counts. Become a member today!

To find out more about our calendar of activities, just give us a call, visit us online, or come to our historic building the next time you're in Manhattan.

It's your Institute.

**NATIONAL BOARD
“SELFRELIANCE”
ASSOCIATION OF
AMERICAN UKRAINIANS**

98 SECOND AVE., NEW YORK, NY 10003
Tel.: (212) 777-1336

**Об'єднання Українців в Америці
„САМОПОМІЧ“**

ініціатор та спонзор ряду українських кредитівок,
які стали рушієм економічного руху
української громади в Америці

– в і т а є –

*усі свої відділи та бажає їм дальших успіхів
у їхній праці для добра нашої організації та
спільноти.*

За дирекцію Головної Управи
Об'єднання Українців в Америці „Самопоміч“

БОГДАН МИХАЙЛІВ
голова

НАДЯ САВЧУК
секретар

EYECARE, MD OF NEW JERSEY, P.A.**MARTA LOPATYNSKY, M.D.**

Comprehensive Eye Care Services

- Laser Vision Correction for farsightedness, nearsightedness and astigmatism
- Sutureless refractive cataract surgery
- Medical, laser, and surgical treatment of eye diseases
- Complete eye examinations
- Corneal transplants
- Corneal Topography
- Visual field testing

Insurance / Billing

- Medicare participation
- Participation with numerous private insurance carriers, HMO's and PPO's
- Payment Plans available for Laser Vision Correction

Office Hours

- Monday through Friday
- Early morning and evening appointments available.

261 James Street Suite 2D, Morristown, NJ 07960

973.984.3937 • Fax: 973.984.0059 • www.eyecaremdofnj.com

Plast Foundation, Inc.

144 SECOND AVE., NEW YORK, N.Y. 10003

ПЛАСТОВА ФУНДАЦІЯ В НЬЮ-ЙОРКУ

працюючи для добра Пластової
молоді станиці в Нью-Йорку
вже понад 40 років

— вітає —

*Своїх Членів,
Начального Пластуна,
Пластові Проводи,
Пластову Молодь
Членів Пласту,
Управу Пластприяту,
всіх наших Фундаторів,
Добродіїв і Жертводавців*

Дирекція

THE UKRAINIAN WEEKLY

An Invitation

Dear Ukrainian Community Member:

We hereby invite you to become a subscriber to the best English-language Ukrainian newspaper around.

By reading The Ukrainian Weekly you will be informed about the latest news from Ukraine, as presented by our Kyiv Press Bureau. You will read about Ukrainian life in North America, thanks to our staffers and contributing writers who will keep you posted on happenings across the land, whether it be community activities, politics, church affairs, or ... you name it!

You will enjoy our growing list of regular columnists and special correspondents who cover current events, the arts, community life, sports, etc., and learn about newly released books and recordings, as well as people in the news. You will keep in touch with other Ukrainians, both near and far, who subscribe to our paper, contribute stories, and share their opinions and ideas with fellow readers.

We at The Ukrainian Weekly pride ourselves on the fact that we have been faithfully serving readers since 1933 by covering news and issues of concern to our community and those with an interest in Ukrainian affairs. And, we continually inaugurate new features – all part of fulfilling our commitment to serve you and our community.

Since its inception in 1933, our newspaper, as the newspaper of record for the Ukrainian community in North America, has reported on major events in Ukraine and Europe, the United States and Canada from a Ukrainian perspective.

Why not subscribe to the newspaper that gives you the Ukrainian perspective on the news 52 times per year?

Respectfully yours,
The Editorial Staff of The Ukrainian Weekly

PS: If you are a member of the Ukrainian National Association you qualify for a special discount on the subscription price: instead of the regular price of \$55, you pay only \$45 for a year of The Ukrainian Weekly.

TO SUBSCRIBE: call 973-292-9800, x 3042; or e-mail subscription@ukrweekly.com

КАРПАТУ TRAVEL

121 Runnymede Road,
Toronto, Ontario Canada M6S 2Y4

1-800-265-7189

в Торонто (416) 761-9105

e-mail: karpatycanada@yahoo.com

**ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ
ПРОДАКТОВІ НАБОРИ
ЛИСТИ ТА ДОКУМЕНТИ**

**НАДІЙНО І ШВИДКО до рук адресата
в Україні, Польщу та інші держави**

ПОДРОЖНІ ПОСЛУГИ

ВІЗИ • АВІАКВИТКИ

**ЗАПРОШЕННЯ до Канади і США
СТРАХУВАННЯ ПОДРОЖУЮЧИХ**

**НАЙДЕШЕВШІ МІЖНАРОДНІ
ТЕЛЕФОННІ РОЗМОВИ**

Пам'ятайте — як посилати, літати, чи телефонувати — то тільки через КАРПАТІ!

Шановні українці!

„Свобода“ і „Український тижневик“ розпочали працю над комп'ютеризацією своїх унікальних історичних архівів з 1893.

Ми сподіваємося помістити основну частину архівів на Інтернет і зробити їх доступними для Вас у 2008 році. Слідкуйте за розвитком цього проєкту на наших веб-сторінках:

www.svoboda-news.com
www.ukrweekly.com

234-ий Відділ УНС

Товариства „Запорозька Січ“ в Елизабет, Н.Дж.

вітає

Український Народний Союз

**і бажає йому багато успіхів у дальші праці
для української громади.**

За управу Бідділу,

Едвард Мельничук, голова

Евген Осціславський, секретар

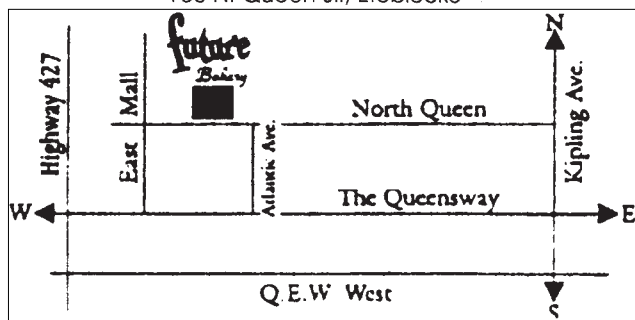
Павло Боднаренко, голова контрольної комісії

"Try a slice of the **future** today!"

Factory Outlet

106 N. Queen St., Etobicoke

Tel.: (416) 231-1491

ЗАХОДЬТЕ І ПЕРЕКОНАЙТЕСЬ!

*Скуштуйте нашого хліба, маківників, сирників, калачів!
Зайдіть до нас на сніданок чи на каву.*

*Переконайтесь, що смачніших не знайдете! У нас
можете купити найвищої якості сири, сметану, гуслянку,
кефір*

ST. LAWRENCE MARKET, 95 FRONT ST. EAST, TEL.: (416) 366-7259

FARMER'S MARKET LOCATIONS

• Kitchener • Guelph • Cambridge • Hamilton

**ФІРМА МІСТ
РАЗОМ З ВАМИ
ВІД 1989 РОКУ!**

**Допоможіть Вашим рідним в Україні.
Скористайтесь послугами корпорації "Міст".
Ми доставимо Вашу пачку або гроші
швидко та надійно.**

**Фірма "Міст" гарантує
надійний сервіс
та найкращі ціни**

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ

в Україну та по цілому світу

- Жодних доплат при отриманні грошового переказу
- У будь-якому з 1400 відділень банків по всій Україні
- Ми доставляємо гроші безпосередньо до рук адресата*

*згідно з правилами обслуговування

ПЕРЕСИЛКА ПАЧОК

**Кораблем, авіа або авіа-експрес
в Україну, Росію та в країни СНД**

- Щоденна висилка контейнерів
- Підбираємо пачки з дому

ДОСТАВКА КОМЕРЦІЙНИХ ВАНТАЖІВ

та автомобілів

**в контейнерах до України, Росії, Прибалтики, Грузії
та інших країн СНД**

ДОСТАВКА ПОДАРУНКІВ

**Привітайте Ваших рідних подарунками, квітами
або тортом через фірму "Міст"**

дзвоніть безкоштовно:
1-800-361-7345
www.meest.net

Meest Corporation Inc.
97 Six Point Rd.,
Toronto, ON M8Z 2X3
Tel (416) 236-2032
1 (800) 361-7345

Karpaty Export-Import
121 Runnymede Rd.,
Toronto, ON M6S 2Y4
Tel (416) 761-9105
1 (800) 265-7189

Most Parcels
5889 Bathurst St.
North York, Ontario
Tel (416) 224-8054

Для полегшення всіх Ваших фінансових справ звертайтеся до:

Федеральної Кредитової Кооперативи САМОПОМІЧ - НЬЮ ЙОРК

Вищі відсотки нараховувані денно на ощадностях.

Нижчі відсотки та вигідні умови на позиках.

Різного рода фінансові послуги:

- ATM Картки - без оплат
- Прямі вклади платні, пенсій, тощо
- Пересилка грошей до всіх країн світу
- Зберігальні вогнотривалі скриньки до винайму
- Безкоштовні нотаріальні послуги
- Грошові перекази
- Необмежений телефонічний та комп'ютерний доступ до власних конт 24 години денно, 7 днів в тиждень.

Завжди довірна, ввічлива та на високому професійному рівні обслуга.

*Радо вітаємо нових членів і завжди готові полегджувати всі
Ваші фінансові потреби.*

SELF RELIANCE NEW YORK FEDERAL CREDIT UNION

A full service financial institution serving the Ukrainian-American community since 1951.

Main Office: 108 Second Avenue New York, NY 10003-8392

Tel: 212 473-7310 Fax: 212 473-3251 E-mail: info@selfreliance.org

Kerhonkson Branch: 6325 Rte 209 Kerhonkson, NY 12446 Tel: 845 626-2938 Fax: 845 626-0506

Uniondale Branch: 226 Uniondale Ave. Uniondale, NY 11553 Tel: 516 565-2393 Fax: 516 565-2087

Astoria Branch: 32-01 31 Avenue Astoria, NY 11106 Tel: 718 626-0506 Fax: 718 626-0458

New!

Lindenhurst Branch: 225 N 4th Street Lindenhurst, NY 11757 Tel: 631 867-5990 Fax: (631) 867-5989

OUTSIDE NYC CALL TOLL FREE: 1 888 SELFREL (1-888-735-3735)

For an Internet Banking application visit our website: www.selfreliance.org

УПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ В НЬЮ-ЙОРКУ ЩИРО
ДЯКУЄ УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ
ТА ЙОГО ПРЕСОВИМ ОРГАНАМ – ГАЗЕТАМ
„СВОБОДА” І „THE UKRAINIAN WEEKLY” – ЗА
ПОСТІЙНУ СПІВПРАЦЮ І ПІДТРИМКУ.

Український Музей, це один із найбільших
здобутків нашої громади. Його завданням є
збирати і зберігати пам'ятки мистецької та
історичної вартості, ознайомлювати людей
різних національностей з багатством нашої
культури та прищеплювати молодим поко-
лінням любов і пошану до своєї спадщини.

Український Музей

222 East 6th Street, New York, NY 10003 • Tel. 212 228-0110

Fax 212 228-1947 • E-mail: info@ukrainianmuseum.org

Web site: www.ukrainianmuseum.org

“ZHODA”, UNA BRANCH 20 in Warren, MI

Tamara Kuropas, President

Roman Kuropas, Financial Secretary

“Millions of proud Ukrainian Americans.

Millions of proud Ukrainian Canadians.

The UNA's future lies in its ability to communicate to them.

Let's do it!”

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці (НТШ)

вітає читачів “Альманаху Українського Народного Союзу”

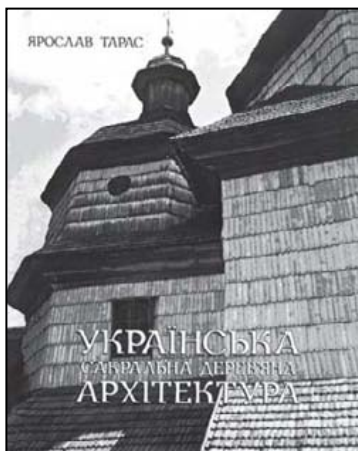
НТШ – це найстарша діюча українська наукова установа на зразок академії наук. Засноване у Львові 1873 р., НТШ в Америці служить українській науці від 1947 р. Окремі осередки праці НТШ діють у Вашингтоні, Філядельфії, Чикаго, Дітройті і Пітсбурзі. Центральна – в Нью-Йорку. Дійсними членами НТШ є науковці з різних спеціальностей.

НТШ веде наукову працю, зокрема в галузі українознавства:

- спонзує наукові проекти, конференції, доповіді, видання (різними мовами),
- надає стипендії науковцям і студентам (під іменем індивідуальних жертводавців та їхніх фондаций).
- має велику бібліотеку, цінні архівні матеріали.

Журнал перекладів української літератури та двомовні каталоги бібліотеки подані на сторінці НТШ на інтернеті www.shevchenko.org

Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY 10003-5200
Tel.: (212) 254-5130 Fax: (212) 254-5239
e-mail: info@shevchenko.org

Праця НТШ уможливлена пожертвами і тестаментом від членів нашої громади. НТШ є звільнене від податків і дає потрібні посвідки за пожертви.

З НАШИХ НЕДАВНИХ ВИДАНЬ:

Тарас, Ярослав. **Українська сакральна дерев'яна архітектура**: ілюстрований словник-довідник. Львів, Інститут Народознавства НАНУ, 2006. 584 с.

Це видання побачило світ завдяки фінансовій допомозі Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці з Фонду Наталії Данильченко

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.

ФУНДАЦІЯ УВУ НА СЛУЖБІ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ, ДОПОМАГАЄ УВУ В НІМЕЧЧИНІ ТА УКРАЇНСЬКИМ СТУДЕНТАМ З АМЕРИКИ, ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ

Фундація УВУ на протязі років свого існування уділила стипендії студентам з Америки, Європи і України на суму понад 2 мільйони доларів. Двічі на рік - на Різдво і Великдень висилає летючки, в яких інформує українське громадянство про свою діяльність. Фундація видала або спонзорувала десятки книжок, які містять матеріали про білі плями в українській історії, промовчані за окупації України (наприклад, акція Вісла, вбивство у Вінниці, цінні документи, історичні праці, документи Галицько-Волинської Держави та інші).

При Фундації УВУ існувала впродовж 11 років студійна програма "Стежками Батьків по Європі", з допомогою якої українські студенти Америки і Канади відвідували європейські історичні місця і музеї, а при тому країни, де знаходяться українські осередки життя та пам'ятники: Німеччина (Мюнхен, Пух), Австрія (Відень, Фельдбах), Італія (Рим, Монте Касіно), Голляндія (Роттердам), Франція (Париж, Люрд), Люксембург. Студенти цієї програми встановили пропам'ятну дошку в концтаборі Дахав, засвідчуючи тут присутність українських політв'язнів. В селі Пух (Німеччина) поставлено образ в мамять бл. Едіґни в 1000-ліття Хрещення України. Запевнили щорічні молитви монахів Бенедиктів за поляглих українських вояків у Монте Касіно (Італія).

Після проголошення незалежності України Фундація УВУ вислала сотки пачок книжок і різного роду журналів, виданих у діаспорі для університетів і бібліотек в Україні.

При Львівському Національному університеті ім. Івана Франка створено бібліотеку і архів української діаспори, яку зорганізовано за допомогою Фундації УВУ і її прихильників.

При Фундації УВУ діє Літературний Фонд ім. Воляників-Швабінських, який уділяє кожного року нагороди авторам за найкращі твори з україністики (белетристики, історії, філософії) в українській та інших європейських мовах.

Цей конкурс стає все більше популярним в Україні. За останні сім років роздано понад пів сотні нагород. Кожна Ваша пожертва, навіть найменша, сприяє розвиткові української науки.

Управа Фундації УВУ складає Щиру Подяку Всім Шановним Жертводавцям, які розуміють корисну працю Фундації УВУ в США для уможливлення молодому поколінню з Америки, Європи, а від 1991 року - з України набути найкращу освіту, на користь Вільної України.

За Управу Фундації УВУ:

мґр. Теодор Воляник – голова

ред. Осип Рожка – секретар

мґр. Ярослав Оберишин – фінансовий референт

Mailing Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., P.O.Box 1028, New York, NY 10276
 Office Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., 136 Second Ave., New York, NY 10003

TEL: 212-353-3029 • FAX: 212-260-5408

SUMA (Yonkers) Federal Credit Union

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА СУМА – ЙОНКЕРС, Н.Й.

125 CORPORATE BOULEVARD, YONKERS, NEW YORK 10701-6841 TEL: 914-220-4900 • FAX: 914-220-4090

Branch Offices:

UKRAINIAN YOUTH CENTER • 301 PALISADE AVENUE, YONKERS, NY 10703-2999

UKRAINIAN HALL • 16 TWIN AVENUE, SPRING VALLEY, NY 10977

UKRAINIAN RESEARCH CENTER • 39 CLOVELLY ROAD, STAMFORD, CT 06902

UKRAINIAN HERITAGE CENTER 555 GEORGE STREET, NEW HAVEN, CT 06511

TEL: (914) 220-4900 • FAX: (914) 965-1936

TEL: (845) 356-0087 • FAX: (845) 356-5335

TEL: (203) 969-0498 • FAX: (203) 316-8246

TEL: (203) 785-8805 FAX: (203) 785-8677

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТНА СПІЛКА СУМА (ЙОНКЕРС), НЮ-ЙОРК

є найкращим місцем для зберігання Ваших ощадностей із 41-літнім досвідом роботи на благо своїх членів та громади.

Ми пропонуємо:

- Різного роду ощадні рахунки: звичайні, „мані маркет“, сертифікатні – від 3 місяців до 5 років, пенсійні, безкоштовні чекові рахунки.
- Низьковідсоткові позички: „моргеджі“ на будинки, кондомініуми, кооперативні помешкання, на землі під забудову (vacant lands), будівельні (construction), під заставу будинків (Home Equity), на купівлю автомобілів, студентські.
- Різноманітні карткові послуги: ATM, VISA – кредитні, дебетні.
- Пересилка грошей у всі країни світу.
- Зберігальні скриньки.
- Вікно-каса для автомобілів.
- Багато місця для паркування автомобілів.

Ласкаво просимо! Приїжджайте!

Головний офіс:

125 Corporate Blvd

Yonkers, New York 10701

Tel: 914-220-4900 Fax: 914-220-4090

1-888-644-SUMA

E-mail: memberservice@sumafcu.org

Відвідайте наш веб-сайт: www.sumafcu.org

Філії:

Філія в Йонкерсі, Н.Й. Ukrainian Youth Center 301 Palisade Ave. Yonkers, NY 10703 Tel.: 914-220-4900 Fax: 914-965-1936 E-mail: palisade@sumafcu.org	Філія у Спрінг Велі, Н.Й. Ukrainian Hall 16 Twin Ave. Spring Valley, NY 10977 Tel.: 845-356-0087 Fax: 845-356-5335 E-mail: memberservice@sumafcu.org	Філія в Стенфорді, КТ Ukrainian Research Center 39 Clovelly Road Stamford, CT 06902 Tel.: 203-969-0498 Fax: 203-316-0498 E-mail: stamford@sumafcu.org	Філія в Нью-Гейвен, КТ Ukrainian Heritage Center 555 George St. New Haven, CT 06511 Tel.: 203-785-8805 Fax: 203-785-8677
--	--	--	---

EACH MEMBER ACCOUNT FEDERALLY INSURED TO \$100,000 BY THE NATIONAL CREDIT UNION ADMINISTRATION

Самопоміч Selfreliance
 Українсько-Американська Федеральна Кредитова Спілка Ukrainian American Federal Credit Union

Selfreliance offers its members:

Internet Access

Free Checking Accounts

VISA Debit cards

VISA Credit cards

Free BillPaySM

Consumer loans

Several types of mortgage loans

Automobile loans

Business loans

Fee Free ATM's within our Co-Op Network

Account Access 24/7/365
 Online at Selfreliance.Com

Home Office

2332 W.Chicago Ave.
 Chicago, IL 60622
 tel. 1-888-222-8571

Northwest Office

5000 N. Cumberland Ave.
 Chicago, IL 60656
 tel. 773-589-0077

Palatine Office

761 S. Benton St.,
 Palatine, IL 60067
 tel. 847-359-5911

Bloomington Office

300 E. Army Trail Road
 Bloomington IL 60108
 tel. 630-307-0079

Palos Park Office

8410 W. 131st St.,
 Palos Park IL 60464
 tel. 708-923-1912

Munster Office

8624 White Oak St.,
 Munster, IN 46321
 tel. 219-838-5300

Newark Office

734 Sandford Ave.
 Newark, NJ 07106
 tel. 973-373-7839

Parsippany Office

2200 Route 10W
 Parsippany, NJ 07054
 tel. 973-451-0200

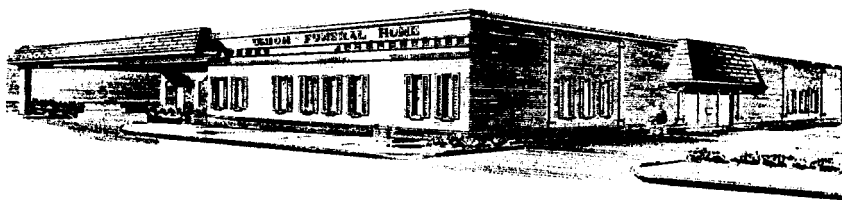
Jersey City Office

558 Summit Ave.
 Jersey City, NJ 07306
 tel. 201-795-4061

Selfreliance.Com Free online financial services

UNION FUNERAL HOME
LYTWYN & LYTWYN

THEODORE M. LYTWYN,
Manager

NJ License No. 3212

1600 STUYVESANT AVENUE

UNION, NEW JERSEY 07083

(908) 964-4222 • (973) 375-5555

FAX: (908) 964-7569

Serving the Ukrainian Community
for over 80 years!

PETER JAREMA

FUNERAL HOME, INC.

**A FAMILY
CONCERN SERVING
ALL COMMUNITIES**

Established 1906

**Louis I. Nigro, Manager
Brett T. Nigro, Director**

129 E. 7th Street, New York, NY 10009

Phone: (212) 674-2568

Fax: (212) 388-0428

"САМОПОМІЧ" (Н.Дж.)
Федеральна Кредитова Кооператива

SELF RELIANCE (NJ)
FEDERAL CREDIT UNION

Вітання та Найкращі Побажання
Членам Українського
Народного Союзу!

CLIFTON (PRINCIPAL) OFFICE

851 Allwood Road
 Clifton, NJ 07012
 (973) 471-0700
 Fax: (973) 471-4506

PASSAIC Office
229 HOPE AVE.
(973) 473-5965

Toll Free: 1-888-BANK UKE
www.bankuke.com

402-ий Відділ УНС ім. Тараса Шевченка в Етобікок, Канада

вітає Головний Уряд і все членство Українського Народного Союзу, та бажає багатьох успіхів у дальшій праці для добра українського народу в діаспорі і в Україні.

За Управу Відділу:

АННА БУРІЙ, секретар

C

Chupa Insurance Agency

REAL ESTATE & INSURANCE

240 EAST 6th STREET

NEW YORK, NY 10003-9998

TELEPHONE: **212-674-5340**

FAX: **212-979-1769**

BARBARA CHUPA, Lic. Insurance Broker

УКРАЇНСЬКЕ СПОРТОВО-ВИХОВНЕ Т-ВО „ЧОРНОМОРСЬКА СІЧ“, ВИПАНИ Н.ДЖ

це найстарший український спортовий осередок в діаспорі. При ньому існують 214 Відділ УНС, 'Січова Фундація', Спртова школа для юнацтва на Союзівці. Видає свій орган – журнал 'Наш Спорт'. Активні ланки спорту це копаний мяч, відбиванка, теніс, плавання, шахи. УСВТ 'Чорноморська Січ' виховує сильну духом і тілом українську молодь на терені свого діяння.

Передплатіть електронну

версію Свободи

– і Ви дістанете доступ

до архіву найстаршої

у світі української газети

IRENE ROGURSKY, D.D.S.

The Empire State Bldg.
350 Fifth Avenue, Suite 5222
New York, NY 10118
(212) 947-1665

Saint Mark's Rehabilitation

ARETA D. PODHORODECKI. MD

- Physiatry
- Sports Medicine
- Hand Therapy
- Physical Therapy
- Botox A

44 Saint Mark's Place
(Between 1st and 2nd Avenues)
New York, NY 10003

Tel.: (212) 529-5966

Fax: (212) 529-2987

www.podhorodecki.com

„БРАТСТВО св. ЙОСАФАТА“
217-ий Відділ УНСоюзу в Рочестері, Н. Й.

заснований у 1908 році

вітає

Головний Уряд і все членство
Українського Народного Союзу

Бажає дальших успіхів у праці
для української громади та Незалежної України.

ЗА УПРАВУ ВІДДІЛУ:

Оксана Маркус
 фін. секретар
Ірена Грасман
 секретар

Стефан Приймак
 почесний предсідник
Анна Сохоцька
 предсідник

Українська Федеральна Кредитова Кооператива

"САМОПОМІЧ"

Філядельфія - Трентон

Ukrainian Selfreliance Federal Credit Union

Serving the financial needs of the Ukrainian Community since 1952

For **HIGH** interest rates on CDs, **LOW** rates for mortgages and loans,
 and *Outstanding Financial Services*

JOIN OUR CREDIT UNION!

Main Office: 1729 Cottman Ave., Philadelphia, PA 19111 215-725-4430
 Toll Free: 1-888-POLTAVA (1-888-765-8282) www.ukrfcu.com

ЗМІСТ

1. „НА АСКОЛЬДОВІЙ МОГИЛІ – УКРАЇНСЬКИЙ ЦВІТ...”

(До 90-річчя бою під Крутами)

Ігор Лоський, „КРУТИ”	20
Михайло Михайлик, „ДЕНЬ 16 СІЧНЯ 1918 Р.”	28
Борис Монкевич, „БІЙ ПІД КРУТАМИ”	31
Михайло Грушевський, „ПРОМОВА НА ПОХОРОНІ СІЧОВИКІВ...”	40
Павло Тичина, „ПАМ’ЯТІ ТРИДЦЯТИ”	41
Іван Гнатюк, „ЇХНІЙ ПОДВИГ – ТО КЛИЧ ГОСПОДНІЙ”	42
Євген Маланюк, „ВЧИНІ МЕНЕ БИЧЕМ ТВОЇМ”	43
Дмитро Паламарчук, „ОСІЇ, ГЛАВА XIV”	44
Олекса Стефанович, „КРУТА ДОРОГА ІЗ КРУТ”	45

2. З ДОБИ УНР

Левко Хмельковський, „ЗАГИБЕЛЬ ЕСКАДРИ: ЯК ЦЕ БУЛО НАСПРАВДІ?”	47
Кость ЛЕВЧУК, „1918 РІК: ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ПОШТОВІ ЗНАЧКИ І ГРОШІ”	54

3. ЦІКАВИМОСЯ МИНУЛИМ

Сергій Федака, „ЧОТИРИ ГЕТЬМАНИ”	57
Степан Пушик, „ГАЛИЧ – ЦЕ ЧЕРВЕН-ГОРОД?”	64

4. ДЕЩО З НАРОДОЗНАВСТВА

Олена Опанович, „ЗА ПЛУГОМ ГОСПОДЬ ІДЕ”	67
Дмитро Пожоджук, „НАРОД НАШ ВВІЧЛИВИЙ І ЗИЧЛИВИЙ”	75

5. АКТУАЛЬНА ПОЛІТИКА

Оксана Пахльовська, „РОСІЯ – НЕ ЄВРОПА”	81
Ілько Лемко, „НАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНА ЧИ ПОЛІТИЧНА?”	90

6. ПАМ'ЯТАЙМО ПРО ВЕЛИКИЙ ГОЛОД!

Олександр Крамаренко, „ГЕНОЦИД-33 У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ“.....	99
Невідомий автор, „ПОМ'ЯНИМО!“	108

7. Ді-Пі – ОСТРІВЦІ ПОВОЄННОГО УКРАЇНСТВА

Олексій Коновал, „ТЕРНИСТА ДОРОГА НА ЗАХІД“.....	109
Тарас Кузьо, „У ПОШУКАХ МИНУЛОГО“	115
Микола Касян, „ТРІУМФ УКРАЇНСЬКОГО ФУТБОЛУ НА ЧУЖИНІ“.....	121
Катерина Василів-Сидоренко, „З ВІДСТАНИ 60 ЛІТ...“.....	126
Роман Воронка, „ДИТИНСТВО НА ПЛЯНЕТІ „Ді-Пі“.....	134

8. ПОСТАТІ. ІМЕНА. ЮВІЛЕЇ

Василь Шендеровський, „ГІДНІ НАШОЇ ПАМ'ЯТІ“ (Геолог Павло Тутковський і математик Георгій Вороний).....	151
Роман Савицький-мол, „МУЗИКА ВИЩИХ СФЕР“	161
Петро Часто, „БОЖЕ, ВСЕ ПРОСТИ НАЙМОЛОДШОМУ БРАТЧИКОВІ...“	168
Євген Сінкевич, „ПАТРІОТАМИ НЕ НАРОДЖУЮТЬСЯ, НИМИ СТАЮТЬ“ (До 90-річчя Яра Славутича).....	180
Яр Славутич, „ЮВІЛЕЙНЕ- 2008“, „ЗОЗУЛЯ“	184
Христина Волицька-Ференцевич, „ВКРАЇНСЬКИМ СЛОВОМ РОЗПОЧАВ СПІВАТИ“	185
Володимир Єфімов, „БЕЗСМЕРТНИЙ МАМАЙ“	191

9. ІНШІ КРАЇНИ, ІНШІ НАРОДИ

Лідія Коваленко, „ДЕ САМБО ЗВУЧИТЬ І ТАНГ'О“	197
Олесь ФЕДУРУК, „ДУХ ЯПОНІЇ“	208

РЕКЛЯМИ	215
----------------------	-----

